

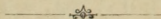
6.30c

STAMPFEL-FÉLE
TUDOMÁNYOS ZSEB-KÖNYVTÁR.

— 31—34. —

fr.

A MAI ÉRVÉNYŰ
MAGYAR MAGÁNJOG
VEZÉRFONALA.

IRTA

Dr. KATONA MÓR,
JOGTANÁR.

POZSONY. 1899. BUDAPEST.

STAMPFEL KÁROLY KIADÁSA.

MAGY. AKADEMLA
KÖNYVTÁRA

52858

Szerző egyéb munkái:

1. **A tévedés beszámítása a büntető jogban.** Jutalmazott pályamunka. 1870.
2. **A törvényes öröklésről.** 1872.
3. **A köteles részről.** 1874.
4. **A szomszédjog.** Civiljogi tanulmány. 1878.
5. **A pénztartozásokról.** A tudományos Akadémián 100 arannyal jutalmazott pályamunka. 1885.
6. **A magyar családi hitbizomány.** 1895.
7. **A birtokról.** A legközelebb megjelenő Magyar Magánjog Kézikönyvének II. kötetében.
8. **A magyar kötelmi jog általános tanai.** A Magyar Magánjog Kézikönyvének III. kötetében. 1899.
9. **A telekkönyvi rangátengedésről.** A jogászegylet kiadásai közt. 1899.

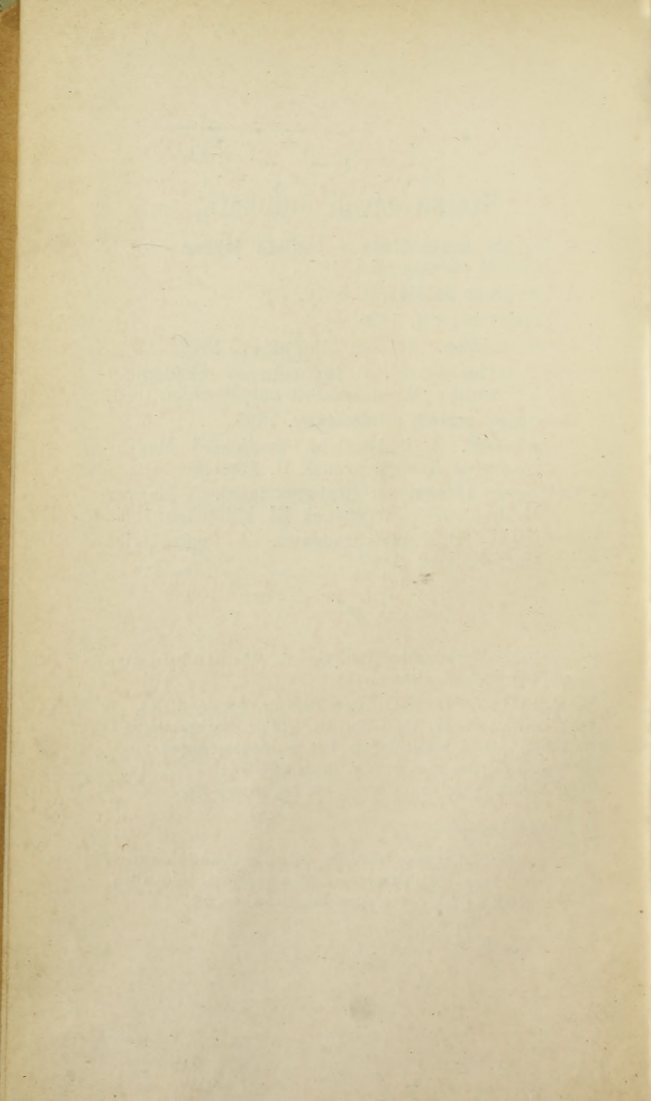
A Tudományos-Zsebkönyvtár jog- és államtudományi csoportjából eddig megjelent:

- 8. Római jog. I. Institutiók. Irta Dr. Bozóky Alajos.
- 9. Római jog. II. Pandekták. Irta Dr. Bozóky Alajos.
- 10. Katholikus Egyházjog. Irta Dr. Bozóky Alajos.
- 21. Nemzetközi jog. Irta Dr. Gratz Gusztáv.
- 31–34. Magyar magánjog. Irta Dr. Katona Mór.

Követni fogják:

Észjog, Magyar közjog, Nemzetgazdaságtan,
Pénzügyi jog, Pénzügytan, Statisztika, Politika,
Alkotmánytan, Protestáns Egyházjog, stb.

A mai érvényű
magyar magánjog.

BEVEZETÉS.

1. §. *Tárgyi és alanyi magánjog.*

Magánjog, tárgyi (objectiv) értelemben: a magánviszonyokat rendező szabályok és normák összessége. A magánszemélyek közt alakuló életviszonyok, kapcsolatok, jogi rendezés alá vonva: jogviszonyokká lesznek. Egymásközt rokon jogviszonyok rendezésére vonatkozó jogszabályok alkotják a jogintézményeket.

Ha a jogszabályok az állam egész területén érvényesülnek, akkor egyetemes jogról szólunk (jus universale); ha pedig csak egyes részeiben az államnak jutnak hatályhoz, az részszerű jog vagy norma lesz (jus particulare). A magyar magánjog csak részszerű, mert sem Erdélyben, sem a volt (most már polgárosított) határőrvidéken, sem a magyar birodalom kötelékébe tartozó Horvát-Szlavonországban nem bír érvénynyel. Ezekben úgy, mint Fiumében és vidékén az osztrák polgári törvénykönyv (1811-ből) foglalja el a magyar jogszabványok helyét. Egyetemes jogot nálunk csak a kereskedelmi és váltójog képez.

Jog, alanyi (subjectiv) értelemben: hatalom és uralom embertársaink akarata fölött, amennyiben a tárgyi jog ennek ótalmat nyújt. Eme ótalom-nyújtás határain belül keletkezhetik csak jog, jus, mert az állami kényszereszközök alkalmazhatóságában, állami segély-nyújtásban csucsosodik ki az alanyi

jog, jogosultság, hogy mások akarata a jogosulté előtt meghajoljon. Innen van, hogy az alanyi jog csak tételes (positiv) lehet, mert csak a konkrét állam részesítheti azt megfelelő védelemben.

Minden alanyi jognak kötelezettség felel meg; jog és kötelesség egymást fődik. A jogoknak megfelelő kötelezettségek közt mégis két nagy csoportot különböztethetünk meg: egyik, ahol a joguralom nem kíván egyebet, mint elismerést, nem háborítást, nem zavarást, tehát pusztán negatív magatartást, -de ezt aztán mindenkitől; ezek: a dologi, családi és az öröklési jog. Mert eme jogoknak megfelelő negatív kötelezettség általános, mindenki ellen ható, azért a jogok eme csoportját abszolút jogoknak nevezzük. A jogok másik csoportja: a kötelmi jogok a velük szemben álló lekötelezetteknel már nem érik be a pusztá nemleges magatartással, hanem pozitív tevést, cselekvést, szolgáltatást követelnek, de csak attól, aki magát erre kötelezte, tehát egy meghatározott személytől; mert itt az a személy, a ki ellen a jog reagálhat, meg van jelölve, azért ezek relatív, viszonylagos jogoknak neveztetnek.

2. §. *A magyar magánjog rövid jellemzése.*

A magyar magánjogi szabályok egy ezredéves fejlődés termékei. Szabályaiban a nemzet jogalkotó szelleme nyilatkozik meg. Magyarországon idegenből mereven átültetett jogrend nem létezett soha, mint Németországban a római jog receptiója. Nem zárkózott, nem zárkózhatott el hazánk sem a szomszédos államok intézményeinek beszívárgása elől, mert ezt a nemzetközi érintkezés és forgalom önkéntelenül magával hozza; azonban jellemző a nemzet önálló és jogalkotó képességére, hogy az idegenből vett institúciókat saját gazdasági helyzete és fejlődöttségének igényei szerint idomította át, nemzeties színezetet adván nekik. Különösen látjuk ezt a hűbéri intézménynél, mely a középkorban az egész nyugaton praedominált, és nálunk az adomány-rendszerben nyert korszerű transformatiót. A legujabb jogfejlődés már hazánkban is nemzetközi irányu, mert a gyakori és könnyű érintkezés a mivelt világ népeivel a társa-

dalom intézményeinek nivellirozását, egyenlősítését szüli, mi a nemzeties elemet mindinkább háttérbe szorítja és lassan kiküszöböli, nálunk épúgy, mint Rómában a *hol jus civile* szük kereteit a *jus gentium*, a Rómába özönlő népek jognézlete áttörte, de egyuttal annyira meg is termékenyítette, hogy beváló lett világhódító szerepére.

3 §. *A magyar magánjog irodalma.*

A magyar magánjog különböző forrásaiban található jogszabályok egybefoglalása és feldolgozása az irodalomnak a feladata. Nálunk későn indult ez meg, mert Werbőczy Hármaskönyve és ennek magyarázatai pótolták ezt, ebbe lévén a *domesticum jus* összeállítva. A rendszeres feldolgozás Huszty István: *Jurisprudentia practica*-jával indult meg 1745-ben, többször kiadva. Utána következett Fleischacker Jakab: *Institutiones juris hungarici* 1795. 3 köt. Kövy Sándor: *Elementa juris prudentiae hungaricae* 1800-ban, sok kiadást ért, magyarul: Magyar polgári törvény 1822. Magyar nyelven első volt Georch Illés: Honnyi törvény 1804. 3 köt. Kelemen Imre: *Institutiones juris privati hungarici* 1814. 4 köt. Szlemenics Pál: *Elementa juris civilis hungarici* 1817 és magyarul 1823. Legtekintélyesebb munka a 48 előtti korból Frank Ignác: *Principia juris civilis* 1829. 2köt. és magyarul: Közigazság törvénye Magyarhonban 1845. 2 köt. Ma is használható és keresett. 1848 után az osztr. polgári törvénykönyv uralma alatt (1853—1861) szünetelt az irodalom. A magyar magánjog visszaállítása után gyors egymás utánban jelent meg: Ökrös Bálint és Suhayda János munkája 1862-ben. Utána Wenzel Gusztáv 1863. Kallós Lajosé 1865-ben. Knorr Alajos magyar magánjoga 1873. Herczegh Mihályé több részletben. Zlinszky Imre: A magyar magánjog mai érvényében 1880. Immár hetedik kiadásban, átdolgozta Reiner János. Emődi Dániel: Magyar magánjog tankönyve 1892. Többek közreműködésével jelenik meg: A magyar magánjog kézikönyve 5 vaskos kötetben. Eddig a III. kötet jelent meg a kötelmi jogról.

Források.

4. §. *A magyar magánjog forrásai.*

Forrásnak a jogszabályt létesítő ama tényezőket nevezzük, melyekből az élő jogszabályokat megismerni és meríteni lehet. Magyarországnak még nincs egységes törvénykönyve, miért többféle forrásból kell a jogszabályokat összeszedni. Szokás a források osztályozása irott és nem irottra, vagy jelentőségük szerint csoportosítani őket egymásután. Ez utóbbi nyomán jogforrásainak a következők:

I. Törvény, mely a törvényhozó hatalomnak írásba foglalt kijelentése. Magyarországon a fenálló alkotmány szerint a törvényhozás az országgyűlést (képviselőház és főrendiház) és a koronás királyt illeti meg. Törvényeinket a Magyar Törvénytár (Corpus juris hungarici) tartalmazza Sz. Istvántól kezdve. Az első gyűjtemény 1584-ben jelent meg: Collectio decretorum név alatt (Mossóczy és Telegdy püspököktől), a későbbieket kiegészítették Werbőczy Hármaskönyvével, időközi törvényekkel és számos toldalékkal. Törvénytár nevet az 1694. évi Szentiványi Mártonféle kiadás nyert. 1745-ben Szegedy János adta ki 2 kötetben, 1847-ben már 3 kötetre terjedt a gyűjtemény, melynek utolsója a toldalékokat foglalja magában. A Törvénytár nem tartalmazza a régi decretumokat mind; az egyes közölt törvények szövege se hiteles, csak az újabb keletű törvényeké. A levéltári kutatások útján napfényre került régi kir. végzemények felvételét, valamint a hiteles szöveg szerint való kijavítást a régi Helytartótanács nem engedte meg, mi sajnálatos. A törvények idézésénél az alkotás évét és a törvény számát kell kitenni, így 1723. évi 3. tcz. A törvény kihirdetését az 1881. évi 66. tcz. 4 §. alapján a törvénytárban való megjelenés képezi, miért ezt a napot a törvénytárnak meg kell jelölnie.

II. Szokásjog, a nép szokásaiban, cselekvényeiben nyilvánuló jogszabály. Nem minden szokás tartalmaz jogszabályt. A népek kezdetleges korában, mikor a viszonyok még egyszerűek, csak szokásos jogszabály létezett: később a törvény lép előtérbe, hogy a bonyolult viszonyok részletes szabályozást

nyerjenek. De azért a szokásjog folyton alakul, képződik, mert ebben nyilatkozik meg a nép jogalkotó szelleme és ez forrasztja ki a joganyagot a törvényhozás számára. Azért a szokásjogot elfojtani nem lehet, mert a jogélet új alakulásainak ez a természetes elrendezője.

A szokásjog kellékei: 1. Egyöntetű gyakorlás, mely a jogról való meggyőződésnek bizonyítéka (*opinio necessitatis*). 2. Tartóssága, huzamossága a gyakorlásnak, mely lehet hosszabb-rövidebb időköz, az esetek gyakorisága szerint. 3. Észszerű, ok-szerű legyen, mely a kor közfelfogásával és a jó erkölccsel ne ellenkezzék.

A szokásjog lehet az egész népre kiterjedő (országos szokás), vagy csak egyes rétegeire, vagy az állam kisebb területére szorítkozó (helyi, vidéki szokás). Ma ez utóbbi a gyakoribb. A szokásjog hatása leginkább törvényt pótló; ez főhivatása; aztán törvényt magyarázó, ahol ez homályos volt; régi törvényekkel szemben lehet törvényt szüntető is, midőn a törvényhozás elmulasztván a törvényeket a változott viszonyoknak megfelelően reformálni: a szokásjog teremti meg a forgalmi élet kívánta rendezést, mellőzve az elavult törvényeket. Az országos szokást nem kell bizonyítani, mert azt a bíró ismerni tartozik (*jura novit curia*), de a helyit igen; erre beválnak tanúk, hatósági bizonylatok, okmányok jogügyletekről, pl. szerződések, végrendeletek, de eskü nem.

A szokásjog megszűnik, ha a gyakorlás elmarad, beszárad, vagy a nép meggyőződése a jog körül mássá alakul, végül, ha a törvény veszi rendezés alá a szokásjog anyagát.

III. Werbőczy Hármaskönyve. II. Ulászló alatt megzavaradott a jogszolgáltatás, mert a jogszabályokat az összegyűjtés hiánya miatt, a jogszolgáltató közegek nem ismerték. A király megbízta tehát Werbőczy Istvánt, a korában elő jog feljegyzésére (*domesticum jus, jus Regni*). Ő a megbízásnak fényesen megfelelt a Tripartitum című munka megírásával, melyet a szokásjogból, régi decretumok fenálló szabványaiból, királyi rendeletekből és kiváltóságokból állított össze. Az országgyűlés és a király az opust elfogadta 1514-ben, de az oligarchák megíúsították a kihirdetést és így formális törvény-

erőhöz nem jutott; de mivel jogszabályok gyűjteménye, *jus Regni*, azért századokon át irányadó volt tartalma. Áll a munka a bevezetésen kívül 3 részből; a részek titulusokra oszlanak. Még ma is élőjogként szolgál egyes rész belőle. Magyarra fordítását legujabban az Akadémia adta ki (Kolosváry és Óvárytól) és Csiky Kálmán latin-magyar szöveggel.

IV. Királyi rendeletek. Rendeleti uton jogszabályt alkothat a végrehajtó hatalom (kormányzat) azon felelősség alapján, hogy a jogrendet fen kell tartania, ideiglenesen bár, míg a törvényhozás nem intézkedik. Három faja van a rendeleteknek: a) törvényt pótló; itt a rendelet mindig provisorius hatályú. Nálunk ez jelentős forrás, mert a törvényhozás nem jutott hozzá, hogy magánjogi rendezést létesítsen. Ilyen volt a multban a Miksa-féle bányarendelet, urbéri rendeletek, ujabban a törvényhozás felhatalmazásából a telekkönyvi rendelet Erdély számára, a családi hitbizományok rendezésére vonatkozó stb.; b) törvényt végrehajtó rendelet, melynek érvényes kibocsájtására a törvény a végrehajtó hatalom egyik-másik organumát (miniszteriumot) hatalmazza fel. Csak ez a megbízott közeg adhat ki érvényes rendeletet, a törvény keretén belül. c) Szükségrendelet közveszély vagy forrongás idejében, midőn a normális viszonyokra berendezett szabályok nem elégségesek. Evvel a törvényt ideiglen fel lehet függeszteni az összminiszterium felelőssége mellett. Gyűjtemény: Rendeletek tára. A régi rendeletek találhatók: Kassics Ignác: *Enchiridionjában*.

V. Királyi kiváltságok (*Privilegium*), a koronás fejedelem engedélyezte jogszabályok, melyekből egyéni jog fakad, rendesen *exemptio*, kivétel az általános érvényű jogszabály alól. Így a családi hitbizományalapítással a család és a vagyon ki van vonva a köztörvény alól, és individuális szabály alá helyezve; törvényesítésnél a nem törvényesre a törvényes gyermek jogállása nyer alkalmazást. Ma az ily kivételes jogszabály már ellenkezik a meggyökeresedett jogegyenlőséggel, azért ujabban csak szűk körben mozog, holott a régebbi jognak előkelő forrása volt. Ezen alapult az adományrendszer is. Kellékei: 1. a koronás fő adományozása; 2. törvény-nyel ne ellenkezzék, de kivételes bánásmódot.

létesíthet; 3. mások jogába ne ütközzék (*salvo jure alieno*) és 4. privilegialis alakban adassék. A kiváltságos alakhoz megkivántatik: 1. a király személye körüli miniszter ellenjegyzése (előbb a kir. cancellár); 2. a szokásos záradékok benn legyenek, kivált a *salvo jure alieno*; 3. nagyobb pecsét alatt adassék ki; 4. egy év alatt ki legyen hirdetve ott, ahol a kiváltságos jogszabály érvényesül.

Megszűnik a kiváltság: 1. elévülés; 2. időlefolyás; 3. lemondás és 4. birói megsemmisítés által.

VI. Helyhatósági szabályrendeletek. (Statutumok). A megyék és a municipalitással felruházott sz. k. városok már régtől fogva birnak autonomiával, melynél fogva helyi viszonyaik rendezésére jogszabályokat statuálhatnak; evvel ujabban a községek is felruháztattak (1886. évi 22. tcz. a községek rendezéséről). A köztörvényhatóságok statutumainak érvényéhez a belügyminiszter — a községekéhez a megye közgyűlésének jóváhagyása szükséges. (Részleteket l. az 1886. évi 21. és 22. tczikékben). Eme statutumoknak kiváló szerep jutott a multban, midőn törvényes intézkedés a magánjog egész terén alig volt, és így fontos és országos érdekű kérdésekben is a helyi hatóságnak kellett a rend érdekében intézkedni, de ujabban is számos helyi érdekű ügy ily uton nyer rendezést, nem egyszer a törvény egyenes felhívására. Így a cselédrendezés, árvapénzek mikénti gyümölcsöztetése, de kivált lakások, boltok bérbeadása iránt minden városnak van külön szabályzata.

A régi statutumokat Kolosváry és Óváry gyűjtötte össze több kötetben (Akademia kiadása), az ujabbakat kiadják a köztörvényhatóságok.

VII. Országbirói értekezlet ideiglenes szabványai. Az 1860. évi október 20-iki diploma visszaállítja a magyar magánjogot, és az addig érvényes oszt. polg. tkönyvet hatályon kívül helyezte (de csak az anyaországban). Mivel az ősiség teljes megszüntetése miatt, mely alapja volt magánjogunknak 1848-ig, a helyreállított magánjogi rend szerfölött fogyatékos volt, elkerülhetlenné vált a főbb hézagok ideiglenes pótlása. Erre volt hivatva az országbiró által összehívott értekezlet, állván ez ama idő kiváló jogász elemeiből (birák, ügyvédek, tanárok). A haza bölcse Deák Ferencz a jogfolytonosság

érdekében fentartani kívánta az oszt. polg. tkönyvet; hozzá csatlakoztak az Értekezlet komolyabb elemei; de a többség (túlnyomóan ügyvédek) elleneztek. Egy albizottság készítette el azt a 23. §-t, mely a magánjogra vonatkozik, hevenyészve, mert az volt a hit, hogy a magyar polg. tkönyv alkotmányos uton rövid idő múlva elkészül, és így eme ideiglenes szabályok hamar fölöslegesek lesznek. Ha gyanítják a valót, alaposabban dolgoztak volna. Ezt a szabályzatot az országgyűlés, a király elfogadta, és a hétszemélyes tábla teljes ülése 1861. július 23-án kijelentette, hogy „azokat törvényes eljárásában zsinórmértékül követi, míg az alkotmányos törvényhozás másképp nem rendelkezik“, és ezt megküldötte a megyei és városi törvényszékeknek. Ez tehát a bíróság tekintélyén nyugvó forrás.

VIII. Bírósági gyakorlat és döntvény. A bírósági gyakorlat (bírósági praxis) alatt értjük a bíróság ítéleteiben valamely jogszabálynak állandó alkalmazását. A szokásjogban a nép jogi meggyőződése jut kifejezésre, a gyakorlatban a jogász elemeké (bíró, ügyvéd). Ez a jogászig (Juristenrecht). A jogképződés itt a jogszolgáltatás tényezőiben koncentrálódik, mint a nép jogi letéteményeseiben. Ez tehát a szokásig kiegészítése. Nálunk a bírósági gyakorlat kiválóan fontos, mert magánjogi törvényeink alig vannak, az országos szokásig pedig nagy államterületen a nép sokféle foglalkozása és különböző miveltségi foka miatt nehezen alakul. Az eligazodást tehát az iránt, hogy mily jogszabályok érvényesülnek és alkalmaztatnak, a bírósági ítéletekben kell keresnünk, kivált az elvi jelentőségükben. Ha a bíróság állandóan és következetesen alkalmaz egyes jogszabályt, ez átmegy a köztudatba. Fokozza a bírósági gyakorlat jelentőségét a döntvény (decisio), midőn a legfőbb bíróság teljes ülésben jelent ki egy jogszabályt követendőnek. Ez kötelező az összes tanácsokra (Senatus), míg azt teljes ülésben meg nem változtatja (1881. évi 59. t.-cz. 4. §.). A királyi táblák is alkothatnak, mint végső forumok döntvényeket (1890. évi 25. t.-cz. 13. §.); ha ezek döntvényei eltérnek egymástól, a királyi Curia állapítja meg, hogy melyik a követendő. Így kívánja ezt a jognak egysége. Elvi jelentőségű határozatok gyűjtése Dárday Döntvénytárában van és Márkus

szakszerűen összeállított gyűjteményében 8 k. és Fabiny Ferencz gyűjteménye a Curia felülvizsgálati tanácsából 3 köt. A régi decisiók 48 előtt Planum tabulare cziműben.

5. §. *A törvények életbelépése (hatályhoz jutása) és megszűnése.*

Minden törvényt ki kell hirdetni, hogy általa a törvényes szabály életbe lépése fixirozható legyen. Nálunk a kihirdetés a törvénytárban való kiadás által történik, miért ezt a dátumot a törvénytárnak ki kell tüntetni. (1881. évi 66. t.-cz 4. §.) A szabály az, hogy a törvénytárba való beigtatás napjától 15 nap mulva jut a törvény hatályhoz. De elrendelheti a törvény a kihirdetéssel való egyidejű életbelépést is, mi kivált pénzügyi törvényeknél dívik. Viszont hosszabb időszakot szabhat meg a törvény az életbelépésre (vacatio legis), mi kivált nagyobb terjedelmű törvényeknél szükséges, hogy a jogszolgáltató közegeknek idejük legyen a törvény tüzetes tanulmányozására; megesik az is, hogy a törvényhozás a törvény életbeléptetése napjának megállapításával a végrehajtó hatalmat (az illetékes miniszteriumot) bizza meg, aki aztán rendelettel tűzi ki az életbelépés napját. Ez akkor indokolt, ha az új törvény előkészítő intézkedésekre szorul életbelépéséhez, kerületeket, eljárást kell szabni, hivatalokat szervezni, egyéneket kinevezni, pl. az erdőtörvénynél. Ezen előkészületek megtörténte után, melynek időpontja előre nem fixirozható, lehet csak okszerűen a törvényt életbeléptetni.

A törvény életbelépése azt jelenti, hogy a törvény hatálya az életbelépés napjától nehezedik az életviszonyokra; a törvény állapítja meg a jogi tények, cselekvények hatását; ezen hatásra való tekintettel helyezzük a cselekvényt, hogy a törvényes hatást mint effectust megvalósíthassuk. Amíg az új törvény nincs kihirdetve és életbe léptetve, addig a jogi cselekvények eredménye csak azon szabályok szerint bírálható el, melyek a cselekvés helyezésekor érvényben voltak. Ebből szigorúan következik, hogy az új törvény szabályait az életbe lépés előtt megalakult viszonyokra irányadókul

vagy kötelezőkül nem vehetni, mert ezek ama törvény szerint rendezkedtek be, melyek a helyezéskor állottak érvényben. Ezt másképp úgy fejezzük ki, hogy: a törvénynek visszaható ereje nincs (*lex ad praeterita trahi non potest*). Áll ez nemcsak a szerzett jogokra, hanem a személyállapotokra is, de különösen a formális ügyletekre, pl. végrendeletek külkellékeire. Ehhez a törvényhozások is alkalmazkodnak, mert csak oly törvény megtartását követelhetni, mely közre van bocsájtva; a jövőben alakuló vagy még nem létező jogszabály szerint való egyéni berendezkedést kívánni nem lehet. Kiki csak ahhoz a törvényhez alkalmazkodhatik, mely a cselekvés helyezéséskor érvényben van. Ez nem zárja ki, hogy egy újabb törvény a jog körét (pl. atyai, gyámi hatalmát) ne vonhassa szűkebbre, vagy tágíthasson rajta, de ez se érintheti a törvény előtti időben véghezvitt cselekvényeket, ha ezek megfeleltek az akkori törvénytábla körnek. Nehogy a törvény ejtsen sérelmet az egyénen, melytől ótalmat vár, és így megrendítse a törvény iránti tiszteletet — azért a törvénynek csak az életbe lépéstől szabad hatni.

A törvénynek kivételesen visszaható erőt adhat a törvényhozás, de csak a közérdek szigorú parancsára (*salus rei publicae*), mert ez rázkódást szül a társadalomban. Csak nagy társadalmi bajok teljes kiirtása és megszüntetése teszi ezt megengedhetővé. Így nálunk az óriási magas kamatvétel tette szükségessé a kamatmaximum megszabását (1877. évi 8. t.-cz.) hátramenően is. Aztán az uzsora törvény (1885. évi 25. t.-cz.) megalkotása követelt visszaható erőt.

A törvény megszűnik: 1. ha ama viszonyok nem ujulnak meg, melyekre a törvény alkalmazandó, pl. urbéri törvények, ha már azok mind rendezést nyertek, ujnak alakulni pedig nem szabad. Ide tartozik a törvény elavulása is; 2. ha más törvény lép helyébe (*lex posterior derogat priori*); de ekkor tanácsos a régit kifejezetten is megszüntetni, mert meglehet, hogy az új törvény nem terjed ki a réginek egész anyagára, és így a kettő egymás mellett is megállhat. E téren sok vitás kérdés van a részletek iránt.

6. §. A törvények alkalmazása.

Ha törvényt alkalmazni akarunk, előbb tisztába kell jönni az iránt, hogy az törvény-e? aztán a szöveg hiteles-e? A kellően kihirdetett törvénynél az első elesik, mert az 1869. évi 4. t.-cz. 19. §. szerint az alkotmányos uton való megalkotását a törvénynek a bíró nem vizsgálhatja felül; de szabad ezt tennie a rendelet érvénye felől. A másik azt kívánja, hogy hibátlan szövegű, hivatalos kiadást használjunk a törvényről. Ez a kritika.

A törvény alkalmazásával együtt jár a m a g y a r á z a t (interpretatio). Ez a törvény igazi értelmének, a törvényben foglalt törvényhozói akaratnak kipuhatolása és megállapítása.

Ez a magyarázat lehet: 1. törvényes, vagy 2. tudományos. (I. legalis vel doctrinalis).

Törvényes, midőn vagy a szokásjog vagy a törvény (egy későbbi) állapítja meg a régi homályosnak az értelmét. Eme authentica interpretatio előtt meg kell hajolni. (legis vim habet). Ezt az értelmet úgy kell venni, mintha már kezdettől fogva ezt akarta volna a régi törvény kifejezni. Ez csak látszó visszahatás.

Tudományos magyarázat első sorban a s z a v a k b ó l törekszik kifejtetni a helyes tartalmat, mint a melyekben nyer megtestesülést a törvényhozó gondolata öntudatosan. Régibb törvényeknél az akkori időben divó értelmét kell venni a szónak, aztán a jogi műnyelvet kell alapul venni, mert a törvényhozó is így használta, végül mondattani szerkezete szerint magyarázni, ném kiragadva és úgy hogy kétértelműség ne támadjon, mert ez nem tehető fel a törvényhozóról. Ha a nyelvtani magyarázat nem nyújt kielégítő eredményt, akkor következik a l o g i k a i, mely más eszközök segélyével iparkodik kideríteni a törvény értelmét; ilyen az occasio legis, intentio legis, a tudomány állása a törvény alkotásakor, az intézmény fejlődési menete, a szomszédos állam törvényei e tárgyban, melyek esetleg mintául szolgáltak. Mindezeket egybefoglalja az ujabban, kivált nagyobb szabású törvényjavaslatnál divó indokolás, motivum, enquêt és parlamenti tárgyalások (Materiale). A magyarázat eredménye lehet megszorító vagy kibővítő, sőt megváltoztató is, ha kétségtelenül kitűnik a tör-

vényhozónak a szavaktól elütő akarata, mert „prior et potentior est mens, quam vox dicentis”. Általános magyarázati szabályok még: A kinek a cél meg van engedve, annak az eszközre is van joga. Akit a törvény egyes esetekre korlátoz, egyéb esetekre az ellenkező áll (exceptio firmat regulam in casibus non exceptis). (Ez a taxativ felsorolás. Argumentum a contrario).

Végül megesik, hogy a törvényben hézagok vannak; nem találunk benne szabályt a döntésre, miért azt ki kell egészíteni a törvény szellemében; ez az *analogia, hasonlóság*. A törvényhozó bizonyos vezérelvből indul ki a törvényalkotásnál, melynek a létező szabályok egyszerű folyamánai; ha eme elvből további levezetéseket csinál a jogalkalmazó, melyeket a törvényhozó is megtett volna, ha a döntésre váró eset előtte áll, — akkor szólunk analog kiterjesztésről. Ubi eadem legis ratio, ibi eadem legis dispositio.

Ha pedig egész intézmény áll jogi szabályozás nélkül, mi nálunk gyakori, ott azt a jogtételt alkalmazza a bíró, mely a viszony természetének leginkább megfelel. Az életviszonyok magukban rejtik az elrendezésükre beváló jogi szabályt, csak alapos meghányás-vetés, az eset beható boncolása szükséges annak felismeréséhez; ez a dolog természete szerinti elintézés (Aequitas). A törvény egyébként előírja, (1869. évi 4. tc. 22. §.) hogy „a bíró az igazságszolgáltatást senkitől meg nem tagadhatja, ki illetősége körében hozzá folyamodik”. Neki tehát itélni és döntenit kell, törvényes vagy szokásos szabály híján is.

7. §. A nemzetközi magánjog.

A törvény alkalmazása körül még az iránt is támadhat vita, melyik állam jogszabálya nyerjen alkalmazást, ha a jogeset több hely törvénye alá tarthat? Szabály az, hogy a bíró saját állama területén fenálló jogszabályt alkalmazzon (területi fenhatóság) de az államok kivételesen viszonyosságból megengedik más állam jogának alkalmazását is, ahol ezt a jogviszony természete kívánja vagy a felek kikötik. Részletesen itt a következő elvek szerint történik az elbánás:

1. A személyállapotokra, jog- és cselekvési képességre (családi, öröklési jog) vagy az illető személy lakóhelyén (domicilium) fenálló jog alkalmazandó, vagy a honossági helyé, azon államé, melynek kötelekébe az egyén mint állampolgár tartozik. Nálunk az utóbbi felfogás kerekedik ujabban felül. Cselekvési, végrendelkezési képesség, házasságkötés a honossági jog után igazodik. (1894. évi 31. tcz.)

2. Dologjogok a fekvési hely törvénye szerint nyernek elbírálást (lex rei sitae). Az ingatlanokra ez feltétlenül áll, az ingókra mégis vitás; ezekre némelyek a személy jogát kívánják alkalmazni, mi helyes a hagyaték szempontjából, de egyéb tekintetben okszerűbb a fekvési hely törvényét alkalmazni. (Elbirtoklás, ingó, ingatlan minőség, szerzési módok).

3. A kötelmi jog tekintetében van legtöbb bonyodalom, mert kötelmi viszonyok keletkezése és effektuálása (a teljesítés) más-más helyen mehet végbe és így kérdéses, a két jogterület közül melyik alá hajtjuk azt elbírálás végett? A formai kellékek körül elfogadott a „locus regit actum“ elve, t. i. ahol az ügylet köttetik, (igy nálunk a házasságkötés külső formájára a ház. törvény 113. §.) azon hely követelte forma tartandó meg. Így e végrendeletek formáinál is (1896. évi 16. tc. 31. §.). Egyéb anyagi kellékek tekintetéből az a közfelfogás a bírósági gyakorlatban, hogy az ügylet a teljesítés helyén fenálló jogszabály alá vonandó, és nem a megkötési helyé alá. A felek egyébként (külföldi külföldivel vagy belföldivel, ha külföldön jön létre az ügylet) szerződésileg megszabhatják, melyik terület jogának kívánják alávetni az ügyletet. Az elévülés kérdése a mai tisztult felfogás szerint ama hely törvénye alá esik, mely az illető jogra alkalmazandó.

8. §. *A magyar magánjog rendszere.*

Rendszeres előadás az, mely bizonyos alapgondolat szerint csoportosítja a jogszabályokat. Eme alapgondolat abból áll, hogy oly egymásutánban tárgyaljuk a jog anyagát, amelyben az emberi szükségletek mutatkoznak. Ebből kifolyóan tárgyalni kell: 1. a vagyonjogot, amelyben az ember mint egyed jelentkezik; ez megint két alcsoportra oszlik: a) az ember

első sorban az őt környező, dologjavakból elégíti ki szükségleteit, amennyiben azokat hatalmába ejti (birtok, tulajdon, szolgálat, zálog); b) de mivel a legtöbb földi javak már egyesek hatalmában vannak, azért a fejlődés magasabb fokán másoktól kell eme javakat jogi művelet (jogügylet) által megszerezni. A javak ilyenén forgalmát a kötelmi jog szabályozza. A vagyonjog tehát a rendszeres előadás első tagolata.

2. A családjog, ahol az ember más nemű ember-társával lép benső életszövetségre (házasság), hogy ez uton nemi és időbeli korlátoltságát kiegészítse. Ebből alakulnak a házastársak közti személyes és vagyoni viszonyok, szülők és gyermekek közti személyi úgy mint vagyoni kérdések és szülő nem léteben ennek helyettesei (gyám, gondnok) közt létesült viszonyok.

3. Végül áll az örökjog, mely szabályozza azt a kérdést, hogy az elhunytak vagyoni viszonyaiba, melyek őt túlélők — ki lépjen.

Ezt megelőzik az általános tanok; ezek ama jogszabályokat ölelik fel, melyek az egész rendszerben előfordulnak, annak mintegy légkörét képezik.

A rendszeres előadás tagolata tehát ez: általános tanok, dologjogok, kötelmi jogok, család- és örökjog.

I. Rész. Általános tanok.

I. Fejezet. A személyekről.

9. §. A személyről általában.

A személy azonos a jog alanyával, vagy a jogképességgel. Aki jogok alanyává válhatik, az személy, jogalany, jogképes. Különbözik ettől a cselekvő képesség; ez alatt a személynek ama képességét értjük, melynél fogva a törvény cselekvésének jogi hatást tulajdonít. Noha minden ember jogképes ma, még sem bír mindenki cselekvő képességgel. Ez vagy teljesen hiányzik bizonyos személyeknél, mikor cselekvésképtelenségről szölünk, vagy pedig korlátozva van kisebb-nagyobb mértékben; ez a korlátozt cselekvőképesség állapota.

A jogalanyokat két kategóriára osztjuk: 1. természetes (fizikai) személyek, vagy emberek; 2. jogi személyek, midőn a jogalanyiség valamely társas szervezethez fűződik, melynek nevet adunk, és akkor eme képzeleti alkotás, a név vagy a szervezet szolgál alanyul.

10. §. A természetes személyről.

Az ember mint jogalany a bevégezett születéssel kezdődik. Ha az ember az életképességre szükségelt idő előtt (a nemzéstől számítva 6 hó előtt) születik meg, az abortus, koraszülött lesz, kit nem illet meg a jogképesség; azt se, aki az anya testétől való teljes elkülönüléskor már nem élt. Az élveszületés mellett gyakorlatunk elfogadja a törvényes vélelmet az osztrák polg. tkönyv 23. §-a alapján, de az ellenkezőt bizonyítani mindig szabad. Az emberi alaktól kisebb-nagyobb eltérés nem dönt, csak szörny (monstrum) ne legyen a világra jött. Az ember jogalanyiségának kezdetét, keletkezését az anyakönyv igazolja, ahol a születés időpontja körülményesen

kitüntetendő, (1894. évi 32. tcz. az anyakönyvezésről és hozzá az 1895. évi 60.000. sz. belügym. utasítás) Aki anyakönyvezve nincs, vagy nem volt bevezetve a régi lelkészi matriculákba, annak születési idejét tanúkkal vagy szakértőkkel kell igazolnia.

Az ember jogképessége a halállal ér véget, mit szintén az anyakönyv tanusít hitelesen. De lehet a bekövetkezett halált tanúkkal is igazolni vízbefulás, vagy megközelíthetlen hegyszakadékba való eséskor pl. Ha mégis semmi bizonyíték nem létezik egy személy elhunytáról, mikor nyomavész valakinek, akkor holtta nyilvánításnak van helye, az érdekeltek kértére. Ennek előfeltételeit a törvény állapítja meg a következően: holtta nyilvánítható: 1-ször az, akinek születése óta 80 év elmúlt, és tartózkodási helye az utolsó 10 év óta ismeretlen; 2-szor, tekintet nélkül a születésre, ha 30 év óta ismeretlen tartózkodású; 3-szor, ha valaki háborúban nehéz sebet kapott, vagy valamely hajón volt, midőn az hajótörést szenvedett, vagy más közel halálveszélyben forgott (árvíz, tűzvész vagy földrengés miatt) és azóta 3 év elmúlt, anélkül, hogy hír érkezett volna róla. (1868. évi 54. tcz. 523. §. és az osztr. polg. tkönyv 24. §-a.)

A holtta nyilvánítást a bíróságtól kell kérni; ez erre hirdetményt bocsájt ki, melyben felhívja az eltűntet, hogy egy év alatt adjon hírt magáról. Ha ez eredménytelenül telik el, és a törvényszabta előfeltételek valamelyike beigazolást nyer, a bírói ítélet az eltűntet holtnak nyilvánítja. Ez csak vélelmet állapít meg arra nézve, hogy az eltűnt nem élte túl a törvényben megjelölt időt. A bírói ítélet csak a törvényes előfeltételek fenforgását állapítja meg, miért, ha a nyomaveszett egyén előkerül, a vélelem szétoszlik, és az illető visszakövetelheti vagyonát, amennyiben az még megvan. A holtta nyilvánított az anyakönyvbe bevezetendő.

11. §. A személynek jogilag jelentős minőségei.

Az embernek vannak oly személy-minőségei, melyek a jogéletben fontosak, mert jogi hatás fűződik hozzájuk; ilyenek:

I. A n e m. A férfi és nő manap magánjogilag egyenlő bánásmódban részesülnek. A multban a nő többféle korlátozásnak volt alávetve. Ma a nő csak gyám-gondnokságot nem viselhet, kiméletből, kivéve az anyát és feleséget. A hermaphrodita (csira) azon nemhez tartozik, melynek szerve a nemi érettség után fejlődöttebbnek mutatkozik. Akadályul szolgálhat ez a házasság-kötésnél.

II. Kor. Az ember életkorának fokait azért veszi a jogrend számba, mert a köztapasztalás szerint az ember testi fejlődésével párhuzamosan halad a szellemi fejlődés is, mihez a törvény a cselekvőképeséget engedélyezi. A jogilag fontos korfokokozatok (Werböczy Hármaskönyvének 1. rész 111 tit. 2. és 3. §. szerint) a következők: 1—12 évig tart a nem törvényes kor (illegitima aetas); az illető egyén e korban teljesen cselekvésképtelen. 12—24 évi időköz a törvényes kor (legitima aetas). 24 éven túl kezdődik a teljes kor (perfecta aetas). A törvényes kor elérével a kiskorú cselekvése már szül jogi hatást, ha az reá nézve vagyoni gyarapodást eredményez, minő: birtoklás, ajándékozás. Alkothat közvégrendeletet. A betöltött 14 évvel saját szerzeménye fölött korlátlanul intézkedhetik, ha mellette magát fen is tartja. 16. éven túl a nő férjhez mehet, a férfi az árvaszék meghallgatásával pályát választhat. A 18. életév betöltése kiválóan fontos; ekkor szerezhető korengedély (venia aetatis) útján teljeskorúsítás úgy a férfira, mint a nőre; a férfi házasságra léphet, bárki magánvégrendeletet alkothat. A 20. életév betöltése után a gyámhatóság beleegyezésével teljes korúság következik be, ha az apa a gyermeknek önálló háztartást enged, vagy iparúzést.

A 24-ik életkor betöltése a teljes cselekvőképeséget nyújtja. Ezen túl csak a 60. életév szerepel, az öregkor, mely mentesít a gyám-gondnokság alól.

III. Testi épség hiánya. Ez lehet vagy betegség (morbus) midőn valamely szerv fogyatékosan működik, vagy testi fogyatkozás (vitium), midőn valamely szerv teljesen hiányzik, minő a vakság, siketség, némaság, siketnémaság, heréltség. A betegség, mint ágyhoz szegzett állapot tényleg lehet akadály a cselekvőképességnek, ha öntudatlan állapotot idéz elő, ide sorozható a hypnosis szülte dermottség. A testi fogyatkozás korlátozza a cselekvő képességet,

amennyiben a törvény ótalmába veszi az illetőket, hogy fogyatkozásuk miatt a forgalomban kizsákmányolás ellen megóvassanak. Ez olykép történik, hogy ügyleteikhez, miket személyesen kötnek, közjegyzői közreműködést szab elő a törvény. Csak ily okmány bizonyít ellenük.

IV. Szellemi épség hiánya. Itt is különböztetni kell: 1-ször szellemi tompaság, bárgyúság, hülyeség közt, midőn az agyműködés szünetel vagy megakad, és 2-szor szellemi kóros állapot, elmebetegség közt, midőn az agy rendellenesen, betegesen működik; ilyenek az örültek, tébolyodottak, dühöngők és a mélakórban sanyalódók. Ezek cselekvési képességgel nem bírnak. Gyám-gondnokság alá helyezendők bíróilag. Ha az elmebetegség megszűnt, visszanyerik cselekvő képességüket bírói határozattal. Az elmekórban néha világos időközök (lúcida intervalla) jelentkeznek, midőn az agyra nem hat a zavart előidéző kórananyag; ekkor kivételesen halálesetre szóló intézkedést tehetnek. Gyakorlatunk mégis ingadozó.

V. Erkölcsei épség hiánya. A polgári becsület, a jó hírnév hiánya nem alterálja a személy cselekvő képességét, de tényleg árthat vagyoniilag ott, ahol a közbizalomra utalva vagyunk, így ügyvéd, orvos, iparos és így t. A jó hírnévre tehát vigyázni kell, mert ennek hiánya, a közbecsülés, és bizalom elfordulása tőlünk: a közmegvetés, anyagi romlásba sodorhat bennünket. Bűncselekvény elkövetése törvényesen is megfoszthat ügyvédi, orvosi, tanári, tanítói működéstől vagy valamely iparűzéstől, mely erkölcsi feddhetlenséget igényel.

VI. Nemesi vagy nem-nemesi állapot közti különbség, mely 48 előtt annyira jelentős volt, megszűnt a törvény előtti egyenlőség kimondásával; csak mint társadalmi előkelőség jön a nemesség számba, (czimer és előnév használása). Ma csak egyetlen vonatkozásban bír a nemesség vagyoniilag még jelentőséggel az u. n. közszerzemény elrendezésénél házastársak közt. A nemes férj kizárólag rendelkezhetik vele, a nem-nemes házastársak közt pedig megoszlik a közszerzemény.

VII. Honosság, magyar állampolgárság. Magánjogilag a belföldi vagy külföldi állampolgárság nem határozó. A külföldi is élvezzi a

belföldnek törvényes ótalmát teljes mértékben. A nem magyar honosokra fenálló korlátozásokat a korszellem mind megszüntette; csak egy irányban jelentkezhetik ez alól kivétel, a viszonyosság (reciprocitas) elvéből folyóan, melynek következménye a retorsio, azaz, hogy ha valamely külállam a mi honosainkra nézve korlátozást statuálna, a mi törvényünk is ugyane korlátozásnak vetné alá az illető államnak polgárait.

VIII. Vallás különbség ma semmi irányban nem von maga után különböztető bánásmódot az egyes vallásfelekezetek tagjai közt. Az utolsó árnyalatát a fenforgó különbségnek (az áttérési tilalom és házasság kötési akadály keresztény és nem keresztény közt) a legújabb törvényeink (1894. évi 31. t.-cz. a házasságról és az 1895. évi 43. t.-cz. a vallás szabad gyakorlásáról) megszüntették.

IX. Rokonság, sógorság. Rokonságot egy közös törzstől való törvényes leszármazás hoz létre; ebből ered a véregység, vérközösség. A rokonság lehet egyenes, midőn a leszármazó és a közös törzs közti viszony nyer megállapítást, vagy oldalági, midőn a közös leszármazottaknak egymáshoz való kapcsát vizsgáljuk. A rokonsági közelséget a nemzések száma szerint fokokban vagy ízekben fejezzük ki. A hány nemzés volt szükséges az illető létrejöveteléhez, annyadik ízben mondjuk őt rokonnak. Az oldalágiaknál a számítás vagy a római vagy a kánoni szabványok szerint történhetik. A különbség az, hogy a kánonjog csak az egyik vonalon számíálja a nemzéseket; ha nem egyenlők a vonalak, a hosszabb vonal szolgál alapul; a római jog szerint pedig mindkét oldalon számítjuk a nemzéseket. A rokonság fontos a házasságkötésnél és a törvényes öröklésnél. Sógorságnak alapja az érvényes házasságkötés. Az egyik házastárs sógorságba jut a másik házastárs összes egyenes és oldalági rokonaival és viszont; innen van az egyenes és oldalági sógorság, melynél a rokonsági ízeket használjuk fel a sógorsági viszony közelségének megállapítására. A sógorság csak a házasságkötésnél bír jelentőséggel.

11. §. A jogi személyről.

Minden alanyi jog az emberért van, mert eszközök ezek arra, hogy általuk fizikai és szellemi szükségleteit kielégítse. Midőn tehát olyan jogalanyokról van szó, melyek nem emberek, ezek alakítása azon célból történik, hogy ezek révén az emberek érdekeit, javát intenzívebben előmozdithassuk. Vannak ugyanis a társas életben célok, melyek megvalósítására az egyes ember nem alkalmas, soknak kell tehát összeállni, társulni, hogy közös előnyük- és hasznukra, de közös erővel a cél elérhető legyen. Így alakulnak a testületek, corporatiók, minők az olvasóköriök, egyletek, mint magántársulás alakjai; községek, városok, megyék megfelelő szervezéssel, ezek a közjellegű testületek. Viszont vannak vagyonegyesülések, melyek nemcsak arra hivatvák, hogy sok egyes embernek szolgáljanak a jelenben, hanem arra is, hogy a jövő generatiók megélhetését előmozdítsák, társas szükségletét kielégítsék. Eme vagyoncomplexust nem lehet egy most élő emberi alanyhoz fűzni, ha nem akarjuk kockára tenni a jövő nemzedékek érdekét. Ilyenek az intézetek (Anstalten), az állam, vallásfelekezetek közművelődési, jótékonyági intézetek, kórházak, részvénytársaságok, szövetkezetek. Itt a súlypont a vagyonon fekszik, a személyek csak másodsorban szerepelnek, mint változók. A testületeknél pedig a személyek egyesülése, társulása a fő, a vagyon pedig alárendelten jelentkezik, ha van.

Végül ismerünk még a két főalakzaton kívül egy harmadikat, alaptörvények (piae causae) elnevezése alatt, midőn egy vagyontömb minden személyes vonatkozás nélkül jut szervesen leköttetés alá, hogy akár most élő, akár jövőben alakuló személyeknek vagy egyéb céloknak szolgáljanak; ilyenek az ösztöndíjalapok, misealapok, szegény-, kórház-, templom-, iskola-, műemlék-, oszlopalapok. Ide tartoznak a gyűjtések is bizonyos célokra, pl. Erzsébet-szoborra, templomra, melyek azonban még csak az alakulás stadiumában vannak, míg a szükséges vagyon össze nem jön. Ez jövőendő alaptörvény, organizálás nélkül.

Az ily társas szervezetek (organisátiók) felruházása jogalanyiséggal, alkotja a jogi személyt, mely

jelenség oly mélyen gyökeredzik a közfelfogásban hogy önkéntelenül megy ez végbe, amint az ily alakzatok szervezést, berendezést nyernek, hogy állandó működésre beváljanak. Nem fictio ez, mert ezek a társas szervezetek realiter léteznek, alkotnak és társadalmi szükségletnek kielégítésére vannak. Szervezetük majd szorosan megszabott, majd lazább, társas jelentőségük szerint. Az egyes fentebbi alakzatok csak alaptípusok, melyek a társas igények szerint, hol tisztán jelentkeznek, hol pedig egymással szövődve.

A jogi személy mindazon vagyonjogok alanyává válhat, melyek nem kötvék emberi léthez; családi viszonyban mint férj, apa nem állhat, sem törvényes öröklés után vagyonhoz nem juthat; de végrendelet által igen, sőt a végrendelet teremthet is jogi személyt, alapítványt vagy intézetet. A jog és kötelezettség, melyben a jogi személy áll, direct őt illeti, az egyes szervek vagy a jogi személyt alkotó egyének szorosan megkülönböztetendők a jogi személytől. Az egyes tag lehet a jogi személy szolgálatában, állhat hozzá hitelezői vagy tartozási viszonyban, mi a részvénytársaságnál jut praegnans kifejezéshez, ahol a részvényesek gazdaságilag ugyan közös tulajdonosokul jelentkeznek, jogi szempontból mégis a jogi személy mint egység az alanya az összes jogviszonyoknak.

Hogy ki cselekedjék a jogi személy helyett és ennek nevében, ezt a szervezet, a berendezés, az alkotmány állapítja meg. Lehet ez törvény, kivált fontos és közjogi állással bíró jogi személyeknél, minő az állam, törvényhatóságok, községek (Lásd az 1886. évi 21. és 22. törvénycikket), de rendesen az alapszabályok, statutumok intézkednek a jogi személy cselekvésének módozatairól, melyek autonom létesülnek. Az alapítványnál az alapítólevélnek kell ama közeget megjelölni, aki a vagyon kezelése és jövedelmének miként való felhasználása iránt intézkedni jogosult. Ily szervezés nélkül jogi személy nem existálhat. A testületi alakzatnál végelemzésben a tagok határozata lesz a jogi személy akarata, mely közül az absolut szótöbbség elégséges.

Kényes és vitás kérdés az, hogy a jogi személy, melynek működési köre, szervezete vagy kitűzött célja által szorosan körülírt, követhet-e eltilos cselekvést?

Nincs kétség benne, hogy a jogi személy is lehet szerződésszegő, miből kártérítésre lesz kötelezhető, amennyiben organumait hanyagság vagy vétesség terheli azon körön belül, melyre a jogi személy működése és cselekvősege kiterjed. Közegeiért ő is felelős. Ha mégis bűncselekményről tulajdon-sértés, csalás-, lopásról van szó, melyek a jogi személy feladatán kívül állanak, ilyenkor az elkövető ember a tettes és a felelős is; a jogi személy csak az ily tettekből eredő gazdagodást tartozik kiadni.

A jogi személy keletkezik, megalakul, amint a létezéséhez nélkülözhetlen előfeltételek megvannak. A jogi személy sokfélesége és céljainak változatosága szerint az előfeltételek is igen különbözők lesznek. Állam, köztörvényhatóság, község alakulása többet kíván, mint egy magántársulaté, pl. olvasóköre. Az egyes alakzatai a jogi személynek: a testület, intézet és alapítvány más-más kellékektől függnék. Lényeges a szervezés, berendezés. Testületnél a magánszemélyek szerves összeállása, pl. hitközség létesítése végett, intézetnél a cél megvalósítására megfelelő vagyon összehozása, ugyancsak az alapítványnál is, ha az igazgatásról, kezelésről kellő gondoskodás történt az alapító levélben. Enélkül működnie lehetetlen volna.

Fontos kérdés a jogi személy keletkezése körül, de egyben vitás is az, hogy szükséges-e a jogi személy megalakulásához az állami engedély, vagyis a jogalanyiség megadása? Nem lehet erre egységes választ adni. Kétségtelen, hogy az államalakulás ezt kizárja, tehát a jogalanyiség adományozására nem szorul. Másrészt az államban fontosabb szereplésű, kivált politikai jogokkal felruházandó jogi személyek, minő a köztörvényhatóság, község és hitközség ezt az adományozást nem nélkülözhetik. (Lásd e részben az 1886. évi 21. és 22. tcz. és a hitközségekre nézve az 1895. évi 43. tcz. 7. és 9. §-ait). Az állam a különféle magántestület vagy intézet alakulásának lényeges feltételeit általánosan meg szabhatja (így a részvénytársulat és szövetkezetre a keresk. törvény, vízi társulatra a vízjogról szóló 1885. évi 23. tcz. IV. fej.) Amennyiben ezt nem teszi, a jogi személy keletkezéséhez állami engedély nem szükséges, de ez nem zárja ki az állam felügyeleti jogát. Eme legfőbb rendőri jognál fogva az

állam betekintést kívánhat az illető jogi személy szervezetébe, hogy az kielégítő-e? módosítását, kiegészítését követelheti közérdekből, ellenőrzést gyakorolhat a kitűzött cél iránt, hogy nem ütközik-e az az állam rendjébe, vagy erkölcsi felfogásba, nem káros-e egyesek magánérdekére? Helyes intézkedés az, hogy a jogi személy megalakulása és működésbe lépése akár az alapszabályoknak a bemutatási záradékkal való ellátásával, vagy más alkalmas módon, pl. bejegyzéssel fixirozást nyerjen, mert ez nyújt biztosítékot arra, hogy a jogi személy kellően szervezkedett és így vele jogi viszonyba lépni lehet.

A jogi személy véget ér: 1-ször, ha létezésének alapfeltételei megszűntek, így a társulatnak tagjai kiléptek vagy kihaltak vagy annyira leolvadtak a felszaporodás kilátása nélkül, hogy a kitűzött cél realizálására nem képesek; ha az intézet vagyona teljesen elenyészett vagy erősen megcsappant, mi okon működést kifejtteni már nem képes. Az intézetnél a személyek kihalása nem vonja maga után a jogi személy megszűnését; vagyoni szervezetében fentartja az magát, míg végleg bizonyossá nem válik a fizikai személyek hiánya. Így a jogászsegélyző egyesület vagyona megtartja jogalanyiságát, ha egyik-másik évben nem alakulna is meg a szervezet; de ha az intézet eltöröltetett, akkor bizonyos, hogy az egylet alapszabályszerűen többé nem alakulhat meg, és így a vagyoni személyiség is megszűnik. Az alapítvány sorsa is a vagyon fenmaradásától függ. Ha az devalválódott, vagy elpusztult, vele pusztul a jogalanyiség is; 2-szor megszűnik a jogi személy állami eltörlés, vagy hatósági betiltás által, ha közveszélyt indokolja vagy a jogi személy működése köztekintetekbe ütközik; 3-szor önkéntes feloszlás is véget vethet a jogi személynek, ha ezt szabályszerű többség elhatározza, melynek módozatára a jogi személy szervezésében intézkedésnek kell helyt foglalnia.

Kié lesz a megszűnt jogi személy vagyona? Erre nézve sem állítható fel generális szabály. Magánérdekből alakult jogi személy vagyona a felszámolás után az életben levő tagoké; így a részvénytársaságnál, családi hitbizománynál, magánjellegű alapítványnál. Előbb természetesen a kötelezettségek tiszt-

tázandók. Közérdeket szolgáló jogi személy vagyona nem osztható fel a megszűnést kimondó tagok közt, hanem fentartandó az a köznek más hasonló célra, melyet a felosztást kimondó határozat jelölhet meg. Ha ily határozat nem jöhet létre, mert nincs, aki határozzon, sem az alapszabályok eleve erről rendelkezést nem tartalmaznak, akkor a közhatóságnak lesz feladata, hogy más, hasonló célú intézet vagy alap számára juttassa a megmaradt közvagyonot.

II. Fejezet. A dolgokról.

13. §. *A dolog fogalma.*

Dolog alatt az anyagi külvilág egyes darabjait, részeit értjük, amennyiben azok határok közé szoríthatók, mert az emberi véges erő csak így képes azokat hatalma alá hajtani. A dolgot jellemzi a testiség, anyagiség (corpus), de ez nem zárja ki, hogy légnemű vagy rezgő erők, minő a gázok, a villamos ár, vagy a hanghullám a lekötő eszköz révén dologgá ne minősüljenek, mert ily vonatkozásban alkalmasak az emberi uralom alá hajtásra. A dolog, mint az emberi forgalomban eleme a vagyonnak, melylyel emberi szükségletek nyernek kielégítést, arra való, hogy a jogalany azt birtokába vegye, fölötte kizárólagosan rendelkezék; ami erre beválik, bírás, birtoklás által, azt dolognak vehetjük, minők: a találmányok, mustra, és védjegyek, a szerző gondolata, eszméje, rögzítve valamely testi tárgyon.

14. §. *Forgalmon kívül álló dolgok.*

Vannak dolgok, javak, melyek nem alkalmasak arra, hogy rajtuk emberi forgalom létesüljön. Innen az elnevezés (res extra commercium). Ezt a kizárást a forgalomból majd természeti okok, majd pozitív intézkedések szülik. Természeti okokból nincs forgalom: 1. Az élő ember testén, de az elválasztott részen, pl. hajon igen; vitás, hogy a holt tetem lehet-e forgalmi tárgy? Az élő rendelkezhetik fölötte, de az örökös nem, ez a közfelfogásba ütköznék. 2. A levegőn, mely földünket körülövezi. Ezt a ter-

mészet ingyen nyújtja bőségesen. De tartályba helyezve, sűrítve, forgalomba hozható. 3. A tenger, mint roppant víztömeg. A partvidéket mégis államterülethez számítja a nemzetközi jog. 4. A folyó víz (aqua profluens), mely minden pillanatban változik. Ez utolsó hármat közjavaknak tekintjük. A folyó víz mégis lehet magánuralom alatt is, (magánvíz—közhasználatú víz l. vízjogi törvény 10 §.) ha az már edényeinkben van és így forgalomba is hozható, pl. vízvezetékeknél, csatornáknál levő víznél. Positív intézkedésből nem állhatnak forgalomban: 1. A közhasználatra szánt javak (res quae in publico usu sunt), minők: nyilvános utak, utcák, terek, bástyák, melyek ugyanis mindenkinek rendelkezésére vannak (de a magánutak nem). 2. A vallásos szertartásra szolgáló javak, minők: templomok, kápolnák, különféle szerelvények, ruhák, temetkezési helyek. Ez a két kategóriája a javaknak magántulajdonban áll (rendesen jogi személyében) és megszűnhetik ebbeli jellege, ha a közhasználat alól kivonják, az egyházi szerelvényt elkopás miatt nem használják továbbé, és így visszakerülnek a forgalomba. A közutat mégis csak a kijelölt célra szabad használni, legeltetésre vagy faültetésre pl. nem, ez a tulajdonost illeti. 3-szor közérdekekből (közbiztonság, közegészség) vagy pusztán fiskális szempontból egyes dolgok bírása tilos, és csak hatósági engedéllyel szerezhető meg; így mérgek, robbanó anyagok. Az állam egyes dolgok forgalmát magának tarthat fenn kizárólag (egyedáruság, jövedék), hogy kizárva a versenyt, dictálhassa az árt, pl. só, dohánynál, mintetemes jövedelmet nyújt az államnak.

4-szer még korlátolt forgalmú javak is vannak, így az állami, községi, egyházi, hitbizományi javak, melyeknek forgalma rendkívüli kellékekhez kötött, így állami jószág eladásához törvényhozási engedély, egyháziéhoz a legfőbb kegyúr, az apostoli király beleegyezése szükséges.

15. §. A dolog értéke.

A dolog forgalma értékeért történik. Értéktelen dolog senkinek se kell. A dolog értékének alapja a használhatóság emberi szükséglet kielégítésére (hasz-

nálatti érték). Az ily általán használható dolog keresett, szívesen fogadják cserébe más dologért. (csereérték). De mivel a dolgok csereberéje nehézkes, azért alakult az emberi társaságban a pénz, ércpénz, mely alkalmas arra, hogy minden dolognak értékét kifejezze; a pénzben kifejezett értéke a dolognak képezi az árt. A pénz tehát általános értékmérője a dologjavaknak, ha nem is oly pontos, mint a hosszmérték, mert a nemesércz, arany ezüst szintén alá van vetve árhullámozásnak. Mivel a pénzt, mint önállóan is értékest, mindenki szívesen fogadja a dologért, hogy rajta szükség esetén más dolgot szerezhessen, azért a pénz általános csereeszköz is; ebből folyik, hogy pénzzel, mint a dolog árával bármily dolgot lehet pótolni, dolog helyett pénzt adni, ami a pénz harmadik funkcióját nyújtja: fizetési eszközül szolgálni. A dolgoknak pénzben kifejezhető ára nem egyforma; különböztetünk a gazdasági életben: 1. rendes árt, (közép, piaci ár), melylyel egy bizonyos dolog minden gazdálkodó egyénre bír. Ezt a kereslet és kínálat aránya szabályozza; 2. rendkívüli árt, mi az által alakul, ha valamely dolog különös tulajdonságát birjuk egyéni helyzetünkben értékesíteni, felhasználni. Így a lónak megvan mindenkire az értéke, mint igavonóé. De ha a lónak különös minőségét képes valaki saját-szerű viszonyai közt kihasználni, pl. circusban, vagy futtatásra, úgy ez az egyéni, subjectiv érték lesz, mely jóval magasabb a közönségesnél. Ennek nagy jelentősége van a kártérítésnél, mert a rendes árt mindig meg kell téríteni, a rendkívülit csak úgy, ha az mint tényleg fenforgó, igazolást nyer. Van még egy harmadik ár is, melynek azonban nincs gazdasági alapja: ez a hajlami vagy előszereteti ár (*pretium affectionis*), midőn valamely dolognak nem gazdálkodásból, hanem pusztán kedélyvilágunk, hajlamunk különös berendezése okából tulajdonitunk nagy értéket. Ez a forgalomban nem jön számba, mert a pénz csak gazdasági javak mérésére berendezett. Lelki affectiónk, ami itt szerepel, nem talál a pénzben kifejezőre.

16. §. A dolgok jogilag fontos minőségei.

Észlelni a dolgokon oly tulajdonságokat, melyek a forgalmi életben több kevesebb jelentőséggel bírnak, miért eme minőségeket és ezekhez fűződő jogi fontosságot ki kell emelni. Ilyenekül vannak elismerve:

1. Az ingó és ingatlan minőség. Ami állagváltozás nélkül helycserére képes, az ingó. Ingatlan a föld, és mindaz, ami vele szorosan összefügg, akár szervesen, mint a fa, akár csak bele ékelve a földbe, mint az épület. A földszíne helyezett fabódé, csűr falábokon, vízi malom: ingó dolgok. Az ingatlan jelleget néha a törvény sűti rá bizonyos ingó dologra a forgalom érdekében; így a hal a tóban, a vad a bekerített helyen ingatlan, régi jogunk az ötvenen felüli ménest is ingatlannak vette, mint szorosan a gazdasághoz tartozót. A gazdasági felszerelés (*instructio, fundus instructus*) élő és holt, minő a baromállomány, takarmány, gazdasági szerszámok szintén ingatlan számba vétethetnek. Bizonyos határig helyes ez. Még a jogokra is szokás ezt a felosztást kiterjeszteni, mikor a jog tárgyául szolgáló dolog minősége szerint igazodik a jogé is. De nem mindig. A követelés jelzőleg (tehát ingatlanon) biztosítva, nem lesz ingatlanná. Fontossága eme jellegnek abban rejlik, hogy más szabályok vannak az ingatlanok, mások az ingók szerzésére és a végrehajtásnál is.

2. Elhasználható dolog az, mely a rendeltetésszerű használat által vagy teljesen elpusztul, vagy tetemesen csökken állagában, mint a tüzelő fa; ide tartozik a pénz is, melynek használata — a kiadás; ami egyszeri használat után változatlan marad, az elhasználhatlan, minő a könyv, ruha. Csupán használatra szorítókozó ügyleteknél elhasználható dolgok nem válnak be, minő a haszonkölcsön, bérlet és haszonélvezet.

3. Helyettesíthető és nem helyettesíthető, vagy fajszerű és egyedi dolgok. Egyedi a dolog (*species*), ha ismérvei által más hasonló dolgoktól megkülönböztethető; így a kese ló, Hektor kutyája, festmény; fajszerű vagy helyettesíthető akkor, ha a faj vagy nemnek puszta számszerű megjelölése

elégsges a szolgáltatás határozottságára, mert a fajon belül az egyedek egymással azonosak, egymás helyébe tehetők, anélkül, hogy ezáltal minőségi változás mutatkoznék. Ilyen pl. a buza, fa, bor, szeg; ezeknél csak a quantumot kell fixirozni, csak szám-mérték, súly szerint meghatározni, mert az egyedek nem jönnek önállóan tekintetbe (*res quae mensura, numero vel pondere valent*). Ez a tömegforgalomnál jelentős, mikor bármily dolog helyettesíthetővé lesz; pl. 100 dr. ló, 1000 dr. nadrág. Elhasználható dolog mindig helyettesíthető is, de nem megfordítva.

4. Osztható a dolog, ha értékcsorbulás nélkül tűri a feldarabolást, pl. kenyér, bor; ha a darabolás a dolog értékét, gazdasági jelentőségét csökkenti vagy megsemmisíti, azt darabokra szedni nem szabad, mert a jogélet értékekkel operál. Felosztható a föld, de a rajta levő épület nem, sem vízszintes, sem függőleges irányban. Feloszthatatlanok az ingók rendesen; a melyeknek értéke mégis nem a formában, hanem csak az anyagban rejlik, azok feloszthatók, kenyér, posztó, folyadékok. Ez a minőség fontos a tulajdonjogban és a kötelmi jog terén, mert csak osztható dolgoknál lehetséges részteljesítés.

5. Részek a dologon. Vannak egyszerű dolgok, melyek egy darabból állanak, mint a deszka, szobor, viszont összetettek, midőn több egyes darabnak egymáshoz illesztéséből alakul egy egész, pl. kocsí, lószerszám, ház, asztal stb. Az összetétel kétféleképen mehet végbe, vagy úgy, hogy a részek az összetétel által elvesztik fizikai különlétüket, beleolvadnak az összetett dologba, annak alkotó részeivé lesznek; ekkor azt mondjuk, hogy a rész növedéke lett az egésznek. Ennek jogi fontossága az, hogy akié az egész, azé a növedék is (*accessio sequitur suum principale*). A növedéket más nem birhatja, nem is keresheti, míg az összefüggés tart. A házba beépített pallót vagy ablakot, ha az másé, nem lehet visszakövetelni, az az összetett dolog tulajdonához növekszik. De feléied a tulajdon a részen, ha az összetett dolog szétbontás alá kerül. Tartozék oly része egy másik földolognak, mely a földologhoz kapcsolatba jut, annak gazdasági érdekét szolgálja ugyan, de azért fizikai önállóságát mint külön dolog, megtartja. Az ily tartozéki mellékolognak rendesen nincs is önálló szerepe a forga-

lomban, de lehet, mikor a tartozéki jelleget a két dolognak egymáshoz való külső kapcsolata adja meg. Tartozék a tok az ékszerhez, a fecskendő a házhoz; külön szerepük nincs — csak egy másikat szolgálni; tartozék a karó a szőlőben, a takarmány, trágya a gazdaságban, de ezek külön is birhatnak szereppel, mint tüzelőanyag. A tartozék rendesen osztozik ama fődolog minden jogi sorsában, melynek szolgálatára hivatott; de mivel fizikailag önálló, a fődolog jogi sorsától függetleníteni is lehet. A szőlő vagy ház eladásakor kiköthető, hogy a szőlőkarók vagy a tűzifecskendő visszamaradnak. A tartozék felismerése a növedéktől sokszor nehéz, mert a tartozék viszonya a fődologhoz szorosabb is lehet, mi már közeljár a növedékhez; így a nyári faredőnyöknél vagy a szobatelegráfnál. Ingatlannak lehet ingó vagy ingatlan tartozéka, ingónak csak ingó. A tartozéki minőségnél ragaszkodni kell ahhoz, hogy ez csak dolog lehet. Hiba tehát, midőn a vadászatról szóló törvény (1883. évi 20. tcz. 1 §) a vadászati jogot a földtulajdon elválaszthatlan tartozékának mondja, holott az először nem tartozék, hanem az ingatlanban rejlő egyik jogosultság, rendelkezés az ingatlansággal; másodsorban nem „elválaszthatlan“, midőn a törvény maga nem engedi a kisbirtokosnak a vadászatot saját területén (200 cat. holdon alól) és így elválasztja.

6. Gyümölcs az, ami a termőalanytól elválasztva külön dologgá lesz. Az elválasztás előtt ez a fődolog része, elválasztás után önálló forgalmi dolog, melyen jogok keletkezhetnek. Külömböztetünk természetes és polgári gyümölcsöt; ez utóbbi csak analogiája a természetesnek, pl. a tőke kamatja. Van függő gyümölcs és leszedett vagy elválasztott — ez utóbbi gyümölcs igazán; külömbiséget teszünk leszedett és behordott gyümölcs (fructus separatus és preceptus) közt, de ma a súlypont a dolgon szerzendő jogok tekintetéből az elsőn nyugszik. Van elfogyasztott és el nem fogyasztott, és olyan gyümölcs is, melyet húzni lehetett volna (fructus qui percipi potuerunt), mi a rosszhi szemű birtoklásnál fontos. Végül még kinlevő polgári gyümölcs is van (fr. exstans), mi a haszonélvezet körül válik jelentőssé.

7. Összdolog vagy dologösszeség, midőn több egymáshoz tartozó dolog egységbe foglalva

közös névvel jelöltetik, mint nyáj, ménes, könyvtár, árutár stb. Ez nem dolog, hanem csak összefoglalása több együvé tartozó dolognak; de mivel az összidolog tartalma kétes, változó, értéke bizonytalan, azért a forgalom mindig az egyes dolgokat veszi csak számba; az összidolgon nincs birtok, tulajdon, zálog, hanem csak ama egyes dolgokon, melyek valósággal megvannak bizonyos időpontban. Az összidolog tehát nem jogi fogalom. Ha e fogalommal bánni kell, mint a végrendeletnél, úgy a tényleg létező darabok képezik a rendelkezés tárgyát. A vétel, a foglalás mindig darabszám szerint történik, mi szintén bizonyítja az összidolog jogi hasznavehetlenségét. Az összidolog, pl. a csorda, gulya sokszor annyi emberé, ahány darab van benne.

8. Hazai jogunk szempontjából még különbség létezett nemesi, polgári és jobbágybirtok közt. Összefüggött ez 1848-ig, a társadalom hármass rendi tagolatával, de mindezt eltörölte ama nagy átalakulási processus, mely a magyar társadalmat hűbéries szervezetéből modern alapokra fektette. Eme különböztetésnek ma már csak elvétve mutatkozik csekély jelentősége (urbéri viszonyok, majorsági zsellértelkek, kegyúri jog).

9. Fontosabb az ősi, öröklött vagy ági és szerzeményi vagyon vagy dolog. Ősi az, ami eleinktől törvényes öröklés útján szállott reánk; ezt megszüntette az 1848. évi 15. tcz. Az országbirói értekezlet az öröklött vagy ági vagyont tette helyébe; ági az, amihez vérséges atyafiságunktól akár öröklés útján, akár élők közti ajándékozásból jutottunk. Ennek nagy jelentősége van a fölmenők törvényes öröklésénél, a vagyon visszaszállása miatt. Szerzeményi vagyon az, amit kiki önállóan munka, takarékoság vagy az öröklött vagyon jövedelméből megalakít, megtakarít.

III. Fejezet. A jogkeletkezés és szünésről.

17. §. A jogkeletkezés és megszűnés általános kellékei.

Minden jogváltozást, — jogkeletkezést és megszűnést — jogi tények idéznek elő. A tények, mint külső jelenségek tömegéből a jogi tények az által válnak ki, hogy az objectiv jog bizonyos tényekhez jogi hatást fűz, mely hatás épen a jog keletkezésében vagy bármily irányú elváltozásában nyilvánul. A jogéletben általános jogi tényként szerepel az embernek öntudatos cselekvénye, az idő és a halál; ezekkel köt össze a tárgyi jog oly hatást, mely jogi elváltozást von maga után.

A jogkeletkezés lehet eredeti vagy származékos; eredeti (originárius), ha a jog önállóan alakul meg, más jogától függetlenül; így a foglaltságnál, feldolgozásnál; származékos (derivativ), ha a jog csak urat cserél, egyik személy köréből kiválik, és egy másik személy jogkörébe megy át. Ez megint kétféleképp alakulhat: vagy változatlanul háramlik a jog át másra (translative), vagy egy konkrét jogból bontakozik ki egy másik és csak ez megy át más alanyra, az anyajog megmarad a régi alanyánál. Így a tulajdonos szolgalmijogot vagy zálogjogot engedélyezhet; ez a constitutiv jogszerzés.

A származékos jogkeletkezést jogutódlásnak vagy háramlásnak nevezzük (successio). Ez vagy általános vagy különös lehet (successio universalis vel singularis); általános, ha egész vagyoni complexus egyetlen jogi tény alapján megy át másra, ilyen az öröklés; különös pedig, midőn minden egyes jognak háramlásához külön jogi tény szükséges. Ez a szabály. Nem minden jog tűr utódlást vagy uracserélést. Kizárva a családi jogok; a vagyoniak jogutódlásra alkalmasak. De itt is vannak jogok, melyek az eredeti alanyhoz oly szorosan tapadnak, hogy átvitelük más alanyra nem lehetséges; így a telki szolgalmak, használat, haszonélvezet és a kötelmi jogból is azok, melyek teljesítése kiváló

szakértelmet igényel, pl. képfestés. Ezeket legszemélyesebb jogoknak (iura personalissima) nevezzük, mert ezek az eredeti jogalany megszűnésével szintén odavesznek, utódlásra nem alkalmasak. Minden jogutódlás jogi tény eredménye.

A megszűnés is lehet vagy végleges, midőn az a jogalany megszűnésével objective véget ér, így a legszemélyesebb jogoknál, de akkor is, ha dolgunkat elhagyjuk (derelictio); vagy csak személycsere áll be a jognál; az egyikről lehámlik ugyan, de successio útján átmegy az egy másik alanyra, tehát csak subjectiv változás következett be.

18. §. Jogügylet.

A jogi tények közt a legjelentősebb az embernek jogi változást előidéző öntudatos cselekvénye. Ez a jogi cselekvés alkotja a **jogügyletet** (negotium), mely által az ember önrendelkezéssel céltudatosan foly be a jogkörének elváltozására. A jogi cselekvény vagy ügylet három elemből alakul: 1. akaratból, önálló elhatározás és eltökélésből; 2. eme akaratnak céltudatos irányítása által bizonyos jogi cél megvalósítására és 3. az ilyen akarat kinyilvánításából. Nem bir ügyleti vagy cselekvőképességgel az, akinek a karátát a törvény nem ismeri el; ilyen a 12 éven alóli, tébolyodott, öntudatlan állapotban levő (beteg, részeg vagy hypnotisált). De az sem, aki az akaratirányításra nem válik be tapasztalatlansága miatt; ilyenek a törvényes kóruak, pazarlás vagy elmeegyeség miatt gondnokság alatt állók (ezek korlátolva cselekvőképességükben). Végül az, aki nem képes akaratát kijelenteni, vagy nem úgy, mint a törvény kívánja, szintén korlátozva van az ügyletkötésben, ilyen a vak, siket, néma, siketnéma.

A jogi hatással bíró emberi cselekvény vagy megmarad működésében a törvényt szabta határokon belül, mikor az megengedett cselekvény vagy ügylet lesz; ha azonban ellentétbe helyezkedik az objectiv jogrenddel, akkor tilos cselekvés alakul, mely szintén szül hatást — kártérítésre.

A jogügyletet felosztjuk: 1. egyoldalú és kétoldalúra. Az első az, midőn egyetlen ember cselek-

vése képes jogi hatást előidézni, így a végrendelet, felmondás, ajánlat; a másik, midőn csak két, különböző érdekkört képviselő ember cselekvényeinek egybevágósága, összhangzata von jogi effectust maga után; ez a szerződés (contractus); 2. élők közti és halál esetére szóló jogügylet, amidőn a jogi hatás vagy már élők közt, vagy az egyik halála után következik csak be; 3. ingyenes és visszérthes, midőn a szerződéses kötelékben állók egyike nyújt csak vagyoni előnyt a másiknak (ajándékozás), vagy pedig kölcsönösen történik ez (adás-vétel).

A jogügylet tartalmában különböztetünk lényeges, természetes és esetleges részeket (essentiale, naturale vel accidentale negotii).

L é n y e g e s, ami az ügyletnek typicus jellegét kölcsönzi és más ügylettől megkülönbözteti, pl. haszonkölcsönt a bérlettől, ajándékozást az adás-vételtől.

T e r m é s z e t e s, ami a közfelfogás szerint magától értetődik, az ügylettel vele jár, pl. a vételnél az, hogy az ár a megkötés helyén „pénz“-ként szereplő anyagból álljon, állami pénzből (valuta).

E s e t l e g e s az, mit az egyik vagy másik fél külön kiköt, pl. hogy a vett kanczaló vemhes legyen vagy ne legyen.

Az embert ügyletkötésre komoly életérdek kielégítése készíti, bírja. Csak ilyen számíthat birói védelemre. E közben az a cél vagy ok (causa), amiért jogügyletbe bocsájtkozunk, kifejezést nyerhet, vagy elhallgatjuk azt. Így ha átadunk dolgot valakinek, kifejezzük, hogy árért adjuk vagy ajándékba, tehát az okát az átadásnak beleveszszük az ügyletbe; midőn ezt teszszük, akkor causalis ügyletet kötünk. Ez a normális. De az is megesik, hogy a teljesítés okát elhallgatjuk, nem nyilváníjuk, a causa kiemelésétől eltekintünk, abstrahálunk, mikor abstract vagy causa nélküli ügylet létesül. Ilyen a váltóügylet és más is.

19. §. Az ügylet hiányosságai.

Az akarat és ennek congruens kifejezője: a kijelentés alkotják a jogügyletet; a szerződésnél két oldalról kell a kijelentéseknek összeválni, meg-

egyezni. E körül fordulhatnak elő hiányok, fogyatkozások, melyek az ügylet érvényének állhatják útját.

Ezek a fogyatkozások úgy az akaratra, mint a kijelentésre irányulhatnak.

A következő jelenségekben nyilvánulnak a fogyatkozások:

I. **Szinlelés** (*simulatio*) az, midőn kijelentés van, akarat nélkül; szinleg, látszólag van csak akarat, igazán nincs, de a kijelentés realiter létezik. Egyoldalú ügyletnél ez akadály, de kétoldalúnál is, ha mindkét fél tudja a szinlelést. Mert a felek nem akarnak, nincs ügylet. Ha mégis az egyik fél szinleges akaratát a másik fél nem ismeri fel, a kijelentést komoly akarat kifejezőjeként tekintvén, akkor a szinlőfél kijelentése szerint van kötelezve. Ezt követeli a forgalom biztonsága.

A szinleléssel rokon az, ha valamelyik fél a kijelentést megteszi, de az akaratot utólag visszavonja, visszaszívja (*reservatio mentalis*). Mivel az akarat visszavonása külsőleg nem jelentkezik, azért az ily belső visszavonás nem jön számba, kiki kötve van a kijelentés tartalmához, mire a másik fél épít.

II. **Kényszer** (*vis ac metus*). Ez kétféle, külső és belső. A külső kényszer, másképp erőszak (*vis absoluta*) az, midőn a kijelentést erőhatalom csikarja ki; így ha kezünket megragadják, hogy váltóra illeszszék nevünket. Mivel itt az akarat érintetlen marad, azért a kieroszakolt aláírás nem kötelez, nincs ügylet. A belső vagy lelki kényszer (*vis compulsiva*) az, midőn valamely nagy bajjal való ijesztés, fenyegetés által befolyásolják az akaratot, hogy az létesítsen ügyletet. A kényszer alatt álló fél választani kénytelen két rossz között: a fenyegetés megvalósítása vagy az ügylet megkötése közt. Mivel az akarat határozza el magát a kettő közül való választásra, azért ügylet létesül; azonban megtámadható és érvényéből kiforgatható az ügylet, mert illetéktelen befolyás korlátozta az akaratot szabad elhatározásában. A lelki kényszer kellékei: a) fenyegetés valamely nagy bajjal; b) hogy az komoly ijedelembe ejtsen, bekövetkezetősége folytán; c) igazságtalan legyen, azaz a kényszerrel kicsikart ügyletnek ne legyen törvényes felhatalmazása a

kényszerítőnek; így ha valakit adósságának lerovására kényszeríték, az nem igaztalan, ha mégis feljelentéssel fenyegetődzöm, hogy ajándékozzon, ez igaztalan lesz. A kényszer rendesen jogtalan; d) végül, hogy a fenyegetett baj elég nagy legyen; ilyenül el van ismerve az élet, egészség, vagyon és erkölcsi épség ellen törő fenyegetés. A rábeszélés, nem fenyegetés. Akkor sincs kényszer, ha nem ijedünk meg a fenyegetéstől.

III. Tévedés vagy tudatlanság (error vel ignorantia). E kettő egy jogi bánásmód alatt áll, ha különböznek is egymástól. A tévedés vonatkozhatik a törvényre (error juris), ez azonban nem szül mentességet a hátrányok alól (error juris semper nocet), minek oka az, hogy a törvények a társadalmi rend biztosítékai, melyeknek hatályát nem szabad függővé tenni az egyesek tudásától, azoknak feltétlenül kell érvényesülniök.

Vonatkozhatik a tévedés tényekre is. Ezek nem tudása vagy téves tudása nem szül hátrányt az egyesre (error facti non nocet). Azonban saját tényeinek tudását mindenkitől el lehet várni. Ilyen tévedés saját tényében az, ha valaki mást jelent ki, mint amit akart, vagy a szónak más értelmet tulajdonít, mint a melyet a közfelfogás vele összeköt. Ez megzavarja az akarat és kijelentés közt a szükséges összhangot. Ilyen esetben vitás kérdés az, hogy mire tekintünk, az akaratra-e vagy a kijelentésre? Mivel az akarat belső működése lelkünknek, és így fel sem ismerhető — a kijelentés pedig érzékeink alá eső és a külvilágban nyomot hagyó — azért a forgalom biztonsága azt kívánja, hogy a kijelentésre helyezzük a súlypontot; ezt követeli az ügyletkötés megbízhatósága is. Azért kiki, kivált a javak cseréjére irányuló ügyleteknél, a kijelentése alapján válik kötelezetté, miért vigyázni kell, hogy az akarat és kijelentés összevágjon, mit lelki éberséggel érhetni el. A szórakozott, a felületes tulajdonítsa magának, ha mást mond, mint amit akar.

Azonban megesik, hogy saját hibánk nélkül lesz mássá a kijelentés, mint volt az akarat, pl. a táviró ferditve hozza a kijelentést, vagy a küldöncz véti el. A méltányosság követelménye, hogy ily vétlen tévedést ne sujtson hátrány. Ily esetben

megengedi a törvény az ügylet érvénytelenítését tévedés alapján. Ennek előfeltétele mégis az, hogy a tévedés menthető és a másik fél által is fel nem ismerhető legyen; aztán a tévedés fontos lényegbe vágó legyen (error essentialis), mert apróságra vonatkozó tévedésért nem szabad az ügyletet felforgatni. Hogy mi lényeges tévedés, azt a közfelfogás és a felek intentiója szerint kell elbírálni. Rendesen lényeges lesz az ügyletben, a személyben, a szerződés tárgyában vagy tartalmában előforduló tévedés; de lehet a dolog minőségében megesett tévedés is lényeges, a körülmények szerint. Az indokban (motivum) való tévedés nem lényeges, mert az indok alakítja az akaratot, ez pedig a kijelentésben nyer megnyilatkozást, tehát szabályszerű az ügylet. Az indok mint belső rúgója az akarásnak, amugy se ellenőrizhető, vajjon az téves volt-e? Kivételesen oly ügyleteknél, melyek ingyenesek, az akaratban előforduló tévedést is számba vesszük (ajándékozás, végrendelet), mert itt a forgalom érdeke nincs fenyegetve.

A tévedőnek kötelessége mégis a másik fél javára azt a kárt megtéríteni, mely az ügylet megdőlteből hárult rája: ez a nemleges érdekmegtérítés.

IV. Megtévesztés, csalás (dolus) az, midőn a szerződő társat ravasz fondorlattal vagy anélkül tévedésbe ejtjük, hogy ez által kizsákmányolhassuk; ide tartozik az is, midőn ügylettársunk tévedését használjuk fel vagyoni előnyök huzására, ahelyett, hogy őt felvilágosítanók, amint a forgalmi tisztesség követeli. Az ily ügylet megtámadható a megtévesztett részéről, és a szerződés előtti állapot állítandó helyre, esetleges kártérítéssel.

20. §. Az ügyleti akarat önkorlátozásai vagy mellékhatarozatok.

Az akaratnak három irányban lehet önmagát korlátozni, ami mellékhatarozat felvétele által történik az ügylet körébe. Ilyenekül vannak elismerve: a feltétel (conditio), időhatarozás (dies) és mód- vagy célhatarozás (modus).

I. Feltétel oly mellékhatarozás vagy önkorlátozása az akaratnak, melynél fogva az ügylet

hatálya valamely jövőbe helyezett bizonytalan eseménytől válik függővé. Nem igazi feltétel, ami akár a jelenben, akár a múltban már eldőlt, mert ezek az ügyletre semmi bizonytalanságot nem szülnek; hasonlóképen a természeti törvény szerint bizonyosan bekövetkező események, mint a nap felkelte, vagy a jogi vagy phisikai törvénynél fogva be nem következhető eseményekhez fűzött ügyleti akaratok.

A feltétel az élők közti ügyleteknél ritkábban szerepel, ellenben a halálesetre szólóknál gyakori. Némely ügylet nem tűr feltételt vagy más korlátozást, így a házasság, örökbefogadás.

Vitás az, hogy a feltétel az ügyletet vagy csak a hatályt hozza-e függőségbe az eseménytől? Az utóbbi látszik okszerűbbnek.

A feltétel szokásos felosztásai: 1. igenleges vagy nemleges, midőn valami változás vagy nem változástól függ a hatály. Ha nőtlen maradsz, az nemleges, ha megházasodsz, az igenleges; 2. tevőleges, véletlen és vegyes (potestativa, casualis et mixta c.), aszerint, amint a feltételesen jogosult tevékenysége idézheti elő az esemény beálltát, vagy merőben a vak eset, vagy a kettő együttesen. Így tevőleges feltétel az, ha megházasodol vagy innen elmegy; 3. felfüggesztő és felbontó feltétel (c. suspensiva et resolutive), midőn az esemény beálltával az ügylet hatályhoz jut végleg, vagy pedig a hatályos ügylet véget ér; így ha az ügyvédi vizsgát leteszed, oda ajándékozom a házamat; míg nem pipázol, ingyen lakást adok. Ez utóbbi felosztás legfontosabb, mert vagy végleges hatályt nyújt az ügyletnek, vagy ellenkezően a hatályos ügyletnek véget vet. Az esemény függősége alatt van ugyan ügylet, de bizonytalan az, hogy beáll-e hatálya, vagy nem szűnik-e meg? Amint az esemény beállt, azaz megvalósult az, amit a fél tervbe vett, eloszlik a bizonytalanság, nincs kétség az ügylet léte vagy nem léte iránt; de ugyanézt szűli az is, ha bizonyos, hogy az esemény be nem következik. Csakhogy ez ellenkező eredménnyel: a felfüggesztő feltétellel kötött ügyletek letűnnek, nem jutnak hatályhoz, a felbontó feltételűek pedig ez által véglegesek lesznek. Létüket nem fenyegeti többé bizonytalanság. — Erősen vitatott az, hogy a vétel azon esetre, ha tetszik, feltételes ügylet-e?

valamint a tulajdon fentartásával kötött eladás? (lex commissoria.) El nem döntött az is, hogy az esemény beálltával honnan kezdődik az ügylet hatályossága a felfüggesztő feltétellel korlátalt ügyleteknél? Az akarat kijelentésének napjától-e (ex tunc) vagy az esemény beálltától? (ex nunc) A törvények is változóan intézkednek. A telekkönyvi előjegyzés hatálya igazolás után — ex tunc hat, így rendszeren a végrendeleteknél is; más ügyleteknél okszerűbbnek látszik az ex nunc hatást elfogadni. A felbontó feltételnél a visszahatás természetesebb, kivált a dologjogoknál, még harmadik személy ellen is, aki ily jogon pl. zálogot szerzett. Az erkölcstelen feltételek, vagy erkölcsbe vágók (c. turpes) az élők közti ügyletekre semmiséget eredményeznek, a végrendeleteknél csak nem létezőknek tekintendők.

II. Időhatározás, midőn az ügyletből eredő jog kényszerű megvalósíthatása nyer elodázást a megjelölt időpontig. Ez az idő lehet vagy naptárszerűen megjelölve, pl. 1905. jan. elsején, vagy oly: kép, hogy bizonyos ugyan, miszerint az az időpont be fog következni, csak a mikor? bizonytalan, (dies certus an? incertus quando) így: ha nagynéném meghal. Ahol még az is bizonytalan, vajjon bekövetkezik-e egyáltalán ama időpont (dies incertus an?), pl. ha lányom férjhez megy — ez már nem időhatározás lesz, hanem feltétel. A kettő közt pedig nagyon fontos a választóvonal húzása, mert az időhatározással korlátolt ügyletnél a jog megszerzett, csak a keresetőség (dies veniens) elodázott; míg a feltételes ügyletnél a jog maga is bizonytalan a feltétel beállta előtt.

Az időhatározás lehet — a suspensiv vagy resolitiv feltétel analogiája szerint — majd kezdődő időpont: neked adom házamat 1901. elejétől, majd végződő: neked adom házamat 1901-ig (dies a quo, dies ad quem).

III. Módhatározás az ügyletből eredő vagyoni előny hovafordításának megjelölése. Az ügylet érvényes, ment minden függés és elodázástól, de korlátozás létezik a vagyon mikénti felhasználása körül. Ez csak ingyenes és halálesetre szóló ügyleteknél practikabilis; így: neked hagyom vagyonomat, de tartozol egy kápolnát emelni, vagy ösztöndíjalapítványra fordítani. Az ily módhatáro-

zásnál ennek teljesítését vagy az ügyfél szorgalmazhatja az ügyletnek különbeni érvénytelenítése mellett, vagy ama köz- vagy magánérdekkör, kinek javára a célhatározás szól.

21. §. Az akarat kinyilvánítása.

Az akarat és megnyilatkozása alkotják a jogi cselekvényt: ügyletet. Ez a nyilatkozás végbemehet szóval, írásban, jellel, intéssel, amiből az akarat tartalmának felismerése lehetővé válik.

Ha egy concrét akarat kinyilvánítására önállóan használunk jelölést, ez kifejezett akaratnyilvánítás lesz (voluntas patefacta); ha ellenben egy concrét akarat nyilvánítására szolgáló szóban egy másik akarat is benrejlík, ez hallgatag nyilvánítás lesz (voluntas tacita). Ez a hallgatag akarat egy másik akaratra szánt megnyilatkozásban feltétlen bizonyossággal ben lehet, mi semmi kételyt nem tűr; így aki kijelenti, hogy a kamatot félévre előre levonja, azt is akarja egyuttal hallgatagon, hogy a tőkét nem mondja fel a fél év előtt, vagy aki azt mondja a kereskedőnek, hogy vágjon le a szövetből 10 métert, a vételt is hallgatva kijelenti; ilyen eset sok van. De vannak viszont esetek, hol a hallgatag akarat csak kisebb-nagyobb fokú valószínűséggel van meg, mikor a körülményekből kell az akaratra concludálni. Így ha az adós visszakapja az adóslevelet, ez jelenthet adósság-elengedést úgy, mint visszafizetés által beállott megszűnést, esetleg betekintés végett is történhetik a visszaadás. Néha a törvény állít fel vélelmet a hallgatag akarat fenforgására; itt helyén lesz, hogy ily vélelmezett akarat ellen protestációval éljünk.

Végül megjegyzendő, hogy a hallgatásból beleegyezés nem következtethető (qui tacet, nihil dicit), csak akkor, ha a törvény erre vélelmet állít fel; így a férj a törvényes házasságban született gyermek atyja, de leronthatja ezt ellenmondásával.

Az ügyleti akarat kinyilvánításának mikéntjét, formáját (szó, írás) rendesen a felek tetszésére bizza a törvény; kiki oly alakban jelentheti ki ügyleti akaratát, amely neki legkényelmesebb; ekkor formátlan, alak nélküli ügyletről szólunk. Ez a szabály. Ha

ellenben a törvény bizonyos ügyleteknél megállapítja, szorosan megparancsolja, hogy az akarat mily alakban nyilatkozzék meg (írás, tanuk előtt, közhatóság előtt), akkor alakszerű ügylet forog fenn. Ezt a törvény csak nagyobb társadalmi jelentőséggel bíró ügyleteknél szabja meg. A forgalom ugyanis nem szereti a törvény által előírt formát, mert az bénítja, lassítja az ügyletkötést. Ilyen formához kötött ügylet a házasság, végrendelet, telekkönyvi jogszerzést létesítő ügylet. A forma célja, az ügyletnek nyilvánosságot, biztonságot, alaposabb meggondolást nyújtani. Az előírt alaktól függ rendszeren az ügylet érvényessége; de lehet a forma hatása gyengébb is: bizonyíték szerzés végett (két férfi tanú telekkönyvi ügyleteknél), vagy keresetőség végett, így midőn a törvény azt mondja, hogy a törvényesnél magasabb kamat csak úgy perelhető, ha írásban köttetett ki.

A feleknek is meg van engedve, hogy kötendő ügyleteiknél formát szabhassanak elő; mivel a felek itt nem lesznek mindig tisztában: érvényességi vagy bizonyítási formáról van-e szó? azért a bírónak kell döntenie, mily célzattal szabtak a felek formát az ügyletnek? Kétség esetén az érvényességi forma mellett kell döntenie (in dubio mitius).

22. §. Közreműködés idegen ügyletek körül.

Nem mindig képes a fél ügyleteit személyesen megkötni; azért embertársaink segédkezésére több irányban vagyunk utalva. A segédkezések a következők lehetnek:

I. Természetes közreműködők, midőn az ügyleti akaratot mások által nyilvánítatjuk ki, mint organumaink által. Ilyen a cseléd, tanoncz, segéd, küldöncz.

A lényeg az, hogy az akaratelhatározás az ügyféltől indul ki; ő akar, csak a kijelentést bizza másokra, ezekért ő felelős.

II. Jogi képviselő, midőn más akar helyettünk és nevünkben. Itt 3 szükséges: más akarjon, nevünkben jelentse ki az akaratot és ezt megbízásból tegye. Ekkor az idegen, a képviselő vagy megbízott által létesített ügylet alanya az lesz, aki a

megbízást adta, mert annak személyében történt az egész actus, mintegy annak egyéniségét, nevét ölté magára a képviselő. Ezt máskép még direct képviseletnek nevezik. Tipusa: az ügyvéd, mint megbízott, mert a fél az ő szakszerű akaratát kívánja felhasználni, a saját akaratát a megbízottéval kiegészíteni. A megbízás alapulhat törvényen, hatósági intézkedésen, de leginkább szerződésen.

III. A közvetítő vagy bizományos, aki a saját nevében ugyan, de megbízásból és idegen számlára köt ügyletet, melyet a megbízás erejénél fogva átruházni köteles a megbízójára. Ez az indirect képviselet, mely kerülő uton két ügyletkötéssel éri el azt, amit az előbbi egygyel megvalósít. Ennek oka az, hogy az ügyfél nem akarja saját nevét belevinni az ügyletbe, mert így előnyösebben juthat célhoz. Ha egy uralkodó nevében akarnánk birtokot venni, bizonyára drágábban hagynák, mintha közvetítő veszi meg. Kivált a börze-ügyletek szeretik ezt az utat, melylyel el lehet takarni az intézkedő nevét.

IV. Megbízás nélküli ügyvitel, ha más nevében járunk el, noha megbízása nélkül, de mégis érdekében. Az ily ügyletkötés csak az érdekelt fél jóváhagyása alapján (ratihabitio) válik az ő ügyletévé.

23. §. A jogügyletek érvénytelensége.

Ha valamely jogügylet nem bir a törvényszabta kellékekkel, ha kisebb nagyobb fogyatékoságok mutatkoznak rajta, akkor az ügylet érvénytelen. Eme érvénytelenségnek vannak fokozatai:

I. Feltétlenül semmis az ügylet (nullum negotium), ha csak látszata az ügyletnek forog fen, lényeges kellékei hiányoznak. Így a végrendelet, mely sem aláírva, sem tanuk által megerősítve nincs; ha házasságok nem közjegyző közreműködésével kötnek ügyletet; feltétlenül semmis a házasság le- és felmenő rokon vagy testvérek közt. Ez oly mérvű fogyatkozása az ügyletnek, melyet reparálni nem lehet.

II. Feltételelesen semmis az (relativa nullitas), mely külső fogyatkozásai miatt érvénytelen ugyan,

de a hiányt utólag még pótolni, orvosolni lehet; a jogrend elnézi, hogy az érvénytelenné nyilvánítás előtt az ügyleti felek a kiegészítést, a hiány orvoslását eszközölhessék. Így a szülők beleegyezése nélkül kötött házassága a kiskorúnak érvénytelen, de ha a szülők utólag beleegyezésüket adják, helyre van állítva a törvényes állapot, eltüntetve a hiány (convalescentia). Itt lehet a hiányt pótolni, a felek erre képesek; a feltétlen semmiségnél nem.

III. Megtámadható (n. rescissibile) az ügylet, ha az külsőleg megfelel a törvény követelményeinek és így érvényes is; azonban belső fogyatkozásai vannak, melyek feltárásával az érdekelt fél azt megdöntheti, minek folytán az kezdettől fogva érvénytelenné lesz. Ilyen belső fogyatkozása az ügyletnek a kényszer, a tévedés, a megtévesztés; míg a fél nem reagál az ügylet ellen, az érvényes, de ha megtámadja és a belső fogyatkozást kimutatja, akkor a bíróság érvénytelennek mondja ki.

24. §. Tilos cselekvények.

Tilos a cselekvény, ha az akár a törvény normáival helyezkedik ellentétbe, akár a felek közt létesült szerződéses kötelezettséget szegi meg.

A törvénnyel ellentétes magatartásból önálló kötelmek keletkeznek kártérítésre (obligationes ex delicto), melyek részletezése a kötelmijog körébe való. A szerződésszerű kötelezettség megszegése szintén felelőssé tesz az abból eredő vagyoni hátrány viselésére a szerződő társ javára. A felelősség mértéke mégis különböző lehet az egyes ügyletek oekonomiai berendezése szerint.

A tilos cselekvényből folyó magánjogi felelőségnek előfeltételei a következők: 1. Törvény- vagy szerződés-ellenes magatartás. 2. Ebből eredő kár, magánjogi hátrány, mely lehet vagy pozitív kár, már meglevő vagyon csorbulása (damnum emergens), vagy jövő vagyoni gyarapodás meghiusulása, elmaradt haszon (lucrum cessans). Ha a tilos cselekvés nem szül kárt, az a magánjogban nem jön számba, legfőlebb a büntetőjog szempontjából. 3. A kár a tilos cselekvésből eredjen, beszámítható legyen miből a felelősség folyik.

A tilos cselekvés: vétkeesség általában. Ennek kétféle foka van: szándékos, tervszerű károsítás (dolus), vagy nem szándékos, felületességből eredő. Ez a hanyagság (culpa). A culpa lehet megint kétféle: nagy mérvű hanyagság, midőn azt a körütekintést sem alkalmazzuk az emberi forgalomban vagy a szerződéses viszonyban, melyre minden halandó képes. Ez a culpa lata, nagy fokú figyelmetlenség, melyről azt mondjuk: dolo proxima, határos a szándékossággal, miért avval egyenlő jogi bánásmód vagy felelősség alá esik. A másik: a kisebb fokú hanyagság (culpa levis), mi akkor áll be, ha a szorgos családapa figyelmességének mértékén alól maradunk. Ezen magasfokú figyelemre nem vagyunk minden ügyletnél kötelezve, ily fokú figyelem hiányából eredő kár nem szül mindig vagyoni felelősséget. Ha kár esik, melyet ez a figyelem sem képes elhárítani, az véletlenből (casus, vis major) ered, miért rendesen senki sem felelős. Van még egy faja a culpának: culpa in concreto, midőn a felelősség csak akkor terhel valakit, ha azt a figyelmet hanyagolja el, melyet saját ügyeinek ellátásánál szokott alkalmazni (diligentia, quam in suis rebus). Ez közép helyet foglal el a culpa lata és levis közt. Ez objectiv mértéken nyugszik, a culpa in concreto pedig subjectiv alapon.

24. §. Idő.

Az időfolyás szintén számot tevő jogi tény, melyből önállóan keletkeznek vagy szűnnek meg jogok; ez okon az időszámítás a jogi tudás körében is fontos.

Az időnek döntő szerepe a jog terén fenforog az elbirtoklásnál, elévülésnél, a határidők (Frist) és határnapok (Termin) betartásánál. Aki egy törvényes vagy szerződéses határidőn belül nem helyez cselekvényt, avval hátrány jár; ha pedig határnapot (tárgyalásra) mulasztunk el, ebből is származhatik káros vagyoni következmény.

Az időszámítás (computatio) történhetik naptárszerűen, midőn az időszakokat (nap, hét, hó és év) úgy vesszük, amint azt a naptár elénkbe tárja, hosszabb, rövidebb időtartammal (hónapoknál, szökő-

évnél) egy napot éjféltől éjfélig, hetet 7 nappal; ez a polgári időszámítás, mert az életben ehhez igazodunk. Ettől eltér a természetes időszámítás (c. naturalis), midőn a naptári napnál kisebb időszakasz is számba vétetik (a momento ad momentum); ezt mégis csak kivételesen alkalmazhatni, mert pontos időmérőink nincsenek; pl. ha a családi hitbizomány-nál fi-ikrek születnek, vagy a seniorátusnál a fiúk születésének a perczei is feljegyzendőek.

Az órákban történő időszámítás már divik az eljárásban.

Ha törvény állapítja meg az időszakok tartamát: egy hó 30 nap, egy év 365 nap, akkor ott, ahol törvényes időről van szó, eme időszakok ily tartammal veendőek, pl. elévülésnél 32-szer 365 nap.

Az időszakaszokat egy folytában számítjuk (in continuo) minden megszakítás nélkül; ez ma a szabály. Csak igen kivételes az oly időszámítás, melynél egyes napok nem számitanak, mint nem ügyleti napok (tempus utile). Így a váltó óvási időszaknál a vásár- és ünnepnap nem jön számba, csak az ügyleti napok.

IV. Fejezet. A jogvédelemről.

25. §. A jogvédelem általában.

A joguralomnak a kötelezett fél rendesen önként tesz eleget, mert tudja, hogy jogi kötelékben áll. Megesik azonban, hogy az egyén ellene szegül az alanyi jognak, nem hódol meg, mikor aztán a jog eme ellenállás leküzdése végett védelemre szorul. Ez lehet első sorban a jogosultnak önhatalma. Eme önhatalom két irányban tevékenyülhet: defensíve és agresszív. A defensio: önvédelem az, midőn kiki a dológhoz való viszonyának zavaróját, háborítóját visszaveri, önmagát megvédi a külső támadás ellen annak visszaüzésével. Ez az önvédelem meg van engedve (vim vi repellere licet), ha kellő mérséklettel történik, mi abból áll, hogy a visszaüzésnél ne használjunk a kelleténél erősebb eszközöket. Ez az önvédekezés különösen a birtoklás állapotának fentartásában játszik fontos szerepet. A másik ága az önhatalomnak: az önkielégítés, midőn az adóstól a szolgáltatást magunk erőszakoljuk ki. Ez szabály szerint tilos, mert az emberi egoismus könnyen túlmegy jogának határán. Kivételesen mégis megengedi a törvény, ha a bírói védelem későn érkezne, pl. az adós szökésénél vagy a mezőrendőri törvény engedte magánzálogolásnál.

Ez az önhatalom, hogy a kötelezettet meghajtásra bírjuk, feltételezi, hogy a jogosult legyen az erősebb; ha ez nem forog fenn, akkor ez a jogvédelem meghiúsul. Azért az igazi jogvédelem az, melyet az államhatalom nyújt a jogosultnak, bírósága révén, mert ez erősebb bárkinél, miokon a legerősebbet is meg tudja hajlítani, hogy a joguralommal ellentétbe ne helyezkedjék, azt elismerje; aztán pártatlan is, a felek fölött álló.

Midőn az állam a jogosulton esett sérelmet orvosolja, ezt csak panasz alapján teszi, soha se hivatalból, mert csak a panaszból tudja meg, hogy

van állítólagos sérelem. A sértett fél panaszára se indul meg rögtön — egyoldalúan, hanem mint pártatlan és a felek fölött álló, meghallgatja az ellenfelet is, hogy így módja legyen az állami hatalom közegének a két fél közt az ügyállást megismerni és ennek eredményeként kijelenteni, hogy van-e jog és esett-e rajta sérelem vagy történt-e ellene ellentállás, vagy nem? A birói kijelentésnek aztán az állam erőeszközeivel érvényt szerez. Ez az állami jogvédelemnek vagy igazságszolgáltatásnak rövid vázlata, menete. Ez a jog: hadi lábon. Tárnyalni kell itt tehát a kereset lényegét, tartalmát, a kereset elévülését, az alperes védekezésének elemeit, a bizonyítás elméletét és a birói ítélet hatályát, midőn az jogerőssé lesz. Mindezt nem a forma szempontjából, mi a peres eljárás körébe tartozik, hanem a tartalom, az anyag elemzésével.

26. §. Kereset.

Ha a jogosult igényét a kötelezett fél nem ismeri el, ha nem tesz eleget az alányi jognak, akkor a jogosult fél (felperes) a bírósághoz fordul, hogy ott elégtételt kapjon; ez a kereset vagy panasz. Az állam a jogrend érdekében a törvényszerűen berendezett jogviszonyból eredő alanyi jognak birói segínyt nyújt, ha megkeressük. A kereset, mint a jognak védelmi eszköze a jog lényegében mint qualitas benrejlík, a jog keletkezésével adva van, mint a jog immanens ereje, potenciája. Ha az állam kivételesen megtagadja a keresetet a jogtól (obligatio naturalis), ott a jog nem is igazi hatalom, mert a véletlentől függ érvényesülése. A kereset, a keresettség (actio) tehát a jognak fegyvere, a kényszerű megvalósításnak eszköze, mely nélkül a jog nem volna képes hivatását: komoly életérdek kielégítését betölteni.

A kereset célja kettős: 1 vagy marasztalást kérő az ellen, aki a jognak megfelelő kötelezettséget megtagadja, vagy csak arra irányuló, hogy az ellenfél (alperes) elismerje a jogot, a jogállapotot, miből önként folyik, hogy ellene a jövőben ne támadjon, és előtte meghajoljon; ezek a dologi, status és praejudicialis keresetek.

Fontos az, mikor támad a kereset (quando est nata actio)? Rendesen ugyan a jog vagy jogállapot megsértésével, de általánosabban akkor, ha a jog megérett az érvényesítésre, ha a megvalósításnak ényálladéka bekövetkezett. Ez az abszolút jogoknál lenforog, ha a kötelezett fél negatív magatartásából tilép, melylyel a jogállapotnak tartozik, pl. a tulaj-
 ont háborgatja, zavarja; a relativ jogoknál, ha nem eljesit, nem szolgáltatja azt, amire kötelezve van, a eljárakor. A kereset szülelemlésétől veszi kezdetét az elévülés.

27. §. Keresetelévülés.

A kereset elévül, a jog a keresettől megfosztatik positiv intézkedéssel, ha a jogosult fél a törvény-
 szabta időn át jogát nem gyakorolja, keresetet nem indít. A keresetelévülés czélszerűségi alapon nyugszik, mita forgalom biztonságának érdeke követel meg. A jog mint hatalom, nem szűnik meg, ha azt nem vesszük gyakorlásba, mert ez nincs időhöz kötve, de el-
 vonhatja a törvény a keresetet, mint a jog érvénye-
 sítésére szolgáló eszközt, a jogosulttól, megtagadva tőle a kényszerű megvalósításhoz az állami segílyt. A keresetelévülés alapeszméje az, hogy amely jog egy emberöltőn át nem jut gyakorlásba, az nem felel meg életszükségletnek, tehát nem baj, ha elesik a keresettől, mi hovatovább a jog megszűnését is eredményezi, habár nem szükségképen, mert az adós a keresetelévülés után is teljesíthet, mi igaz tartozás — teljesítés lesz és így vissza nem követel-
 hető. A nem gyakorlás tehát csak a keresetet mint a bírói kényszerítés fegyverét szünteti meg, a jog — mint keresetnélküli — fenmarad. A hosszú nem-
 gyakorlás úgy is a jogszűnés valószínűségét kelti.

A keresetelévülés szabály szerint kiterjed minden keresetre, csak a határigazítási és a közösség megszüntetési keresetek vannak kivéve. Ez a dolog természetből folyik. Mert a forgalom biztonsága kö-
 veteli az elévülést — közérdek — azért erről le-
 mondani vagy azt szerződés útján kizárni, esetleg hosszabb elévülési időt kikötni sem lehet — ez nem érvényes. De megengedett az, hogy a felek rövidebb időt szabjanak a kereset elévülésére, mert ez a for-
 galom érdekének kedvez.

A keresetelévülés tulnyomóan a követelési jogoknál practicabilis; a dologjogok érvényesítésére szolgáló kereseteket rendesen az szünteti meg, ha a másik fél a jogot elbirtokolta, tulajdont szerzett a dolgon, ami kizárja, eredménytelenné teszi a keresetet.

A keresetelévülés kellékei: 1. A kereset szülem-lése; amig keresetet támasztani a jog érvényesítése érdekében nem lehet, mert ez még nem járt le, addig a nemgyakorlásra hátrányt nem szabhat a törvény. A kifogás által megerősíthető jog is alá van vetve az elévülésnek. 2. A törvény szabta idő letelte. Törvényünk (Werböczy Hk. I. 78. tcz. 2 §.) egy emberöltőt kíván, egy nemzedék korát; ez 32 év. A jogi személyek ellen 40 év; ez kedvezményes. A bemutatóra szóló papirnál nincs kedvezmény. A takarékpénztári vagy postatakarékpénztári betéteknél 30 év, mely minden betéttel félbeszakad. Az állampapirokban kifejezett tőkekövetelés a lejáratától számított 20 alatt évül el (1881. évi 33. tcz. II. fejezet). Számos jogügyletből eredő jog érvényesítésére rövidebb elévülési időszak megállapítása volna a jogrend érdekében kívánatos, amint az oszt. polg. könyvben, és a legujabb alkotású németbir. tkönyvben látjuk. Minálunk ennek hiánya onnan van, mert az elévülés intézménye nincs kiépítve, itt pedig a bírósági gyakorlat, mert jogszünésről van szó — jogszabályt nem alkothat, noha az nagyon elkelne. Köteles rész követelése pl. a 32. évben már amúgy is illusorius, elévülés nélkül. Erre megfelelő volna 3 év az örökség megnyiltától. Csak legujabb törvényeinkben vannak elvétve ily kívánatos rövid elévülési időszakok statuálva; így a kölcsön és más hitelezési ügyletekből eredő kamatokra 3 év (1883. évi 25. tcz. III. fejezete). Ide nem tartoznak a késedelmi vagy a takarékbetéti kamatok, mely utóbbiak félévenként a tőkéhez lesznek csatolva. A szelvény-követelés 6 év alatt évül el; de ez már jogszünés is egyúttal (1881. évi 33. tcz. 40. §.) Vannak még rövid időszakok ügyvédek, közjegyzők, gyámok ellen, házastársak ellen a felbontás folytán. Az időt egy folytában naptár szerint számítjuk. 3. Az időfolyás meg ne akadjon. Megakad, megáll az időfolyás és nem számít, nem folyik, amig a kiskorúnak nincs gyámja, mig férj-feleség, szülő és gyermek, gyám-gondnok és gyámolt-gondokolt közt ez a viszony tart, hiva-

talos távollét ideje, igazságszolgáltatás szünetelése (juristitium) alatt. 4. Az időfolyás félbe ne szakadjon. Félbeszakad: 1. A jog kifejezett vagy hallgatag elismerése által (minő adóslevél-kiállítás, kamatfizetés, résztörlesztés, kezesállítás vagy kézi-jelzálog, biztosítás). 2. Kereset indítás által az illetékes bíróságnál és folytatása bírói ítéletig. Ilyen hatályú a csódtömegbe való bejelentés (csódtörvény 15. §). De a perfeljegyzés, intés, felmondás, halasztási engedély nem. A per visszavonása vagy illetékességi hiány miatti elutasítása nem szakítja meg az elévülést.

Amint az elévülési idő félbeszakad, az eddig letelt idő elveszti jogszünetető erejét, és az elévülésnek újból kell kezdődni. Így a bírói ítélet jogerőssé váltá után megindul az elévülés a megítélt jogra nézve; itt még a rövid elévülési idő se jön tekintetbe. A megítélt jog mindig a 32 éves elévülés alá esik.

28. §. A kereset perjogi alapja.

A kereset anyagi tartalmát azon igény képezi, melynek érvényesítését a kereset célozza. Hogy tehát a bíró igényünket elismerje és segílyt nyújtson, igazolni kell azt, hogy igényünk való. Ama tények összesege, melyek felperesnek támasztott igényét igazolják, a kereset perjogi alapját alkotják (Klagegrund).

Miként történik eme jogalap-igazolás? Felperes kereseti jogát valamely jogviszonyból származtatja; ennek jelenlegi fenállását kell tehát kimutatni. De mivel a jog szellemi hatalom, a jogviszony eszmei kapocs, melyet érzékileg nem lehet feltüntetni: azért szükséges oly tényeket állítani, melyek létezéséről egyrészt érzékeink által meggyőződhetünk, de másrészt belőlük a vitatott jogra vagy jogviszonyra következtetni lehet. A tények segítségével ismerheti tehát a bíró a jog létezését fel. Ha már most a tényekkel az objectiv jog hatást fűz össze, ugy ezen tények hatásaként a jog domborodik ki, az nyer beigazolást.

A kereseti igény tehát kettő körül forog: tények és jogszabály körül, mert ez a ténynyel vagy megszerzést vagy jogszünetést köt össze.

1. Felperes tehát tartozik keresetében mindama tényeket felhozni, melyekből a követelte jog keletkezésére következtetni lehet. Ezek a jogszerző tények.

A kereseti igényt megállapító tények összegét nevezzük a kereset történeti alapjának.

Jogszerző tények azok, melyek a jogviszony közvetlen és sajátlagos keletkezésének okait képezik. Ezek felismerésére a magánjog alapos tanulmánya útján juthatni el. Így a kölcsönnél a pénzátadás, az adásvételnél a kölcsönös megállapodás dolog és ár iránt. Köteles résznél az elhunyttól való leszármazás stb. Nem szükséges, hogy felperes a jogkeletkezés általános kellékeit is kimutassa, pl. cselekvésképességét, a dolog forgalomban lételét. Ami a jogszerzés akadályaul szolgál, azt alperesnek áll érdekében felhozni és igazolni.

Kivételesen megeshetik, hogy felperes igénye jogakadályozó vagy jogszünetítő tényből ered, így a szerződés megszüntetése, csalás vagy kényszer miatt; ily esetben neki kell eme tényeket állítani és igazolni.

A jogviszony keletkezésével rendesen adva van az a személy is, kit a jog illet, pl. cserénél; néha azonban ez is igazolásra szorul, pl. a tőkekövetelés engedményezésénél, mikor felperesnek ki kell mutatni, hogy ez a jog reá szállott. Ez a legitimatio ad causam.

2. A kereset másik, jogi alapja: ama jogszabályok felsorolása, melyek a tényeknek jogszerző erőt tulajdonítanak; pl. azt a jogszabályt, mely kimondja, hogy a lemenőnek az elhunyt hagyatékából köteles rész jár. Ama ismeretes axioma: *jura noscit curia*, rendesen mellőzhetővé teszi a jogszabályok felsorolását és idézését, de kivételesen, ha a törvényt magyarázni (kiterjesztően vagy megszorítóan), vagy per analogiam vonatkoztatni akarjuk a tényt egy jogszabály alá, akkor helyén lesz a törvény szó szerinti idézése.

3. A végső az igény szabatos körülírása (a petitum, kérelem), mert e körül forog a bírói eljárás, ennek vizsgálása a bíró feladata.

29. §. Alperes védekezése.

A keresetbeli támadás ellen alperes háromféleképp védheti magát. (Ellenirat).

1. Tagadja a felperesi igényt és pedig először a tényeket, aztán a jogszabályt, mely ama tényeknek jogi hatást kölcsönöz. Eme pusztá tagadással felperest állításainak begyőzésére kényszeríti. 2. Avval védekezhetik alperes, hogy habár elismeri felperes tényeit, de maga is oly tényeket hoz fel, melyek felperes jelenlegi igényét megszüntnek tüntetik fel. Ezek a tények lehetnek: a) jogszüntető tények, így ha alperes a kölcsön visszafizetését állítja, vagy azt, hogy a köteles részre jogosult ki lett tagadva. Itt az igény jelenben már odaveszett, ha létre is jött; b) joggátló tények, melyek felperesi igény megalakulásának útját állták, megakadályozták; ilyen a kiskorúság, gondnokság alá helyezés, ittasság, vagy a formai hibák miatt a végrendelet semmis. 3. Elismeri alperes felperesnek jogát, de maga is jogot állít, mely a felperesi jog mellett vagy megállhat, vagy annak lételét kizárja, így felperes tulajdonos ugyan, de neki, alperesnek zálogjoga van; vagy azt hozza fel, hogy ő felperestől vette a dolgot, a melyet ez most tulajdon joga alapján el akar tőle perelni (*exceptio rei venditae ac traditae ab adversario*). Ez az igazi kifogás (*exceptio*).

A kifogásoknak két kategóriája van: perdöntő (*peremptorius*), mely felperes igényét végleg megsemmisíti, és perhalasztó (*dilatorius*), midőn a felperesi igény csak ez idő szerint nem juthat még érvényre, időelőtti. A kifogások még feloszthatók: *exceptio personae et rei coherens-re*, mely utóbbi képezi a szabályt.

A további periratok: válasz-viszonválasz, végirat-viszonvégirat, mind az alperesi védelem nyomdokán haladnak.

30. §. A bizonyítás.

A perben álló feleknek nem elég igényük megalapítására tényeket állítani és felhozni, hanem azokat bizonyítani is kell, mert csak a bizonyítékok által lehet a bíróban meggyőződést kelteni az igény valósága iránt. Ma a bíró nincs formális bizonyítékokhoz kötve, szabadon mérlegelheti a bizonyítékok erejét. A bizonyítás lehet közvetlen, midőn egyenest begyőzzünk valamely ténykörülmenyt; erre szolgál-

nak a beismerés, okmány, tanúk, szakértői és birói szemle és az eskü. Közvetett a bizonyítás, midőn a bizonyítandó tény valóságát egy más tényből következtetés útján vezetünk le; ilyen az alibi, ha begyőzzük, hogy bizonyos időpontban Budapesten voltunk, abból következik, hogy ugyanez időben nem köthettünk Pozsonyban szerződést.

A bizonyítást megkönnyíti a törvény, ha bizonyos tényeket, noha csak valószínűek, bizonyosságra emel, valóknak tekint; ez a jogi vélelem (*praesumptio juris*). A rá hivatkozó fél fel van mentve a bizonyítás alól. Ilyen általán elfogadott vélelem az élveszületés; a kinek igénye ettől függ, ezt nem kell begyőzni, de ez nem zárja ki, hogy az ellenfél be ne igazolhassa az ellenkezőt, mikor a jogi vélelem megdől.

Fontos kérdés a perben, hogy kit terhel a bizonyítás (*onus probandi*)? Ma az képezi a szabályt, hogy első sorban ugyan felperes köteles mindama tényeket igazolni, melyeken igénye alapszik, hacsak alperes azokat el nem ismeri. Ha azonban alperes szintén tesz önálló tényállításokat felperesi tények megdöntésére, akkor eme tényeket alperesnek kell begyőzni. Aki mit állít a per során, tartozik bizonyítani (*asserenti incumbit probatio*). A tagadást nem kell bizonyítani, de negatív tényeket igen, ha ebből ered az igény, pl. *condictio indebiti*nél, tartozatlan fizetés visszakövetelésénél azt a tényt, hogy nem tartozott. Néha a jogszabályt is szükséges bizonyítani, pl. vidéki vagy helyi szokásjogot, vagy külföldön érvényes jogszabályt, ha ilyent kell alkalmazni a belföldi bírónak.

31. §. A birói ítélet.

Miután a felek igényeiket és ellenigényeiket a bíró előtt kifejtették és beigazolni törekedtek, a bírónak válik kötelességévé a vitás viszonyban dönteni, határozni. Ez a birói határozat: az ítélet (*sententia definitiva*); miként hozza meg a bíró az ítéletet, hogyan történik a kihirdetés, mikor válik az jogerőssé? ezt a peres eljárás állapítja meg.

Végítéletről akkor szólunk, midőn a birói ítélet semmi rendes perorvoslattal többé meg nem támadható.

A jogérvényes ítélettel a peres ügy végleg be van fejezve, el van intézve, a res litigiosa-ból res judicata lett, quae finem pronuntiatione iudicis accepit.

A birói ítélet háromfélekép szólhat: 1. Alperest elmarasztalóan (sententia condemnatoria). Az alperes elmarasztalása a vitás kérdés igenlő eldöntése, felperes petitumának helybenhagyása, mely a birói vizsgálódás és ítélet alapjául szolgál. A bírónak a petitumon túl menni soha sem szabad (iudex ne eat ultra petitum), mert ebben formulázta felperes igényét, sérelmét, ennek elbírálására kérte föl a bíróságot.

A birói ítélet nem alkot új jogot, nem jogalapító (constitutiv), hanem csak constatálja már a létezőt, azaz kijelenti, hogy jogviszony létezett (declarativ). Kivételt csak az osztályt létesítő ítéletek képeznek (judicia divisoria). Így a status-keresetekenél, pl. apaságnál, kötelmi viszonymál, hogy van szerződés, dologi viszonymál, hogy alperes a tulajdont elismerni köteles.

2. Alperest felmentő ítélet (s. absolutoria). Ennél többet alperes nem nyerhet, de felperest sem értheti súlyosabb hátrány. (Kivétel a viszongerésnél (1887. évi 59. t.-cz. 8. §. és a perköltség viselése körül.)

3. Alperest részben felmentő, részben elmarasztaló (vegyes ítélet).

32. §. Az ítélet jogereje.

A végítélet által a felek közt fenforgó vitás ügy mindenkorra és végleg el van intézve; a zavar, mely köztük létezett, eltűnt, kellő világításba jutott a birói ítélettel. Ez az oka, hogy a feleknek nem szabad többé ezt az ügyet bíróság elé vinni, mert abban nincs többé vitás, a bíró azt végleg elrendezte, megállapította. (Bis de eadem re ne sit actio. Res judicata pro veritate habetur). Az ítélet anyagi jogereje abból áll, hogy peres igény nincs többé a felek közt, a kétség, a homály, mely eddig fenforgott, megszűnt, eloszlatta azt a birói ítélet. Az ügy tulajdonképen világos volt objective, csak subjective, a felek közt zavarodott meg, ezért kellett a bírónak,

mint pártatlan és a felek fölött álló harmadiknak, az objective jelentkező igaz jogállást kimondani és így a vitát eldönteni. A birói ítélet tehát megdönthetetlen igazságot és bizonyosságot teremt a felek és utódaik közt, feltétlen szabályozójává lesz az ügynek, oly erős mint maga a törvény (*judex jus facit inter partes*).

Azt kell még vizsgálni, hogy a birói ítéletben mi emelkedik jogerőssé? A birói ítélet a vitás igény fölött dönt, mely valamely jogviszonyból ered.

A birói ítéletben tehát jogerőssé a jogviszony constatalása lesz; a jogviszonyt és ebből származó jogot állapítja meg a bíró. Igaz ugyan, hogy a per látszólag tények körül forog és az ítélet is a tények felett határoz. De ez csak látszat, mert a tények csak alapul szolgálnak arra, hogy a bíró belőlük a konkrét jogviszonyt levezesse, megállapítsa. Az ítélet tehát nem a tényeket emeli igazságra, hanem a jogot, jogviszonyt; ezt állapítja meg végleg, teszi bizonyossá. A tények csak eszköz a jogviszony kitudására. Mivel tehát a tények nem válnak jogerősekké, azért azok más perben újra bizonyítandók. A jogerőre jutott viszony nem az ítélet rendelkező részében, hanem az indokolásban nyer kifejezést.

Mivel a perben többféle igény fordul elő, az is kérdéses, hogy mely jogigények lesznek dönthetetlenek? Felperes kérte fel a bíróságot, azért felperes igénye körül folyik a per, felperes igénye tehát feltétlenül jogerőhöz jut. De az ő igényével azon viszony is, melyből a jog ered, ha ez előkérdések eldöntésétől függ. Így a törvénytelen gyermek tartása iránt indított keresetnél *praejudicialiter* kell határozni az atyaság kérdésében, a zálogjognál a követelés fenállásáról, kamatkövetelésnél a tőkekövetelésről. Ezek is, mint a joggal szoros kapcsolatú viszonyok jogerőhöz jutnak.

Alperes igényét a bíró csak annyiban vizsgálja, amennyiben az felperesét megszüntetni képes; ha tehát felperes elutasíttatik, ez még nem elismerése, jogerőre jutása alperes jogának. Felperes tulajdoni keresetével nem boldogul; azért alperes tulajdonjoga nem emelkedik jogerőre; esetleg más elperelheti tőle, még felperes is, más jogviszonyból. Ő öröklés címén perelt, ezt nem ismeri el a bíróság, de győzhet adásvevésből.

Csak a viszonykeresetnél, midőn alperes is önállóan kér egy jogviszony iránt döntést, fordul elő, hogy alperes igénye is jogerőssé lesz a birói kijelentéssel.

Abból az elvből, hogy a birói ítélettel jogerőre emelkedik egy meghatározott jogviszony, és így ezt új per tárgyává tenni nem lehet, természetesen következik, hogy ha mégis ugyane viszony iránt per indíthatnék, azt a jogerős ítélet kifogásával, mint perdöntővel el lehet utasíttatni (*exceptio rei judicatae*). Ez mindkét felet egyaránt megilleti. Csak arra kell vigyázni, hogy ugyanaz legyen a viszony, amiről egy előző ítélet már döntött. A viszony felismerésére szolgál a jogalap azonossága (*eadem causa*.) Egy és ugyanazt a dolgot, tulajdont, más-más jogalapon lehet per tárgyává tenni, követelést is előbb kölcsönből, aztán vételárhátralék címén.

II. Rész. A dologjogokról.

33. §. *Dologjogok általános jellemzése.*

Minden jognak kötelezettség felel meg. Amidőn az ember a külvilág egyes darabjait hajtja hatalma alá, itt a kötelezettség abból áll, hogy embertársaink ezt a hatalmi actust elismerjék, önhatalmúlag ne zavarják; ez általános, mindenki ellen irányuló parancs (absolut), melynek mégis negatív magatartással, nemtevéssel eleget lehet tenni. Személy és dolog közt tehát nincs jogi viszony, kapcsolat, hanem pusztán fizikai hatalom, alávetettség, birtok, mert a dolog nem bír a jog szülte kötelezettségnek megfelelni. A dologjog is csak emberek ellen reagál, nem dolog ellen. Aki ezt a hatalmi kapcsolatot megsérti, aki az általános tilalom és parancs ellen vét, és a dolgot önhatalmúlag elvonja tőlem, az ellen az ember ellen fordul a jog és követel elégtételt. Azért ha a farkas tizedeli nyájunkat, vagy a szélvész hordja szét takarmányunkat, nem nyerünk védelmet a bíróságnál, hanem csak akkor, ha ember teszi ezt, mint öntudatos lény, mert a jognak megfelelő kötelezettséget, a jogi parancsot ő szegte meg, és így ő ellene fordul a jog. A dologjogok elnevezése alatt tehát nem szabad ember és dolog között jogi kapcsolatot, viszonyt értenünk. A dolog csak alá van rendelve az emberi hatalomnak, birtokunkban van; ha mégis szólunk tulajdonjogról, szolgalm- és zálogjogról, ez onnan van, mert még ma is sokan jogi viszonyt tételeznek fel ember és dolog közt, hol erősebb (tulajdon), vagy gyengébb kapcsolatot (szolgalm és zálog), holott a dologjogok közt csak az a különböztetés tehető, hogy az egyes dolog hatalmunkba ejtése (egészben vagy részben) mennyire felel meg a törvényszabta feltételeknek, mert ezek szerint igazodik az embertársak magatartása is; vagy minden körülmények közt el kell ismerniök a hatalmi viszonyt, (tulajdoni, szolgalmi, zálogbirtok) ha az

szorosan a törvény követelményei szerint alakult, vagy támadhatnak ellene a bíróságnál, ha a hatalom létesítése nem volt kifogástalan (birtok). De a hatalmi viszonyt, melyet a személy a dolog fölött megalakított, önhatalmilag (bírózágon kívül), háborítani és zavarni nem szabad.

Igy hát tárgyaljuk a dologjogok címe alatt, 1. a birtokot, 2. a tulajdon-, 3. szolgalm- és 4. a zálogjogot.

I. Fejezet. A birtok.

34. §. *Birtok fogalma, fajai, birlalás.*

I. Birtokról szólunk, midőn valamely dolgot akár egészben, akár csak egyes hasznavehetőségében hatalmunk, rendelkezésünk körébe vontunk, megtartási szándékkal. Az ma már nem lényeges, hogy a dolgot magunkénak is tartsuk (animus sibi habendi). Amint a dolog fölött az emberi hatalomalá-hajtás megvalósul, akár összes, akár részszerű vonatkozásaiban — birtok létesült.

A birtoknak lényege az, hogy itt nem vizsgálódunk a fölött, vajjon az emberi akarat a dolognak hatalmi körébe vonása körül a törvény szabványait megtartotta-e? hanem beérjük avval a pusztá tény-nyel, hogy a személy a dolog fölött hatalmat gyakorol, azt bírja. A törvényszerű szerzését a dolognak nehéz kimutatni, bonyodalmas az, miért a forgalom, eme kérdéssel nem vesződik, mert különben a gyors kielégítésre váró emberi szükséglet szenvedne, hanem beéri ama külső jelenséggel, mely szemünk előtt manifestálódik, hogy ember hatalmában tartja a dolgot. Azért mondjuk a birtokot ténynek, tényleges hatalomnak, mert a dolog és személy kapcsolatának törvényes oldalát nem kutatjuk, hanem megelégszünk a külső jelenséggel, ténynyel, mely eléánkbe tárul. Tehetjük ezt annál inkább, mert a törvény a dolognak eme külső elhelyezkedését az emberhez, mint annak akaratából kiindulót, szintén védi, őtalmazza — de csak az önhatalom ellen. A törvény előtt az egyik ember akarata annyit ér, mint a másiké. Ha tehát az egyik már megvalósi-

totta akaratát egy dolognak hatalma alá ejtésében, ezt a törvény védi egy későbben érvényesülni törekvő akarat ellen, ami önhatalmaskodás. Eme önhatalom elleni törvényes ótalom, mint abszolút parancs mindenki ellen, emeli a birtokot, noha csak külső jelenség az, a jogintézmények sorába, mert védelmét rendezi. Evvel nincs eldöntve az, hogy a dolog és személy közti hatalmi kapocs bir-e törvényes kellékekkel?

II. A birtok fajai a birtokban nyilvánuló hatalom terjedelme szerint alakulnak és osztályozhatók. 1. Tulajdonosi birtok, midőn a birtokos a dolgot egészében magáénak tartja (rem sibi habere, animus sibi habendi). 2. Szolgalmi birtok, ha idegen dolognak egyik másik hasznavehetőségét tartjuk hatalmunk alatt, rendelkezünk fölötte, (úti, vízmerítési szolgalom). 3. Haszonbirtok, midőn idegen dolgot magunkhoz vonunk gazdasági érdekünk kielégítése végett korlátozott időtartammal. Ilyen a haszonélvező, bérlő, haszonkölcsönvevő, precarista, zálogtartó birtoka. Itt két birtok jelentkezik: tulajdoni birtok, a kié a dolog, (állagbirtokos) és a haszonbirtokos, kit a használat illet. 4. Kezelési birtok, midőn idegen dolgot más nevében és számára, de önálló gazdasági érdek kielégítésére tartunk rendelkezésünk alatt. Ilyen a séquester, bizományos, fuvarozó, szállító birtoka. Mindezek hatalmát a dolog fölött védi a törvény még a tulajdonosi birtokossal szemben is — önhatalmú zavarás ellen. Így a haszonbérlőt a használat körén belül a tulajdonos ellen is, viszont a tulajdoni birtokost, az állagbirtokost a haszonbirtokos ellenében, ha ez az állag ellen támadna, épületet rombolna, fákat vágatna ki.

III. A birlalás ama ideiglenes, bármikor visszavonható hatalomnyújtás a dolog fölött, melyet a birtokos enged át valakinek; ilyen birlaló megbízásból (organum) a cseléd, családtag, napszámos vagy gyári munkás a neki átengedett szerszámok iránt, a hordár s i. t.; a megbízó, a gazda önhatalmúlag is elvonhatja tőlük a rájuk bízott dolgot, anélkül, hogy a törvény tilalmába ütköznék. De harmadiknak ezt a birlalást sem szabad zavarni, mert a birlalók megbízójuk nevében gyakorolják az uralmat a dolog fölött.

35. §. *A birtok megszerzése.*

A birtok tapasztalati jelenség, külsőleg megvalósított hatalmi tény valamely dolog fölött. Amint ez a hatalmi viszony és ebből folyó rendelkezés a dolog fölött létezik, actuális, a birtok is megszerzett-ként jelentkezik. Valamint sokféle a dolog, annyiféle lehet a birtokbavétel módja is. Azért csak a főbb és szokásosabb birtokszerzési módokat soroljuk fel; konkrét esetben a bíró feladata a köztapasztalás nyomán megállapítani, hogy a tényleg jelentkező kapcsolat személy és dolog között elégséges-e a hatalom és rendelkezés gyakorlására?

I. Birtokot szerzünk közvetlenül: szabadon álló, uratlan dolgokon, ha azokat uralmunk, rendelkezésünk körébe vonjuk; a vadat elejtjük és megfogjuk, a halat hálónkba kerítjük. A dolgok fekvése dönt sokszor az iránt, hogy szabad foglалás tárgya-e valami? Ezt a közfelfogásból kell ellesni. Az ingatlannál a használatnak bizonyos huzamossága válik szükségessé, hogy a birtok szembeötlővé legyen, szántás-vetés, kaszálás, tartós legeltetés. Leggyakrabban a közvetlen birtokszerzés átadás (traditio) által, midőn az egyik adja, a másik veszi a dolgot; de itt is a rendelkezés önálló megalakulása szüli a birtokot. Ha a nyújtott dolgot ott hagyjuk, nem vonjuk hatalmunkba, nem forog fen birtokszerzés. Tilos úton: orozva, rabolva szintén lehet birtokhoz jutni, ha a rablót, tolvajt nem üldözzük, és tőle vissza nem hódítjuk a dolgot.

II. Tömegdolgokat nem lehet kézhez venni, ezeknél a forgalom helyettesítőket vesz igénybe, hogy a hatalom, a rendelkezés megvalósuljon. Egy árúraktárnál vagy a pinczében fekvő bornál a kulcs lesz a dolgok birtokbavételének külső megtestesítője. A kulcs teszi lehetővé a rendelkezést. Ujabbán a papír játszik nagy szerepet mint dologhelyettesítő, minél fogva a papír birtoka olybá veendő, mintha a dolog volna birtokunkban, mert a papír képesít a dologgal való rendelkezésre. Így az ércpénzről szóló utalvány, a közraktárjegy a zálogcédula birtoka olyan helyzetet terem, mely a dolog fölötti rendelkezést teszi lehetővé. A keresk. törvény 434 §-a egyenest kijelenti ezt a közraktárjegyre. Ilyenek az

árúfuvarozási vevények; akinek az kézbesítve van, az rendelkezik az áruval. Az ingatlanak is van ily helyettesítője: a telekkönyv, mely a telek kihez tartozását tárja fel; de mivel a fizikai birtok más tényezőktől függ, mint a telekkönyvi, melyet a hatóság vezet, azért a telekkönyvi birtok nem birtok, azaz a papíron való beigtatás nem azonos a fizikai bírással, de helyre lehet a kettőt állítani.

III. Birtokszerzés pusztá kijelentéssel akkor forog fen, midőn a dolog viszonya a személyhez nem változik, és a szóbeli kijelentés mégis birtok átruházást létesít. Ennek két alakzata van: 1. *traditio brevi manu*, midőn a haszonbirtokos megveszi a dolgot a tulajdoni birtokostól; itt formális átadás fölösleges, mert a bérlő úgy is bírja a dolgot; a pusztá kijelentés elég az eladó részéről, hogy ő átadja a birtokot. Az eddigi külső jelenség itt nagyobb erőhöz jut, mert a haszonbérlő tulajdoni birtokossá lesz. 2. *Constitutum possessorium*, ellentétje az előbbinek, midőn az eddigi tulajdonbirtok haszonbirtokká gyengül, noha a külvilágban misem változott. Így a tulajdonos eladja lovát, de megtartja őrizetbe, vagy a földjét eladja, de kiveszi bérbe. A birtokbabocsájtás itt is csak szóval megy végbe, mert a dolog és személy közti kapocs úgy is megvan. Ez az elgyengülése a viszonyoknak, mely különleg nem tűnik szembe, könnyen veszélyes lehet a forgalomra, de mégse nélkülözhetni. Ilyen, ha a bankháznál papirokat veszek, és mindjárt ott hagyom letétben (*depôt*). Tanácsos ily szóbeli birtokváltozást a forgalom biztonsága és kijátszások meghiusítása végett írásbeli formához kötni.

IV. Szorgalmobirtok szerzésénél a szolgalmak két fajtát, pozitív és negatív szolgalmakat kell különböztetnünk, mert a szerzés is másképp alakul náluk. A pozitív szolgalmakat jellemzi, hogy a dolog egyik másik hasznavehetősége kiválik, önállóságra jut és ezen minőségében más személy veszi azt gyakorlásba, mit a telek birtokosa túrni kénytelen, minő: az úti, vízmerítési, vízlevezetési szolgalmak. A szerzés ezeknél úgy jön létre, ha valaki az idegen telek használhatóságát magához vonja, gazdaságilag saját javára értékesíti — az idegen dolog birtokosa pedig ezt túri, elnézi, nem akadályozza. Egyszeri átjárás

vagy vizmerítés és ennek eltűrése mégis nem elég a birtokláshoz, hanem bizonyos tartósság kívántatik, melyben manifestatiót nyer a gyakorlás úgy, mint a tűrés is. Ha a szolgalm gyakorlása készüléket igényel, úgy eme készülék használatba vétele is szükséges. Megindulhat a gyakorlás alattomban is, de csak az elnézés, tűrés révén lesz a birtokszerzés befejezetté. Szomszédos szivességből történő elnézés, pl. a vizmerítésnél nem szül birtokot, mert ez a szivességet különben elfojtaná.

Bíróságunk — törvény híján — a szolgalmi birtok megszerzésének megállapítása körül ingadozó és túlszigorú. Nem különböztet szorosan tényleges birtok és törvényszerinti szerzés közt. Innen van, hogy a tényleges gyakorlásnak mint szolgalmi birtoknak nem nyújt védelmet, a közönséges tényállalékkal nem éri be. Ehhez járul még az, hogy néha egy éven át tartó békés gyakorlást követel a birtokszerzéshez, minek pedig semmi törvényes alapja nincs. Így a szolgalmibirtok beszáradóban van.

Egyöntetűbb a bíróság gyakorlata a negatív szolgalm birtokának szerzése körül. Negatív a szolgalm, ha a telekbirtokos telkének egyik-másik használhatóságát nem fordíthatja saját előnyére, mert ez egy másik telek számára van lefoglalva, miből következik, hogy a telekbirtokos kénytelen abban hagyni, nem használni telkének egy előnyét; ilyen az, hogy falát magasabbra nem húzhatja, nehogy a szomszéd szobái elsötétüljenek. Eme szolgalmibirtok szerzésének alapkelléke az, hogy a szolgalm-birtokos eltiltsa a telektulajdonost telke ebbeli használatától — és ő a tilalomra felhagyjon avval. Tilalom az egyik, abbanhagyás a másik oldalon, ez a két tény együtt alkotja meg a szerzését a szolgalmi birtoknak. Ha az idegen telek birtokosa nem hederít a tilalomra, hanem falát fölépíti, akkor nincs szolgalmyszerzés. Megesik, hogy valaki a szomszéd üres telek állapotából tényleg előnyt húz; ez még nem szolgalmgyakorlás; csak akkor lesz azzá, ha tilalom folytán marad a telek változatlan állapotban.

V. Birtok szerezhető a szerzői jog alapján (1884. évi 16. tcz.) az irodalmi műveken szín-zeneműveken és zenés színműveken, a képzőművészet alkotásain és más építészeti dolgokon mint műszaki rajzokon,

végül fényképeszeti alkotásakon, amint ezek gépi sokszorozásra, közzétételre, forgalomba hozásra, előadásra alkalmasak. A birtoklás kiterjed nemcsak a kéziratra, hanem a gépileg többszörösített és forgalomba hozott példányokra is.

Ide tartozik a feltalálónak az új találmánytárgyon való birtoka is, hogy ő ezeket kizárólag készíthesse és forgalomba hozhassa. A birtokszerzés beáll a szabadalmi hivatalhoz való benyújtásával a találmánynak (1895. évi 37. tcz. a találmányi szabadalmakról).

Birtokba vehetők a védjegyek (vignetták) mint jelvények bizonyos gyári készítményeknek másétól való megkülömböztetésére; a birtok kezdődik a védjegynek a kereskedelmi- és iparkamaránál való bemutatásával (1890. évi 2. tcz.)

Ugyanily bánásmód alá esik a minták és mustrák kizárólagos használata is.

36. §. *A birtok-kereset, vagy a birtok védelme.*

A birtok, noha csak külső kapcsolat személy és dolog közt, törvényes ortalomban részesül; ez a védelem a birtoktan csúcspontja. A birtokállapotot védi ugyan a társadalmilag kifejlődött jogérzet, törvénytisztelet, a büntető törvény (365—369. §§.) a rendőri intézkedés (mezőrendőrségi törvény), de leghathatósabban a polgári bíróság. Ezen kívül megengedett az önvédelem is. Ennek két ága van: önvédekezés (vim vi repellere licet), midőn a birtok fentartásáért a támadót szabad vissza űzni; a másik, midőn az elvont birtokot önhatalmúlág szabad visszahódítani, de csak egy éven belül. Ha erre az egyéni erő nem elégséges, akkor fenmarad a birói út. Ezt szabályozta az 1802. évi 22., és 1807. évi 13. t.-czikk.

A birtok-kereset sommás, rövid útú. Ez azért van, hogy a birtokvédelem gyors legyen. De lehet is gyors, mert a bíróság a perben csak a ténykérdést vizsgálhatja, az pedig könnyen kideríthető; a jogkérdésbe nem is szabad a bírónak belebocsájtkozni, sem a feleknek ezt megengedni (ne vicecomes via hac summaria in questionem

juris se inmittet vel ex litteralibus instrumentis operetur. 1807. évi 13. t.-cz. 5. §.). De sommásnak, azaz gyorsnak azért is kell lenni a birtokvédelemnek, mert fontos gazdasági és életérdekek függnék tőle. Így ha a tulajdonos, birtokos a haszonbirtokost, a lakót kihelyezi, ezt hamarosan lehet is, kell is elintézni, hogy a lakó butorai ne maradjanak a szabad ég alatt napokig. A birtokvédelem megillet mindenkit, aki a dolgot hatalma és rendelkezése alatt tartja; még a birlalót sem szabad másnak háborítani vagy zavarni, mint annak, aki a birlalásra megbízást adott. A birlaló védelme azon alapul, hogy ő másnak nevében birja a dolgot — a birtokoséban. A tulajdoni birtokos szemben állhat a szolgalmi, haszon- és kezelési birtokossal és megfordítva. Kinek-kinek birtoklási köre nyer ótalmat, a többinek túlkapásai ellen. A haszonbirtokost nem szabad zavarni a haszonhúzásban a tulajdonbirtokosnak, viszont a haszonbirtokosnak nem szabad a dolog állagát támadni, ez ellen ótalmazza a törvény az állagbirtokost vagy tulajdonbirtokost.

A birtoksértés terjedelme szerint igazodik a birtokkereset. A birtoklási állapotot két irányban lehet sérteni: vagy teljes kivetés (spoliatio), vagy korlátozás által; innen a kereset is vagy irányulhat visszahelyezésre a kivetés folytán (repositio, sommás visszahelyezési kereset), vagy háborításból, korlátozás megszüntetésére (birtokháborítási kereset). A római jog interdictum recuperandae vel retinendae possessionis-féle kereset utánzatai ezek.

A) Birtokháborítási keresetnek akkor van helye, ha a birtoklásban, mint a dolog fölötti uralomban és rendelkezésben valaki bennünket zavar, korlátol, nehezíti vagy akadályozza a dolog használatát: ez a háborítás. Ilyen az, ha valaki rétünkön átjár vagy azt kaszálja, az úti szolgalmobirtoknál az utat felszántja, elárkolja, korlátot állít, vagy falhuzással a világosság nyerést megakasztja.

A kereset alapja: 1. birtok és 2. háborítás ténye. Az első csak a szolgalom birtokfajnál szülhet nehézséget. Itt felperesnek a szolgalmobirtok megszerzését, a tényleges gyakorlást kell igazolni, ha azt felperes tagadná. De mivel a szolgalomháborítás hovatovább a gyakorlást szünteti meg, azért erre a másik keresetfaj is alkalmas, miért nálunk a háborítási kereset

nem fejlődött ki, noha a többi birtokfajoknál erre szükség van. Itt mégis segíthet a mezőrendőri törvény — kihágásból.

A háborítás tényálladéka: minden, ami a birtoklást zavarja, korlátozza, nehezíti, a békés birtoklásnak útját állja; ez rendesen a tett, de elég a szóbeli fenyegetés is.

A szándékosság közömbös. Nem birtokháborítás az, ha valaki üres telkét beépíti, noha ezzel szomszédjának tényleg árt; az sem, ha a szomszéd felé néző falra nyílást, ablakot vágunk, csak a szomszéd légkörébe ne nyíljon az ablak. Amint a bíróság a birtoklás és a háborítás tényét fenforgónak találja a perben, alperest eltiltja a háborítástól, esetleg birságot szab annak ismétlésére. A netán okozott kár megtérítését a háborításból egybe lehet kötni a birtokperrel; a bíró részítéletet is hozhat (sommás tv. 103. §.), megtiltván előbb a birtokháborítást, aztán később határoz a kár összege fölött.

B) Sommás visszahelyezési keresetnek helye van: 1. ha a birtokból kivettünk és 2. ha azt az ellenfél erőszakkal (vi) alattomosan (clam) vagy úgy hajtotta végre, hogy a dolgot kölcsönkérte és aztán a visszaadást megtagadta (precarium). Törvényeink csak erőszakot említenek, de a bírói gyakorlat kiterjesztette a keresetet a másik két elvonásra is. Nem lehet tehát visszahelyezési keresettel élni, ha valamely dolog még nem volt a felperes birtokában, hanem csak jogcíme van rá, pl. adásvételi szerződésből; ekkor a szerződés teljesítésére van csak kereset; de akkor sincs helye repositarius keresetnek, ha a dolgot önként, szabadon adjuk át az ellenfélnek. Csak a hibás birtok (vitiosa possessio) ellen nyújt a törvény sommás uton védelmet. De engedélyezi ezt akkor is, ha a dolog nincs ugyan az erőszakos elvevőnél, de az, akinél van, tudta, hogy a birtok elődje azt hibás uton (vi, clam vel precario) szerezte.

Harmadik, jóhiszemű személy ellen, akinél a dolog van, nem lehet sommás uton visszahelyezést kérni, ezt a forgalom biztonsága nem tűri, hanem csak tulajdoni keresetet (rei vindicatio), vagy erősebb jogon nyugvó keresetet indíthatunk ellene (publiciana in rem actio). Felperesnek tehát azt a két ténykörményt kell igazolnia a perben. Alperes avval véde-

kezhetik, hogy felperes nem volt birtokban, vagy hogy ő azt nem tilos uton szerezte meg. De védekezhetik avval is, hogy felperes volt az, aki tőle a birtokot erőszakosan elvonta. ő azt mégis egy éven belül visszahódította, akár erőszakkal, akár alattomosan. Ez az *exceptio vitiosae possessionis ab adversario*. Ha evvel szemben felperes igazolni tudná, hogy ő mint hibás birtokos egy éven túl békésen birta a dolgot, mikor már az önhatalmú visszaszerzésnek helye nincs alperes részéről, ez esetben felperes lenne a győztes.

Eme egyetlen vonatkozásban kell felperesnek az egy évet meghaladó békés birtoklást kimutatni, mit bíróságunk tévesen általánosított. Törvényeink ugyanis csak egy éven belül engedik meg az önhatalmú visszahódítását a spoliált birtoknak. Ha ez alatt a birtokból kivetett sem keresetet nem indított a visszahelyezésért, sem önhatalmúlag nem tudta magát a dolog birtokába helyezni, akkor már sommás uton való visszahelyezést nem kérhet (*possessorius kereset*), hanem csak *petitorius* uton boldogulhat, jogi viszony igazolása mellett. Ha tehát kitűnik, hogy alperes magát a tőle elvont dolog birtokába egy éven túl helyezte vissza, ezt a birtokot a törvény már nem védi, noha felperes volt is a spoliátor, mert ő már egy évet meghaladó időn át volt birtokban.

A sommásútú visszahelyezési kereset azért van ily rövid időhöz kötve, mert hosszabb birtoknál már nehéz a pusztá tényálladékait a birtoknak kimutatni, a jogkérdés tisztázása pedig más útra tartozik, melyet a pervesztes félnek mindig szabad indítani. Itt csak a tények alapján dönt a bíróság, a jogállás kiderítése nincs megengedve. Így különösen a szolgalm-birtokos, aki a *possessorius* perben vesztes, mert nem sikerült neki szolgalmgyakorlást, szolgalmi birtokot igazolni, felléphet rendes keresettel, mikor neki szolgalmi jogszerzést kell igazolni. Vagy megfordítva, ha a tulajdoni birtokost a bíróság szolgalmgyakorlás türéseire marasztalta, holott ő csak szívességből engedte meg szomszédjának a vízmerítést, de a bíróság ebben szolgalm-birtokot constatált — hibásan bár — úgy a tulajdoni birtokos szintén rendes keresettel léphet fel a szolgalm birtokosa ellen, ahol igazolnia kell

tulajdonát, azaz, hogy törvényes szerzőismód után az övé a dolog. Erre alperes, mint szolgalmobirtokos kénytelen lesz a szolgalmi jogának törvényes megszerzését begyőzni, különben a bíró kimondja a tulajdonnak szolgalmi jogtól való mentességét, mi véget vet a szolgalom-birtoknak. A birtokperben tehát csak ideiglenes, — mert külső tényeken felépülő kapocs nyer elrendezést személy és dolog közt, de ez a törvényszerű jogállás kimutatását nem zárja el, mint végleges elrendezését a dolgok helyzetének a személyhez.

Vitás kérdés az, hogy a hatóság (bírói, közigazgatási, katonai, egyházi) követhet-e el birtok-sérelmet? Ha ez hatáskörén belül jár el, akkor intézkedései ellen csak a szabályszerű perorvoslatokkal lehet a sérelmet elhárítani (felebbezés, semmiségi, igényper); ha mégis túllépik hivatásuk körét, akkor ama személy ellen fordulhatni, aki a sérelmet elkövette, mert ez személyesen felelős nem hivatalos tényeiért. A jogi személyek sérelmei ellen annak képviselétével megbizottakat kell perbe vonni. A hatósági közegek nem esnek jogi személy fogalma alá.

Ha képviselő megbizott sérti a birtokállapotot, akkor különböztetni kell vajjon jogi képviselő forog-e fen, vagy csak természetes közreműködés idegen ügyleteknél? A jogi képviselő saját akaratát érvényesíti, ezért tehát ő tartozik felelősséggel. Ha mégis a vett utasítás szerint jár el, akkor a megbizóra hárul a felelősség. A fizikai közreműködésnél az organum (cseléd, napszámos, tanoncz, segéd) helyett a megbizó akarata a döntő, ezt terheli a felelősség a birtoksérelemért; csak akkor nem, ha ők az utasítástól, a megbizó parancsától eltérnek. Ez esetben a felelősség az elkövető egyénre nehezedik. De mivel ezt a kérdést csak a tárgyalás során lehet tisztázni, azért tanácsos együttesen perbe fogni a megbizót úgy, mint a megbizás végrehajtóját.

Végül, ha a sértő elhunyt, akkor annak jogutódját kell keresetbe vonni, mert erre száll át az örökhagyó vagyoni személyisége, miből kifolyóan ő neki kell helyt állani az örökhagyó tényeiért. Hasonlóan támaszthat a sértett fél utódja is sommás keresetet, az örökhagyó ellen elkövetett birtokhábo-

ritás vagy elvonás miatt, mert folytatja a sértett fél személyét, ő reá száll a hagyaték active és passive.

37 §. A birtok megszűnése.

A birtok, mint szerzőtényünkön felépülő hatalom és rendelkezés, addig tart, amig a rendelkezés a dolog fölött meg van. Nem szükséges ide jelenlét vagy közelség a dologhoz, mert a dispositio távolból is megtehető. Amint mégis a dolog és személy között a hatalmi kapocs, a rendelkezés lehetősége állandóan odaveszett, avval a birtoklás is véget ér. Ha tényleg megakad a dologgal való bánás, ha az többé nem áll rendelkezésünkre, akkor birtok sincs. A hatalom alá vonás szüli — abból való kiesés szünteti a birtokot. A birtok megszűnésénél különböztetnünk kell mégis két birtok-alak közt: a dolog egészére terjedő és csak részszerű használhatóságát felölelő birtok közt (szolgalmi birtok) mert ez utóbbinak különös megszűnési módjai is vannak.

I. A dolog-birtok megszűnik: 1. ha a megtartási akarat megszűnik, mit külső tények által kell kifejezésre juttatni, minő az elhagyás (derelictio), vagy átadás másnak, aki azt elfogadja; ilyen a kijelentés által való megszűnés is, vagy ha törvény a dolgot kivonja a forgalomból, mikor a megtartási akaratnak nincs foganatja; 2. ha a dolog elpusztul, vagy feldolgozás által mássá lesz (repcze olajjá), ha más hajtja végre az átalakítást; 3. ha a dolog elvész, kiesik állandóan hatalmi körünkből, pl. a gyűrű a folyamba hull. Ha a dolog csak eltéved háztartásunkban, nem tudjuk hol van, ez nem szünteti meg a birtokot, mert a dolog előkerülhet; vadállat vagy szelidített kiesik a birtokból, ha kiszabadulnak, illetve visszaesnek előbbi vadságukba (consuetudo revertendi.) 4. Megszűnik a birtok, ha a dolgot erőszakkal vagy alattomban elvonják tőlünk, kivéve, ha a rablót vagy tolvajt üldözőbe vesszük és tőle visszahódítjuk a dolgot erőhatalommal. 5. Megszűnik a haszon- vagy kezelési birtok, ha az idő letelt, vagy a feltétel bekövetkezett, minek folytán a dolgot visszaadjuk az illetőnek. A telekkönyvi átírás (bekebelezés vagy előjegyzés) nem szünteti

meg a fizikai birtokot, ha avval átadás vele nem jár, de a halál sem, mert az örökös folytatja a birtoklást, a rendelkezést, a hagyatéki dolgok fölött, a halál pillanatától; ez az ipso jure örökösödés folyománya.

II. A szolgalmi birtok, idegen dolog fölött valamely hasznavehetőségnek javunkra való fordítása — megszűnik, amint a gyakorlás állandóan abba marad, vagy lehetetlenné lesz. Hogy mennyi idő szükséges a nemgyakorlásból eredő megszűnéshez, arra az elbirtoklási idő szolgál irányadóul. Ez nálunk 32 év. Aki tehát a szolgalmat ennyi idő alatt nem érvényesíti, az vagy elévül, vagy helyesebben: a szolgálommal terhelt dolog birtokosa elbirtokolja a dolog korlátlanságát és így az megszabadul a szolgálomtól. Kezdeté a 32 évi nemgyakorlásnak az első kínálkozó alkalom a gyakorlásra és ennek elmulasztása, pl. nyári legeltetésnek nem használása; úgy is lehet ezt kifejezni, hogy megindul az elbirtoklás vagy elévülés az utolsó használattal, és tart a nemgyakorlás a törvényszabta időn át fenakadás nélkül. Az időközbeni félbeszakítás után újból kell számítani a törvényes időt. Így ha a vizvetési árok bedől, megszűnik a gyakorlás; negatív szolgálom, pl. ablaknyitás megszűnik az ablak berakásával, ha ez tart a törvényes időn át.

A lehetetlenségét a gyakorlásnak előidőzheti a véletlen (*vis major*), ha állandóan elapad a kútban a víz, vagy elmossa akár az uralkodó, akár a szolgáló telket a víz; ha a két telek egy kézben egyesül (*confusio*). De szülheti a gyakorlás lehetetlenülését a szolgáló telek birtokosának gátló intézkedése vagy tilalma, ha a kúthoz való járást elzárjuk vagy a vízvezetéki csatornát betömjük és a szolgálombirtokos ebbe megnyugszik, vagy a tilalomra a birtokos fölhagy a szolgálom-gyakorlással, pl. eltiltjuk a legeltetéstől. De egy éven belül módjában van a szolgálombirtokosnak a birtokháborítás okából sommás visszahelyezést kérni; ha ez elmult eredménytelenül, akkor már a sommás visszahelyezéssel nem boldogulni és csak szolgálom-jog igazolása mellett rendes perben lehet a szolgalmat visszaállítani.

II. Fejezet. A tulajdonjog.

38. §. A tulajdon fogalma és korlátozásai.

Tulajdonról akkor szólunk, midőn valamely dolog a törvényszabta kellékek szerint jut egy személynek uralma alá. A törvény ugyanis tüzetesen megállapítja, hogy mily szerző tényekből eredhet tulajdon; amint valaki dolgot (ingót vagy ingatlant) a törvény követelményei szerint szerez meg, és ezt igazolni is képes, akkor tulajdon alakul, szemben a dologbirtokkal, melynél a hatalmat a dolog fölött látjuk ugyan, de a szerzés törvényszerűségét nem, de nem is kutatjuk. A tulajdon és birtok tehát tartalmilag, a rendelkezés szempontjából azonosak, csak abban áll a különbség, hogy a tulajdon törvényszerűen berendezett, tehát jogi uralom, a birtok ellenben csak hatalmi tényen felépülő, minek természetes folyománya, hogy az állam intensívebb uralmat nyújt a tulajdonnak, mely törvényes alapon nyugszik, mint a birtoknak, sőt a birtok mint ténytzerű, rendesen meghajlik a tulajdon előtt, törvényszerűsége alapján.

A tulajdon egyébekben analogonja a birtoknak. Fogalmilag kiterjed az egész dologra, magában foglalva a dolognak gazdaságilag lehető minden irányú használatát. Ingatlanoknál vele jár a légűr, az ok-szerű használat szülte határig, valamint a föld aljalmélya, de ez is csak a használat indokolta mélységig. Korlátot szab itt a bányajog, mely az adományozásra fentartott ásványokat az altalajban elvonja a tulajdonostól, de a kőszén az ideiglenes szabályzat által visszaszállt a tulajdonosra. A dolog egészére kiterjedő uralmát a tulajdonnak nem alterálja az, ha a dolognak egyik-másik használhatósága gazdaságilag önállóvá lesz és más személy uralmi körébe megy át. Így alakulnak a szolgalmijogok, a

zálog, idegen dolgon létesült jogok (*jura in re alinea*), melyek a tulajdonból kiválás által keletkeznek.

A tulajdonjog eme korlátozások dacára is megőrzi teljességét — az állagon, és rugalmassága folytán visszanyerheti teljességét a hasznokon is, mert eme korlátozások idővel megszűnhetnek (kivált a személyes szolgalmak, a zálog), amikor minden irányú használat megint a tulajdonosban öszpontosul. A tulajdon eltűri, hogy birtoklását a dolognak más gyakorolja önálló érdekből, mert a tulajdonnál igazolható bármikor az uralom alá jutás törvényszerűsége. Ez okon az állagtulajdon mellett létesülhet a dologon haszonbirtok, kezelési birtok, melyek által a dolog kellő kihasználása válik lehetővé.

A tulajdonnak társadalmi nagy jelentősége hozzá magával, hogy a tulajdon közérdekből számos megszorításnak van alávetve, nehogy a merev kizárólagosság a társadalomnak hátrányára legyen. A tapasztalás arról tanuskodik, hogy az emberi művelődés haladásával szaporodnak a tulajdonnak korlátozásai is — közérdekből.

A tulajdonnak törvény- vagy szokásjogon alapuló megszorításait következően lehet csoportosítani:

1. A tulajdont nem szabad gazdasági cél nélkül, merőben mások — a szomszédosok — bosszantására használni (*Aemulatio*, *Chikane*). A törvény csak gazdasági érdekek kielégítése határáig ótalmazza a tulajdont, a gazdasági termelést nélkülöző szeszély, bosszúvágy szülte használatot tiltja, mert ez megtorlásra (*retorsio*) ingerelné a szomszédot.

2. A szomszédossági viszony is számos korlátozást követel a tulajdonostól. Első az, hogy telkünk felhasználásánál telhetőleg saját határainkon maradjon gazdálkodási tényünk hatása. Kisebb méretű áthatások (*immissio*), mik a közönséges felhasználásból erednek, kölcsönösen eltűrendők, de oly mérvű áthatásokat a szomszédosok nem tartoznak elviselni, melyek akadályozzák a dolog rendes használatát. Ilyenek különösen a nagy ipartelepek okozta tetemes füst, por, bűz, zaj, lárma, rázkódások. Nem volna méltányos, hogy az egyiknek nagyon intensív kihasználása a másikat még a közönséges felhasználásban is gátolja (l. az ipartörvény 35. §-át, mely a hatóságilag engedélyezett ipartelepek nagymérvű áthatásai ellenében, ha ezek meg nem akadályoz-

hatók — kártérítést állapít meg). A szomszéd fáinak telkünkre áthajló ágait, ha azok károsak — eltávolíthatjuk, gyökereit kiírthatjuk. Mindenki tartozik belsősege egyik oldalát kerítéssel ellátni, hogy a telkes szomszédok az állatok átjárásától megkíméltesse. (Ez régi szokásjog.) A belső telken csak 3 méternyi távolságban a határtól szabad kutatásni, külső telken pedig a határtól 15 méter távolban (vizjog 14. §.). Árkot húzni csak oly módon szabad, hogy a szomszéd földje be ne szakadjon.

3. Kisajátítás (1881. évi 41. t.-cz.) csak közérdekből és csak a törvényben taxative felsorolt esetekben van megengedve (1—4. §.), mi által a kisajátító tehermentes tulajdont nyer a kisajátított ingatlanon, de csak a teljes és valódi érték megtérítése ellenében, melyet a bíróság állapít meg, ha az egyezség nem sikerül. Az engedélyt a kereskedelmi ministerium adja rendesen a szükséglet körén belül. Ideiglenes kisajátítás is van, de nem három éven túl. A kisajátítást nem akadályozhatja sem az ingatlannak, sem a tulajdonosnak minősége. A szabályszerű tűztávlaton belül eső épületek is kisajátítandók, vagy tűzmentes fedéllel ellátandók. Az ingatlannal járó jogok nem esnek kisajátítás alá. A kár megtérítésénél a megmaradt birtok értékcsökkenése (feldarabolásból) is felszámítható, csak az új vállalat létesüléséből származó értékelelkedés nem. Kisajátítást még más törvények is rendelnek el (1881. 39. t.-cz., 1888. évi 31. t.-cz., 1890. évi 1. t.-cz. és 1895. évi 39. t.-cz.).

4. A vízjogtörvény (1884. évi 23. t.-cz.) is foglal magában több rendbeli tulajdonkorlátozást, mi a parti birtokosokra nehezedik, hogy a közviz ügy gazdasági, minfipari czélokra kellően kihasználható és értékesíthető legyen. Szolgalmakat kell tűrnie a tutajozás, hajózás és kikötés érdekében, mely korlátozásért nem mindig jár kárpótlás, csak ha tisztán magánérdeknek szolgál a mű, pl. vízöntözési csatornánál. A törvényben sok üdvös intézkedés van.

5. Az erdőtörvény (1879. évi 31. t.-cz.) annyiban korlátozza a magántulajdont, hogy: 1-ször az u. n. védőerdőkben, melyek a hóomlást, az alsóbb fekvésű földek elárasztását, utak elmosását meggátolni képesek — nem szabad az irtás és tarvágás. Ennek ellenében adómentességben részesülnek (2. §.); 2-szor

nem szabad irtani oly erdőkben, melyek a futó homok lekötésére szolgálnak, vagy melynek a talaja más művelésre nem alkalmas. Tilos itt az alom gyűjtés és a tuskó-gyökérirtás is; 3-szor a jogi személyek erdőit csak a megállapított üzemterv szerint szabad használni, aki az ellen vét, az áthágást követ el és birsággal sújtatik; 4-szer az erdei termékek kiszállítására kiki tartozik uti szolgáltatást engedélyezni a kár megtérítése ellenében.

6. A mezőgazdaság- és mezőrendőrségről szóló (1894. évi 12. t.-cz.) törvény elrendeli a nyomásos gazdálkodást a birtokosság birtokarány szerinti kétharmad többségének határozatára. Aztán a szőlőművelés érdekében hegyközségek alakíthatók a birtokosok egyharmadának határozatából birtokarány szerint, ha a terület összefüggő 100 kat. holdat képez és legalább husz birtokosé.

7. Vadászat tekintetében korlátozza a törvény azt, akinek nincs egy tagban 200 kat. holdja, 50 kat. holdas szomszédok összeállhatnak. Kivétel a kert, bekerített, körülárkolt hely, belsőség, szőlő vagy sziget. Nem szabad vadászni a tilalmi idő alatt (febr. 1.—aug. 15.) (1883. évi 20. t.-cz. a vadászatról).

8. A halászati törvény (1888. évi 19. t.-cz.) szintén állít fel tilalmi időket a halászásra, azonfelül halászati társulat alakítása válik szükségessé, ha az egyes a köz sérelme nélkül a halászatot nem gyakorolhatja.

9. Elidegenítési tilalom korlátozza a tulajdonost az élők közti elidegenítésben, de már halálesetre nem. Ez csak egy nemzedékre foglalhat helyet, különben családi hitbizományyá válnék, melynek egyéb előfeltételei is vannak.

10. Családi hitbizomány-alapítás, ha a koronás fejedelem azt kegyelemlevélben engedélyezi, a hitbizományi kötelékbe vont (ingó, ingatlan) vagyont elidegeníthetlenné teszi az alapító levélben megállapított fi- esetleg lányutódok kihalásáig. Ez telekkönyvileg is kitüntetendő. A vagyon leltárba foglalandó és felbecsülendő. Csak minden igénytől és tehertől mentes vagyon vonható hitbizományi lekötésbe. A hitbizományi birtokos korlátozott tulajdonos a haszonvételre; a vagyon (az állag) a hitbizományi családé, melynek érdekei fölött a hitbizományi bíróságon kívül a hitbizományi gondnok,

mint a várományosok (leendő utódok) képviselője örökdik. Kivételesen a hitbizomány el is terhelhető a becsérték egyharmadáig, a hitbizományi bíróság engedélyével, de ez törlesztéses kölcsön lehet csak, 35 éven belül. A törlesztésnek a jövedelemből kell történni (zálogjog a gyümölcsre) és kötelező az utódokra is. Megszűnik a lekötés a vagyon (tőke) elpusztulása és az öröklésre jogosultak kihaltával.

39. §. *Közös tulajdon.*

Ha ugyanazon dolog többeket illet, közös tulajdon alakul. Egy dologon többnek kizárólagos rendelkezése nem lehet, de képzelhető az, hogy eszmei részek fölött érvényesül az egyesnek tulajdona a közös dologon (condominium pro partibus indivisis).

A közösséget rendesen a szerződés létesíti, de szabályozza is. Itt csak ama közösségről szólunk, melyet a véletlen teremt (öröklés, hagyomány, confusio, commixtio). A közös tulajdonon az egyest megillető rész a tulajdonjognak hányadában, quotájában fejeződik ki, mely lehet egyenlő vagy nem egyenlő, sőt határozatlan is, mely esetben a hányadok birói eldöntéseig egyenlő részilletőséget veszünk fel. Némelyek az eszmei feldarabolást a dolog értékén hajtják végre, de mivel az érték változó, fluctuál — azért ez nem czélszerű.

A közös tulajdonnál a társaknak egymáshoz való jogi állása és a közösség megszüntetése igényel kifejtést.

I. Minden tulajdonos-társat megilleti quotája fölött osztatlan állapotban is a feltétlen rendelkezés, eladhatja, elterhelheti, halálesetre intézkedhetik fölötte. A társakat eladás esetén elővásárlás nem illeti meg. A közös dologon közös birtoklásra van a társaknak igényük. Gyakorolhatják ezt felváltva is, ha ingóknál pl. nem vihető az együttes birtoklás keresztül. A jövedelem, gyümölcs a társakat hányadok szerint illeti, a kezelési költség levonása után, de a gyümölcsöt természetben is feloszthatják, ha ez iránt meg tudnak állapodni. A kezelés tekintetében vagy közösen alkalmaznak megbízottat, aki aztán számadással tartozik, vagy többségi határozat útján rendelkeznek a tulajdon-társak, mikor a szavazás

nem fejenkint, hanem quota szerint történik. Nagyobb változtatások tervbevételenél szintén a szavazat-többség dönt, de a kisebbség biztosítékot követelhet. Minden egyes társat megilleti a kereset a közös tulajdon védelmére harmadik személy ellen, de egymással szemben is. Hasonlóképen a birtok-keresetekre is fel van mindenki jogositva. A közös dolognak, pl. háznak természetben való használása csak a többség beleegyezése alapján történhetik, arányos bér mellett, mely az illetőnek járó jövedelmi quotába betudandó. Ha egyes a közösen javításokat eszközöl, az neki megtérítendő, ha az hasznosnak vagy szükségesnek bizonyul.

II. A tulajdon-közösség megszüntetését rendesen mindenik társ kérheti, csak nem alkalmatlan időben, mit esetleg a bíró dönt el. Kivételesen nincs helye a közösség megszüntetésének, ahol az közös érdekebe ütközik, így közös kút vagy közös kapubejárásnál, közös falnál. A végrendelet a közösség időtartamát megszabhatja, úgy a közös társak is, midőn az egységes gazdálkodás mindenkire jövedelmezőbb. Örökös közösséget mégis nem tűr a törvény, ez lerontaná az egyéni szabadságot, korunk egyik vívmányát.

Az osztálynak egyezségi uton csak az összes tulajdontársak megegyezésével van foganatja, itt szótöbbség nem dönthet. A társak megállapodhatnak sorshuzásban, ha egyenlők a részek; tarthatnak maguk közt zárt árverést, vagy önkéntes birói árverésben állapodhatnak meg, mikor aztán a befolyt pénzértékben simán megy végbe a részek kiadása (l. 1894. évi 16. t.-cz- 59. §-át az örök. eljárásról). Ha egyezség az osztály iránt nem bír létesülni, akkor a bíróság ítéletileg állapítja meg az egyes járandóságát, mely már kényszerű. Az egyezségileg létesült osztály az egyes társ nagyobb méretű megrövidítése folytán megtámadható, valamint nyilvánvaló számítási hibák miatt is.

40. §. Tulajdonszerzés.

Az emberi alkotások mindig újabb meg újabb dolgokat, javakat hoznak létre, a már létezők pedig szüntelenül vándorolnak egyik kézből a másikba, élők közt úgy, mint halál esetén. A javak eme for-

galma tulajdon-keletkezést és megszűnést jelent, melyet a jogrend szabályoz. Különböztetünk eredeti és származékos (originaria és derivativa) tulajdonszerzést és szűnést. Első az, midőn a tulajdon más jogkörétől függetlenül, önállóan alakul meg valakinél — második, ha a dolog mástól való háramlás, utódlás útján jut hozzánk, mikor tulajdonátruházásról szólunk.

Eredeti tulajdonszerzés esetei a következők:

I. Uratlan vagy elhagyott (derelinquált) dolgok szabad foglalás (occupatio) alá esnek; aki azokat birtokba veszi, az tulajdonossá lesz, törvényes intézkedésből. Ide tartoznak az elejtett vagy megfogott vadállatok, halak. A törvény mégis korlátozza az occupálást (a vadászati, halászati törvény) a jogosultak érdekében. Hasonlóképen a méhrajokra nézve, mert az eresztő kas tulajdonosa a rajt két napon át idegen területen is beütheti. Csak aztán válik a raj szabaddá. Szelid állatok, mikhez a házi galambok is tartoznak, nem esnek foglalás alá, a szelidítettek is csak akkor, ha 42 napon át nem térnek vissza.

A talált dolog, ha csak nem igen csekély értékű, az elvesztő félnek visszaadandó, ha fel lehet őt ismerni a talált dolog kapesán; így ha az erszényben névjegy is van, vagy a dologba be van vésve a név. Ha az elvesztőt nem lehet kitudni, akkor a leletet be kell jelenteni a községi hatóságnak, aki azt közhírré teszi. Ha egy év alatt az elvesztő nem jelentkezik, akkor az a találót illeti, és a községtől visszakövetelheti. Aki a bejelentést elmulasztja, az talált dolog jogtalan elsajátításának vétségébe esik, és mint ilyen büntetendő (1878. évi 5. t. cz. 365. §.). A találó nálunk leldijra nem számíthat. Ugyanez a szabály a hullán talált értékekre, valamint a lopott dolgok találására.

II. Feldolgozás (specificatio), midőn valaki egy vagy több idegen dologból újat, mást alkot. A munka, melyben az ember teremő, alkotó szelleme nyilatkozik meg, mássá alakítja át a dolgot és rendesen értékesebbé teszi. A répából cukrot, a gyapjuból posztót, a bőrből cipőt csinálunk, a darab kőből szoboralakot vésünk, egy darab fából sipot vagy szent képet faragunk. Itt az a szabály, hogy az új dolog azé, aki alkotta vagy átalakította mássá, de az anyagért kárpótlás jár annak, akitől azt elvonta.

Több dolog egyenként feldolgozva és egészsze egyesítve is eshetik a *specificatio* fogalma alá, így a hajó, csónak, butorok. Itt is érvényesül a szabály a tulajdonjogszerzés iránt, de a kártérítés körül is. Ha mégis a feldolgozás nem volt képes a dolgot mássá alakítani át és értékét emelni, akkor az anyag tulajdona épségben marad és a feldolgozó kontárkodása okozta kárért felelős. A feldolgozás körül döntő a közfelfogás arra nézve, hogy csakugyan mássá és újjá változott-e a dolog?

III. Tulajdonszerzés a gyümölcsön bekövetkezik, ha a gyümölcs el lesz választva, mert míg a gyümölcs még függő, az a termő alany alkotó része, és így rajta tulajdon külön nem is létesülhet. Az elválasztás forgalomképpé, önálló dologgá teszi a gyümölcsöt és a tulajdonszerzés most érvényesülhet rajta. Természetes, hogy a termő alany tulajdonosáé lesz a gyümölcs is. Ha mégis a tulajdonos a termő és gyümölcs-nyújtásra alkalmas dolgot másnak engedí át (haszonbirtokosnak, minő a haszonélvező bérlő), ekkor a gyümölcsöt a birtokos szerzi meg, amint az elválasztás végbe ment. Ezt azonban kizárhatja a szerződés a felek közt; így a haszonkölcsonnél, *precarius* birtoknál. Ma általában az elválasztás az irányadó a tulajdonszerzés körül (*separatio*), a behordás, a betakarítás (*perceptio*), mire a római jog súlyt helyezett egyes esetekben, elveszté jelentőségét.

Általán el van ismerve, hogy jóhiszemű birtokos szintén megszerzi a tulajdont a gyümölcsön, amint elválasztotta. Jóhiszemű az, aki nem bír tudomással arról, hogy a dolog tulajdon-szerzésének akadály van utjában, aki tehát magát tulajdonosnak tartja. A jóhiszemű birtokos nem tartozik az elválasztás után még meglevő gyümölcsöt kiadni. A keresetkézbesítéssel mégis megszűnik jóhiszemű lenni, miért az ez után húzott gyümölcsök iránt már felelős.

IV. Vegyítés, keverés, összeforrasztás (*confusio*, *commixtio*, *adferruminatio*, *adplumbatio*) a dolog tulajdonán nem változtat, ha azokat előbbi állapotba nagy költség nélkül vissza lehet állítani. Ha nem, akkor azé a tulajdon, akinek a dolga fődolognak minősíthető, és tartozik azt a felet kárpótolni, akinek a dolga az övével összevegyült. Ha a

fődologi minőség nem állapítható meg, akkor azé lesz az összesített dolog, akinek a dolga jelentékenyen nagyobb értékű. Ha ez sem forogna fen, akkor a tulajdonközösség elvei nyernek alkalmazást. Méltányosnak látszik azonban az esetre, ha az összevegyítést egyik fél rosszhiszeműleg eszközölte, (tudva hogy az összekeverésre szánt dolog a másé, vagy a fenforgó körülménynek alapján és kellő figyelem mellett ezt tudhatta volna) — hogy az ártatlan fél választhasson a közösségbe állás helyett; vagy megtarthassa a dolgot az ellenfelének kárpótlást nyújtva, vagy pedig maga kérhessen kártérítést az elvegyített dologáért, átengedve az egészet a rosszhiszeműnek.

V. Növedék (*accessio*) általi tulajdonszerzés abból áll, hogy idegen dolog egy másik dolognak: a fődolognak alkotó részévé lesz, miáltal fizikai önállósága megszűnik. Ama elv itt az irányadó, hogy *accessorium sequitur suum principale*.

Ha a szorosan összekötött dolgok közül egyik sem bírja a fődolog jellegét, akkor a tulajdonközösség elvei irányadók. A növedéki jognak esetei egyébként a következők:

a) A folyó medre a két partra dülő birtokosoké, a meder középvonala képezvén a birtokhatárt (vizjog, 4. §.).

b) Természetes iszapolások (*alluvio*), és a mederben támadt szigetek (*insulae in flumine natae*) a parti birtok növedékét képezik. A szigeteknél a határt a két parti birtokos közt a meder közepén húzott vonal alkotja; az egyik parti birtokosok közt pedig azon egyenes és függőleges vonal, mely a birtok végpontjától a meder közepéig húzható. Éme szigetek és iszapolásak mégis a folyamszabályozás vagy a hajózás érdekében 30 éven belül kártalanítás nélkül eltávolíthatók, csak az épületekért, függő termésért és ültetvényekért jár kárpótlás, a területért nem. (vizjog 5. és 7. §.)

c) Az üressé vált meder (*alveus derelictus*) a parti birtokosoké, ha egy éven belül, a régi vízfolyást akár az üres meder, akár az új vízfolyás parti birtokosai helyre nem állítják.

d) Ha a víz sodróereje által egy felismerhető birtokrész elszakíttatik (sodorvány, *avulsum*) és a szemben vagy alább fekvő birtokhoz sodortatik,

csak úgy lesz növedéknek tekinthető, ha a régi birtokos az elszakítástól egy éven belül tulajdoni igényét nem érvényesíti (vizjog 8. §.)

e) Ha valaki idegen telken épületet emel saját anyagából, az a telektulajdonosnak növekszik (aedificatum cedit fundo), az anyagért és a munkáért a telektulajdonos csak annyiban nyújt kárpótlást, ha az építkezés az ő világos előnyére van. Ellenkező esetben követelheti az épület eltávolítását és az építésből származó kárát. Ha a telek birtokosa látja, hogy valaki tévesen az ő telkén építkezik, és nem figyelmezteti a tévedőt, büntetésül elveszti telkét kárterítés ellenében, és az az építkező lesz. Ha az építkező is rosszhiszeműen járt el, akkor a két rosszhiszemű egymást megszünteti és az általános szabály érvényesül.

f) Ha valaki saját telkén idegen anyagból épít, az épület övé lesz, de köteles az elvont anyagért kárterítést nyújtani.

g) Ha valaki idegen telken és idegen anyagból építkezik, a fenti elvek nyerne megfelelő alkalmazást.

h) Ha valaki idegen földbe vet magot, oly bántásmód alá esik, mint e) alatt.

i) Ha valaki idegen földbe fát vagy plántát ültet, amíg ezek meg nem gyökeredztek, eltávolíthatók; a kárért felelni kell. A gyökérverés után az ültetvény a föld birtokosáé. A kárterítés az ültetvényért attól függ, hogy hasznára válik-e az ültetvény a telektulajdonosnak? Ha nem, akkor ki van zárva a kárterítés és az ültető kiszedheti az ültetvényt.

k) A kincslelet, midőn nagy-értékű dolgok (arany, ezüst vagy más régészeti értékkel bíró eszközök) oly régen fekszenek a föld gyomrában, hogy azokra az élők közül már senkinek sincs igénye, szintén a föld növedéke. Mások a kincsleletet gyümölcsnek tekintik, hasonlóan a bányatermékekhez; de a tulajdonjog elrendezésének a növedéki jelleg jobban megfelel. A kincslelet, ha az 150 frton alóli értékű, megoszlik a telektulajdonos és a felfedező közt; ha ezt az értéket felülmulja, 3 része oszlik, telektulajdonos, találó és a kincstár osztja rajta. Ezen kívül a régiségi értékkel bíró kincsleletekre nézve a vidéki vagy az országos muzeumnak van elővásárlási joguk. Ha a találó eltitkolja a kincstalálást,

elveszti a neki járó harmadrészt. Ha csak tudatlanságból nem jelenti be, jutalékának harmadától fosztatik meg. A büntető törvény ezt jogtalan elsajátítás vétségének minősíti és 1000 frt pénzbüntetéssel sújtja (1878. évi 5. tcz. 366 §.) A kincsletel kérdését régi kir. rendeletek szabályozzák. (1776. évi, 1792. évi, 1812. évi kancz. és 1816. évi helyt. rendeletek.)

1) Elbirtoklás.

41. §. *Elbirtoklás (usucapio).*

Ha valakinek qualificált birtoklása a törvény szabta időn át megszakadás nélkül tart, akkor a birtok tulajdonná lesz — elbirtoklásból.

Az eredeti szerzést az esetek legtöbbszörében elbirtoklással igazoljuk. A dologjavak forgalmának ez a legkiválóbb biztosítéka. Hazai jogunkban az elbirtoklás áldásos intézménye 1848-ig fejletlen volt, ami okozta a birtokviszonyok bizonytalanságát, de ezzel akadályozta anyagi és szellemi haladásunkat is. Egyetlen jogi intézmény megakadása képes a nemzet életére káros befolyást gyakorolni. Mert elbirtoklásból nem lehetett biztos tulajdonjogot szerezni, ez bénította a szerzési ösztönt, növelte a pereket és hátráltatta a kulturális élet fejlődését. Az elbirtoklásnak útját állta a királyi jog, a gyökeres jog, az ellentmondások.

Ma a telekkönyvi intézmény kapcsán az ingatlan javakra az osztr. polg. tkönyv szabályai lévén az irányadók, az elbirtoklás is ahhoz simul.

Az elbirtoklás alapgondolata az, hogy ha személy és dolog közti kapocs hosszú időn át változatlanul és háborítlanul áll fön, ezt a közfelfogás törvényes alapon nyugvónak tartja. A törvény ezt a közfelfogást szentesíti és a birtokforgalom érdekében szabályozza. Az elbirtoklás szükséges kellékei: 1. birtok, 2. qualificált, minősített birtok: ez a jogszerű, jóhiszemű és valódi birtok, 3. törvényes idő letelte, 4. háborítlanság, mivel ellenkezik az elbirtoklási időfolyás megakadása és félbenszakadása.

1. Birtok. Csak ami birtokolható, amin dolog-birtok létesülhet, válik alkalmassá elbirtoklásból tulajdonszerzésre. A birtokfajok közül csak a tulajdoni és szolgalmi birtok az, mely elbirtoklásra al-

kalmas; a haszon- és kezelési birtok, melyek csak szabott időre alakulnak, nem vezetnek elbirtokláshoz. A dologjogok (tulajdon, szolgálat) az elbirtoklásnak terrenumai. Nincs helye tehát kötelmi, családi viszonyoknál, egyáltalán ott, hol a személy nem dologhoz áll közvetlen viszonyban.

A személy és dolog közt fenálló hatalmi kapcsolatot van hivatva az elbirtoklás törvényszerűvé minősíteni, miből tulajdonszerzés bizonyodik be eredeti módon. A birtokszerzés tényálladéka tehát itt nagy szerepet játszik, mert a megszerzett birtok — birtok és elbirtokalható. (Lásd a birtoknál.)

2. Minősített, qualificált legyen a birtok. A birtok qualificációi a következők: a) jogszerűség. Jogszerű, törvényes alapon nyugvó (justa causa possessionis) a birtok, ha a birtokszerzés a törvényben tulajdonszerzésre beváló ügyletekből ered, minő a vétel, ajándék, csere, öröklés, hagyomány. Ezt objective kell elbírálni, azaz az ügyletnek érvényesnek kell lenni, a törvényes kellékek ne hiányozzanak, pl. a dolog forgalomban álló, a személy cselekvés-képes legyen. Az egyéni vélekedés itt nem dönt. Jogszerűtlen birtok, mely nem érvényes jogi causából származik, pl. érvénytelen adásvételből, nem vezethet elbirtokláshoz. A jogszerűség hiányát orvosolni képes a rendkívüli elbirtoklási idő. b) jóhiszeműség. Jóhiszemű a birtok, ha a birtokos abban a tudatban él, hogy a dolog megszerzése körül akadály nem forgott fen, a dolgot megszerezni szabadott. A jóhiszeműségnek tehát subjectiv alapja van; a tévedés nem árt neki, még ha törvény nem tudása (error juris) forog is fen.

Rosszhiszeműség tehát az, ha tudtuk, hogy a dolog megszerzése törvényes akadályba ütközik, pl. lopott dolognál, vagy ha nem tudtuk is, a körülmények kellő megfigyeléséből tudunk lehetett volna. A rosszhiszeműség utját állja az elbirtoklásnak. Az örökös elődjének jó- vagy rosszhiszemét folytatja. Ha mégis a rosszhiszemű birtokos a dolgot másra ruházza, jogszerű alapon, akkor a dologszerző már lehet jóhiszemű, mint singuláris successor. A jogszerű szerzés rendszeren a jóhiszeműséggel jár, de nem mindig. Ha azt gondoljuk, hogy a vétel nem érvényes, mert gyanus egyénnel kötöttük, és a csekély ár azt a gyanút kelti bennünk, hogy a dolog

lopott volt, — holott nem az, akkor lehet a birtok jogszerű, a törvénynek megfelelő és mégis rosszhiszemű. Viszont a jogszerűtlen szerzés, ha nem ismerhetni azt fel, nem állja útját a jóhiszeműnek. Végül c) legyen a birtok valódi, azaz olyan, mely nem alapszik birtokhibán. Hibás a birtok (*vitiosa possessio*), ha azt vi, clam vel precario szereztük. Nem hibás, ha ahhoz átadás által jutottunk. A birtok jogszerű és jóhiszeműsége daczára is lehet nem valódi, hibás. Így ha a dolgot érvényesügylettel megveszszük, de az átadást be nem várva, alattomosan helyezkedünk birtokba. A birtokos azt tartja magáról, hogy ő neki szabadott a dolgot megszerezni, és így jóhiszemű lesz, de azért mégis hibás a birtoka — az alattamosság miatt, mi okon a birtokot sommás visszahelyezési keresettel el lehet tőle vonni. A törvény csak a követelményei szerint berendezett birtokból enged tulajdont levezetni. Ami fogyatékos, annak kedvezményt nem nyújt.

3. Törvényes idő. Hogy a birtok átalakuljon tulajdonná, szükséges, hogy a birtoklás a törvény szabta időn át tartson, zavartalanul háborítás nélkül, mert csak az ily hosszas birtokot vélelmez a közfelfogás törvényszerűen keletkezettnek. Ha nem volna az, akkor a bitorló ellen fellépne az, akit a dolog törvényesen illet.

Az elbirtoklási idő (Werbőczy Hkönyve I. rész, 78 tit. 2 §) ingókra egy év és egy nap (ez csak a jobbágyokra szólott eredetileg) ingatlan javakra 32 év. Ez a 32 év, ha kiegészítődik 40 évre, akkor ez a rendkívüli elbirtoklás ideje, melynek az a hatálya, hogy pótolja a jogalap hiányát, melynek kimutatását már homály boríthatja a hosszú időfolyás miatt. Ez különösen a telki szolgalmak elbirtoklásának igazolásakor nagyon előnyös.

Az elbirtoklás mindig vagy nem telekkönyvezett ingatlan vagy telekkönyvön kívüli birtoklásból eredő tulajdonszerzés, mely utóbbi esetben az, aki telekkönyvön kívüli birtoklás alapján elhirtoklásból megszerezte a tulajdonjogot, kérheti, hogy az elbirtoklás igazolása mellett tulajdonjoga telekkönyvileg is bekebeleztesse.

A telekkönyvi elbirtoklás nem tartozik szorosan ide. Telekkönyvi birtok nincs; amit így nevezünk, az nem egyéb, mint a tulajdonjog bekebelezettségének

állapota, tehát független a fizikai dologbirtástól. Ha tehát azt mondja a törvény, hogy a telekkönyvi birtok 3 év alatt (az 1888. évi igazságügyiministeri rendelet ezt az 1896. évi 29. tcz. meghatalmazása alapján leszálította 6 óra) illetve 6 hó alatt elbirtokolható, úgy ennek értelme, hogy ennyi idő alatt a tulajdonjog telekkönyvi bekebelezettsége megtámadható, a törlési kereset megindítható, ennek eltelte után már nem. Ez tehát a megtámadási jognak elnyészése, kereset elévülés helyesebben, melynek elteltével a bekebelezett jog megtámadhatatlanná válik. Ezt fejezi ki a telekk. elbirtoklás. Láthatni, hogy ennek úgy előfeltétele, mint jogi hatása más, mint az elbirtoklásé.

A birtokos birtokelődjének az elbirtoklásra alkalmas birtokidejét a magáéhoz hozzászámíthatja (*accessio temporis*), ami az elbirtoklási idő betetőzését igen elősegíti.

4. A birtoklásnak az elbirtoklás törvényes ideje alatt békésnek, háborítlannak kell lenni. Az nem szakítja meg a birtok folytonosságát, ha a birtokost háborítják, a birtokból kivetik, de ő a törvényes egy éven belül a háborítótól a visszahelyezési keserettel visszanyeri a birtokot. Azonban az elbirtoklásnak utjába áll, ha az időfolyás megakad az elbirtokló ellen, olyan akadály merül fel, mely miatt az, aki ellen az elbirtoklás megindult, ennek meggátlása céljából nem intézkedhetik; ilyen a kiskoruság, a távollét, az igazságszolgáltatás szünetelésének ideje, az elbirtokló és a tulajdonos közt beállott oly viszony, mely köztekintetből a perlekedést kizárja, illetlenné teszi köztük; ilyen a férj és feleség, szülő és gyermek, gyám-gondnok és gyámolt-gondnokolt közti viszony. Míg ez az állapot tart, addig nem számít az időfolyás a törvénytől szabta időbe. Ha az akadály megszűnt, az idő tovább folyik. De még inkább odavész az elbirtoklás, ha a tulajdonos az elbirtokló ellen az elbirtoklási idő alatt megindítja a tulajdoni keresetet, mi teljesen félbeszakítja az elbirtoklást, az eddigi időfolyás tulajdonszerző ereje megszűnik, és ezen felül az eddig jóhiszemű birtokos rosszhiszeművé lesz, vagy ilyennek bánásmódja alá jut.

Az elbirtoklás tanához még hozzá kell tenni, hogy amint az elbirtoklás végbe ment, ez az előbbi tulajdonosnak kereseti jogát tárgytalanná teszi, mert

két tulajdon állván egymással szemben a bíró előtt, az győz, a melyik oldalon a tényleges birtoklás van (in pari causa possessor potior haberi debet). Nincs tehát szükség tulajdoni kereset elévülésre, mert a tulajdonjog és kereset a dolog természeténél fogva nem is évül el nem gyakorlásból, hisz tulajdonosa maradok telkemnek, ha nem használok is, akár 50 évig — az a fő, hogy ez idő alatt más se használja, birtokolja. Amíg tehát a dolog más tulajdonába nem ment át, elbirtoklás alapján, addig a tulajdoni kereset hatályos lesz — az nem évül el, ha pedig a dolgot más szerezte meg tulajdonilag, akkor a tulajdoni kereset eme dologra ipso facto tárgytalan, mert nincs mit követelni. Ez a természetes elrendelés mégis nem közfelfogás a tudományban.

42. §. Származékos tulajdonszerzés.

A) Ingókon.

Kiindulási alap az, hogy csak a tulajdonos képes másra tulajdonjogot átruházni. Aki tehát még nem tulajdonos, az csak a saját jogállását viheti át utódjára (Nemo plus juris in alterum transferre potest, quam ipse habet). Ez a nagy gyengéje a származékos tulajdonszerzésnek. Itt is leginkább az elbirtoklás áldásos intézménye lesz a kisegítő. Az elbirtoklás nélkül tulajdonszerzést az előd révén igen nehéz volna igazolni, mert ő is csak elődjére hivatkozik, amivel pedig a tulajdonkérdés nincs eldöntve.

I. A származékos tulajdonszerzés legfontosabbja az átadás általi. Az átadás rendesen valamely dologi ügyletnek, minő az adás-vevés, csere, külső realizálása, szerződésben álló felek akarategyesülésének megtestesítése, manifestálása. Lényeg, a felek akarat-elhatározása (consensus) dologszerzés iránt, ez az ügylet. Erre most következik az ügylet végrehajtása a dologátadással. Evvel tetőződik be a tulajdonszerzés. Eme javak cseréjére irányuló ügyletek jelentősége az, hogy a dolgok külső elhelyezkedését a kívülvilágban az ügyleti akarathoz megfelelően eszközlik, mi által a dolog hovátartozása iránt az eligazodást segítik elő (publicitas). Ujabbán az át-

adáshoz a jogi alapnak (a *justa causa traditionis*) határozott megjelölését mellőzi a törvényhozás, csak a kölcsönös *consensus* legyen meg, mi az önkéntes átadás-átvételben úgy is kifejezésre jut. De a jogalap eme elhallgatása nem jelenti annak hiányát, mert az ember dologátadást nem létesít jogi ok (causa) nélkül, mely lehet akár ingyenes, akár viszterhes, de azért van; ez az ember okadatolt cselekvésének természetes folyománya.

II. Az átadás, mely azonos a birtokba helyezéssel, végbe mehet helyettesítőkkal is, midőn a valóságos átadás nehézkes, költséges és fölösleges. Ilyen a közraktári jegy és mások (Lásd a birtokszerzésnél).

III. Az átadást sokszor a kijelentés is pótolja, midőn a más birtokában levő dolgok kiadására utasítást adunk, pl. a depôknál; ide tartozik a *traditio brevi manu* és a *constitutum possessorum*. A puszta kijelentéssel következik be a dolog fölötti rendelkezés, mi a birtok lényege, ha a személy és dolog külső viszonyában nem mutatkozik is változás, de a rendelkezés mégis beáll a puszta kijelentés alapján. A forgalom biztonsága mégis kívánatossá teszi, hogy a kijelentés legalább is íráshoz, mint maradandó jelzéshez köttessék, kellő utalással.

IV. Árúk, dologjavak megrendelésénél is az a szabály, hogy a megrendelő a dolgot az árú kézhezvételével, vagy ami evvel azonos: a fuvarlevél átvételével szerzi meg. A feladó mindaddig rendelkezik az áruval, míg a fuvarlevél vagy a vevény a megrendelő kezébe nem jutott (Keresk. törvény 404—6 §§.). Az árú átadottnak tekintendő, ha a megrendelő maga intézkedvén a szállítás mikéntjéről, az a fuvarozónak ki lett szolgáltatva.

V. Ingó javak vételénél divik a tulajdonjog fentartásával egybekötött átadás (*pactum reservati dominii*). A közfelfogás azt tartja erről, hogy az feltételes átadás (egyik szerint felfüggesztő — másik szerint felbontó feltétellel). A helyes az, hogy az átadó, mert nem kapta meg rögtön a vételárt, ezt pedig hitelezni nem akarja, azért csak ideiglenesen, a jog fentartása mellett adja át a dolgot, szabadságában állván az eladónak a dolgot visszavenni, ha a kikötött időre nem fizeti az átvevő a vételárt. A *pactum* tehát negatívja pusztán a hitelbe-

adásnak, melylyel a vevő rögtön tulajdont szerezne a dolgon. Így pedig nem.

VI. Van bírói átadás is az osztályt létesítő ítéletek foganatosisánál, valamint a nyilvános bírói árveréseknél.

43. §. *Ingatlanok átadása.*

Az ingatlanok forgalmát az újabb jogfejlődés általán. a nyilvánkönyvi vagy telekkönyvi átadáshoz fűzi, mit bekebelezésnek vagy általánosan telekkönyvi bejegyzésnek nevezünk. Valójában nem egyéb ez, mint az igazi átadásnak (traditio a manu ad manum) helyettesítője papiros által. A papirról (telekkönyvi betét) kijelenti a törvény, hogy ez helyettesíti az ingatlant és magába foglalja közhitelességgel (publica fides) az ingatlan jogi sorsát. Azért az ingatlant a telekkönyvi betétben átirással, az átadó nevére az átvevő nevére való bekebelezéssel szerezünk meg tulajdonul (Telekkönyvi tulajdon.). Ez annál megbízhatóbb, mert a telekkönyvi betéteket a bíróság vezeti, és csak azt rendeli el bejegyzésre, ami törvényszerű szerzésnek megfelel (legalitas elve). Ha az ügylet, a causa traditionis, nem válik be, nem bír a törvényes kellékekkel, a telekkönyvi átadást elutasítja. Így az ingatlanok jogállása a telekkönyvből appareálódik, mi forgalmukat biztosabb alapra fekteti, mint az átadás képes azt eszközölni az ingóknál.

Azonban a telekkönyvi tulajdonszerzésnek vannak nehézségei. A telekkönyvi tulajdon bekebelezését az illető félnek kérni kell a bíróságtól, mint telekkönyvi hatóságtól. De arról nincs gondoskodás, hogy az, aki ingatlant szerez, ezt telekkönyvileg nevére is vezettesse — bekebeleztesse kényszerűen. Ebből az a nehézség származik, hogy a telekkönyvi tulajdon még mindig az eladó-átadó nevére áll, az ingatlan dolog birtoka pedig az átvevőé. A tulajdon eme duplicitásából complicatiók származnak, mi az ingatlanok forgalmára bénítólag hat. Leginkább az elhunytak örökösei az ingatlanban mulasztották el az ingatlan telekkönyvi tulajdonát megszerezni, mi okon az ingatlan tulajdona a rég elhunyt nevére áll, holott a fizikai birtok idő-

közben több kézen ment át. Ezen bajt gyökeresen orvosolja az 1894. évi 16. t.-cz. az öröklési eljárásról, mely előírja, hogy az örökhagyó elhunytá után 3 hó múlva a bíróság hivatalból köteles a hagyatéki eljárást megindítani, ha ez időn belül az örökösök nem kérik az ingatlan átirása czéljából az örökségi bizonyítványt.

Az élők közti ingatlan átruházások kényszerű telekkönyvi kitüntetéséről azonban nincs intézkedés. Ebből az a hátrány, hogy a telekkönyvi jogállás nem felel meg a valóságnak, más a telekkönyvi tulajdonos — más a dolog-birtokos. Ezen a bajon törekszik segíteni az 1892. évi 29. t.-cz. az által, hogy a tényleges birtokosnak, ha két évi birtoklást és egyéb feltételeket igazol, megkönnyíti a telekkönyvi tulajdon megszerzését, de e téren még radikálisabb orvoslás kelne el, hogy a harmonia telekkönyvi és dologtulajdon közt helyreálljon.

A tényleges birtokos elbirtoklás által megszerezheti a telekkönyvi tulajdont is, de ez idő alatt a telekkönyvi tulajdonos az ingatlant elterhelheti, másra telekkönyvileg átruházhatja, mikor aztán a telekkönyvi tulajdonos, ha jóhiszeműleg szerezte a telekkönyvi tulajdont, a tényleges birtokos ellen bírói átadást kérhet telekkönyvi tulajdona alapján. A rosszhiszemű telekkönyvi tulajdonost a törvény nem védi, helyet ad a bíróság a telekkönyvi tulajdon törlésének a bejegyzés érvénytelensége alapján, mi megint káros, mert a telekkönyvi intézmény alapelvét a publicitást rontja le.

Gyakori az eset, hogy a telekkönyvi tulajdonos az ingatlant eladja A-nak; de mert ez nem szerzi meg a telekkönyvi tulajdont, eladja másodszor B-nek, aki a telekkönyvi tulajdon megszerzését kéri is. A jóhiszemű vevő, aki nem tudott az első eladásról, védelemben részesül, de ha tudta azt, hogy az ingatlan már eladatott és át is adatott fisikai birtokba A-nak, akkor a rosszhiszemű vevő ellen a telekkönyvi tulajdon megtámadható.

Telekkönyvi tulajdont csak olyan ruházhat át, aki telekkönyvileg mint tulajdonos be van kebelezve vagy előjegyezve, vagy oly okmányok birtokában van, melyek alapján a telekkönyvi jog bejegyzése végbe mehet.

Csak eredeti okirat alapján lehet a telekkönyvi

tulajdon bekebelezését kérni, ha a bekebelezésre előírt kellékek fenforognak. Ez definitív jogot nyújt. Ha az előírt kellékek nincsenek mind meg, akkor előjegyzést engedélyezhet a bíró, mi feltételes jogot ad, melyet igazolás által lehet véglegessé tennt, ha a fenforgó hiányok az igazolás során orvoslást nyernek (L. erről a telekkönyvi rendtartás 87 - 103. §§-ban foglalt intézkedéseket.).

44. §. *A tulajdonjog megszűnése.*

A tulajdonjog megszerzése az egyiknél maga után vonja annak megszűnését a másiknál. Ez a javak circulatiója. A tulajdonjog megszűnik: a) akaratunk folytán, traditio útján; b) akaratunk nélkül, midőn más szerzi meg a tulajdont, elbirtoklásból, birói árverésen vagy felbontó feltétel beálltával; c) ha a dolog végleg elpusztul, tönkre megy; d) ha elhagyjuk (derelictio); e) ha a vad őrizetünk alól kiszabadul, vagy a szelidített többé vissza nem tér, eredeti vad-ságába visszaesik. Háziállatokon, ahová a házi galambok is sorozandók, nem szűnik meg a tulajdonjog, ha őrizetünk alól kijutnak, elfutnak, csak a birtoklás vész oda; tulajdoni kereset útján visszanyerhetjük, ha megtudjuk, kinek birtoklásában vannak.

45. §. *A tulajdoni keresetek.*

A tulajdon védelmét a tulajdoni keresetek nyújtják. A birtokos és tulajdonos közt támadt conflictust a tulajdonkeresetek szüntetik meg. A birtok mint pusztá tény, kénytelen meghajolni a jogszerű, a törvényeknek megfelelő szerzés előtt. A tulajdon sérelme kettős lehet: 1. vagy az egész dolog esett ki a tulajdonos rendelkezése alól, mikor számára a tulajdoni kereset (rei vindicatio) és a rendes birtokkereset áll nyitva (Publiciana in rem actio); 2. vagy csak részszerű korlátozás ellen kell védekezni a tulajdonosnak, midőn a dolog egyik másik használhatóságát bitorolja más, fordítja saját előnyére (szolgalmak), melynek megszüntetésére szolgál a tulajdon korlátlan elismerésére irányuló

kereset (*negatoria in rem actio*). Az első két keresetet, noha előfeltételei különböznek, egybe is lehet kötni.

I. Tulajdoni keresetnek van helye, ha más van a dolog birtokában. Ez ellen fordul a tulajdonos. Igazolnia kell mindenk előtt, hogy őt tulajdonjog illeti a dologon, mit csak eredeti szerzés alapján lehet kimutatni. Az esetek legtöbbszörében az elbirtoklás igazolása fog segíteni. A jogszerű szerzés, adás-vétel útján pl. nem elég, mert nincs igazolva evvel, hogy az eladó tulajdonos volt. Az eredeti jogszerzés tehát nehézséggel jár, de nélkül tulajdoni keresettel nem boldogulhatni. Itt szolgál kisegítőül az erősebb jogállás igazolása (*A. Publiciana*). Ha felperes tulajdonjogot igazolt, akkor alperesnek kötelessége vagy hasonlóan tulajdonjogszerzést begyőzni, mely esetben felperest el kell keresetével utasítani, mert alperes birtoklásával előnyben van (*in pari causa possessor potior haberi debet*), így ha ő elbirtoklást igazol felperes ellen; vagy pedig, ha alperes nem tud tulajdonjogszerzést kimutatni, akkor ki kell a birtokot adnia a tulajdonosnak.

Felperesnek azon személy ellen kell fordulni, a kinél a per tárgya, a dolog van. Kivételesen elég, ha azt igazolja felperes, hogy alperesnél volt a dolog, de ő azt a per meghiusítása céljából másra ruházta, túladott rajta. Felperesnek azonkívül körülményesen meg kell jelölni azt a dolgot, lényeges ismérveivel, melyet elperelni akar. Ha nem képes a dolgot körülírni, egyénileg megjelölni, akkor az se igazolható, hogy az alperesnél van. Határozatlan dolog iránt nincs tulajdoni keresetnek helye. Így pénzt más pénzével összekeverve nem lehet vindikálni, itt legfőleg az összeg iránt kártérítésnek lesz helye.

Alperes lehet a dolognak jó- vagy rosszhiszemű birtokosa; a birtokos ellen is megindulhat a tulajdoni kereset, mikor a birtokos megnevezi azt a személyt, akinek nevében bírja a dolgot (*laudatio nominis vel actoris*), mire őt is perbe kell vonni.

Alperesnek perdöntő kifogása lehet: 1. az *exceptio rei venditae ac traditae*, azaz, hogy alperesnek ezt a per tárgyaul szolgáló dolgot felperes adta át vétel folytán. Felperes ugyanis eladta a dolgot, mielőtt az még nem volt az övé; később öröklésből

vagy más czimen tulajdonává lesz, és most ő támad — saját ténye ellen. Ezt az erkölcstelen magatartást a törvény nem honorálhatja védelemmel; 2. ha alperes azt igazolja, hogy ő a dolgot birói árverésen szerezte; 3. ha ő a dolgot annak elárusítására igazolt iparostól vagy olyan egyéntől szerezte jóhiszeműleg, kire felperes a dolgot maga bizta. Ez utóbbi két esetben, a forgalom biztonsága követeli, hogy felperes keresetével elutasíttassék, még ha tulajdonjogot bir is igazolni. A forgalom érdeke a közönség érdeke. Ez előtt meg kell hajolni a jognak is. A rei vindictio ma csak ingók tekintetében foganatos; az ingatlanok a telekkönyvi intézmény alapelvei szerint más elbánás alá esnek. Itt a tulajdon bizonyítása telekkönyvi kivonattal megy végbe, mert a bíróság maga őrködik arról, hogy az ingatlan tulajdonjogának bekebelezése csak tulajdonjogszerzésnek igazolása alapján történhessék.

II. Publiciana. Ha felperes nem bir ugyan tulajdonjogot bizonyítani, eredeti szerzés által, de mégis igazolni képes azt, hogy ő a dolgot birta, ezt jogi alapon szerezte és így jóhiszemű birtokos is volt, más szóval: ha felperes oly jogállást igazol a dologhoz, mely az elbirtoklás kellékeit megüti, minél fogva ő a dolgot elbirtoklás stadiumában birta, mikor attól elesett — ily helyzetben is győzhet felperes, ha alperesnek nem sikerül felpereséhez hasonló jogállást begyőzni. Ha sikerül neki, akkor ő győz, mert egyenlő jogállás mellett a tényleges birtoklás által előbbre van. Ez a kereset tehát kiegészítője, pótléka az előbbinek, de azért jogper (petitorius), mert jogszerű szerzés, jóhiszeműség, átadás, mint jogi elemek döntők benne.

III. Negatoria. A szolgalmibitorlás vagy tulajdonjog korlátozásnak megszüntetése végett indul ez a per. Valaki telkemen átjár; elnézem neki egy darabig. Végre megsokallom és eltiltom. Erre ő birtokháborítási keresetet indít ellenem. A bíró a szolgalmibirtoklást, a gyakorlást fenforgónak találván, alperes telektulajdonost a további tűrésre, illetve nem háborításra kötelezi. Ezt a tulajdonos nem tartozik elviselni, de kénytelen most, mint a sommás birtokperben a tények alapján — vesztes, jogi pert indítani a szolgalom gyakorlója, birtokosa ellen. Felperes itt csak tulajdonjogát tartozik igazolni,

minek hiteles telekkönyvi kivonattal elég van téve. Alperes erre kénytelen beigazolni azt, hogy ő szolgalmi jogot szerzett, tehát részszerű tulajdont a felperes telkén. Ha ez neki nem sikerül, akkor a bíró őt mint jogbitorlót eltiltja az idegen telken való átjárástól, és így a tulajdon korlátlanlansága helyre van állítva, illetve a részszerű sérelem orvosolva. Ez is a tulajdonjog védelméhez tartozik, habár más írók nem itt tárgyalják.

Ha felperes győz, akár tulajdonjogának, akár erősebb jogállásának igazolásával, még nincs a per befejezve; fontos kérdések fölött kell még a bírónak határozni.

A) Első az, hogy alperes mily karban tartozik a dolgot átadni? A dolog új lehetett, mikor az alpereshez került, most már kopott; a ló ép volt akkor, most már koldus. A felelet az, hogy a rosszhiszemű birtokos oly karban lételért felelős, melyben a dolog volt az ő birtokába jutásakor. A jóhiszemű birtokos csak oly állapotban tartozik kiadni a dolgot, melyben az volt a kereset kézbesítésekor, mert ez időtől fogva már ő is rosszhiszemű számba jön.

B) A gyümölcsöt, jövedelmet a rosszhiszemű birtokos tartozik mind kiadni, akár van meg, akár nincs; az elfogyasztottat pénzben téríti meg. Sőt ha a gyümölcselhúzásban elhanyagolta a szorgos családapa gondosságát, akkor felelőssé lesz azon gyümölcsökért is, miket ily gondosság mellett huzhatott volna, (fr., qui percipi potuerunt) mert ennek huzásában gátolta birtoklásával a tulajdonost. A jóhiszemű birtokos csak a perbevonás időpontjától felel a gyümölcsért, az előtt huzott gyümölcsön ő a pusztá elválasztás által már tulajdont szerzett, és így azt kiadni se tartozik, ha meg volna is.

Viszont alperes is támaszthat felperes ellen igényt, melynek kielégítése előtt, vagy az elszámolás előtt nem tartozik kiadni a dolgot, megtartási joga van. Ezek az igények: a) a szükséges beruházások megtérítése. Szükséges (impensa necessaria) az, ami az állagnak a megsemmisüléstől való megóvása végett adatott ki, pl. orvoslás állatoknál, töltéshúzás, vizár ellen. Ezt úgy a jó- mint a rosszhiszemű birtokos egyaránt követelheti, mert ez úgy jelentkezik, mint felperesnek adott előleg. Költség, melyet ő is eszközölt volna a dolog fentartására. b) A hasznos

beruházások (*impensa utilis*). Hasznos az, ami a dolog jövedelmezőségét fokozza és ebben értékét is emeli. Ez is jár a jóhiszemű birtokosnak feltétlenül, amennyiben a jövedelem emelkedése még tart; de soha se több, mint a tényleges befektetés. A rosszhiszemű birtokos ezt csak úgy követelheti, ha az a tulajdonosnak *subjectiv* alapon előnyére van. Végül c) a kényelmi beruházás (*imp. voluptaria*) azaz oly befektetés, mely által a dolog használata nyer; ennek megtérítésére egyiknek sincs igénye, hanem csak elviteli jog (*ius tollendi*) illeti őket, ha ez kivihető az állag sérelme nélkül.

A tulajdon részszerű sérelme esetén az esetleg okozott kár megtérítését követelheti a tulajdonos.

III. Fejezet. A szolgalmak.

46. §. Szolgalmi jog fogalma és elvei.

A szolgalmi jog úgy jelentkezik a tulajdonnal szemben, mint részszerű dologjog egy idegen dologon, melynél fogva a jogosult az idegen dolog egy vagy több használhatóságát saját előnyére fordíthatja. Ez az előnyhuzás az idegen dolognak gazdasági hasznából vagy közvetlenül illeti a jogosult személyt — ilyenek a személyes szolgalmak, vagy csak közvetve, midőn az idegen dolog valamely használhatósága egy másik telekhez fűződik, első sorban, hogy ennek nyújtson gazdasági előnyt, mely azonban a telekbirtokosnak jut — a telek révén; ezek a telki szolgalmak. A lényeg tehát az, hogy az idegen dolog egyik-másik fizikai tulajdon-sága mintegy kiválik a telek tulajdona köréből és mint önálló jogalakulás szerepel. A szolgalmi jog az idegen dolog hasznát köti le más javára.

A személyes szolgalmaknál egy idegen dolognak haszna, jövedelme a jogosult alany ellátására szolgál, ez adja ideiglenes jellegét. Ha terjedelme nagyobb mint a telki szolgalomé, azért időbeli tartalma rendszeren korlátozott; a telki szolgalmaknál megfordítva, a jog köre szűkebb, de ennek ellenében tartós, hosszú időre szóló, míg az uralgó telek érdeke fenállását megkívánja.

A telki szolgalmak alakulása már gazdaságilag fejlettebb korba esik, midőn egyes minőségeit a dolognak több irányban lehet értékesíteni, mintegy megosztását jelezve a tulajdonnak, párhuzamban a munka megosztásával, mely szintén csak a fejlettebb termeléssel következik be.

Az újabb intenzív gazdálkodás mégis nem kedvez a telki szolgalmaknak; nem egy beszáradt már, így kivált a legeltetési szolgálatom. A modern törvényhozás is rajta van, hogy a telek teljes szabadsága helyreállíttassék, idegen érdek szolgálatától mentesíttessék, hogy meg ne bénuljon szabad mozgásában. De azért a telki szolgalmakra ma is van gazdasági szükség, hogy egyes dolgok fogatkozásai, másik dolog bőséges tulajdonságaiból kiegészítést és evvel termelési képességük fokozódását nyerhessék. De alkalmazkodniok kell a változott gazdasági helyzethez.

A szolgalmakat általában jellemzi az, hogy a szolgáló telek tulajdonosa csak az idegen behatás és haszonhúzás türéseire vagy arra van kötelezve, hogy telkének egyik-másik hasznát ne értékesíthesse, mert ebből a nemtevésből húz előnyt a jogosult. Túrni — vagy nem tenni valamit, mi korlátozás híján szabad volna, képezi rendesen a szolgáló telek tulajdonosának kötelezettségét; tehát a passzív magatartás elég a szolgálatjog kielégítésére. Ujabbban mégis kiterjed ez — habár csak kivételesen — arra is, hogy a tulajdonos a szolgálatjog érdekében tegyen valamit, hid-, falfentartásra, mi által a szolgálat közeli a reáljogokhoz.

Egy dolog több szolgálatomnak lehet tárgya, tulajdonságai különbözősége alapján; de a szolgálaton új szolgálatom nem alakulhat (*servitus servitutis esse non potest*), hacsak a szolgáló telek tulajdonosa nem engedélyez többnek azonos szolgálatom, amennyiben ezek egymás mellett megállhatnak, pl. utiszolgálatom egy irányban ugyanazon úttesten. Ha a szolgáló telek a szolgálatomjogosulté lesz, ez a szolgálatom megszűnteti, mert most már tulajdonjoga alapján húzhatja a dolog hasznát, nincs szükség arra, hogy a tulajdonság önálló jogként gyakoroltassék (*Res sua servi nequit*).

A szolgálatom-gyakorlásnál általános érvényű elv, hogy az a szolgáló telek tulajdonosának kellő kimélisével menjen végbe; miből következik,

hogy a szolgalmat se kiterjeszteni nem szabad, sem a tulajdonost a dolog használatából kizárni. Például vízmerítési szolgalmnál, ha a kútban kevés a víz.

47. §. *Telki szolgalmak (S. praediorum).*

A telki szolgalmakat szokás osztályozni: 1. házi és mezei szolgalmakra, midőn az idegen telek tulajdonsága vagy egy épület, lakóház — vagy, művelés alatt álló terület javára lesz szerezzve. 2. Állandó és időközti gyakorlására (s. continua et discontinua), ha a gyakorlás folyton tart vagy csak időközönként; pl. a vízvezetésre szolgáló csatorna és az őszi legeltetésre szorítókozó; hasonlókép az utak is, vagy állandók lehetnek, vagy takarodásra engedélyezve. 3. A legfontosabb az igenleges és nemlegesre való felosztás, mely azon alapul, hogy a szolgalmra jogosult az idegen telken tehet valamit, pl. vizet merit, utat használ vagy vízlevezetésre árkot húz; vagy pedig abból áll az előnye, hogy a szolgáló telek maradjon változatlan állapotban, a telektulajdonos ne huzzon falat telkén, ne rontsa le falát, melyen gerendám nyugszik. Az elsőnél a szolgáló telek tulajdonosa túrni — a másodiknál nem tenni, abban hagyni tartozik valamit, minek tevésére tulajdona alapján jogosítva volna. Ez a felosztás azért fontos, mert a szolgalom megszerzése más tényálladékokat kíván az igenlegesnél, mást a nemlegesnél.

Az igenleges szolgalmnak főbb alakjai a következők: 1. Úti szolgalmak (gyalog-, kocsit és csapás marhahajtásra) (s. itineris viae et actus). 2. Vízmerítési szolgalom akár házi szükségletre, akár öntözésre, mihez csőlerakás vagy árokhúzás szükséges (s. aquaehaustus). 3. Legeltetési szolgalom (S. pascui) akár az erdőben, akár a síkon, tarlón vagy réten a kaszálás után. A szerzéskor kell tisztázni a legeltetés módját, mértékét és azt, hogy a tulajdonos részt vehet-e benne? Ha nincs szerződés, akkor a gyakorlat dönt, esetleg a bíróság a helyzet méltányos tekintetbe vétele mellett. 4. Favágási szolgalom (száraz galyak vagy élőfák vágása), makkoltatás, alomgyűjtés. 5. Kőtörés, homokhordás, vályogvetés, földhordás. 6. Épületünk terhének nyugvása a szomszéd falán (s. oneris ferendi). 7.

Gerendánk beillesztése a szomszéd falába (s. tigni immittendi). 8. A szomszéd falán ablaknyílást törni világosság vagy kitekintés végett, — saját falunkon ezt szolgáalom nélkül is tehetjük, de kifelé nyitás nélkül a szomszéd légürébe. 9. A szomszéd légürébe erkélyt vagy csurgót bocsájtani. 10. A füstöt a szomszéd kéményén áteresztetni. 11. Vízet és egyéb nedvességet a szomszéd telkén levezetni vagy annak csatornájába átvezetni.

Nemleges szolgalmak: 1. hogy a szomszéd házát magasabbra ne emelje, változatlanul maradjon a régi állapot, a szolgáalomjogosult érdekében; 2. hogy falát le ne bontsa, változatlanul hagyja; 3. hogy az uralkodó telek épületétől a világosságot, levegőt, esetleg kilátást el ne vonja; 4. hogy a csurgó vizét a jogosultnak meghagyja, melylyel ez kertjét öntözi vagy azt összegyűjti cziszternába.

Az újabb fejlődése a technikának egyéb szolgalmak alakulására is készítet, így gázcsövek átvezetésére, telefonhálózatok alkalmazására stb.

A telki szolgalmak lényegileg két telket tételeznek fel: uralkodó telket (*praedium dominans*), melynek javára a szolgáalomjog szolgálni hivatott és szolgáló telket (*praed. serviens*), melynek valamely használhatósága az uralkodó telek javára lekötésbe jön, mint önálló jog. A jogosult azonban mindig az uralkodó telek birtokosa és nem az uralkodó telek; a joggyakorlás mégis az uralkodó telek révén megy végbe, az a közvetítője (*medium*) a joggyakorlásnak.

Mivel jogalakulás nem történik gazdasági érdek (interesse) nélkül, azért a telki szolgáalomnál ily érdek-kapcsolatnak kell a két telek közt fenállani. Az egyik szolgálja a másik érdekét tartósan. Amint a helyzet gyökeres elváltozása folytán az ily érdek-kielégítés eltűnik, megszűnik, ez a szolgáalomnak is véget vet, a szolgalmi teher oda vész. Így ha az uralkodó telken kutat ásnak vagy a legeltetési szolgáalomra jogosult telket beépítik, holott ennek megmívelési idejére lett a legeltetés engedélyezve.

Eme érdekszolgálat természetesen megkívánja azt is, hogy a két telek szomszédos vagy legalább is egymáshoz közelségben legyen. A negatív szolgalmaknál a szoros szomszédsági viszony fenforgása kézen fekszik; a pozitív szolgalmaknál sem lehetnek

nagy távolságban egymástól a telkek, ha közvetlen szomszédság nem is szükséges. Így vízmerítésnél csak a közelség alapján lesz képes a szolgáló telek a másíknak hasznára lenni. Ez a körülmény hozza magával azt is, hogy a telki szolgalmak nem tartoznak a forgalomképes jogok közé, mert azok bármely más telekre át nem vihetők. Csak igen szűk korlátok közt mozoghat forgalmuk, mit még tetézz az, hogy a jogtartalomnak az átruházás alkalmával nem szabad tágulni, mi a szolgáló telek tulajdonának terhét nagyobbítaná. A hol közvetlen szomszédság szükséges a szolgalmjog gyakorlására, egyáltalán nem lehet helye jogátruházásnak más telek javára.

A telki szolgalom mint jog oszthatatlan. Ideális részekre való osztályt nem tűr. Az uralkodó telket ugyan fel lehet darabolni, mikor a résztulajdonosok a szolgalmat hányad szerint gyakorolhatják, mert a telek mint egész, változatlanul huzza a jogelőnyt. A szolgáló telek feldarabolása szintén nem változtat a jogon, mert az továbbra is mint egész gyakorolható a szolgáló telek részein, hacsak a gyakorlás nem szorítkozik az egyes részre, mint a vízmerítésnél, ahol a kutat tartalmazó darabon megy végbe a szolgalom-gyakorlás a feldarabolás után is.

48. §. Személyes szolgalmak.

Ha az idegen dolog hasznai egy személy ellátására rendelvek, szűkebb vagy tágabb körben, akkor személyes szolgalomról szólunk. A jog tartalma itt rendesen a jogosult személy életére van korlátozva, de kivételesen kiterjedhet, kivált végrendekezésből, ennek örököseire; de szabály szerint át nem örökölhető jogot, személyhez tapadtat, nyújt a személyes szolgalom.

Eme szolgalmak szokásos típusai: haszonélvezet (ususfructus), használat (usus) és a dolog egyes hasznavehetőségeinek személy számára történt engedélyezése, midőn a telki szolgalmak egyes alakjait személyi szolgalom jelleggel ruházzuk fel. Ezeket irreguláris szolgalmaknak is nevezik, habár nincs rajtuk semmi szabályellenes.

A személyes szolgalmak annyiban ütnek el a telkiektől, hogy forgalomképesek, de csak a jogosult

egyén élettartamán belül; elidegeníthetők, elterhelhetők és oszthatók is, amennyiben gyakorlásuk másra ruházható; alkalmasak jelzálogi lekötésre és egy dolog hasznai, eszmei hányadok szerint is alakíthatók.

I. Haszonélvezet az idegen dolognak mindenmű rendes és rendkívüli haszonhúzásából áll, az állag sérelme nélkül. Ez a legteljesebb jog idegen dologon. Az életben igen gyakori, mert a törvény nyújtja ezt az apa és anyának kiskorú gyermeke vagyonán, az özvegyasszonynak elhunyt férje hagyatékán (özvegyi jog), az egyházi beneficiumokra kinevezettek haszonélvezeti jogot nyerne, a családi hitbizományoknál a hitbizományi birtokosra a haszonélvezet analog alkalmazást nyer, a hitbizományi helyettesre (substitutio fideicommissaria) szintén, és ezenkívül a végrendelet is gyakran ily alakban gondoskodik egyesek ellátásáról.

A haszonélvezet rendesen el nem használható dolgokra terjed; de kivételesen elhasználható javakon is helyt foglalhat, minő a pénz és egyéb fungibilis dolgok, melyek használatot nem engednek a nélkül, hogy a dolog el ne fogyjon (quasi usus fructus). Itt a helyettesíthető javak értéke, pénzre felbecsülve esik a haszonélvezet alá, melyet mégis eleve biztosítani kell a haszonélvezőnek.

A haszonélvezetnél két jogosult személy van: az állagtulajdonos és a haszontulajdonos vagy birtokos. Mindegyiknek dologi keresetre van igénye, amint egyik vagy másik jogkörét átlépi. Az állagtulajdonos az állagon ejtett sérelemből indíthat pert, kártérítésre vagy birtokháborítás alapján; viszont a haszontulajdonos, ha a közvetett birtokos őt a haszonhúzásból akár kiveti, akár korlátozza. Itt is elsősorban a sommás birtokperrel léphetünk fel, mely rövid utú, és másodsorban a jog elismerése iránt rendes perrel. Amaz tényen — ez pedig a jogkérdésen fordul meg. A haszonélvező helyett természetesen az is felléphet, akire a jog gyakorlása átruháztatott.

A haszonélvező a dolog korlátlan használására, gyümölcs- és jövedelemhúzásra van jogosítva; a végső határa jogkörének: az állag sértetlen fenntartása.

A kincslelet nem gyümölcs, hanem az állaghoz tartozik. Az erdővágás csak az üzemterv szerint gyakorolható; a vihar vagy hóomlás pusztította erdő az állagtulajdonost illeti, ha az meghaladja az évi vágást. Az összdolgoznál az egyes felhasznált darabokat pótolni kell, kiegészíteni, pl. juhnyájnál vagy gulyánál; a bányatelep hozadéka: gyümölcs. A mely gazdasági évben a haszonélvezet megszűnik, az évnek azon hányada után illeti a haszonélvezőt a tiszta jövedelem, melyen át a jog fenállott; a többi a tulajdonosnak jut.

A gyümölcselhúzással vele jár természetesen a dolog birtoklása is; az állag sértetlen fentartásából következik, hogy az elhasznált dolgok kiegészítése, kiszáradt fák helyett, pl. másokat ültetni — vele jár. Kényes az, mennyire szabad épületeket átalakítani? Nagyobb változtatások, minő a kastélyból gyárat alakítani — nincsenek megengedve; de kisebb átalakítások, melyeket az okszerű gazdálkodás indikál, nem tilthatók. Itt különösen a családi hitbizománys és az egyházi javadalmasok jogállása érdemel kiemelés, kiknek e téren szabadabb mozgást kell engedni, hogy alkalmazkodhassanak a gazdasági conjuncturákhoz, mert az állagtulajdonos nem jutván soha érvényesüléshez, a dolgon könnyen elavult kezelés hátrányai jelentkezhetnek.

A haszonélvező kötelessége ugy bánni a dologgal, amint a szorgos családapa gondossága magával hozza. Viseli a dolog felhasználásával járó kezelési költségeket, ugy a rendes, mint a rendkívülieket, minők a vizszabályozásiak. Mert őt csak a tiszta jövedelem illeti, azért a brutto vagy nyers hozadékból az összes termelési költségek fedezésére szükségesek, levonandók. Ő tartozik az állagot biztosítani, pl. tűzvész ellen, ótalmazni vizár és alámosásoktól, a haszonélvezet keletkezése előtt támadt és az ingatlant terhelő jelzálogok után a kamatot leróni. A törlesztés mégis, ha a kölcsön törlesztésre alapított, neki visszajár, mert evvel az állagot szaporította, illetve mentesítette. Köteles az épületek karbantartásáról gondoskodni, időnként javíttatni, de a rendes használat szülte lassú korhadásért vagy értékesökkenésért már nem felelős. De itt is számba veendő az, ha a dolog állandóan idegen dispositio alatt áll, mikor a tetőt ujítani kell, esetleg egy régi

épület helyébe újat építeni. Ez külön elszámolás alá esik.

A hitbizományi birtokos átvett egy rossz épületet 1000 frtban, emel helyébe újat 3000 frtért. A különbözet az ő javára irandó. A közönséges haszonélvezetnél az ily befektetés szintén visszajár, de csak annyiban, ha az a tulajdonos világos előnyére szolgál; úgy bánnak vele, mint a megbízás nélküli ügyvivővel. A haszonélvezet végeztével az átvett dolgok az állagtulajdonos kezébe bocsájtandók vissza; hogy ebből ne támadjon pör, a haszonélvezet kezdetekor leltár készítendő, melyben az egyes dolgok leírva és felbecsülve összefoglaltatnak. A leltárban foglalt értékért felelős a haszonélvező hagyatéka. A javítások és rongálások a haszonélvezet megszűnésekor felvett leltár elemeiből tűnnek ki.

Az állagtulajdonost biztosíték (cautio) is illeti, ha a haszonélvező az állag sértetlen fentartásáról nem gondoskodik, azt rongálja, pusztulni hagyja. Ezt a bíróság állapítja meg a veszélyeztettnék látszó érték határáig. A már megesett értékcsorbitásért kárpótlás jár, melynek biztosítására a haszonélvezet gondnokság alá helyezhető. Az elhasználható javakból álló haszonélvezetnél már a haszonélvezet kezdetén biztosítani kell a haszonélvezetül átvett értéket veszély igazolás nélkül is, mert ez a haszonélvező tulajdonába megy át. Így rendeli ezt a törvény az apa haszonélvezetére nézve kiskorú gyermeke tökéjén (gyámtörvény 17. §.).

II. Használatijog. Ez csak quantitative különbözik a haszonélvezettől, amennyiben szabály szerint csak a jogosult fél szükségletére korlátozza a dolog hasznainak huzását. Az egyéni szükséglet mértékére irányadó a használatijog keletkezésekor mutatkozó szükséglet (állás, foglalkozás szerint), csak a családtagok szaporodásával szabad az eredeti használatot megfelelően bővíteni. Az egyéni szükséglet mértékét meghaladó haszon, gyümölcs, jövedelem az állagtulajdonosé, aki a dolog terheit is köteles viselni. Ha mégis a neki megmaradó jövedelem erre nem volna elégséges, akkor tartozik a használatra jogosult a hiányt pótolni; ha ezt nem akarná, mert a teher fődözete elvonná tőle a használat értékét, akkor le kell neki mondani a használati jogról.

A használat joga rendesen a lakásra szorítkozik (habitatío), midőn a jogosultnak állandó hajlékot kívánunk biztosítani. A használat mértékére mégis döntő a szerződés vagy a kirendelő intézkedése.

49. §. *A szolgalmi jogok keletkezése és megszűnése.*

I. A szolgalmak keletkeznek: 1. Jogügyletből még pedig úgy élők közt, mint halálesetre, végrendelettel. 2. Elbirtoklásból. 3. Birói ítéletből. És 4. végül törvényből.

1. Jogügylet útján szolgalmat engedélyezhet a tulajdonos. A közös tulajdonosok csak együttes beleegyezéssel. A kinek ideiglenes joga van a dolgon, az őt megillető időtartamra szintén nyújthat ideiglenesen szolgalmat. Személyes szolgalmat úgy a fizikai, mint jogi személy szerezhethet; telki szolgalmat csak telektulajdonos vagy birtokos. Ideiglenes jelleggel a hasznélvező is. Szolgalmak vagy önállóan, vagy mellékszerződés alapján létesülnek, midőn osztályt csinálnak az örökösök és e közben egyik-másik számára szolgalom válik szükségessé. A szerzési tény, mely csak jogalapot nyújt a szolgalomra, nem elégséges a dologjog megalakulására; szükséges a jogalap mellett annak realizálása a külvilágban, mi a szolgalom birtokbavétele, gyakorlása általtörténik meg. Ez az átadás hozza a jogosultat a dologhoz uralmi viszonyba, ami a dologjogoknál lényeges.

2. Elbirtoklás. Ez főkép a telki szolgalmak gyakori keletkeztető oka, de hasznélvezet is vezethet tulajdonjoghoz elbirtoklásból, de csak ingó javakon, mert az ingatlanon úgy a tulajdonjog, mint a hasznélvezetijog mint teher nyilvántartás alatt áll, tehát ez kizárja a jogalap önkényű megváltoztatását (nemo sibi ipse causam possessionis mutare potest). Az elbirtoklás az általános kellékek fenforgása alapján megy végbe. Fő a birtok, a gyakorlás. A jogalap igazolást, mely gyakran feledésbe megy az utódoknál, pótolja a hosszabb időfolyam, a rendkívüli elbirtoklási idő (40 év). Fontos az is, hogy a birtoklás, a gyakorlás háborítlanul menjen végbe, a tulajdonos ne akadályozza és valódi birtok legyen,

sine vitio; vis. clam vel precarium útján való birtoklás kizárja az elbirtoklást, mert akadály a jó-hiszemnek.

3. Birói ítéletből indul ki a szolgalmom az osztályt létesítő ítéleteknél.

4. Törvény is engedélyez szolgalmakat, midőn a szükségutat elrendeli (erdőtörvény), ahol enélkül nem juthat valaki telkéhez; az apának a törvény nyújt haszonélvezetet kiskorú gyermeke vagyonán.

II. A szolgalmom megszűnik: 1. ha a szolgáló telek elpusztul, pl. a víz elmossa vagy alkalmatlanná lesz az uralkodó telek használatára, pl. a vízfolyás végleg elapad, melyből a szomszéd telek öntözésre vizet kapott. Így a haszonélvezet is elenyészik a szolgáló dolog elváltozásával, pl. a ház összedől földrengés következtében; 2. ha az uralkodó telek elpusztul vagy elváltozik, mi okon a szolgalmomra már nem szorul, pl. a ház, mely a szomszéd falára támaszkodott, elbontatik vagy összedől; 3. a személyes szolgalmak megszűnnek a jogosult halálával rendesen. Ha mégis jogi személy a jogosult, pl. egy község, mely beláthatlan időközön át fennmarad, és ilyen szerzett haszonélvezetet egy házon teszem, úgy ez tulajdonba megy át, mert az állagtulajdonos, tudva, hogy nem szabadul fel a dolog a teher alól, azt elhagyja, mint reá és utódaira értéktelent. Ez okon indokolt volna a jogi személy számára szerzett személyes szolgalmomnak időkorlátot szabni, 100 évet pl.; 4. megszűnnek a szolgalmak, ha a szolgáló telek a jogosultra száll (consolidatio) vagy ha az uralkodó- és szolgálótelek egy kézben egyesül, mert *res sua servi nequit*. Ezt csak a telekkönyvi bejegyzés alterálja, mely szerint az így kitüntetett szolgalmom csak a törlés bejegyzésével szűnik meg végleg. Ha a törlés előtt a két telek megint szétválik, a szolgalmom feléled; 5. végül az elévülés és elbirtoklás is szüntethet szolgalmat. Az, ha a szolgalmom a törvényes időn át nem gyakoroltatott, jogszünető; ez pedig jogszerző annyiban, hogy a tulajdonos telkének korlátlan használata, birtoklása alapján megszerzi annak korlátlanságát, szolgalmomtól való mentességét, szabadulását (*usucapio libertatis*). Helyesebbnek látszik, csak az utóbbira alapítani a jogszünetést, hisz itt is az az alap, hogy a jogosult nem bírja, nem gyakorolja, nem

használja a dolgot; csak így lehet a telek szabadságát elbirtokolni.

50. §. *A szolgalmi jogok védelme.*

Ha valaki a szolgalmjoggal ellentétbe helyezkedik, úgy az kétféleképp történhetik. Egyik a háborítás, korlátozás, a használatnak a csorbitása háborítási tény által. (L. birtokháborítás alatt). A másik a kivetés, a dolog birtokának elvonása (vi. clam vel precario). Ezen sérelmek ellenében tehát első sorban birtokkeresetek állanak rendelkezésre; még pedig azért, mert ezekkel sommásan, rövid uton, bánhatik el a bíróság. Ha a háborítást vagy a kivetést fenforogni látja, ha a kereseti alap beigazolást nyer, sommásan hárítja el a sérelmet, visszahelyezi felperest a birtokba, telki szolgalmnál a szolgalmi birtokba, személyes szolgalmnál a haszonbirtokba, eltiltva alperest a további háborítástól büntetés terhe alatt és az esetleges kárt is megítéli. Ez a possessorius kereset. De ez nem elégséges védelem.

Megesik, hogy felperesnek a telki szolgalm birtokbantartása nem sikerül, vagy a bíró azt nem látja a tényekből fenforgónak; a személyes szolgalmnál a háborítás vagy kivetés nem vitiose ment végbe és így nem nyújt neki sommás uton védelmet — elutasítja keresetével. Ekkor válik szükségessé, hogy felperes a szolgalmijog elismerése iránt rendes pert indítson (actio confessoria), melyben igazolni kell neki a dologbirtokos és alperessel szemben, hogy felperes a szolgalmi jogot a törvényszabta kellékek szerint megszerezte, hogy őt a jog illeti meg a szolgalomra. Itt tehát a szolgalm törvényszerű megszerzése körül forog a per. Vagy szerződést vagy más törvény által megengedett szerzést kell a dologtulajdonos vagy birtokos ellen begyőznie.

Ha ez sikerül, alperes a jogszerző tényt megdönteni nem tudván, akkor a bíró kijelenti felperes szolgalmi jogának érvényes megszerzését, mire alperest kötelezi eme jog elismerésére, eltiltván őt egyuttal a további zavarástól. A kár iránt is határoz, ha a háborítás vagy kivetés ilyent okozott. Ha pedig felperes nem bír megcáfolhatlan törvényszerű és ér-

vényes jogszerzést kimutatni, akkor felperest keresetével el kell utasítani, mi a szolgalmat végleg megszünteti, mert nem volt törvényes alapja. Ez a petitorius per, melyet nem szabad az előbbivel összezavarni, mert ott tények alapján dönt a bíró, itt pedig jog fölött határoz.

IV. Fejezet. A zálogjog.

51. §. *A zálogjog fogalma és felosztása.*

A zálogjog életeleme a hitelnek. A javak fogalma nem mindig történik ellenszolgáltatás mellett, veszünk — hitelbe is. Ha a személyi megbízhatóság nem nyújt elégséges támpontot arra, hogy a hitelbe adott értékért a lerovás pontosan be fog következni, akkor a hitelező biztosítékul dolgot, értéket kíván magának átadatni, mely neki fedezetül és kielégítésül szolgál az esetre, ha a kötelezett nem teljesít. A zálogjog tehát valamely követelés biztosítására szolgáló jog idegen dolog fölött, mely a hitelezőnek hatalmat ad arra, hogy az idegen dolgot eladhassa és annak árából követelését kielégíthesse, ha az adós a lejáratkor nem teljesít.

A zálogjognak nincs önálló gazdasági szerepe, hanem csak arra való, hogy egy követelési jognak kielégítését minden eshetőséggel szemben biztosítsa; azért accessorius jellegű, járulékos természetű. De mivel a zálogjog által az idegen dolog közvetlenül a hitelező rendelkezési körébe jut, a létező egyéb biztosítékok közt a legtökéletesebb. Az adósnak még kielégítésül szolgáló vagyona változhat, elidegenítheti őket, minek folytán a hitelező a harmadik személytől rendesen el nem vonhatja azokat, — azonban a zálogba vett dolgok még akkor is megmaradnak a hitelező eladási jogkörében, ha azokat az adós elidegenítette; a zálogi kötelék oly erős, hogy a dolog bármily jogi sorsa nem bontja azt meg. A zálogjog dologjog, mert a hitelező közvetlen uralmi viszonyba jut a dologhoz, és feljogosítja az eladásra (*jus vendendi*), mi a dolog fölötti hatalom legerősebb megnyilatkozása. Ezért illeti meg a hitelezőt a birtoklás is, önálló érdek kielégítésére.

Nem a dolog használatát, mint a szolgalmnál, hanem forgalmi értékét köti le a zálogjog a jogosult számára.

Leghelyesebben megy ez foganatba ingó javaknál, melyek a hitelező birtokába jutnak a zálogjog alapján. Ez a kézizálog. Régebben ingatlanok is a hitelező birtokába kerültek, kivált hazánkban, midőn a hitelező a dolog hasznait is huzhatta kamat fejében, ez volt a zálogbirtok, melyet az ősiségi nyiltparancs a jövőre eltiltott, mint palástolt uzsorát. De az ingatlan azért ma is szolgálhat zálogtárgyul, midőn a fizikai birtoklást a zálogjog telekkönyvi bekebelezése helyettesíti, ugyanazt a hatalmat adva a hitelezőnek az eladásra mint az ingóknál. Ez a jelzálog. A telekkönyv mint nyilvánkönyv a dolog jogi sorsát közhitelességgel tárván fel, az abba bejegyzett zálogjog épűgy leköti az ingatlant a hitelezőnek, mint az ingót a fizikai birtok, mert eladhatja azt, bárkié a tulajdonjog.

A zálogjog, mint járulékos természetű egy másik jogot, követelést tételez fel, melynek biztos realizálást nyújtani hivatott. Ennek a követelésnek érvényesnek kell lenni, mert csak jogilag megállhatót biztosíthat a zálog. Érvénytelen vagy máskép törvénybe vagy erkölcsbe ütköző követelés számára szerzett zálogjog semmis. De ez nem zárja ki, hogy a biztosíték előbb létesüljön, mint a jog, azért egy jövőbeli követelés számára már eleve lehet zálogjogot szerezni (biztosítási zálog).

52. §. A zálogjog tárgya és szerzése.

A zálogot szerezni minden dolgon lehet, mely forgalomban van és eladásra alkalmas; ide tartoznak jogok is, melyek dologadásra (ad dandam rem) irányulnak. A nem forgalomképes jogok a jogrendszerben nyernek kifejtést; a közérdekből, törvényes intézkedésből zálogul le nem köthető dolgokat pedig a végrehajtási törvény sorolja fel.

A zálogjogszerzéshez két alapfeltétel szükséges: 1. jogalap, jogi kötés, 2. a zálogtárgy birtokba vétele a jogalaptól kifolyóan.

1. Nem minden követelésnek van zálogjoghoz igénye. Ezt külön jogalap nyújtja. A jogalapot szol-

gáltathatja: a) a jogügylet, és pedig úgy élők közti szerződés, mint halálesetre szóló rendelkezés, végrendelet vagy öröklési szerződés; ezeket önkénteseknek nevezzük (*pignus voluntarium*), midőn az adós zálognyújtásra kötelezi magát; b) a törvény, midőn ez rendeli meg egyes követeléseknek közérdekből a biztosítását. Ilyen többféle van: így a bérletnél a bérösszeg számára a bérbeadónak a bérlő által a bérbevett lakásba vagy jószágba bevitt dolgokon, a bérösszegebiztosítására a haszonélvező ellen az állagon ejtett kár összegeért; a köteles rész számára a hagyatékon és i. t.; c) végül a bírósági ítélet, midőn a bíróság az adóst marasztalván, ez a kitűzött időre nem elégíti ki a hitelezőt; ekkor a hitelező az adós ingóinak lefoglalására vagy a végrehajtási jelzalog bekebelezésére jogalapul a bírói ítéletet használhatja. E két utóbbi kényszerű zálog (*p. necessarium*), mert az adós akaratától függetlenül, sőt annak ellenére is igénybe vehető.

2. De mivel a zálogjog dolog fölött van hivatva nyújtani hatalmat — habár csak az eladásra, azért a jogalap, a jogcím a záloghoz nem elegendő, ezt effectuálni is kell, a külvilágban láthatóvá tenni, a forgalom biztonsága céljából. A zálogjog valóságos realizálását az ingóknak a hitelező birtokába bocsajtása képezi; ez az átadás, melynek valóságosnak kell lenni, olyannak, hogy a hitelező az eladási rendelkezést csakugyan végrehajthassa. Ahol az ingóknál a valóságos átadás nehézséggel jár, ott a törvény gondoskodik átadási helyettesítőkről, melyek épúgy lehetővé teszik a tényleges birtoklást, mint az átadott dolgoknál; ilyen a közraktári jegy átadása a gabona helyett, a fuvarlevél az árú helyett, a pincze kulcs a pinczében elhelyezett borok átadása helyett. A kijelentése az átadásnak, nem elégséges, ha rendelkezést nem biztosít.

Az ingatlanok átadása szintén helyettesítő által megy végbe, ez a telekkönyvi bejegyzése a zálogjognak, melynek ugyanazon hatálya van, mint a valóságos átadásnak, mert a zálogjog kívánta rendelkezést — az eladást ez épúgy lehetővé teszi, mint a valóságos átadás. E két kellék együttes megléte teszi a zálogjogot megszerzetté. Elbirtoklásból nem lehet zálogjogot szerezni, a kellékek nyilvánvaló hiánya miatt.

A jelzálogjog bekebelezését az ingatlanra kérni kell. A bekebelezés kellékei: eredeti okirat a követelésről, melyben a követelésnek számszerűen kell megjelölve lenni; az ingatlannak telekkönyvszerű megjelölése, melyen a jelzálog bekebelezendő; a község neve, hol az ingatlan fekszik, tjkönyv száma, a jószágtest vagy testek megjelölése, a jogcím a zálogjoghoz, a bekebelezési engedély az ingatlan tulajdonosától, ha nem ő az adós, az eredeti okirat helye és keltének kitétele és két férfi tanúnak aláírása vagy az aláírás hitelesítése.

Meglehet, hogy valamely követelés biztosítására nem egy — hanem több ingatlan jelöltetik ki, melyek jelzálogi kötelékbe jutnak, akár egy, akár több betétben foglaljanak helyet. Ebből az egyetemleges jelzálog származik, mely hatalmat ad a hitelezőnek az egyetemleg lekötött ingatlanokat vagy egyszerre bíróilag eladatni, vagy egyenkint, vagy tetszés szerinti csoportokban, míg a követelés és járuléakai ki nem kerülnek. Mindegyik jelzálog szavatol az egész követelésért, de ha ez kielégítést nyert egy ingatlanból, a többi felszabadul a kötelék alul és hivatalból töröltetik.

A zálogjog előjegyzés útján is szereshető — mely ideiglenes jogot ad csak. Előjegyzés nyerhető, ha megvannak ugyan a telekkönyvi jogszerzés lényeges kellékei (eredeti okirat, érvényes jogügylet, telekkönyvi kijelölés), de nincs jogalap vagy hiányoznak a formai kellékek (nincs két tanú, nincs bekebelezési engedély, hiányzik a hely és idő kitétele), melyek miatt csak föltételesen szereshető meg a jelzálog. A föltétel az, hogy a hiányok pótolassanak; ez az igazolás. Az igazolás alapján az előjegyzett jog úgy tekintendő, mintha kezdettől fogva bekebelezve lett volna.

Ugy a bekebelezés, mint az előjegyzés biztosítja a jelzálogos hitelezőnek a rangsort, a rangelsőbbiséget a későbbi jelzálogos hitelezők ellen. A rangsor jelentősége az, hogy az ingatlan vételárából majd eme itt kitüntetett sorrendben nyernek a jelzálogos hitelezők kielégítést. A vételár kimerülése után a fedezetlen maradt jelzálogjogok hivatalból töröltetnek. A kielégítés iránt nyújt tehát a kedvező rangsor biztonságot. Ez a rangsor egy hátrább állónak átengedhető.

A telekkönyvi jogszerzés a kérvénynek az igató hivatalba való érkezésétől kezdődik; a prioritást az igató szám biztosítja.

53. §. Alzálog.

Úgy a kézizálog, mint a jelzálog szolgálhat a hitelezőnek is hitelnyerés további forrásául. Ha a hitelező a neki nyújtott zálogtárgyat tovább adja zálogba, akkor alzálogjog keletkezik. Mindkettőnél szorosan betartandók a zálogjogszerzésnek törvényes követelményei. A kézizálogot a hitelező az ő hitelezőjének (alzálogbirtokosnak) tartozik átadni, birtoklásába bocsájtani; a jelzálognál az alzálogot épúgy be kell kebelezni vagy előjegyezni, mint a jelzálogot, csak hogy itt nem az ingatlan, hanem a jelzálogos követelés szolgál kielégítési alapul, miért ennek telekkönyvi megjelölése válik szükségessé.

Erről a jelzálogost mégis értesíteni kell, hogy megóvhassa magát a károsodástól, mert addig az adós nem fizethet a jelzálogosnak, míg az alzálogos követelése leróva nincs. A kézi zálognál az alzálogba adással járó veszélyt a kézi zálogbirtokos viseli.

54. §. A zálogjog terjedelme.

A zálogjogi kötelék nemcsak a zálogba adott dologra terjed ki, hanem arra is, ami később a zálogul lekötött dologhoz elválaszthatlanul hozzá járul; ilyen a dolognak növedéke, minő az épület, gyümölcs, iszapolás, a tartozék, míg a földologgal ez kapcsolatban áll. Az összdzolognál az időközi szaporodás szintén belépett a zálogi hálózatba, de viszont az abból elvont darabok kiesnek a zálogi kötelékből. A gyümölcs az elválasztás által önálló dologgá lesz, mi okból azokon a zálogjog megszűnik. A gazda a függő termést eladhatja, és az elkülönítés után a vevő tulajdont szerez rajta zálogjog nélkül; de a jelzálogos hitelező is lefoglaltathatja az elválasztás előtt, mi véget vet a vevő jogának.

A zálogjog egész terjedelmével biztosítja nemcsak a követelést, hanem ennek járulékait is, minő a kamat, biztosítási, eladási díjak, vagy egyéb, a

késedelemből eredő hátrányok. Ez a szabály a kézi zálognál. A jelzálognál mégis a nyilvánosság elvéből kifolyóan szükséges, hogy a járulékok a követeléssel együtt telekkönyvileg kitüntetést nyerjenek (bekebelezés, előjegyzés által), mert csak ez esetben nyernek ezek a követelés rangsorában kielégítést. Ilyenek: a kamat, az óvpénz a perköltségek fedezésére, a bekebelezési és törlési költségek, a kötbér.

55. §. A zálogjog érvényesítése.

I. Kézizálog. Ha az adós a lejáratkor nem fizet, a hitelezőnek nem szabad a kezében levő zálogtárgyat eladni, és abból magát kielégíteni, sem a dolgot követelése fejében megtartani (lex commissoria), mert ez sok visszaélésre vezetne és az adóst túlságosan károsíthatná. A hitelező tartozik az adóst a bíróság előtt beperelni és követelését ott érvényesíteni, mint fennállót. Az adós védekezhetik, résztörléseket igazolhat, mert a kézizálog birtokos a teljes törlésig nem köteles a zálogtárgyat kiadni. Ha a bíróság a hitelező követelését megállapította (liquidnek nyilvánította), akkor a zálogul lekötött dolog vagy követelési jog birói árverés alá kerül (foglalás nem szükséges), és a vételárból a hitelező felszámított és a bíróilag megállapított követelését megkapja birói kézről. Ez alól mégis van kivétel. Azon egyes személyek és intézetek, kik kézizálogügyletek kötésével üzletszerűen foglalkoznak, és erre hatósági engedéllyel bírnak, sem pert indítani nem kénytelenek, sem a zálogtárgyat nem tartoznak birói uton eladatni (1881. évi 14 tcz.), hanem magánárverésnek van helye, mely a lejárat után egy hó múlva a közjegyző vagy az iparhatósági kiküldött felügyelete alatt tartandó meg. A vételárból a kézizálog birtokos tőke- és járulékkövetelése kielégítést nyer, a maradék pedig az adósnek visszajár a zálogjegy ellenében. Ha az adós nincs jelen, a maradékösszeg beszolgáltatandó a törvényhatóság pénztárába, ahonnan az adós 3 éven belül igazolás mellett azt fölveheti. Három éven túl követelése elévült, és a maradék iparcélokra fordítandó. A tőzsdén jegyzett papirok elzálogosítása esetén az eladás a tőzsdén eszközözlendő.

II. Jelzálog. Ha a személyes adós jelzálogtulajdonos is, akkor a jelzálogos hitelező, amennyiben követelése a realizálásra érett (lejárt), megindítja a pert az adós ellen, de egyidejűleg a jelzálogos keresetet feljegyezteti a jelzálognál. Ennek célja, hogy ha az adós a per folyama alatt adná el ingatlanát, amit tennie szabad, mert a jelzálog őt sem a per előtt, sem a per alatt rendelkezéseiben nem korlátozza — ne kelljen a hitelezőnek a dologadós ellen újból pert indítani, mert az első peritétet csak az adós személye ellen szól, evvel tehát harmadik személy ellen nem fordulhat. A jelzálogos per a közönséges per keretei közt mozog, alperes védekezhetik a helyzet körülményei szerint. A marasztaló ítélet megállapítja felperes követelését és járulékait. Hitelező ezen ítélet alapján, az adós ingóságai ellen foglalást intézhet, a jogerő után, ha így előbb nyerhet kielégítést; de fordulhat a jelzálog ellen is egyenest, kérve annak birói árvereztetését, mire a bíró a végrehajtási jogot feljegyezteti. Erre következik az árverés kitűzése, miről az összes — a végrehajtási jog feljegyzéseig jelzálogot nyert hitelezők értesítendőek. Az árverésen az adós nem árverezhet, mert ez csak elodázná a hitelező kielégítését, mivel az adós, mint végrehajtást szenvedő — nem tudná az ingatlan árát lefizetni, mikor a kisebb követelés kiegyenlítésére is képtelen; de sajátját kiki nem veheti újból meg.

Az árverési vevő a vételért birói kézhez lefizeti, mire a telekkönyvi bíró a sorrendet a jelzálogos hitelezők közt megállapítja, amikor a hátrább álló jelzálogos kifogást tehet az előtte állók ellen, hogy nekik a kielégítésre a vételárból nincs igényük, és így a rangsor szerinti kielégítés alól kizárandók; tehet kifogást bármely jelzálogos hitelező ellen az adós is. Ezek perre utasítandók és ennek eldöntéseig a nekik járó összeg birói letétben marad. A nem kifogásolt, avagy a birói ítélettel megállapított követelést a bíró a sorrendi végzés jogerőre jutása után kielégíti, kiutaltványozza és az okmányt bevonja. A részkielégítést pedig az okmányra rávezeti.

Ha a személyes adós nem tulajdonosa a jelzálog tárgynak, akkor a jelzálogtulajdonos ellen kell ugyan a pert indítani, de nem marasztalásra, mert ő nem áll személyes lekötöttségben a hitelezőhöz, hanem

csak arra, hogy a jelzálogtulajdonos t ú r n i tartozzék a jelzálog birói eladását és a hitelezőnek ebből nyerendő kielégítését.

A jelzálog tulajdonosa fizethet, mi által elhárítja az ingatlan elárverezését, és egyuttal a hitelezőnek törvényes engedményese lesz; ha mégis nem fizet, a birói ítélet alapján elrendelendő a birói árverés a fenti módon. A jelzálog tulajdonosa eme ellene induló perben szintén védekezhetik, a jelzálog érvénye ellen tehet kifogásokat, de a követelés fenállása ellen is.

Az alzálog birtokosa a kielégítést a jelzálogos követelés birói vételárából kapja meg.

Kivételesen a jelzálogos hitelező sem kénytelen perbe fogni az adóst, hanem egyenest végrehajtást kérhet az adós ellen, illetve a jelzálog tulajdonosa ellen. 1. Ha a követelés közjegyzői okiraton alapszik, az adós 3 nap alatt kifogásokat tehet, melynek érdemétől függ, hogy mily hatályt tulajdonít neki a bíróság. 2. Záloglevél kibocsájtással felruházott pénzütemetek (magyar földhitelintézet, osztrák-magyar bank jelzálog osztálya, kisbirtokosok földhitelintézete, magyar jelzálogbank stb.), a jelzálogos kölcsönökről közjegyző által hitelesített aláírást követelnek, és törvényes privilegiumaik alapján közvetlenül végrehajtást kérhetnek.

56. §. A zálogjog megszűnése.

Kézizálogjog megszűnik: 1. ha a követelés kiegyenlítettén, a zálogtárgyat az adós visszaadja; 2. ha a zálogtárgy elenyészik. A hitelező követelését ez nem érinti, ha nem felelős a dolog tönkremenésért; ha igen, akkor a követelés beszámítás alá esik. Új zálogadásra az adós rendesen nem köteles, ha vétlen volt is a dolog megsemmisülése; 3. lemondás által, mikor a zálogtárgy visszajár; 4. ha az adós és hitelező személyében a jogviszony egyesül (confusio) öröklés által pl.; 5. a zálogtárgy eladása is véget vet a zálogjognak, még ha több követelésért volt is a dolog zálogul lekötve. A zálogtárgy helyébe a vételár lép, és ebből kell a hitelezőknek kielégítésüket keresniök.

Jelzálognál a követelés kiegyenlítése nem

elég a jelzálog megszüntetésére. Azt az adósnak töröltetni kell. Csak a törlés bekebelezésével szűnik az meg. Ezt a telekkönyvnek nyilvánossági elve hozza magával. Az adós, amint kifizette a hitelezőt, és tőle törlési nyugtát nyert, késedelem nélkül töröltesse azt, mert különben veszély érheti. A jelzálog formai fenállása alatt harmadik személyek rajta jóhiszeműleg jogot szerezhetnek, mert azt érvényben állónak tekinthetik; így alzáloggal terhelhetik, minek következménye az, hogy az adós ugyan töröltetheti a jelzálogot, de csak az alzálog érvényben maradása mellett (a telekkönyvi rendtartás 79. §-ának alapján), és így ő ki van téve ama veszélynek, hogy az alzálogbirtokos árverést kér az ingatlan tulajdonosa ellen.

Ez bekövetkezik akkor is, ha az adós a jelzálogos hitelezőt kielégíti, anélkül, hogy meggyőződne, nincs-e ez a jelzálog alzálogul lekötve? Eme hátrány elkerülése végett kell az adósnak a zálogról értesülnie – hivatalból, vagy előbb meg kell tekintenie a telekkönyvet, hogy nincs-e a jelzálog elterhelve? mikor előbb az alzálogos követelést kell rendezni vagy a jelzálogos követelést bírói kézbe letenni.

III. Rész. Kötelmi jog.

I. Fejezet. Általános tanok.

1. §. *A kötelmi jog fogalma, tárgya és tartalma.*

I. A kötelmi jog célja: az emberi javak forgalmát eszközölni és biztosítani. A kötelmi jognak, mint jogi kapocsnak alapján az egyik személy (a hitelező, creditor), egy másiktól (adós debitor) vagyoni értékű szolgáltatást követelhet; innen az elnevezés is: követelési- vagy kötelmijog, mely az adóst leköti, kötelezi a hitelező javára, valamit adni, tenni vagy abbahagyni, mi által a hitelező gazdasági érdeke nyer kielégítést.

A kötelmek túlnyomóan valamely dolognak vagy jognak átruházására irányulnak, de az adós cselekvése vagy valaminek abbahagyása (pl. boltot nem nyitni a közelben) szintén szolgálhat a hitelező gazdasági érdekének.

II. A kötelem tárgya, akitől a szolgáltatás megvalósítását várjuk — az adós személye; ő az, aki le van kötve, hogy a hitelezőnek valamit adjon vagy tegyen. A kötelmi hálózat őt veszi körül, az ő tevékenységében fekszik a kötelem súlypontja. De mivel ma a személyes szabadságot az állam respektálja, azért a hitelező javára szóló szolgáltatásért az adós vagyona is szavatol, lekötésbe jut; és ha az adós önként nem teljesít, akkor az állam, bírósága útján az adós vagyonából nyújt kényszereszközökkel kielégítést a hitelezőnek. Ennyiben az adós személyén kívül az ő vagyona is tárgya a kötelemnek, az a vagyon, mely a kényszerű kielégítés idején az adósnak rendelkezése alatt áll; a már előbb elidegenítetthez a hitelező nem nyulhat szabály szerint. Ezt tiltja a forgalom biztonsága.

III. A kötelmi jog tartalma az, aminek adására vagy tevésére az adós kötelezve van: a szolgáltatás vagy teljesítés. Minden beválik teljesítésre, ami a hitelező gazdasági érdekének szolgál; ez a végső határa a kötelelemnek.

Az oly szolgáltatásra való kötelezés, mely nem komoly életérdek kielégítését czélozza, hanem csak a szeszély, hóbort vagy egyéb társas érdekét, nem szül jogi kapcsolatot, mert a jogi kötelék csak gazdasági javak forgalmáért van.

2. §. *Kereset nélküli kötelmek.*

A kötelmi viszonyból jog fakad a hitelező javára. Ezt a jogot, mint uralmat a hitelező keresettel érvényesítheti, ha az adós önként nem teljesít. Az állam minden oly jogviszonyt, mely a törvényszerű követelményeknek megfelelően alakult, keresettel látja el, mi által az adós birói karhatalommal kényszeríthető a teljesítésre.

Ez a kereset, mint a kényszerű megvalósítás eszköze, minden jognak, így a kötelminek is lényeges eleme; csak ott szólhatunk igazán jogról, ahol a keresetőség nem hiányzik. A kereset minden jog csúcspontja.

A jog keresetősége tehát a szabály. Ha az állam valamely viszonytól a keresetet megtagadja — elvonja, az nem jog, mert a hatalom a kényszerű megvalósításra hiányzik.

A társas életben mégis vannak alakulások, viszonyok, melyeket az állam elismer ugyan létezőknek, a közfelfogás előtt mintegy meghajolva, de azért még sem nyújt nekik keresetet, mert eme viszonyok nem komoly gazdasági érdek vagy szükséglet kielégítésére szolgálnak, vagy közérdekből nem kívánatos, hogy elszaporodjanak állami támogatás révén — ezek a keretnélküli kötelmek (*obligationes naturales*). Jellemző, hogy a viszonyt jogilag létezőnek elismeri, mi okon az önként végbe ment teljesítést visszakövetelni nem engedi, mert azt jogi kötelékből folyónak tekinti, de birói segílyt, kényszereszközöket nem nyújt számukra. Ezek tehát a jog és nemjog közti átmenetet képezik.

A törvény és birói gyakorlat alapján a követ-

kező viszonyok nem részesülnek birói védelemben: 1. Játékból, fogadásból, tőzsdei külömbözeti ügyletekből eredő követelések. Az önkéntes teljesítés érvényes, de birói úton még sem követelhetők, mert csak a szórakozás vagy a szenvedély kielégítésére vannak és nem szolgálnak komoly életérdeket. 2. Elévült követelések; aki ezeket teljesíti, tartozásának tett vele eleget, de a forgalom biztonsága kívánja meg, hogy a jog élete is szabott időhöz köttessék, mi ha elmúlt, az adós menekülhessen ez alapon a tartozás alól, különben kénytelen volna a jog megszüntéről szóló bizonyítékait végtelen időig őrizni. 3. A törvényest meghaladó kamat-vételhez a törvény (1868. évi 31. tcz.) írást kíván; enélkül, nem kereshető a kamat-többlet, de az önkéntesen lerótt magasabb kamat vissza nem követelhető. 4. Ehhez hasonló a kamat-maximumot (8%) megszabó 1877. évi 8. tcz. ama kijelentése, hogy 8% kamatnál többet még írásbeli kikötés daczára sem állapíthat meg a biró, de a már teljesített magasabb kamatfizetés vissza nem jár, sem be nem tudható a tőkébe. 5. A korcsmai hitelt (2–8 frt) meghaladó összeget a biró nem ítélhet meg, a kiszolgáltatót szesz italok ára fejében.

A naturális kötelmek, önkéntes teljesítésen kívül, még hatályhoz juthatnak ujítás, beszámítás, elismerési szerződés, kezesség, de leginkább zálog szerződés által (kézi vagy jelzálog), mely esetekben az új viszonyból kifolyóan még keresethez is juthatnak a birói úton nem érvényesíthető kötelmek.

3. §. A kötelmi viszony keletkezése és beosztásai.

A kötelmi kapocs hitelező és adós közt létrejön: 1-szor a feleknek jogügyleteiből, azaz jogi hatásra irányuló akaratkijelentéseiből; ez az akaratkijelentés, mint jogi hatást szülő lehet: a) egyoldalú, minő az ajánlat, díjkitűzés, vagy b) kétoldalú azaz szerződés, midőn két, külön érdekkört képviselő akarat szövetkezik jogi hatás elérésére. 2-szor vétésekből, törvényellenes magatartásból, midőn akaratunk nélkül, sőt ellenére tartozási viszonyba jutunk, kártérítésre. 3-szor a törvény különös rendelkezése.

ből is keletkezhetik kötelmi kapocs (obligationes ex lege), noha vétkesség nem forog fön, bizonyos tényekből, pl. nemzésből, ügyvitelből megbízás nélkül sat. E helyen csak az első csoportról lehet általános érvényű szabályokat felállítani.

4. §. *Egyoldalú ígélet.*

A mai forgalom, eltérően a római jogtól, nem kívánja meg, hogy a jogügylet létrejövetelekor adós és hitelező határozottan megjelölve legyenek; beéri azzal, ha egyelőre az adós személye bizonyos, akin a szolgáltatási kötelezettség nyugszik. Ezen felfogáson alapszik az egyoldalú ígélet kötelező ereje, ahol a másik fél, a hitelező, még bizonytalan, akire a szolgáltatás néz.

Ma az egyoldalú ígélet következő alakulásokban jelentkezik kötelezőnek.

1. A díjkitűzés, jutalom kitűzésben, midőn valamely közhasznú tett, cselekvés vagy munka létesítőjének jutalom helyeztetik kilátásba. Ez mint egyoldalú kötelezettség, visszavonhatlan, de csak a kijelölt határidőn belül.

A díjkitűzés legyen komoly gazdasági érdekű és kellően közhirrre tett. Az nem lényeges, hogy a cselekvés létesítője tudott-e a jutalom kitűzéséről, vagy annak elnyerése céljából hajtotta-e végre a cselekvényt?

2. A bemutatóra és rendeletre szóló értékpapírok; első midőn név nélkül állíttatik ki, a másik, midőn az értékpapír valamely pénz- vagy árurol névre szól ugyan, de üres hátirattal bárkire átruházhatóvá lesz. Jellemző, hogy a jog a papírban incorporálódik és testesül meg, miért a papír birtoka nemcsak az igazolásnak, hanem az érvényesítésnek is eszköze. A jog-átruházás a papír átadásával megy végbe. Ez a követelésnek legtökéletesebb mobilizációja, mert jogalap (causa) nélkül pusztá ígéletből alakul meg a jog.

3. Ajánlat (offerta) az, midőn valaki meghatározott szolgáltatásra kötelező ígéletet tesz, megfelelő ellenszolgáltatás ellenében. Az ajánlat elemei: 1. Szerződés-kötési komoly szándékból induljon ki; tudakozódás nem az. 2. Meghatározott személyhez

intéztessék, akár jelenlevőhöz, akár távollevőhöz, írás vagy ízenettel. Általános felhívások vételre csak reklam számba mennek. 3. Az ajánlatban a kötelező ígéretnek fel kell ölelni az ügylet minden lényeges elemét, hogy a szolgáltatás mint határozott kidom-borodjék. Végül 4. szükséges, hogy eme ajánlat a megajánlotthoz eljusson, megfelelő intézkedés útján. (Küldöncz, levél, sürgöny.)

Az ajánlat jogi hatálya: kötöttség az ajánlathoz, vissza nem vonni az adott szót bizonyos ideig, melyet a fél maga állapíthat meg, vagy a törvény. Ez a válaszadásra szükséges idő, mely a forgalmi eszközök szerint különböző lehet.

Az ajánlatot vissza is lehet vonni; a visszavonásnak mégis az ajánlatot megelőzően, vagy avval egyidejűleg kell megérkezni, különben nincs hatálya.

Az ajánlattal mint egyoldalúan kötelező ígérettel azonos a nyilvános árverésen tett árigéret; az árverezők kötve vannak ígéreteikhez az odaütésig.

5. §. *A szerződés és felosztásai.*

Az ajánlatnak elfogadásából szerződés alakul. Szerződés tehát: két különböző érdekkört képviselő személynek ügyletkötése, szabad akarat-kijelentésük egybevágósága alapján. Ha a szerződés dologátadásra irányul, akkor dologi szerződésről szólunk; így keletkeznek a dologjogok legtöbbje, (a származékos szerzésen alapulók). De a szerződés nemcsak jogkeletkeztető, hanem jogszüntető és jogmegváltoztató is lehet. Nemcsak materiális javak forgalmát közvetítik, hanem egyéb társas, erkölcsi, vallásos érdek kielégítését is felöllelhetik. (így a gyermekek mily vallásban nevelését); sőt közjogi és nemzetközi érdekek elrendezésére is használnak szerződést, miben a teljesítésnek garantiája foglaltatik.

A szerződést megelőzi az alkudozás, midőn a felek kölcsönös engedmények útján közelednek egymáshoz. Ez csak egyoldalú ajánlatnak vehető. Ha a felek egyes, lényegesebb pontokra már megállapodásra jutottak, és ezt följegyzik és aláírják, ez pontozat (punctatio) lesz és kötelező. A felek oly megállapodást is létesíthetnek, hogy később kötnek

egymással szerződést. (*Pactum de contrahendo*.) Ha a körülmények időközben nem változnak, ez kötelező a felekre, mikor a bíró a vonakodó fél ellen az érdekmegtérítést mondja ki, a kötendő szerződés kieroszakolása helyett.

A szerződések szokásos felosztásai a következők:

1. alakszerűséghez kötött és formátlan szerződések, mikor a felek az akarat-kijelentés mikéntjét önkényűleg választhatják. A törvény által előírt alak hatása lehet érvényességi kellék, mi legerősebb; aztán bizonyítási és keresetőségi.
2. Fő- és mellékszerződés. Főszerződés az, melynek létesítésére a felek szándéka főképen irányul, pl. adás-vevés; mellékszerződés, mely a főszerződéshez mint basishoz simul és ennek hivatott erőt, biztonságot nyújtani. A főszerződés módosítása nem mellék- hanem pótszerződés. Mellékszerződés főbb alakjai a zálogszerződések, kezességi, kamat- és kötbéri szerződések, melyek egy főszerződést feltételeznek, miért sorsuk azétól függ. Érvénytelen főszerződés esetén megdől a mellékszerződés is.
3. Ingyenes és visszerthes szerződések. Szabály az, hogy a szerződés útján a javak cseréje nyer közvetítést, miért rendesen mindegyik fél szolgáltat kölcsönösen, még pedig egy huzamban, egyidejűleg és kölcsönösen, hacsak az ügylet természetete vagy a felek megállapodása mást nem kíván. Így a bérletnél, munkaszerződésnél az egyik fél előbb szolgáltat, aztán a másik; adásvételnél a javak cseréje egyszerre megy végbe. Ingyenes az ügylet, ha csak az egyik fél szolgáltat, a másik nem, pl. ajándékozás.
4. Reális és consensuális szerződések. Ez római eredetű beosztás. A reális szerződések (kölcsön, letét, haszonkölcsön és zálogszerződés) jellemzője, hogy a felek megállapodásán kívül még szükséges, hogy a dolog — res — átadásuk, eme res nélkül nem alakulnak ezek meg igazán, a pusztá consensusból; innen az elnevezés (*re contrahitur*). A kölcsönnél nem elég, hogy a felek az összegre, visszafizetés módozataira egyetértésben legyenek, mert amíg a pénz átadva nincs, addig nem szólunk kölcsönszerződésről, legfőlebb kötendő szerződésről (*pactum de mutuo dando*). Ellenben a consensuális szerződések perfectióhoz jutnak, amint a feleknek az ügylet lényeges tartalmára nézve egyetértése megvan; ilyenül ismerte a

római jog az adásvevést, meghatalmazást, bérletet és társasági szerződést. Ma szabály az, hogy a felek consensusa létesíti a szerződéseket. 5. Materiális és abstract szerződés. Materiálisnak akkor nevezzük a szerződést, ha kifejezzük a szerződés-kötés okát, hogy szolgáltatásunkért mily ellenszolgáltatást kívánunk. Ha valakinek 100 frtot adok, megmondom neki, hogy kölcsönbe adom, tehát visszajár, vagy vételár fejében adom a vett lóért vagy más, jogilag számot tevő jogi ok (causa) alapján. Minden jogügyletnél megvan a jogi ok, mert hisz az ember nem cselekszik ok és cél nélkül, cselekvésével valamit el akar érni. Amidőn ezt a célt kifejezzük, hogy miért kötünk ügyletet, okát adjuk ennek, ez a materiális ügylet, nevezhetnők okadatolt ügyletnek. Evvel szemben áll az abstract, elvont ügylet, midőn pusztá akaratkijelentéssel létesítünk ügyletet, elhallgatva az okot. Ilyen az, ha kijelentem, hogy fizetek Önnek 100 frtot; elhallgatom a rugót, abstrahálok a jogi okadatolástól, miért ezeket causa nélküli ügyleteknek is hívják. Ha a mai forgalom ily causájától elvont ügylet felé hajlik, úgy ennek is van oka. Ez abban rejlik, hogy az ily causa nélküli ügylet könnyebben mozog, forgalma akadálytalanabb, mert per esetén elesnek ama kifogások, melyek a causa nem teljesítéséből támadhatnak. Így ha az eladó követeli a vételárt, vevő ellenvetheti, hogy még az eladó sem szolgáltatott; ha ellenben ígérek valakinek 100 frtot, abstraháltan a jogi okától, hogy minek fejében, miért ígérem ezt? úgy itt ily kifogások nem eshetnek meg, mert a jogi ok mellőzésével, attól függetlenül, történt az ígélet.

Ma még az a szabály, hogy okát kell adnunk, miért teljesítünk, minek ellenében? Csak kivételesen érvényesülhet az ügylet causa nélkül, törvényes engedély alapján, így a váltónál, kereskedelmi utalványnál, a bemutatóra és rendeletre szóló papiroknál; el van ismerve az elszámolásnál, nyugtánál, adósság elismerésnél. Korunk nagyon hajlik a merő akaratkijelentésen alapuló ügyletek felé.

6. §. A szerződés tartalma.

A szerződés a tartalomért alakul; a tartalom: a szolgáltatás, mi által az emberi szükséglet nyer

időszerű kielégítést a javak cseréjében. A szolgáltatáson fekszik a szerződések súlypontja, azért a szolgáltatás kellékei, beosztásai is csoportja ismeretendők.

A szolgáltatás lehet: 1. pozitív vagy negatív cselekvése az arra kötelezettnek.

A pozitív tevés nyomot hagy a kívülágban, szembeötlő; a negatív magatartás: elhatározás nem tevésre a hitelező érdekében. A szolgáltatások leg-többje pozitív működést, tevést igényel az adóstól. 2. Lehet a szolgáltatás muló vagy tartós, azaz egyetlen cselekvésben kimerülő, vagy cselekvések sorozatából álló. 3. Lehető és lehetetlen szolgáltatás. Ez utóbbit felosztjuk természeti vagy jogi lehetetlenre, subjectiv vagy objectiv, másképp abszolút és relativ lehetetlenre. A lehetetlen szolgáltatásra való kötelezettség vagy megsemmíti a szerződést, ha az objectiv és maradandó, vagy csak módosítja, ha relativ, csakis az adós személyében előforduló, vagy ha az adós hibája, vétkessége idézte azt elő, mikor a szerződőtárs vagyoni kárpótlást (interesse) követelhet. 4. Fontos a szolgáltatás felosztása osztható és oszthatatlanra. Ha dolog-szolgáltatásról van szó, akkor ez összeesik a dolog oszthatóságával. A munka-szolgáltatás szintén lehet osztható vagy oszthatatlan, aszerint amint az részeiben képes már a hitelező érdekét kielégíteni, vagy csak végeredményében; pl. házépítés és árokhúzás vagy faültetésnél. Az osztható szolgáltatásnál részszerű lerovás, teljesítés mehet végbe, a másiknál nem. 5. Lehet a szolgáltatás megengedett és tilos, ez utóbbi akár világos törvényintézkedésből az, akár a közerkölcsbe ütköző volta miatt. A tilos szolgáltatást megállapító szerződés semmis, mert az állam a törvényes vagy erkölcsi rendbe és felfogásba ütköző szolgáltatás kierőszakolására nem nyújthat ótalmat, keresetet; még ha önként megy is az ily szolgáltatás végbe, azt vissza lehet követelni. Tilos szerződések nagy számban vannak; így, tilos az ügyvédnek a már megindított pört magához váltani, tilos az orvosnak előre díjat kikötni a gyógyításért, a bírói árverésen a meg nem jelenésért vagy a megjelenés esetén a nem árverezésért pénzbeli előnyt kikötni (1879. évi 40 tcz. 128 §.) 6. A szolgáltatásnak meghatározottnak kell lenni, mert különben nem lehetne

elbírálni, hogy a szerződő felek eleget tettek-e kötelezettségeiknek. A felek érdeke is kívánja, hogy a nekik járó vagyoni előny pontosan körülírt, szabatosan megjelölt legyen. Egyedekre (species) menő szolgáltatásnál a dolgot úgy kell ismérveinek kitüntetésével megjelölni, hogy azt más hasonfajtájú dologtól meg lehessen különböztetni. Fajszerű dolgok súly, szám, mérték által nyernek már kellő meghatározást. Vannak mégis szerződések, melyeknél a szolgáltatás megjelölése körül bizonyos határozatlanság észlelhető; fixirozva van ugyan a kör, melyből a szolgáltatásnak történni kell, de még nem bizonyos, hogy e körön belül melyik egyed megy szolgáltatásba. Itt két fajtát a szolgáltatásnak kell megkülönböztetni:

A) Vagylagos (alternatív) szolgáltatásokat, midőn a szerződés két vagy több dolgot állapít meg, melyekből a szolgáltatásnak történni kell, de ezek bármelyikének teljesítésével ki van a hitelező érdeke elégitve. Így 200 frtéért adom vagy a pejsikót, vagy a deres kanczát. A szolgáltatás csak egy dologra megy, de azt két vagy több dolog közül lehet kiválasztani. Fontos kérdés itt az, hogy kit illet a választás? Ezt a felek a szerződés-kötéskor rendesen maguk állapítják meg, ha mégis nem teszik, — az adóst illeti a választás. A választást az adós a lerováskor ejti meg; a hitelező pedig, ha neki van fentartva, a lejáratkor. A választás után a bizonytalanság megszűnik és egyedivé alakul a szolgáltatás. Megesik, hogy bizalmi férfinak van bízva a választás a felek megállapodásából; akkor ez teltételelessé teszi a kötetést. Sok combinatio képzelhető a vagylagos szerződéseknel azon esetre, ha az egyik-másik szolgáltatási tárgy meghiusul, lehetetlenné lesz a dolog tönkremenése miatt, melyet előidézhet vagy a véletlen vagy az adós vagy a hitelező; ezt még complicálja az, ha a hitelezőt, vagy az adóst illeti a választás.

Az alternatív szolgáltatással rokon az alternatíva facultas, a vagylagos felhatalmazás, midőn egyetlen dologra megy a szolgáltatási kötelezettség, de jogában áll az adósnak helyette mást szolgáltatni; így ha a haszonkölcsönbe adott dolog elvesz, a kölcsönvevő megtéríti a dolog értékét; ha az elvesztett dolog előkerül, a haszonkölcsön adó

kivánhatja a dolgot, az érték visszaadása mellett, de jogában van az értékét megtartani.

B) Fajszerű szolgáltatások (genericus kötelmek) midőn meg van állapítva a faj, mint keret, melyből a szolgáltatásnak kikerülni kell, pl. buza, liszt, bor; mivel pedig a fajnak végtelen sorozata van, a szolgáltatás határozottsága megkívánja, hogy a megjelölt keretből bizonyos számú, súlyú és mértékű mennyiség menjen szolgáltatásba, pl. 100 mm. buza, 100 hektoliter bor s. i. t. Mivel a fajon belül az egyes dolgok mint helyettesíthetők egymással fölérik, azért a súly, szám vagy mérték a szolgáltatást minden irányban határozottá teszi a forgalom számára. A mennyiben a faj minősége közelebbről meghatározva nincs, közép minőségűt kell szolgáltatni. Az ily fajszerű szolgáltatásnál a keretet szűkebbre is lehet szabni, pl. tiszavidéki buza, érmelléki bor. Itt a faj már korlátozottabb. Ha még inkább korlátozzuk a fajt, amint lehet, pl. 100 hliter érmelléki, pinczéből, ez már közeledik az egyedileg megjelölt szolgáltatáshoz, ami fontos azért, mert ily esetben a faj elpusztulása a szerződést teszi érvénytelenné, holott rendesen a fajszerű szolgáltatás nem vész el (genus perire non censetur). A kiválasztás után, mely az adósti illeti rendesen, az ily fajszerű szolgáltatás is egyedivé lesz, pl. 100 ló szolgáltatás, ha azok már együtt vannak. A fajszerű szolgáltatásra irányuló szerződések a tömeg-forgalom eszközei.

7. §. Pénzszolgáltatás.

A fajszerű szolgáltatások közt a legjelentősebb és leggyakoribb a pénzszolgáltatás, mert nemcsak a „pénz” szolgáltatás praedemináló a forgalomban, hanem minden egyéb szolgáltatás is átváltoztathatik pénzürtékre, lévén a pénz a javak általános érték-mérője.

A pénz anyagát a forgalom állapítja meg. A társas élet kezdetleges korától a nemes érczek: arany, ezüst szerepelnek pénzanyagként, mint erre tökéletesen beválók. Ha az állam törvénye a pénzt rendezi, kijelentve, hogy egy vámfont ezüsből 45 darab egyforintost veret, melyben $\frac{900}{1000}$ rész tiszta ezüst foglaltatik, akkor eme rendezéssel törvényes pénzt

teremt (valuta, Währung, etalon, standard), melyet aztán a belforgalomban mindenki köteles, teljes névértékben elfogadni. Ha a nemes ércz feldarabolásánál az állam tekintetbe veszi a pénzanyag ár-állását a világforgalomban, akkor pénzdarabjai a külföldön is elfogadtatnak, mert nemes ércztartalmuk (beltartalom) megfelel ama értéknek, mely a névértékben nyer kifejezést.

Ma az ezüst, mint valuta, lassan leszorul a pénz szerepéről, demonetizálódik; a nagy államok már csak az aranyat minősítik pénzü. Eme áramlat befolyása alatt a mi államunk is kimondotta (1892. évi 17. tczikben), hogy az eddigi ezüstvaluta helyébe az aranyvalutát lépteti, csak az aranyat tekinti pénznek; és pedig az aranynak világpiaczi árállása szerint olyképen, hogy egy kilogramm tiszta aranyból 3280 koronát ver, vagy, mivel egy koronás arany igen kicsi volna, megfelelő számú 10 és 20 koronás darabokat. Ez a mivelet ezideig még nincs keresztül vive. De ha bekövetkezik az idő, midőn az arany lesz az igazi pénz, azért a most forgalomban levő ezüst ftosok megtartják még egyelőre pénzjellegüket, oly arányban, hogy egy ezüst forint egyenlő két arany koronával. Ez időig nem lesz tiszta aranyvalutánk, mert az ezüst is pénz marad, melyet névértékben kell elfogadni, noha az ezüst forint a benne foglalt ezüst-anyag értékviszonyánál fogva az aranyhoz, csak 84 arany krajczárnak felel meg.

Az átmenetre alapul az szolgál, hogy az ezüst és arany árviszonyát a törvény 1:19-hez szabta meg, ami az 1892. évi ezüstárnak volt megfelelő arányban.

A törvényes pénzen kívül van váltópénz is, kisebb értékek kiegyenlítésére; ilyenek: az ezüst korona, a nikkel- és bronzérmek. Ezek nem valódi pénzek, csak pénzhelyettesítők, mert a névértékek alól marad a bennünk foglalt ércz forgalmi értékénél. Ez okon az ily váltópénzt a magánfelek csak korlátolt számban kötelesek, névérték szerint fizetésül elfogadni; koronából 50 darabot, nikkelérmet 10 koronáig, bronzérmet egy korona határáig. Az államnak mégis kötelessége korlátlanul fizetésképen elfogadni.

Még a papírpénzről kell megemlékeznünk; ez is csak pénzhelyettesítő szabály szerint. A papírpénz

lehet államjegy vagy bankjegy, ha az állam egy nagy bankot (nálunk az osztr.-magyar bank) bíz meg pénzutalványok kibocsájtásával. Az államjegyek épúgy, mint a váltópénznek forgalmi képessége azon alapszik, hogy az állam azt fizetésül névérték szerint elfogadni köteles. Ha az állam se fogadja el a maga jegyeit névértékben, ez már beteges pénzügyi viszonyokra vall. A bankjegyeket a kibocsájtó intézet tartozik beváltani bármikor nemes érczre. Ha ez alól a bankot az állam feloldja és így a bankjegyeket kényszerű forgalmat decretál, névértékben való elfogadásra, ebből papirvaluta alakul, ami megrendülését jelenti a pénzviszonyoknak és a külkereskedésben nagy kárt okoz, mert ott már csak felpénzzel (agióval) fogadják az ily jegyeket fizetésül. Ma a bank jegyeit ezüstre tényleg beváltja, mert az ezüst értékéből időközben már sokat veszített.

A törvényes pénzen kívül nem törvényes pénz is van a forgalomban, minők nálunk a körmőczyi és a 10—20 frankos aranyok. Ezek mindig a törvényes pénzben kifejezett árfolyam szerint veendőek.

Ami a pénzszolgáltatás lerovását illeti, különböztetnünk kell belföldön és külföldön való lerovás közt. Akinek belföldön kell fizetni a mi törvényes pénzünkben (ha külföldi is), az fizethet a mi törvényes pénzünkön, melyet a hitelező névértékben köteles elfogadni. Ez a törvényes pénz természetéből folyik. Ha az állam megváltoztatja a valutát, úgy a fizetés idején fenálló valutában kell fizetni azon arány szerint, melyet a törvény a régi és az új valuta közt megszabni szokott. Ez nálunk az aranyvalutára való átmenetnél 1:19 arányban van megállapítva (Egy vámfont arany egyenlő értékű 19 vámfont ezüsttel.). Ha pedig az állam a pénzlábot változtatja meg, pl. egy vámfont ezüstből nem 45, hanem 90 darab forintostakat veretne, akkor az adós köteles az új pénzben annyi darabot szolgáltatni, amennyit a régi pénz ércztartalmából az új pénzben verni lehet, tehát 100 forint helyet 200 forintot az új pénzben.

Ha ellenben külföldön kell fizetni, a külföldi hitelező a náluk pénzként szereplő anyagban követelheti a lerovást. Ez kétféleképen történhetik: vagy külföldi pénzben fizet, például márkában vagy fran-

kokban, mit tenni is kell, ha „effectiv“ fizetés van kikötve; vagy fizet az adós az ő állama pénzében, de ezt a hitelező csak árfolyam szerint fogadja el, amire ugyanis a forgalom becsüli a mi pénzünket a világpiaczon.

8. §. A kamat.

Pénznek vagy más helyettesíthető javaknak átengedett vagy elvont használatáért járó díjat kamatnak nevezzük, mely mindig a tőkének bizonyos százalékában nyer kifejezést, mi a kamatlábot alkotja. A kamat tőkét feltételez, mert ennek járuléka, polgári gyümölcszeként szerepel. Ebben különbözik a járadéktól (rente), melynek hátterében nincs tőke, és az osztaléktól, mely csak akkor jár, ha van a részvénytőke után jövedelem, holott a kamat teljesítendő, függetlenül a tényleges gyümölcsözéstől. A kamat lehet szerződéses, törvényes és késedelmi.

1. A szerződésen alapuló kamathoz, ha az a törvényest meghaladja, írásbeli kikötés szükséges, különben azt keresettel nem lehet érvényesíteni; de ha fizetve lett kereset nélkül, vissza nem követelhető. A szerződéses kamatszedésnek a törvény kamat-maximum felállítása által szab korlátot, ez 8% százalék. Ezen túl a bíró nem mehet a kamat megállapításban (1877. évi 8. t.-cz.). Uzsora vétségét követi el az, aki az adós szorult helyzetét, könnyelműségét, tapasztalatlanságát, 8 százalékot meghaladó kamatszedéssel kizsákmányolja (1885. évi 25. t.-cz.). Az uzsorásügylet semmis, mint tilos; a hitelező büntetendő. 2. Törvényes a kamat, midőn a törvény szabja meg a kamatjáradék eseteit és a kamatlábot is. A törvényes kamat 5% százalék (1895. évi 25. t.-cz.). Ez váltó- és keresk. ügyletekre nem vonatkozik. Ha kamat ki van kötve a kamatláb megállapítása nélkül, akkor a törvényszabta kamat követelhető. Pénzletétek után bírói kézhez a kamat 3 százalék. 3. Késedelmi kamat jár, midőn az adós késedelembe esik a szolgáltatással és eme késedelemből eredő kár a kamattal nyer kiegyenlítést. A kikötött magasabb kamat késedelem esetén is jár. A késedelmi kamatot meghaladó nagyobb kárt is követelhet a hitelező, ha ezt igazolni képes a késede-

delem okából. A kamat a tőkével együtt követelendő, de a lejárt kamatot önállóan is lehet érvényesíteni. A tőke visszafizetése után, fentartás nélkül, kamatigénynek nincs helye, valamint akkor sem, ha a tőke elévült, mert a kamat csak járulék. Hol nincs tőke, kamat sem követelhető. A kamat után nem jár kamat, csak a perindítás napjától; de kikötni lehet, valamint azt is, hogy a kamat a tőkéhez csatoltassék (anatocismus). A kamat 3 év alatt évül el, de csak a hitelezési ügyletekből eredő; a birói vagy a törvényes kamat 32 év alatt.

9. §. *Kártérítés és vétkesség.*

Kár: létező vagyonunk apadása vagy a jövőben remélhető vagyoni gyarapodásunk elmaradása (damnum emergens, lucrum cessans). Vagyoni helyzetünket ért hátrányok elhárítása az érdek megtérítés (id, quod interest).

Hogy az a károsodás, mely vagyonunkat érte, helyreállíttassék, arra különös oknak kell fenforogni; ha ilyen kártérítésre kötelező ok nincs, akkor a kárt mint véletlenből eredőt, a károsultnak kell viselni (casus a nullo praestantur). A kártérítésre kötelező okok: 1. a szerződés; 2. a vétkesség; 3. törvényes intézkedés.

1. A szerződés önállóan irányulhat kártérítésre, azért kötjük, hogy a véletlen kárt magunkról elhárítsuk; ilyen a tűz-jégkár elleni biztosítási szerződés. Ezen kívül a szerződő társak is kötelesek kártérítésre, ha a szerződésszerű szolgáltatás lerovása körül vétkességbe esnek, mi a másik félre kárt okozó. A vétkesség lehet: a) szándékosságból eredő (dolus), ez feltétlen felelősséget von maga után; b) nagyfokú hanyagság (culpa lata), ez is minden körülmény közt felelőssé tesz a szerződéses viszonyban, mert majdnem azonos a szándékossággal (culpa lata dolo est proxima); c) gondatlanság (culpa levis), midőn valaki a szorgos családapa gondosságát elhanyagolva, okoz kárt a szerződő társnak. Mivel ez magasfokú figyelmet kíván, nem minden szerződésnél szavatolunk ennek be nem tartásából eredő kárért; csak ott, ahol a törvény ezt elrendeli, pl. haszonkölcsonnél vagy a hol a felek ezt szerződés-

sileg kikötik. Kiterjed ez a felelősség az őrzésre is (custodia), ha erre vagyunk kötelezve. A culpa levisnek egyik válfaja: a diligentia quam in suis rebus. Mig amaz: objectiv mértéke a gondosságnak, ez: csak subjectiv, egyéni, oly mértéke a figyelemnek, melyet saját ügyeink ellátása körül alkalmazni szoktunk. Számos viszonynál csak ily mértékig vagyunk felelősek; pl. társasági viszonynál, tulajdon közösségnél. Ilyen vétkesség a késedelem is a szolgáltatás körül.

2. Vétkesség (delictum), törvényellenes magatartás — szerződéses viszony nélkül, midőn másnak öntudatosan vagy nagyfokú hanyagságból (ex dissoluta negligentia) kárt okozunk, akár positiv, akár negativ kárt. Mivel kölcsönösen mindenki köteles a törvényes intézkedések előtt meghajolni, azért a vétkes, másnak kárt okozó magatartás (tilos viselkedés) feltétlenül kártérítésre kötelez. Ez a kár első sorban anyagi, vagyoni kár, másodsorban kiterjed egyéb javainkban előidézett hátrányokra is, így életünk, testi épségünk, egészségünk, becsületünk ellen irányuló vétkes magatartásra.

3. A törvény — vétkesség fenforgása nélkül is kötelezhet bizonyos tények alapján kártérítésre, méltányosságból; ilyen sokféle lehet külön törvények alapján.

A kár méreteire nézve elv az, hogy a károsultnak teljes kárpótlás adassék, azaz, a vagyonán ejtett rés teljesen ki legyen pótolva. A vétkesség fokai erre közömbösek. Ez a kár lehet a tönkretett dolog rendes ára, piaci ára, melylyel a dolog minden gazdálkodóra bir; de lehet rendkívüli ár is, ha igazolható, hogy a megsemmített dolog a károsult egyéni helyzetében magasabb értéket képviselt. Például ló mint igavonó rendes árral bir; a ló mint paripa vagy versenyló már rendkívüli értékű. Ezt a károsultnak mégis igazolni kell. A hajlami ár (pretium affectionis) mint gazdasági alapon nem nyugvó — nem jön tekintetbe.

Nehézséget szül az elmaradt haszon megtérítésének mérete. Hogy valamely felelősséget megállapító cselekvés mily nyereségtől, remélt haszontól fosztott meg valakit, ezt számszerűen nem lehet igazolni. Ha mégis a dolog rendes menetében és a tett intézkedések alapján valószínűvé tehető a va-

gyoni előny, mely mégis elmaradt a közbejött tény miatt, akkor a bíróság az összes körülmények figyelembe vételével szabja meg belátása szerint a kárt (1893. évi 18. t.-cz. 69. §.).

Igy, ha a kereskedő a vett árut már eladta, de mivel az adós nem szolgáltat — az ügylet meghiúsul, az ebből eredő kárt az adós okozza; vagy ha időközben kiviteli tilalom áll be, mi miatt a hitelező nem teljesíthet; vagy a kereskedő eladta volna az árut, ha az pontosan lesz szolgáltatva, időközben az ár mégis hanyatlott. Merő föltevés vagy eshetőség azonban nem elegendő az elmaradt haszon követelésére.

A kártérítés tanában a következő elvek mértékadók: 1. Okozati viszony legyen a kár és a felelősséget megállapító tett közt; lehet a károsító ténynek közvetlen eredménye a kár, vagy csak közvetve, ezért is felelni kell. Így ha az őrizetbe vett bundát ellopják, mert nem csukták be a helyiséget, a közvetlen oka a kárnak a lopás, de közvetve hanyagságunk, az el nem zárás, mely nélkül a lopás nem következett volna be. Ha beteg állatot veszünk, eladó elhallgatván ezt, és ez megfertőzi többi állatainkat, felelős lesz az eladó a kárért. De már nem, ha valaki házunkban kárt okoz, ezt munkásaival helyrehozhatja, akik aztán meglopják a ház tulajdonosát. Itt a lopás és kártokozás közt nincs meg az okozati kapocs, valamint akkor sem, ha valakit megsebesítünk, és az orvos ügyetlen kezelése miatt a sebesült elhalálozik. A halálért nem felelős a sebesítő. 2. Ha valaki a dolgot elpusztítja, mely később magától is elpusztult volna, azért a felelősség megáll; pl. a bérlő elhanyagolja az épület tatarozását, melyet aztán a tűz elhamvaszt. 3. Ha a károsult a bekövetkezett kárt elháríthatta volna és nem tette, nem igényelhet kártérítést. 4. Ha valakinek károsító tényéből a károsultra egyidejűleg haszon is származik, a hasznót a kárba be lehet tudni (*Compensatio lucri cum damno.*). Áll ez akkor is, ha egyik tény kárt, a másik hasznót hoz a károsultra. 5. Ha a károsult maga is részben oka a kárnak, akkor ő a károsítóval egyenlően viseli a kárt, ha az aránya a károkozásnak meg nem állapítható. 6. A kár a bírói ítélet hozatalának időpontja szerint szabandó meg;

de igazolható a kár nagyobb volta a kártokozás idejéből vagy helyéből is. A kárösszeg után kamat jár, még pedig a kártokozástól; gyakorlatunk azonban csak a kereset benyújtásától adja.

10. §. Késedelem (*mora*).

A szerződésen belül előidézett vétkes késedelem a szolgáltatás lerovása vagy elfogadása iránt szintén okoz kárt, melyért felelős lehet első sorban az adós, de a hitelező is.

I. Az adós késedelmes, ha nem teljesít kikötés-szerűen és ez vétkességére vezethető vissza. A késedelemhez szükséges: 1. A követelés lejárt, a felmondás vagy más feltétel bekövetkezése. Viszterhes szerződésnél, ahol a szolgáltatás kölcsönös, és így ennek felváltva, egy huzamban kell történni, szükséges a szolgáltatásnak felajánlása (*oblatio*) az egyik részről. Perdöntő kifogás esetén nincs késedelem. 2. A hitelező felszólítása a teljesítésre (*interpellatio*). A hitelező helyett a meghatalmazott is intézheti a felhívást. Ezt az adóshoz vagy képviselőjéhez kell intézni. Nem szükséges a felszólítás: a) oly adós ellen, aki a hitelező dolgát ellopta vagy szándékosan elvonta, b) aki ellen a felszólítás nem mehet végbe, mert nincs lakása, nem található, vagy bujkál; c) ha a lejárati naptárszerűen nyert megállapítást (*dies interpellat pro homine*). 3. A késedelem vétkességből származzék. Ha az adós tőle nem függő és el nem hárítható okokból esik késedelembe, ez őt felmenti a késedelem következményei alól. Ezt neki kell igazolni; pl. árvíz, háború, forradalom, forgalmi akadályok (behívás katonai szolgálatra?) A teljesítési eszközök hiánya nem mentő ok; elvértve az lehet a tartozás nem tudása.

A késedelem következményei: elvileg a hitelező érdekének megtérítése, mely a késedelmes szolgáltatásból eredett. Részletesen: 1. Az adósra nehezedik a szolgáltatandó dolog véletlen elvesztének veszélye, hacsak azt nem igazolja az adós, hogy az elpusztulás a hitelezőnél is bekövetkezett volna. 2. Adós felelős az értékcsökkenésért, hacsak be nem győzi, hogy ez a hitelezőnél is érte volna a dolgot, például pontos teljesítés esetén sem adott volna túl

rajta. 3. A késedelemtől illeti a hitelezőt a szolgáltatandó dolog gyümölcse és minden járuléka, a pénztől késedelmi kamat, esetleg ennél nagyobb kár, ha igazolni tudja.

A késedelem következménye elenyészik (mora purgatur): 1. Ha az adós felajánlja a szolgáltatást (oblatio); de ennek komolynak kell lenni, reálisnak, melylyel a hitelező követelése teljesen kielégítést nyerhet. 3. Ha a hitelező a késedelmes szolgáltatást fentartás nélkül elfogadja. 4. Ha a hitelező lemond a késedelemből eredő kárról. A hitelező a késedelem okából a szerződéstől rendesen nem léphet vissza, hacsak nem igazolja, hogy a késői szolgáltatás reá nézve elvesztette értékét. Ilyen az idővásár.

II. Hitelező is eshetik késedelembe, ha a kellő időben felajánlott szolgáltatást nem fogadja el, ok nélkül. A hitelezőnek csak joga származik ugyan a kötelmi viszonyból, de ezért a kellően felajánlott szolgáltatás elfogadására neki is készen kell lenni, nehogy huza-vonája az adóst hátrányba sodorja. A hitelező legtöbb esetben passiv magatartással is eleget tehet a szolgáltatás elfogadásának, de kivételesen részéről is foroghat fen szüksége a közreműködésnek, melynek elmulasztása késedelmet szül rá nézve; így a munkaszerződésnél a hely kijelölése, a számszámok átadása, a teljesítési helyen való megjelenés. A hitelező késedelmét maga után vonja: 1. Ha az adós a teljes szolgáltatást ajánlja fel, a kellő helyen és időben, és hitelező azt visszautasítja. 2. Ha a hitelező mentő okot késedelme miatt felhozni nem tud.

A hitelező késedelmének hátránya: 1. Az adós nem viseli a veszélyt, legfőlebb a szándékosságból és nagy fokú hanyagságból előidézettet. 2. Megszűnik a kamatfizetés. 3. Joga van a szolgáltatást bírói őrizetre bízni, ha ez nem megy, élő állatnál pl., közhatóság útján eladni a dolgot, a hitelező veszélyére. A késedelem hatása megszűnik, ha a hitelező elfogadja a szolgáltatást, de tartozik az adósnak a késedelem szülte költségeit megtéríteni.

11. §. A szolgáltatás helye és ideje.

I. A szolgáltatás helye az, ahol a teljesítésnek végbe kell menni, ahol a hitelező azt elfogadni tar-

tozik. Ez a hely lehet szerződésileg megjelölt, vagy nem. Sok esetben a dolog természete kényszerűen dönt a hely kérdése iránt, melytől eltérni nem is lehet, pl. aratási szerződésnél, erdővágásnál, építkezésnél; máskor meg a szokás, a közfelfogás irányadó a szolgáltatási hely iránt. Rendesen ott kell szolgáltatni, ahol a dolog fekszik a szerződés-kötéskor. Ha a hitelező az átvételre meg nem jelenik, késedelem áll be. Az adósnek keresetbe vonása is fixirozhatja a teljesítés helyét. Pénzszolgáltatást az adós a hitelezőhöz tartozik hozni vagy küldeni az ő rendes lak- vagy üzleti helyiségébe. Ellenben bemutatóra szóló papirokat az adós telepére vagy lakóhelyére kell vinni, kiegyenlítés végett (Hozom-viszem adósság, Bring- und Holschuld). A kereskedelmi világban a kereskedő köteles a vásárolt árut a vevőhöz küldeni, de ennek költségén és veszélyére.

II. A szolgáltatás ideje a lejárat, amikor a szolgáltatás biróilag követelhető. Ha a szerződés nem állapít meg lejáratit időt, a szolgáltatás rögtön követelhető, hacsak a szolgáltatás természete vagy különös okok halasztást nem tesznek indokolttá. A lejárat felmondáshoz és felmondás után bizonyos időhöz is köthető. A felmondás egyoldalú intézkedés, végbemeget bíróságon kívül (ajánlott levélben), vagy hatósági úton (közjegyzői értesítés). Történhetik a felmondás keresetindítással is. A felmondással egyébként valamely jogviszony végét szokták megállapítani, pl. bérleteknél. Az ügyleteknél szerződésileg megszabott időhatározás, lejáratit idő, rendszerint az adós javára szól (*diei adjectio pro reo est*), miből folyik, hogy a hitelező a lejárat előtt nem követelhet, de az adós előbb szolgáltatathat, melyet a hitelező elfogadni tartozik, hacsak nem időszerűtlen a teljesítés, vagy az nem derül ki, hogy a lejárat a hitelező érdekében is történt. Ha az adós előbb fizet, időközi kamat levonására nincs jogosítva, hacsak nem stipuláltatott. A szolgáltatás időpontjának szabatos kijelölése egyszersmint feltételként is szerepelhet, melynek be nem tartása hitelezőt feljogosítja az ügylettől való elállásra. Ezek a fixügyletek.

68. §. *A szerződés megerősítései: foglалó, bánatpénz, kötbér.*

I. Foglалó az, amit az egyik szerződő fél a másíknak a szerződés létrejövételének külső jeléül átad. Az ígéret nem foglaló. Foglалóval az ügylet perfectióra jutása nyer látható megtestesülést (arrha confirmatoria). Ilyenül kisebb-nagyobb pénzdarab szokott használtatni. Néha a foglalót a szokás az ügylet lényeges formájává emeli, így a cselédfogadásnál. A foglaló-adásnak azonban egy másik szerepe is van, hogy a szerződésszerű teljesítésnek biztosítékául szolgáljon; de ez csak akkor következik be, ha a foglaló nagyobb értéket képvisel. Itt a foglaló esetleges elvesztése nem teljesítés miatt, arra sarkallja a foglaló adóját, hogy a szerződést megállja, teljesítsen és evvel megmentse a foglalóul adott értéket.

A másik fél, aki foglalót kapott, a nagyobb értékű foglaló ingyenes megtartása fejében talán hajlandó a másíkat a kötelékből kibocsájtani, ha a foglalóban a szerződés megíiusulásából eredő kárát pótolva találja; de csak ekkor. Egyébként feltétlenül ragaszkodhatik a szerződés megvalósításához és ha a másik fél nem teljesít a foglaló daczára, ebből eredő kárát követelheti, hacsak a foglaló ezt nem födi. A tetemes foglaló elvesztése — ha evvel a másik fél beéri, és a szerződéstől a visszalépést megengedi, képezi a poenalis elemet a foglalónál. Ha a foglalót vevő ennek kétszeresét bocsájtja a másik fél rendelkezésére, úgy ez szintén feloldhatja amaszt a szerződés alól, ha akarja, mit csak akkor tesz, ha a foglaló értéke compensálja kárát a szerződés megíiusulásáért. A foglaló a szerződés teljesítésekor betudandó vagy visszadandó. A foglaló elhasználása meg van engedve.

II. Bánatpénz, midőn az ilyenül adott vagy ígért összeg elvesztése fejében a fél a szerződéstől való visszalépést fentartja magának (Wandelpön). Arra kell nézni, hogy a bánatpénz oly érték legyen, mely a másik felet a megbánás esetén kárpótolja a szerződés megdőlteből eredő hátrányért. Megesik, hogy a foglaló-adáskor a visszalépés is kiköttetik, amikor a foglaló bánatpénzzé lesz. A bánatpénzzel kötött ügyletnél a másik fél nem perelhet teljesítésre,

hanem alternative: vagy teljesítésre vagy a bánatpénz-fizetésre, mikor a bánatpénzt ígérő a két eshetőség közül választhat. Aki a teljesítést már megkezdette, többé vissza nem léphet.

III. Kötér (poena conventionalis) az, midőn a szerződészerű teljesítés elmaradása vagy késedelmes lerovása esetére az egyik fél ebből eredő kárát előre számszerűen megállapítja és annak fizetésére a másik felet kötelezi. Célja tehát, hogy kárigazolás nélkül megkapja a kikötő fél előre fixirozott kárát a kikötött eshetőségekre. Ez mellékszerződés. A hitelező kérheti a szerződéses szolgáltatást, de beérheti a kötérral is, ha nem áll többé érdekében a késői teljesítés lerovása. De mindkettőt: a teljesítést és kötbért nem szabad követelnie, hacsak világosan kikötve nincs.

A kötbért meghaladó kár is követelhető, de csak kellő kárigazolás mellett; viszont a kötbér leszállítása is megengedett, ha az adós bizonyítani tudja, hogy a tényleges kár csekélyebb. A kötbér feltételes kötés; döntő, hogy a felek mily előfeltételre állapították meg. A kötbér esedékes, ha a kitűzött határidő vagy határnap, melyen a szerződés teljesítésnek vége kellett volna menni, eredménytelenül elmúlt; ha ily időjelölés nincs, akkor a felszólítás pótolja. Igen gyakori a kötbér nemtevésre, a kötbér ilyenkor az elvállalt kötelezettség megszegésével esedékes; így, ha kikötöm kötbér mellett, hogy szomszédom esti 10 órán túl ne zongorázzon, a zongorázás megtörténtével követelhető a kötbér. Nem jár a kötbér, ha az adós igazolja, hogy tőle nem függő ok miatt nem szolgáltatott vagy esett késedelembe; pl. a házépítést rendkívüli időviszonyok hátráltatták, vagy ha az alapügylet érvénytelen, tilos, vagy a felek ezt feloldják.

69. §. Harmadik személy javára kötött szerződések.

Ha a szerződésben álló felek egyike az ő neki járó ellenszolgáltatást egy harmadik személy javára ígérteti oda és köti le, — akkor ez a harmadik személy jogot nyer eme ügyletből a neki szánt előnyre,

noha nem vett részt az ügyletben. Ilyen ügyletek ma az életbiztosításiak, midőn a biztosító fél az ő elhunytára stipulált összeget valamely harmadik személynek, gyermekeinek, feleségének szánja vagy még bizonytalan személynek, aki felmutatja a kötést, mely bemutatóra szól. Gyakori az is, hogy az apa birtokát átruházza már élteben egyik gyermekére, és a vételárt a többi gyermekeinek rendeli kifizetni mint örökségi jutót, akár rögtön, a szerződés megkötésével, akár az apa halálával. A fuvarozási ügylet is ilyen berendezésű; a címzett csak a vevény átadásával bír követelési joggal az árú kiadására. Ezen szerződési faj úgy tekintendő, mint a melyből az egyik szerződő társ kötelező ígéretet tesz egy harmadik javára.

Ezen harmadik személy közvetlenül az alapügyletből nyer jogot, nem átruházás vagy megbízás útján. Csak azt nem lehet egységesen megszabni, hogy mikor szerzi meg a jogot, rögtön vagy később? Ez az ígéretvevő szándékától függ, mely változhatik a concret viszonyok szerint.

Igy az életbiztosításnál bizonyos korig a biztosító magának tarthatja fen a kereseti jogot, ha mégis előbb elhunyt, az másra száll. Az öregség ellátásánál is a concret helyzet szerint lesz elrendezve, hogy a birtokot átvevő testvér rögtön fizesse-e az örökségi jutót, vagy csak az apa elhunytá után, ha addig az örökségi jutalékok jövedelmére neki van szüksége, mert kisebb a vagyon.

A harmadik személy kereseti joga ellen az ígérettevő az alapszerződésből kifolyó kifogásait megteheti, hacsak nem causa nélküli az ügylet.

70. §. A szerződések átruházása.

A szerződéseknel a személyek a változó, a szolgáltatás a maradandó elem. Ezért a szolgáltatás körében úgy a hitelező, mint az adós személyében állhat be változás, személycsere; ha a hitelezőnél fordul ez elő, akkor azt engedménynek (*cessio*) mondjuk, ha pedig az adósnál, az adósság átruházást szül.

I. Engedmény, midőn a jogügylet keretében a hitelező helyébe más személy lép, kire a hitelező

jogköre megy át. Aki jogát átruházza, az engedményező, akire a jog átmegy — engedményes. A vagyonjogok mind alkalmasak az ily személycserére, kivéve azokat, amelyek a hitelező személyéhez tapadtak, ahol a szolgáltatás tartalma alterálódna a személycserével, pl. tartásnál, vagy midőn a törvény nem tűri az átruházást; de a szerződés is eltilthatja.

Engedményezni lehet lejárt, feltételes, jövőbeli és keresetnélküli jogokat, dologbeli, sőt per alatt álló igényeket is. A joggal együtt a mellékjogok is átmennek, így a jelzálog, kézi zálog, kezesség, kamat és kötbérigények, ha már esedékessé nem váltak.

Az engedmény a két fél egybehangzó, egyező, akaratán mint jogi tényen épül fel, mihez nem szükséges jogi ok (causa); de forma se, hacsak az eredeti jogszerzés ilyenhez nem volt kötve. Azonban az engedményes követelheti a jog bizonyításához szükséges okmányok, tanúsítványok kiadását, a kézi zálog átadását és jelzálog átruházását, valamint az engedményezési cselekvésnek írásba foglalását, melynek költségeit ő viseli. A bemutatóra vagy rendeltre szóló értékpapírok a papír átadásával ruháztatnak át. Az engedményesnek az adóshoz való közvetlen viszonyát az értesítés (denuntiatio) hozza létre, mely akár az engedményestől, akár az engedményezőtől indulhat ki, sőt ha az adós más uton nyer értesülést az engedményről, ez is elég. Az értesítés végbe mehet hatóságilag, vagy magánúton, ajánlott levélben. Az adós csak az értesítéstől van az engedményesnek lekötve; előbb tehát ő az eredeti hitelezőjének teljesíthet, (ha ez elfogadja) jogszüntető hatálylyal. De az engedményezés mégis független jogi actus az értesítéstől, ez csak az adóst hozza az új hitelezőhöz jogi kapcsolatba. Az engedményező tehát az engedményezés tényével megszűnik hitelező lenni, másod ízben már át nem ruházhatja ugyanezt a követelést, sem le nem foglalható és ha csődbe esik, ez nem fog a csődtömeghez tartozni, ha az értesítés még nem jutott is el az adóshoz. Az értesítés csak az adós védelmére van, hogy az ő jóhiszemű eljárása rá nézve hátrányos ne lehessen.

Alapely az engedménynél, hogy az adós jogállása semmi irányban változást nem szenvedhet, amint-hogy az engedmény az ő meghallgatása nélkül megy végbe; kötelezettsége a régi marad. Ebből folyik,

hogy ő az értesítésig, minden az engedményező ellen fenálló kifogását az engedményes ellen is érvényesítheti, még a compensatiót is. Az ügylettel kapcsolatos kedvezmények, valamint az engedményezőt megilletők is átszállanak ugyan az engedményesre, de az ő személyes kedvezményeit nem érvényesítheti az adós ellen. Szabad az adósnak az engedményezésből vagy az engedményes személye ellen felmerült kifogásait is érvényre juttatni. De azt nem vetheti ellen, hogy az engedményes kevesebbet adott a követelésért, mint amennyivel az adós tartozik (*lex Anastasiana*). Ha az adós az engedményt elismerte, akkor mégis elesik az engedményező ellen fenállott kifogásaitól. Nehogy az adós kétszeri fizetés veszélyének legyen kitéve, az engedményes kezéhez történt teljesítéskor követelheti a tartozásról fenállott igazolványok (adóslevél) kiadását; vagy ha több engedményes fordul ellene, és ő nem tud eligazodni a fölött, melyiket illeti a követelés, megtagadhatja a fizetést az elsőbbség tisztázásáig, vagy bírói kézbe adhatja a tartozott összeget.

Az engedményező viszont köteles kiadni az engedményesnek azt, amit ő az engedmény után, de még az értesítés előtt az adóstól lerováskép föl vett. Felelős továbbá az engedményesnek az átruházott követelés valódisága- és behajthatóságaért, de még sem azon határon túl, amennyit az engedményes a követelés megvásárlásáért fizetett. Az ingyenes engedménynél ez a felelősség elesik; csak a dolusért szavatol az ajándékozó. De a viszterhes engedménynél is eleshetik az engedményező szavatossága, ha: 1) a behajthatóság az engedményes hanyagsága miatt, vagy véletlenségből szűnt meg, mert pl. a lejáratkor az adóst nem szorgalmazta; 2) ha az engedményezett követelés jelzálogilag biztosítva volt, mikor a telekkönyv tájékoztat a behajthatóságról. Ellenkezőt szerződésileg lehet kikötni.

Engedmény végbemeget bírósági ítélettel (végrehajtás útján megveszi valaki az elárvezett követelést vagy bírói osztályítelet útján jut valamelyik örökösnek), vagy a törvény erejénél fogva is, ha a kezes fizet az adós helyett vagy a jelzáloggal terhelt ingatlan tulajdonosa fizet idegen adósságot.

II. Adósság elvállalás az, ha az adós személyében történik személycsere, azaz ha harmadik

vállalja magára az adósság kiegyenlítését. Ez kétféleképen megy végbe: 1) ha a hitelező az új adóst elfogadja és evvel egyidejűleg a régi adósát a kötelékből kibocsájtja, mihez tehát két szerződés szükséges; egyik az új és régi adós közt, másik a hitelező és a régi adós közt, melyben a hitelező az adós személycseréjébe beleegyezését adja; 2) ha a hitelező megkérdezése nélkül a harmadik személy arra vállalkozik, hogy a régi adós helyett fizet. Ily esetben a hitelezőnek, amint az új adós kötelezettségéről értesülést nyer, két adós ellen lehet fordulnia: a régi ellen, a kit a kötelékből még ki nem bocsájtott és az új ellen, aki magára kötelezettséget vállalt a hitelező iránt. Itt a hitelező beleegyezése nem lényeges, az ő jogállása nem változik, sőt javul. A hitelező az értesítéstől fogva bir az új adós ellen kereseti joggal. A két adós közti jogviszonyhoz semmi köze. Hogy mi okon vállalkozott az új adós, fedezetellenében-e, vagy mert adósa a régi adósnak, mikor az adósság elvállalással ő is adósságot törleszt, az a két adós belső viszonya. A hitelező fordulhat cumulative mindkét adós ellen; de ha az ujat fogja csak keresetbe, ez mindama kifogásokat megteheti, melyek a régi adóst megilletik. Ezt a viszonyt másképp utalványozásnak is nevezzük, teljesnek, ha a régi adós köteleke megszűnik, nem teljesnek, ha ő is benmarad a kötelékben. Előfordul ez, ha az ingatlan vevője a jelzálogos követeléseket elvállalja, betudva azokat a vételárba.

71. §. *A szerződések megszűnése.*

Kötelmi viszonyok azért alakulnak, hogy az adósnak előbb vagy utóbb bekövetkező teljesítése által véget érjenek. Ez a kielégítés vagy fizetés által történik legtökélyetesebben; de vannak egyéb meg, szűnési módok is, mint a fizetés helyettesítői. Ilyenek a fizetésül való átadás, birói letét, ujtítás és beszámítás. Elenyészhetik a szerződés a hitelező kielégítése nélkül is, minők: az adósság-elengedés az adós és hitelező személyének egyesülése, a szolgáltatás lehetetlensége és az elévülés. Ezekről kell most egyenkint szólni.

I. Fizetés (solutio) a kikötött szolgáltatás lerovása

az adós részéről; viszterhes szerződéseknél a fizetés- vagy teljesítésnek rendesen egy huzamban, kölcsönösen kell végbemenni. A fizetés kellékei: 1. Adós- nak azt kell teljesíteni, ami a szerződésben meg- állapítva volt, fizetési célzattal. A hitelező nem tartozik mást elfogadni; a dolgot tulajdonul kell hitelezőnek juttatni. Részteljesítéshez a hitelező bele- egyezése szükséges, hacsak kikötve nem volt. 2. Az adós helyett harmadik személy is fizethet, az adós megbízásából, melyet a hitelező elfogadni köteles; csak akkor nem, ha a teljesítésnek az adós sze- mélyisége adja meg becstét vagy értékét, pl. kép- festésnél vagy más szakértelmet igénylő telje- sítésnél. Harmadik személy még az adós beleegyezése nélkül, sőt ellenére is teljesíthet. 3. A szolgáltatásnak a hitelező kezéhez kell történni, ha ő rendelkezési képességgel bír, és ha a követelés nincs lefoglalva. Ha a hitelező nem cselekvésképes, akkor törvényes képviselője hivatott a fizetést felvenni. De jelölhet a hitelező már a szerződés létrejövetelekor is meg- bizottat, aki a teljesítés elfogadására legitimált. Ren- desen fel van hatalmazva a teljesítés elfogadására az üzletben alkalmazott, kereskedelmi utazó az általa kötött ügyletekből, a nyugtázott számla átadója. A meghatalmazás visszavonása a jóhiszemű fizető ellen fel nem hozható. 4. Ha az adósnak többrendbeli tartozása van, akkor az adós joga megjelölni, melyik tartozását kívánja leróni; ha nem nyilatkozik, akkor a hitelező állapítja meg, melyik tartozásra megy a lerovás. Rendesen a kamattartozás egyenlítendő ki előbb, mint a tőkéé; aztán a lejárt a le nem járttal szemben; az adósra súlyosabb inkább, mint a kevésbbé terhes; a régi az új előtt. Ha mindez nem talál, akkor arányos törlesztésre fordítandó a fizetés. 5. A fizetéssel véget ér a tartozás, miről a hitelezőnek nyugtát, elismervényt arról, hogy a tar- tozás megszűnt — kell kiállítani. Ennek költségét az adós viseli. Ugyanekkor az adóslevél is visszajár. Ha a hitelező nyugtát nem ad, az adós a fizetést megtagadhatja; ha nyugta nélkül fizetett, nyugta- kiállításra keresetet indíthat.

A kétoldalú viszterhes szerződéseknél a teljesi- tésnek csak a másik fél teljesítése ellenében van helye. Ha az elmarad, akkor a teljesítésre kész fél is meg- tagadhatja a szolgáltatást, mert nem köteles senki

hitelezni a másiknak. Per esetén a bíró az alperest nem feltétlenül marasztalja, hanem csak a felperes teljesítése esetére, mert a teljesítéseknek kölcsönösen és egyszerre kell végbe menni, hacsak akár a dolog természete, vagy a felek megállapodása valamelyik félre nézve az előző teljesítést meg nem szabja, pl. munkaszolgáltatásnál, midőn a bér csak a munka után jár.

II. Átadás fizetés gyanánt (*datio in solutum*) midőn az adós a hitelező beleegyezésével a kikötött szolgáltatás helyett más hasonértéket ad. Ez a kötelezettséget végleg megszünteti, mert a hitelező azon vagyonértékhez jutott, mely neki jár. Ha a fizetésül adott dolog mégis utóbb hiányosnak bizonyul, vagy elperlik a hitelezőtől, az adós ellen szavatosságnak van helye.

III. Újítás (*novatio*), midőn a régi követelést egy új követeléssel egyenlítőjük ki, pl. váltót adunk a lejárt vételárhátralékról.

Az újítás gazdaságilag csak átváltozása a szerződésnek; jogi szempontból mégis megszűnés, mert a régi viszony odavész egy újnak helyébe léptetésével. Ennek az új viszonynak érvényessége mégis előfeltétele a régi megszűnésének. Az új viszony lehet változatlan tárgy mellett új jogalapon felépülő, esetleg abstract kötés, mely könnyebb realizálású (így keresetnélküli kötelelem keresethővé válik), pl. váltó nyilatkozat által; lehet pénz helyett áruszállításra irányuló, vagy megfordítva, tehát a szolgáltatás anyagának megváltoztatásával, sőt még a személyek is változhatnak a *novatio* alkalmával: ha a régi hitelező helyébe új lép, ez *delegatio* lesz, ha viszont az adós változik, más lép be az új kötelekbe, ez *expromissio*. Ezzel együtt az egész viszony is új alapot nyerhet, miért nem azonosítható ez az engedménynyel és adósság átvállalással, ahol a szolgáltatás lényegileg a régi marad. Ily úton két három ügyet gombolyítható le és szüntethető meg egy újnak alakításával. Az újításnál szükséges a felek arra irányuló szándéka, hogy újítást eszközöltek (*animus novandi*), de ennek nem szükséges kifejezettnek lenni.

IV. Biróilletét (*despositio*). Ha az adós a tartozást hitelező kezéhez le nem róhatja, mert ennek akadályai, nehézségei vannak, akkor szabadulhat az

adós a szolgáltatási kötelezettség alól, ha a tartozást birói letétbe helyezi. A tartozás lerovásának akadályai lehetnek: 1. a hitelező vonakodása a tartozást elfogadni, akár vétkesen, akár ama kifogás miatt, hogy az nem felel meg a kikötéseknek. 2. Ha távol van, vagy nem cselekvésképes és képviselője nincs, vagy a követelés biróilag le van tiltva. 3. Ha nem tudni, ki a hitelező, mert per van folyamatban, vagy az adós nem képes elbírálni, ki az illetékes hitelező, pl. ha több engedménnyessel áll szemben. Ily esetekben a késedelem következményeitől szabadulhat, ha pénzt vagy egyéb birói letétre alkalmas tárgyakat birói letétbe helyez; erre nem alkalmas tárgyak őrizetére és gondozására pedig ügygondnok kirendelését kéri (sequestri curator). A birói letétbe helyezett érték az állam tulajdonába megy, aki letéti kamatot fizet utána (3%). A hitelező kellő legimitatio után a letett értéket a bíróságtól fölveheti. Amíg a hitelező nem jelentkezik igényével, a letét az adós részéről visszavehető, mikor a letét joghatálya is megszűnik. A birói letét elfogadásáról szóló végzés alapján a jelzálog törlésének előjegyzését lehet kérni.

V. Beszámítás (compensatio) ellenkövetelés betudásával való teljesítés. A beszámítás vagy a felek önkéntes elszámolásával, vagy az adós keresetével vagy kifogásával megy végbe a bíróság előtt, hogy ő neki beszámításra alkalmas követelése van hitelezője ellen. Ha ezt a bíró ilyennek találja, akkor a hitelező követelését az adósé által kiegyenlítettnek jelenti ki. Beszámításra csak következő kellékekkel bíró ellenkövetelések alkalmasak: 1. Kölcsönösség; egy harmadiknak követelését az adós a maga javára beszámítás alá nem vonhatja, ha a hitelező csakugyan tartozik is annak. 2. Jogilag fenálló, érvényes követelés, mely ellen perdöntő kifogás nem tehető. Kereset nélküli követelés is beválk. 3. Hasonnemű vagy tartalmu legyen a követelés, pénz ellen pénz; ha később lesz a nem hasonnemű követelés hasonneműé, ez a beszámításnak nem állja útját. 4. Lejárt legyen az ellenkövetelés. 5. Liquid, azaz már tisztázott, számszerűen megállapított legyen, akár birói ítélettel, akár egyességgel, akár másképen meghatározott. A beszámíthatóság időpontjától tekintetnek a követelések egymást kiegyenlítetteknek. Kivételesen harmadik személy is

érvényesítheti a beszámítást: a kezes az adósnak ellenkövetelését, az egyetemleges adós pedig adóstársának követelését, az engedményezett adós az engedményező ellen az értesítésig fenállott és ezen stádiumban beszámításra alkalmas követelését az engedményesnek ellenvetheti.

Nincs helye a beszámításnak: 1. Ha az adós erről már eleve lemond. 2. Letett vagy használat végett átengedett dolog visszakövetelése ellenében. 3. Az állam egyik pénztára ellen fennálló követelésnek egy másik pénztára iránti tartozásával szemben, az elszámolás nehézsége miatt. 4. Életjáradéki követések ellen.

Elévült követelés is beszámítható, ha az a beszámítás időpontjában még nem volt elévült. Nehogy felperes világos igénye halasztást, elodázást szenvedjen az alperes beszámítási kifogása miatt, amennyiben ez külön tárgyalást és nyomozást tesz szükségessé, a bíró a felperesi igényt külön ítélettel megállapítja, alperes ellenkövetelését pedig külön perutra utasíthatja (Sommás törv. 106. §.)

A beszámítás visszahat azon időpontra, midőn a két követelés egymással objective szembe jutott: ez időponttal kezdődik szüntető hatásuk és ettől fogva nem jár kamat, sem egyéb járulék.

VI. Tartozás-elengedés, midőn a hitelező lemond követeléséről, és az adós ezt elfogadja. Ez nem mindig ajándékozás, kiindulhat más indokból is, hogy pl. többi követelésének kielégítését ez által biztosítsa. Különös forma ez ügylethez nem kell, hallgatagon is végbe mehet, ha a hitelező a nyugtát vagy az adósságról szóló okiratot az adósnak átadja. Az elengedés szorítkozhatik több adós közül egyre, lehet feltételhez is kötött. A halasztásengedélyezés mint elodázása az érvényesítésnek — nem elengedés. Van kényszerű adósság-elengedés is a csődben bizonyos előfeltételek mellett (Csődtörvény 199. és köv. §§.).

VII. Adós és hitelező egyesülése egy-személyben kielégítés nélkül vet véget a szerződésnek, mert senki önmagának adósa nem lehet. Az ily egyesülés öröklésből támad leginkább, de más okból is, pl. engedmény útján.

VIII. Némely tartozás annyira személyes, személyhez tapadt, hogy a jogosult elhunytával a

jog és kötelezettség is elenyészik, nem megy át a hagyatékba, ezek az utódlásból kizárt legszemélyesebb jogok, minők többfélék vannak, így a szakértelmet igénylő teljesítések.

IX. A szolgáltatás objectiv lehetetlensége szintén elenyézteti a szerződéses viszonyt kielégítés nélkül. Ha mégis a szolgáltatás oly tényből vált lehetetlenné, melyért az adós felelős, akkor a lehetetlen szolgáltatás helyébe annak becsértéke lép, pénzben kifejezve. Hogy mily mértékben felelős az adós a szolgáltatás lehetetlenüléseért, az csak a konkrét esetekben állapítható meg. Általában csak annyit mondhatni, hogy az egyedi dolog elpusztulása vagy forgalmon kívül helyezése megszünteti a jogi kapcsolatot; akinek a szerződés szerint járó dolog más úton jutott birtokába, az nem követelheti adósától ugyanazt a dolgot, legfőlebb a megszerzés költségeit. Ha pedig ingyen jutott hozzá, akkor az adós egyszerűen felszabadul (concursum causarum lucratarum).

Viszterhes szerződéseknél az egyik oldalon beállott lehetetlensége a szolgáltatásnak maga után vonja a másik szolgáltatás elmaradását is. A szerződés véget ér, felbomlik a beállott lehetetlenség miatt.

72. §. Egyetemleges kötelmek.

A kötelmi kapcsolatban több személy is állhat egyidejűleg, akár mint hitelező, akár mint adós. Azonban eme személyek viszonya a szerződés keretében többféle alakulást vehet. Így megesik: 1. Hogy több személy közt a szerződéses viszony annyi részre oszlik, ahány személy van, akár a hitelezők, akár az adósok oldalán és pedig vagy egyenlően történik a megosztás, akár más arányok szerint, amint a társas szerződés a részesedését minden egyesnek megszabja. Annyi részkötellem alakul, ahány a hitelező vagy az adós. Ez a szabály, ha több hitelező vagy adós van a kötelmi viszonyban. Így ha hárman vesznek föl 1000 frtot. 2. Ha mégis a szolgáltatás oszthatatlan, a több adós közt nem alakulhat részkötellem a teljesítésre, mert kiki nem képes a szolgáltatásnak a reá eső hányadát leróni; a több hitelező nem követelheti

a neki járó hányadot, mert az részszerűen nem eszközölhető. Ily esetben az adósok bármelyike kénytelen az egészet szolgáltatni, a hitelezők bármelyike követelheti az egészet. Az adós mégis, hogy a többi hitelező ismételt követelésétől mentes legyen, kívánhatja, hogy a lerováás mindnyájuk kezéhez történjék, és ha ez nem megy, akkor bírói kézhez teszi le az oszthatatlan szolgáltatást. Hogy a többi adós ellen a teljesítő adóstársnak van-e viszkeresete (regressus), az a köztük fennálló viszonytól függ.

3. Az is megesik, hogy az önmagában osztható és egységes szolgáltatást többen követelhetik mint hitelezők, bármelyik is közülök az egészet, viszont, ha többen tartoznak egységes, habár osztható szolgáltatással, mindegyik kötelezve van az egésznek lerováására; de ha egy hitelező kielégítést nyert az adóstól, akkor a többinek követelése megszűnt, mert azt az egységet, mire közösen igényük volt, megkapták; viszont, ha több adóstárs közül egy az egységes szolgáltatást leróta, ez által a többi is felszabadul. Ez az egyetemleges kötelelem, mely lehet activ úgy mint passiv.

Az egyetemleges kötelelem lehet megint úgy be rendezve, hogy többen egészen önállóan ugyanazon követelésre nyernek jogot, vagy többen az egész követelésre vállalnak kötelezettséget, mikor annyi kötelmi viszony létesül, ugyanegy jogi cél megvalósítására, ahányan a hitelezők vagy adósok vannak — vagy pedig úgy is alakulhat a viszony, hogy az egyik adós a fő — a másik a másodrendű, accessorius adós, mint a kezességnél, de itt is mint két kötelezettség ugyanegy szolgáltatásra irányul.

— Az egyetemleges viszonyt, midőn többen vannak egy és ugyanazon szolgáltatásra jogosítva vagy kötelezve, rendesen a feleknek erre irányuló akaratát létesíti; ők nem hányadszerű, hanem az egész szolgáltatásra szövetkeznek, akár hitelezői, akár adósi minőségben. Ez az ő akaratok ténye, mintegy lemondva a *beneficium divisionis et excussionis*ról, azaz, hogy részekre oszoljon a kötelelem, és valamelyik előbb vagy utóbb legyen köteles fizetni. Ők együttesen és egyetemlegesen kívánnak az egészért helytállani. Ez rendesen szerződésből, esetleg végrendeleti intézkedésből ered. Evvel szemben megesik, hogy többen ugyanegy szolgáltatásra csak

a véletlenből lesznek kötelezve, akaratuk nélkül, sőt ellenére. Kiki saját ténye által válik jogosulttá vagy kötelezetté, de a véletlen úgy hozza, hogy ugyanegy és azonos szolgáltatásra, úgy hogy egyszeri lerová a hitelezőt kielégíti, a többi adóstársat a további szolgáltatástól fölmenti.

Ilyen az eset, ha többen követnek el lopást, rablást, melyből kártérítés jár. Mindenik felelős a kárért saját tényéből, de mivel a károsultnak csak egyszer kell a kárát megtéríteni, azért a többes-számú tettes csak egy szolgáltatásra van kötelezve. Így áll a dolog váltókötelezetteknel is (elfogadó kibocsájtó, forgatók), kiket csak a véletlen hoz össze, hogy a váltóösszeg egy. Gyámok-gondnokok, több meghatalmazott vagy letéteményes vagy haszonkölcsönvevő felelőssége szintén így alapon áll.

A céltudatos szövetkezést az egységes szolgáltatásra correális — a véletlenből eredő felelősséget ugyanily egységes lerovára solidárius viszonynak nevez a tudomány, de se gyakorlatunk, se a keresk. törvény nem különböztet a kettő közt. A lényeges különbség a két csoport közt abban van, hogy a solidárius viszonynál csak a fizetés, vagy ami evvel fölér, szünteti meg a kapcsolatot, ellenben a correális viszonynál más megszűnési módok is vannak, ha ez egyik vagy másik személyében az adósnak vagy a hitelezőnek beáll. Aztán különbség van a regressus tekintetében. A correális viszonynál szabály a viszkereset a többi ellen, ha egy fizetett, mi által a többi menekült az obligo alól; a solidáriusnál szabály, hogy nincs viszkereset; pl. valaki több társulatnál biztosítja ugyanazt az összeget. Ha egy társulat kifizette azt, ez a többi ellen nem fordulhat arányos teljesítésért. Ilyen solidárius viszonyt sok esetben a törvény rendel el.

A cél, amiért több személy jut vagy lép be ily egyetemleges viszonyba, melynek mégis csak egy feladata van, az, hogy a szolgáltatás nagyobb biztosítékot és gyorsabb realizálást nyerjen. A hitelezőknél abban nyilvánul ez, hogy bármelyik is jogosítva lévén követelni és így saját személyébe koncentrálni a követelést, több hitelező közül előbb akad egy, aki a lejáratkor érvényesíti is, hogy a hanyagság miatt a fedezet el ne uszszon. A többes adósoknál pedig a kielégítés nyer nagy biztonságot.

midőn több személy vagyona szavatol a követelésért. Ha egyik fizetéseképtelenné válik is a lejáratig, lesz fedezet a többinél, mert az nem valószínű, hogy mindnyájukat érje vagyoni csapás.

Az egyetemleges viszonynál bármelyik hitelező érvényesítheti a követelést, akár perrel, akár anélkül. De ha egy fellépett, akkor a többinek már nincs igénye az érvényesítésre, de nincs is rá szükség. Itt az előbbség dönt a hitelezők közt. Amint az adós a követelő hitelezőnek teljesített, vagy akármelyiknek leróta a szolgáltatást, megszűnik a jogi kapocs. Egynek a nyugtája elég. Viszont, ha egy hitelező áll szemben több adóssal, úgy ezeket akár együttesen perelheti, akár csak egyet, azt, akitől leginkább telik a lerovás. Ha egytől nem nyerhetett teljes kielégítést, akkor fordulhat a többi ellen a hiányért, vagy csak egy ellen és így sorba. Amint egy eleget tett, a többi tartozása is megszűnt, mert a hitelező igénye kielégítést nyert.

Ami azt a kérdést illeti, hogy az a hitelező, akinek kezéhez az adós fizetett, a többi egyetemleges társnak tartozik-e részt adni? ez tisztán a köztök fennálló belső viszonytól függ. Az örököstársak, a társas viszonyban élők közt ez kétség tárgya nem lehet, de lehet oly alakulás, hogy ily részesedési arány nincs megállapítva.

Az adósok egyetemlegességénél a törvény méltányosságból az arányos visszkövetelést elrendeli. Az, a ki teljesített és evvel a többit is mentesítette a kötelék alól, követelhet egy fejrészt minden adóstársától; ha egyik kiesnék, mint fizetéseképtelen, az ő része a többi közt osztandó szét. De itt is lehet eltérés különös intézkedésből. Ha pl. ketten veszünk 1000 frt kölcsönt egyetemleg, és az egyik abból 800 frtot tart meg, természetes, hogy azon esetre, ha a másik fizeti le az egész összeget, társától nem fejrészt, hanem 800 frtot követelhet vissza. A váltókötelezettekre is máskép intézkedik a váltótörvény.

73. §. Kezesség.

Ha valaki a hitelező iránt arra kötelezi magát, hogy a főadós helyett teljesít, ha ez erre nem képes, ez kezességi viszonyt szül a hitelezővel. A kezesség

tehát accessorius, járulékos és subsidiárius tartozási viszony, mert a kezes csak akkor fizet, ha a főadóstól nem telik, nála fedezet nincs. A kezességet szerződés hozza létre, midőn a kezes idegen tartozás lerovására vállalkozik — másod sorban. A kezességhez nem kell forma, de szükséges, hogy a kezes cselekvésképes legyen. (Az asszonyok is lehetnek kezesek; a *senatus consultum Vellejanum* nem érvényes.) Hogy mi okból vállalkozik valaki kezességre, az közömbös a hitelezőre, ez csak a regressusnál válik fontossá. A kezesség által a hitelező biztosítékot nyer, hogy követelését két személy vagyonából eléghetői ki alternative.

A kezességi viszony mint accessorius, egy érvényes alapviszonyt tételez fel; ha ez nem érvényes, tilos vagy lehetetlen, a kezesség is megdől. Az alapjog lehet egyébként feltételes, keresetnélküli, sőt csak jövőben létesülő. A kezes lényegileg azon alaptartozásért felelős, mely a kezesség idején fenállott; kiterjed kötelezettsége a főtartozás járulékaira is, minők: a kamat, perköltség, késedelem szülte hátrányok, az adós vétkeességéből eredő károk. A kötbér is kiterjed a kezesre, ha az a főtartozással együtt kötött. A kezes enyhébb kikötést is stipulálhat, valamint a főadósénál terheesebb kötelezettséget is vállalhat magára (*durior, levior causa*).

A kezes rendesen csak akkor fogható perbe, ha a hitelező a főadósánál fedezetet nem talál; de gyakorlatunk nem kívánja ezt a végrehajtás eredménytelenségével igazoltatni, hanem beéri avval, ha az adós eredmény nélkül felszólított a fizetésre. Ekkor a hitelező mindkettőt egyetemleg tartozik perbe fogni, és ha a kezes fizet, menekül a perköltségektől. A bírói marasztalás első sorban a főadósra irányul, és csak másodszorban a kezes ellen, ha a főadósánál a végrehajtás eredménytelen. A kezest közvetlenül és a főadós felszólítása nélkül is lehet perbe fogni: 1. ha a főadós csődbe esik, mert akkor bizonyos fizetési képtelensége; 2. ha a főadós ismeretlen tartózkodású; 3. ha a kezes lemondott a *beneficium excussionis*ról, hogy a főadós pereltessék előbb; 4. ha az alapügylet kereskedelmi. A kezesség megszűnik általános okokból, de kivált a hitelező kielégítésével a főadós által; vannak azonban különös szűnési okok is. Ilyenek: 1. a hitelező hanyagsága

a főadós ellen, ha emiatt a kezes visszkövetelése a főadós ellen meghiusul, holott kellő szorgalmazás mellett a hitelező kielégítést nyerhetett volna a főadóstól. Ide tartozik az is, ha a hitelező elmulasztja a főadós ellen a jelzálogi biztosítást ideje korán, mi a kezeset károsíthatja regressusában, vagy ha a hitelező a jelzálog törlését engedélyezi; 2. elévülés, mely a kezességi viszonyra külön nyer alkalmazást; 3. időfolyás, ha a kezes megszabott időtartamra vállal kezességet, és ez letelt.

A kezes viszonyát a főadóshoz a köztük fenálló szerződésből kell megtudni. Lehet, hogy a kezes tartozást rovott le a főadós ellen a kezességgel, vagy ajándékozni akart. Ez dönt arra nézve, hogy van-e a kezesnek visszkeresete a főadós ellen, ha helyette teljesített. Ha nincs külön megállapodás köztük, általános elvek irányadók. Ezek szerint: 1. a kezes a főadóstól biztosítást követelhet, ha a lejáratkor nem fizet a hitelezőnek (Végr. törv. 223. §.); 2. ha a kezes önként vagy a hitelező fellépése folytán fizet a főadós helyett, akkor a kezes a hitelező helyébe lép (*cessio legitima*), és mint ennek jogutóda kér kielégítést a volt főadós ellen. Ennek mégis korlátai vannak: nem követelhet többet, mint amennyit a hitelező kielégítésére tényleg fordított, hacsak ez neki személyére leengedést nem tett; másrészt a főadós sem tartozik többet fizetni, mint amennyit az ő tartozása a hitelezővel szemben kitett. Ha tehát a kezes elmulasztja az adóst megkérdezni a tartozás mennyisége iránt és többet fizet, vagy ha per esetén az adóst nem hívja perbe, akkor az adós mindazt ellenvetheti a kezesnek a regressusnál, mit a hitelező ellen meg tehetett volna, feltéve, hogy ezek alkalmasak lehettek a hitelező követelésének leszállítására. Ezen kívül az adós a kezes ellen személyes viszonyából felmerülő kifogásait is érvényesítheti.

A kezességnek több faja van: 1. készfizető kezes, aki egyetemleges adóstárs; 2. a kezesársak; ezek egyetemleg kötelezettek a hitelezőnek, valamint visszkeresetüket is mint egyetemleges hitelezők vihetik keresztül a főadós ellen; 3. a pótkezes az, aki a hitelező iránt a kezes után másod sorban szavatol a hitelező kielégítéseért; 4. kártérítési kezes, aki a kezesnek eme viszonyából beállott hátrányért áll

jót, mi akkor jut hatályhoz, ha a kezes visszkereseti igénye kielégítés nélkül marad.

II. Fejezet. Különös rész: Egyes ügyletek.

74. §. *Reális ügyletek.*

A reális ügyletek: kölcsön, haszonkölcsön, letét és zálogszerződés; ez utóbbiról már a zálogjog keretében volt szó. Ezeknek közös jellemző vonásuk az, hogy a pusztá megegyezése a feleknek (a consensus), nem elégséges eme ügyletfajok perfectiójához, még további kellék szükséges: az ígért dolog átadása, a szerződés realizálása (re contrahuntur), azaz az ígéretet az egyik félnek meg kell valósítani, mert csak az átadással válhatik a másik fél a dolog visszaadására kötelezetté. Megesik ugyan, hogy egyik fél, pl. a kölcsönt már előre biztosítandó, szerződést köt a kölcsönnek később bekövetkező átadására, de ez csak megállapodás kötendő kölcsönre (pactum de contrahendo vel mutuo dando). De ez nem reális jellegű és nagyon problematicus a megvalósításra nézve, mely nem igen tűr kényszereszközöket; így ha a hitelezőnek nincs pénze a kitűzött időre, vagy az adósnak nincs rá szüksége, vagy az adós hitelképessége megcsökken. Itt a szerződést ily változott viszonyok közt effectuálni nem lehet, legfőlebb érdekmegettérítést lehetne követelni a szerződés meghiusulása miatt, de ezt se mindig, mert nem volna igazságos, tekintve, hogy ezen ügyletek — ingyenesek.

I. Kölcsön (mutuum) pénz vagy egyéb helyettesíthető dologjavak átadása kölcsönképen, azon kötelezettséggel, hogy ugyanennyi visszajár. Kellékei: 1. a hitelező bizonyos dolgok, kiválóan pénz sommáját az adósnak átadja. A hitelezőnek cselekvés-képesnek kell lenni; ha nem az, képviselője vissza-követelheti. Az átadott dolgok, értékek szabály szerint a hitelező tulajdonát képezzék, mert az adós is tulajdont kíván szerezni, el akarja használni. Kivételesen idegen dolgok is beválnak kölcsönbe, ha azokra a tulajdoni keresetnek nincs helye, mert

az adós a kölcsönvett pénzt összekeveri, vagy már a hitelező tette; ha mégis a tulajdonkereset előfeltételei meg vannak, az idegen dolgok adóstól elperelhetők. Kölcsön úgy is jöhet létre, hogy egyes dolgokat hitelező elad az adósnak, aki az árt kölcsönképen megtartja, vagy az eladott árút a kölcsönadó olcsóbban készpénzzel visszavásárolja (*contractus mohatrae*). Ez palástolt uzsora, azért tilos; 2. a kölcsönadási célzat elhasználásra. Közömbös, hogy az adós mi okból veszi föl a kölcsönt, csak nyilvánvaló tilalom fen ne forogjon, pl. hazardjáték folytatására. Nem kölcsön, a célzat hiánya miatt, ha biztosítékul adunk bizonyos összeget át, vagy megőrzés végett; 3. az adós kötelezettsége a dologérték visszaadására, mikor ennek módozatai is szabályozást nyerhetnek. Ha az adós nem cselekvés-képes, meg van ugyan a szerződés reális alapja, de hiányzik a consensus érvénye, miért nincs szerződés és az összeg visszakövetelhető.

A kölcsönvevő köteles ugyanannyit (szám, súly és mértékben) visszaadni. Törvényes pénz, törvényes értékben jár vissza, hacsak más nincs kikötve. Ha a visszafizetésre nincs idő megszabva, az bármikor követelhető. Hallgatagos időkikötés: a kamatnak előzetes levonása, de félévnél hosszabb időre nem szabad. A kölcsön rendesen ingyenes, de kamat kiköthető forma nélkül: csak a törvényest (5%) meghaladó kamatnál szükséges írás — e nélkül nincs kereset. Az átvétel napjától viseli az adós a veszélyt, csak akkor nem, ha a hitelező hamis pénzt adott.

A hitelező per esetén igazolni tartozik az érték átadását, mi az adós elismerésével (adóslevél) történik. Adós kifogásolhatja, hogy értéket nem kapott, az elismervényt csak a kölcsönadás reményében állította ki. A visszafizetésről a nyugta is ily elismervény, melynek ellenében a hitelező igazolhatja, hogy a visszafizetés nem történt meg.

II. Haszonkölcsön (*commodatum*) dolognak ingyenes használatra történt átengedése, ugyanannak visszatérítési kötelezettsége mellett. Ha a visszaadásra idő nincs kikötve, akkor az bármikor, tetszés szerint visszakövetelhető; ez *precarium* lesz, kérelemre adott haszonkölcsön kötelezettség nélkül. Ha nem ingyen engedünk át dologt használatra, hanem bér mellett,

ez bérszerződés lesz, pl. lakást vagy könyvet. A haszonkölcsön tárgya túlnyomóan el nem használható javak; lehetnek ingók, ingatlanok, sőt kivételesen elhasználhatók is, különös czélra, pl. gyümölcs kirakatba vagy értékpapir, hogy kézizálogul szolgáljon.

A haszonkölcsönvevő kötelezettségei: 1. Őrizni és gondozni a dolgot a szorgos családapa gondosságával, miből folyik, hogy nemcsak dolus és culpa lataért felelős, hanem a c. levisért is. A véletlen elpusztulás a haszonkölcsönadó kára, de kivételesen ezért is szavatol a haszonkölcsönvevő, ha rendelenesen, vagy a megengedett határon túl használja a dolgot, ha másnak átengedi használatra engedély nélkül vagy késedelmes a dolog visszaadásában vagy elsikkasztja a dolgot. Ha az ügylet kivételesen a haszonkölcsönadó érdekében kötött, akkor a c. levisért nem felel a haszonkölcsönadó. 2. Tartozik a dolgot a megejtett használat vagy a kikötött idő letelte után feltétlenül visszabocsájtani és pedig visszavinni, még ha nem nyílt is alkalom a használatra. A dologgal visszaadandó minden növedék, tartozék, ami a haszonkölcsönbe vett dologhoz időközben ily viszonyba jut, pl. csikó vagy iszapolás.

A haszonkölcsönadó ellen is támadhat igénye az ellenfélnek: 1. A szükséges beruházásokért feltétlenül, pl. az állat gyógyításáért, a hasznosért csak úgy, ha az a kölcsönadó világos előnyére szolgál. A rendes ellátás, pl. élő állat etetése compensálódik a használattal. 2. Ha a haszonkölcsönadó vétkeségéből vagy hanyagságából (dolus vel culpa lata) kár háramlik a szerződő társra, pl. ragályos állatot ad tudva, vagy rugós lovat, döfös ökröt, anélkül, hogy erről értesítené a másik felet. Eme kölcsönös keresetre rövid elévülési időt szabnak a törvények; nálunk ilyen nincs.

III. Letét (depositum) az, ha ingyenes megőrzésre veszünk át értéktárgyakat. Tárgya rendesen ingó, de kivételesen lehet ingatlan, mikor sequestrumnak nevezzük. Lényeges ismérv az ingyenesség; mert ha díj ellen történik, az a felelősséget fokozza. Idegen, sőt lopott dolgot is lehet őrizetbe adni. A letéteményes a dolgot birtokolja. A letéteményes kötelességei: 1. Őrizni a dolgot a szokásos módon — a gondozás már nem kötelessége (custodia). 2. Ki-

adni a dolgot minden hozzá tartozójával — kívánatra, tehát az őrizetre kiszabott idő előtt is. A letevőnek érte kell jönni a dologért vagy érte küldeni. Szállítás esetén a költség és veszély őt terheli. 3. Csak dolus és c. lata-ért felelős; c. levisért csak ott, hol díjazás járt érte. Ha a letéteményes a dolgot elidegeníti, a letevőnek nincs tulajdonkeresete a harmadik személy ellen; lefoglalás esetén igénykeresettel élhet, csődben is. 4. Ha a letéteményes a dolgot használta vagy ok nélkül másra bízta az őризést, valamint késedelem esetén a véletlenért is felelős, ha nem igazolja, hogy a véletlen kár a letevőnél is érte volna a dolgot. Megtartási jog nem illeti.

A letevő felelős: 1. A vétkeességéből támadt kárért, pl. robbanó anyagok őrizetbe adásánál, ha a letéteményes kárt szenved miatta, mert ezt a körülményt elhallgatta. 2. Szükséges és hasznos beruházásért, minő az állat etetése is, valamint azon kiadásokért, melyek az őrizés céljából merültek fel.

Lehet a letét rendellenes is (d. irregulare): 1. Ha pénzt vagy egyéb helyettesíthető dolgokat helyezzünk letétbe, nem elzárva vagy lepecsételve. Itt a letéteményes tulajdonossá lesz, reá száll a véletlen szülte veszély viselése is, mert ő a dolgokat elhasználhatja. Ez nagyban azonos a kölcsönnel, de nem mindig; a fő az, hogy nem kölcsönt akart a letevő adni, a letéteményes pedig a letevőnek kíván ingyen szolgálatot tenni (szívesség).

2. A vendéglős a szállóvendégek által hozzá bevitt holmikért, a hajós, fuvaros (gőzhajó és vasutársulat), a közraktár, az istállótartó, az elhelyezett és átvett dolgokért (ember, állat) szigorubb felelősséggel tartozik, ha azokat valamely kár éri, akár csak az alkalmazottak hibájából következik is be. A felelősség kiterjed a vis major véghatáráig. Vis major az emberi figyelemmel előre nem látható és emberi erőeszközökkel el nem hárítható károsodás. Nem vonhatók ide a kávésoknál, szállást nem adó vendéglősöknél vagy uszodák kabinjaiban elhelyezett dolgok, kabát, bot, esernyő őrizése, hacsak a kiszolgáló közegnek egyenest megőrzés végett megbízást nem adunk.

Nincs helye a felelősségnek: 1. Ha a vendég a fogadóban, utas a hajón vagy vasuton maga oka a károsodásnak vagy hozzátartozói. 2. Ha a dolog

minőségéből ered a kár, mert megromlik magától.
3. Vagy ha rendkívüli viszonyok közt a felelősségre az illetők nem vállalkoznak, és ezt a vendégnek kellően tudtára adják.

Consensualis ügyletek.

75. §. Adásvétel, csere.

I. Az emberi javak forgalmát leginkább közvetíti a társadalomban az adás-vevés: áruszolgáltatás pénzért. Minden dolog, érték, melyet a társadalom valamire becsül, és emberi szükséglet kielégítésére beválik, szolgálhat a vételi ügyletnek tárgyául.

Azok, melyek közvetlenül fogyasztásra szánva, reális ügyleteknek vehetők, mert az ár és áru egyszerre cserélődik ki; ilyen a vétel a kisforgalomban. A nagyforgalom az árut tovább-adási szándékkal veszi, miből a kereskedelmi ügyletek alakulnak. Itt már érvényesül a szerződésnek consensualis jellege, mert elég, ha a felek közt megállapodás, egyetértés (consensus) létesült ár és áru iránt, átadás nélkül is, hogy adásvétel alakuljon. Az áru átvétele az ár ellenében már realizálása az ügyletnek.

Az adásvételnek két sarkpontja: az áru és ár. Áru minden lehet, aminek a forgalomban értéke van; ingó, ingatlan dolgok, jogok, úgy követelések mint dologbeliek (szolgálat, zálogjogok.) Ide tartoznak még iparjogok is, minők a szerzői jog, találmányi (szabadalmi) jogok, sőt még immateriális javakról is kötnek adásvételt, midőn clientelák adatnak el. Nemcsak létező, hanem jövőben alakuló dolgok és gyümölcsök (emptio spei et rei speratae), dologösszeségek vagy önkényüleg összeállított dolgok képezhetik vétel tárgyát. Már elpusztult dolgok fölött még is nem állhat meg adás-vétel, de idegen javakról igen, csak megtudja az eladó őket szerezni. Az ár: a pénz, törvényes pénz (valuta), ha más pénz kikötve nincs. Itt az lényeges, hogy az ár határozott, számszerűen megszabott, vagy megszabható legyen. Ezt a felek rendszeren maguk állapítják meg, de bizhatják harmadikra is, sőt bírósági ár is van (kisajátításoknál), vagy a tőzsdei középár vagy piaczi ár is állapítható meg.

II. A vételnek fajtái és a mellékszerződések: 1. Készpénzen való vásárlás, midőn az árú fejében azonnal jár a vételár is. 2. Hitelbe vásárlás, midőn a vételárral a vevő adós marad, csak később kikötött időre vagy időközökben törlesztetik. 3. Előfizetési vétel, midőn megfordítva a vevő teljesít előbb, aztán utólag kapja meg érte az árut. 4. Vétel részletfizetésre, vagy a tulajdonjog fentartása mellett kötött vásárlás, ellentétje a hitelbe vásárlásnak. Az eladó átadja ugyan a dolgot, de nem hitelezi a vételért, hanem fentartja magának a dolog visszavételét, ha a vételár fizetési részletei késnek vagy elmaradnak. A dolog visszavételekor a már lerótt vételártörlesztések az időközi használat és vele járó értékcsökkenés fejében számíttatnak. Noha ezen ügyletfaj közszükségletnek felel meg, mert a tőke nélküli osztály is juthat értéktárgyakhoz, mely őt keresetforráshoz segíti (pl. varrógép), de könnyen vezetnek túlságos kizsákmányolásra is, magas ár és az első részletek elvesztése által, melylyel a használat és kopás nem áll arányban. 5. Evvel rokon a *lex commissoria*, mely az eladónak jogot ad vagy a vétel felbontására, ha a vételár a kitűzött időre nem rovatik le, vagy a vételár követelésére. A választás után már nincs helye az alternatívának. 5. Adásvétel próbára vagy megtekintésre, ha a vevőnek az árú tetszeni fog, *conveniál*. Ez feltételes vétel. Az eladó egyoldalúan kötve van, a vevő nyilatkozhatik a vétel mellett vagy ellen; mégis a körülményekhez képest bizonyos időn belül, melyet vagy a felek maguk szabnak meg, vagy helyi szokás; az eladó felszólítására a vevő azonnal tartozik nyilatkozni, ellen esetben az árú megtartottnak vélelmezendő. 6. Vétel *mustra* szerint, midőn a mustrának megfelelő árú iránt jön létre kötés; ez feltétlen. Az a vevő, aki tagadja az árú mustraszerűségét, tartozik a mustrát felmutatni; ellenkező esetben őt terheli a bizonyítás, hogy az árú nem felelt meg a mintának.

Mellékszerződésen alapulnak: 1. A visszelaadási jog, melynél fogva a vevő az árut bizonyos idő múlva a régi vételár mellett, vagy becsü szerint az eladónak visszaadni jogosult. 2. A visszavásárlási jog, megfordítva, midőn az eladó tartja fön magának a jogot, hogy kikötés szerint visszaveszi a dolgot. 3. Elővásárlási jog, midőn az eladó a vevő ellené-

ben árúnak eladása esetére megkínálást köt ki magának, miből kifolyóan a harmadik személy ajánlatát magáévá teheti. Mind a három jog személyhez kötött, át nem ruházható, bekebelezés által abszolút jelleget ölt.

III. Az adásvételből eredő jogok és kötelességek a következőkben állapíthatók meg: 1. az eladó fél köteles a dolgot a szerződés létrejöttékor, vagy a megszabott időben minden növedéke és tartozékai-val együtt a vevőnek átadni, valamint ama hasznokat is, melyek a vétel után a dologból erednek, pl. az ingatlan után a bérjövődelem a vevőnek jár. Az átadásnak a dolog fekvése helyén kell végbe menni, vagy ahol az eladó kereskedelmi telepe van, 2. eladó felelős a vétessége vagy hanyagságából eredő kárért, mely a dolgot a szerződéskötés után éri; 3. felelős a dolognak jogi vagy fizikai hiányaiért.

A vevőfél köteles: 1. a kikötött vételért akár pénzben akár más értékviselekben leróni, pl. váltó vagy jelzálogos követelések átvétele által. A vételáron kívül a vevő még egyéb mellékszolgáltatásra lehet kötelezett, pl. a bérlet fentartására vagy a termés kiadására; 2. a vételár után kamat fizetendő, hacsak az ellenkező nincs kikötve, mi kivált a hitelbevásárlásnál fontos; 3. a vevő tartozik az eladónak a vétel megkötése után eszközölt szükséges beruházásait kamatostul megtéríteni; a hasznos és kényelmieket annyiban, amennyiben ezek a vevő helyzetéből tekintve reá előnyösek; 4. a vevőnek nemcsak joga, hanem kötelessége is az árút átvenni, ellenkező esetben a gondozási költségek reá nehezednek; 5. vevő tartozik a kifogásolt árút a megküldés után gondozni; a hanyagságából eredő kárért felelős. A kár viselése iránt a gyakorlat azt tartja, hogy akinél a dolog van, azt éri a dolgon véletlenül beállott értékcsökkenés vagy a dolog elpusztulása. Tehát az átadásig az eladó viseli a kárt.

IV. Szavatosság. Az eladó kötelessége az árút a vevő rendelkezésére bocsájtani; ha ezt nem tette, a vevőfél bírói uton kényszerítheti a szerződésben megszabott teljesítésre, ha a maga részéről már teljesített vagy teljesíteni kész. Amint az eladó teljesített és a vevő ezt elfogadta, megeskik, hogy a szolgáltatásképen adott dolgot elperlik vagy egészben vagy részben a vevőtől, mert eladó oly dolgot

adott, mely nem volt az övé, vagy más jogától nem igénymentes; ez a jogi fogyatkozása a teljesítésnek. De megtörténik az is, hogy a vett dolog nem bír a kikötött minőségekkel, vagy belső fogyatkozásokban szenved, melyek a dolognak úgy értékére, mint használhatóságára visszahatnak. Eme két esetben az eladó felelős a vevőnek szavatosságából.

a) Szavatosság a jogi hiányért, midőn a vevőtől a dologt vagy jogot harmadik személy per útján egészen elvonja (evictio) vagy korlátozza, mert a vett ingatlanság pl. szolgálommal terhelt vagy jelzálog fekszik rajta. Amint vevő ellen pert indítanak, ő tartozik az eladót erről értesíteni, perbehívás által; csak akkor maradhat ez el, ha az eladó ismeretlen tartózkodású vagy erről lemondott vagy ha önként ajánlkozott. Ha a vevő a perbehívást elmulasztja, a szavatossági igényét nem veszti el, de az eladó mindama kifogásokat vetheti neki ellene, melyektől az alapperben a perbehívás elmulasztása miatt elesett. Nincs helye szavatosságnak jogi hiányok miatt, ha a vevő azokat tudta, ismerte, pl. a telken nyugvó szolgálmi jogokat vagy tudva idegen dologt vett meg, vagy ha eladó szavatosság nélkül adta el a dologt.

A szavatossági perben a vevő érdekének megtérítését követeli azon időpont szerint, midőn a dologtól elesett; a vételár nem irányadó. A részleges jogihiány esetén a vételárnak részszerű leszállítása is helyt foglalhat, ha a dolog így használható.

b) Fizikai hiányok miatti szavatosság áll be a kikötött tulajdonságok hiánya miatt és belső fogyatkozásokért, akár tudta ezeket és elhallgatta, akár nem tudta. Elesik a szavatossági igény, ha a vevő a dolog hibáit látta, észlelte, hacsak ezek múlós jellegét az eladó nem garantírozta. Az ily fogyatkozásokért ismételve is lehet szavatossággal felépni.

Vevőnek igazolni kell, hogy a hiány az átvételkor már fenforgott. Ez alól gyakorlatunk csak egyes állapotbetegségeknél tekint el, melyek az osztr. polg. tkönyv 927-§-ában sorolják fel. Rögtöni értesítés és szakértői szemle felvétele mellett ezen bajokat a törvény az átadás előtt keletkezetteknek tekinti az állatorvosi tudomány alapján.

A vevő igénye vagy arra megy: 1) hogy a

vétel bontassék fel (*actio redhibitoria*), mikor a dolog a fogyatkozás miatt egyáltalában nem használható, vagy csak a vevőre, ha a kikötött minőség nincs meg; ilyen esetben az előbbi állapotba való visszahelyezésnek van helye; az eladó visszaadja a vételért kamatostól, a vevő a dolgot összes hozzátartozóival, az általa okozott értékcsökkenésért felelős. A véletlen okozta elpusztulás az eladó kára. 2. Vagy azt követelheti vevő, hogy a fizikai hiány okozta értékcsökkenés fejében a vételárnak arányos része adassék vissza (*actio quanti minoris*). Ez becslés útján állapítandó meg, alapul véve a vételért.

Szavatossági igénynek nemcsak adásvételből, hanem cseréből, osztály-egyességből is van helye, mindenütt, ahol visszerhes szerződésből egyik dolgot, árut szolgáltat.

A csere, midőn áru adatik áruért; ez minden tekintetben az adásvétel szabályai alá esik. A vételár helyett az áru-adás jelentkezik, melyre nézve érvényesül mindaz, amit az eladó kötelezettsége körül kifejtettünk, így a szavatosság is.

76. §. *Ajándékozás és egyesség.*

1. Az ajándékozás által az egyik fél a másiknak vagyonértéket juttat, ajándékozási szándékkal és arra való kötelezettség nélkül (*animo donandi et ex liberalitate*). Az ajándékozás indoka, mely sokszor aljas is lehet, (kegynyerés, vagy örökségelhajlászat) számba nem jön. Gazdaságilag az ügylet nem érdemel kedvezést, mert sokszor pillanatnyi hevület, meggondolatlanságnak szülöttje, minek később megbánás a vége. Kellékei: 1. Szerződés az ajándékozó és megajándékozott közt. Az elfogadás bekövetkezik hallgatagon is, de azért lényeges, mert ha ez nem járul hozzá, nincs ajándékozás; így ha az ajándékozó kifizeti a megajándékozott adósságát, melyet ez is megfizet, jeléül, hogy elfogadni nem akarja, az ajándékul történt fizetést vissza lehet követelni.

2. Vagyonértéket nyújtson az ajándékozó, melyet ő már megszerzett, miáltal vagyonát apasztja; nem ajándék tehát, ha vagyoni csorba nélkül gazdagítjuk a megajándékozottat, pl. letét, haszonkölcsön

által vagy ingyen lakást adunk ideiglenesen sziveségből, mi nem csappantja a jövedelmet. Lemondás egy még meg nem szerzett vagyoni előnyről, szintén nem ajándék.

3. A megajándékozott vagyoni gyarapodása következze be az ajándékozásból; ami őt nem gazdagítja, habár a másik oldalon vagyoni apadást szül, nem ajándék. Így a kezesség vagy zálogadás nem tekinthető ajándékozásnak.

4. Lényeges az ajándékozási szándék, melyben a jó indulat és sziveség nyilvánul meg, arra való jogosultság és igény nélkül, ex liberalitate, mert ha valaki azt teljesíti önként, amit a másik jog szerint követelhet, habár nincs is kereset hozzá, ez nem lesz ajándék; így az elévült követelés lerovása vagy más kereset nélküli jog teljesítése.

Az ajándékozási ügylethez nem szükséges forma; csak a házastársakra a közjegyzői közreműködés. Az ajándékozási ígéret is kötelező. Ajándékul minden értéktárgy szolgálhat: dologátadás, jogátruházás, elengedés, szolgalmjog vagy életjáradéknyújtás. Korlátozás sincs. Az ajándékozó úgy a jelen, mint jövő vagyonát elajándékozhatja. A megajándékozottnak a szerződés alapján kereseti joga van. Az ajándékozási ígéretnek kereshetőségét írásba foglalástól függővé tenni, okszerű volna.

Az ajándékozó nem felelős az ajándékba adott dolognak sem jogi, sem fizikai hiányaiért, kivéve azonkánt, melyet a megajándékozottnak szándékosan, vagy nagy mérvű figyelmetlenségből okoz. Így az elperlés esetén, ha tudva idegen dolgot ajándékoz, a perköltségekért és az esetleges beruházásokért, vagy a dolog elhallgatott hiányaért, ha ebből károsodik a megajándékozott; pl. ajándékozott beteg állat megfertőzi az ajándékozott állatjait. Az ajándék visszavonható: hálátlanság miatt az ajándékozó ellen; ilyen az élete ellen törés, bántalmazás, hacsak meg nem bocsájtja.

Megtámadható: 1. A köteles részre jogosultak által a köteles rész kiegészítése határáig. 2. A hitelezők és követelései fedezethez jutásáig, ha az adós vagyonából kielégítésükre nem telik.

II. Egyezség (transactio) azon szerződés, mely által valamely bizonytalan vagy vitás igény, vagy ennek teljesítése körüli bizonytalanság kölcsönös enged-

mények árán nyer elrendezést a felek közt. Kellékek: 1. Vitás vagy bizonytalan legyen a viszony, mely iránt a felek egyezkednek. Ha az egyik vélt igényét a másik tagadja, de kisebbre leszállítva elismeri, vagy kölcsönös igények arányos leszállítás útján részben elismeréshez jutnak, az egyezség lesz. Ha az egyik nem enged semmit, a másik ezt elismeri, ez nem egyezség, valamint az sem, ha az egyik egészen lemond követeléséről. Az egyezség tehát elismerési szerződésben nyer testet. Peres vagy jogerős ítélettel megállapított igényről is lehet egyezkedni, ha a leszállított igény teljesítése rögtön végbe megy, holott az egészé még bizonytalan. 2. Mindenféle igény alkalmas egyezség útján való elintézésre, mely a felek szabad dispositiója alatt áll; de közjogi vonatkozásúak nem. Így a házasság felbontása, a kiszabott büntetés elengedése nem a felektől függ; a vagyoni (eltartási vagy kártérítési) kérdésekre ez mégis nem vonatkozik. 3. Az egyezség mint szerződés ennek szabályai alatt áll; formához nincs kötve. Megtámadható kényszer, lényeges tévedés, csalás miatt; számítási hibák, elvétel a számtani műveletekben, hibás osztás vagy összeadás okából mégis nem képeznek lényeges tévedést. Új okmány, mely a vitás viszonyt bizonyossá teszi, nem változtatja meg a létrejött egyezséget. 4. Az egyezség csak ama viszonyokra vonatkozik, melyeket a felek tudatosan kívántak elrendezni; hacsak a felek világosan mindenféle köztük fenforgó viszonyt egyszer mindenkorra nem akartak rendezni.

Az egyezség sokszor nem az eredeti szolgáltatás leszállításából, hanem egészen másból, kiegyenlítési összegből is állhat; ez újítás is lehet. A biztosítékok (kezesség, zálog) rendesen a leszállított szolgáltatásra is fennmaradnak, de a „másra“ már csak az illető beleegyezésével. A szavatosság az egyezségekre is kiterjed.

77. §. *Bérlet.*

Midőn a felek a dolog használatának vagy haszonvételének határozott időre szóló átengedéseért ellenszolgáltatásképen bért állapítanak meg, bérleti viszony létesül; ez lehet lakbérlet, ha pusztán használatra engedtetik át a dolog bérért, vagy ha-

szonbérlet, ha a bérlő a dolog jövedelmeire, hasznok vételére is nyer igényt, melyek előállítása munkával, fáradsággal jár. A szerződés perfect, ha a felek a dolog és bér iránt megállapodásra jutottak. A bér rendesen pénz, törvényes érték, de állhat a dolog gyümölcseinek egy részéből is (feles bérlet). A bérlet tárgya nem szükségképen a bérbeadó tulajdona, lehet idegen dolgot is bérbe adni, pl. haszonélvezetnél, sőt saját dolgát is bérbeveheti a tulajdonos. A haszonbérlet a lakbérlettel sokban rokon, miért együttes szabályozásuk dívik, ha egyben másban külön elrendezés elkél is.

A bérbeadó kötelességei: 1. A dolgot tartozékai-
val és felszerelései-vel együtt a kitűzött időre átengedni, a bérlőnek a dolog birtoklását biztosítani háborítlan használatra a szerződés időtartamán át. 2. A dologon fekvő terheket és adózásokat viselni, hacsak a haszonbérlő az adókat vagy azok egy részét szerződésileg magára nem vállalta. 3. Köteles a dolgot az egész bérlet alatt használható karban tartani, kisebb nagyobb javításokat eszközölni. A haszonbérletnél rendesen a kisebb helyreállításokat a bérlő tartozik viselni szerződésszerűen, de lakbérletnél mindent a bérbeadó. 4. Szavatol a bérbeadó a dolognak kikötött minőségeért, vagy bizonyos fogyatkozások nem létezésért (poloskamentes lakás, infectióos beteg nem lakott előbb ott, haszonbérletnél a kikötött területért, vízhasználatért). Ha a kikötött tulajdonság nincs meg, vagy a hiány nem állítható helyre, a szerződéstől elállhat a bérlő. 5. Felelős a bérbeadó azért is, hogy a bérbeadott tárgy a bérlő birtokában maradhasson. Ha a bérelt dolog eladásra kerül szabad kézből, a bérbeadó a vevőre a bérleti szerződést átruházhatja; ha ezt nem teszi, és a vevő felmond idő előtt, azért a bérbeadó kártérítéssel tartozik. Ez ellen biztosíthatja magát a bérlő a bérleti jog bekebelezése által, mit a bérbeadótól mégis szerződésileg biztosítani és kikötni kell. Ez által a bérleti jog absolut hatályhoz jut, a jogutód csak eme telekkönyvi teherrel szerezheti meg az ingatlant, és a bérletet túrni tartozik. Birói árverés (kényszer-eladás) esetén a bekebelezett jog véget ér, a birói kézből vevő a rendes felmondással élhet; a bérlő azonban kárigényét a bérleti jog rangjában a vételárból követelheti. 6. Köteles a bérbeadó a

bérlőnek szükséges beruházásait megtéríteni kamattól, a haszonbérnél pedig a szerződésben részletezett javítások és építkezések becsértékét, de már kamat nélkül. 7. Minden, a bérbeadó hanyagságából eredő kárt megtéríteni.

A bérlő kötelességei: 1. A bérösszeg pontos lerovása. Az időpontot a szerződés, szó- vagy írásbeli, szabja meg, esetleg a lakbérekre a szabályrendeletek; e nélkül a bér utólag jár, lakásnál negyedévenként, haszonbérletnél a gazdasági év végén. A bérösszeg biztosítására a bérbeadónak törvényes zálogjoga van a bérlőnek minden bevitt dolgain, (a lakbérletnél, ami a lakásban található, a haszonbérletnél az, ami a gazdaságban felszerelés-képen (instructio) van. Ez a törvényes zálogjog mégis lakbérletnél fél évi, haszonbérletnél egy évi hátrálékra terjed ki. A bérlő nem távolíthatja el, sem harmadik személy a bevitt értékeket, míg a bérbeadó követelése kiegyenlítve nincs. 2. A haszonbérő nem igényelhet bérleengedést vagy elengedést, ha a bérlet hosszabb időre szól, azon esetre, ha a haszonvételt kár érte, viz, jég vagy aszály, mert az egyik év kisebb hozamát a többi évek bősége helyre ütheti. Egy évre korlátolt bérletnél bérleszállítás rendkívüli sorscsapás miatt kérhető, hacsak a szerződés ki nem zárja. 3. Bérlő köteles a dolgot a gondos családapa körültekintésével használni, ha ennek elmulasztásából kár esik a dolgon, ezért felelős. Ha a haszonbérletnél a haszonvétel módozata szerződésileg megállapítást nyert, az ettől való eltérésért is felelős, kivált, ha kötbér van kiszabva. (Trágyázás, ugarolás, takarmánytermelés, juhtartás, bizonyos baromszámnak meglétele.) 4. Albérbe adni lakást szabad, ha tiltva nincs, haszonbérletnél nem, hacsak világosan engedélyezve nincs. 5. A bérlő a bérösszeg előre való fizetését egy évi béren túl csak úgy vetheti ellen a bérelt tárgy jogutódainak, ha azok javára bekebelezvék. A jelzálogos hitelezőknek csak egy évi bérfizetés előre vethető ellen, több nem. Birói eladás esetén ez neki a vételárból visszajár, ha telik; azért a bérlőnek az ingatlan teherállapotát meg kell tekinteni, ha több évre kívánnak tőle előre bért. 6. A bérleti idő lejártá után tartozik a bérlő a bérelt dolgot használható karban visszabocsájtani; a rendes használatból származó kopás

vagy romlásért nem felelős, csak ha a haszonbérletnél a köteles tatarozások elmulasztása miatt az épületeknél nagy értékcsökkenés mutatkozik.

A bérleti jog megszűnik: 1. a kikötött idő lejártával, de a haszonbérletnél ezt hallgatagon egy-egy évre meg lehet a felmondásig hosszabbítani. A lakbérletnél ez a hallgatag megújítás általán szokásban van; 2. felmondással, ha a bérlet tartama nincs megszabva; a lakbérletnél a felmondási időt a városok jóváhagyott lakbérsszabályzatai rendezik (negyed-, félévi felmondás); 3. egyoldalú visszalépés is helyet foglalhat, ha a bérösszeggel a bérlő hátrálékban van, a lakbérnél egy negyedévi, a haszonbérnél a kikötésszerű (félévi, egy évi) fizetés elmulasztása alapján kérheti a bérbeadó az elmozdítást. A bérhátrálék csak a használat idejére követelhető. 4. Ha a bérlő, vagy a bérbeadó a szerződésben megszabott kikötéseket nem tartja meg (pl. a bérbeadó nem épít, a bérlő rongál, vagy rablógazdaságot űz, az épületeket nem tatarozza). 5. Akár a bérlő, akár a bérbeadó halála a bérszerződés érvényén nem változtat, ha ellenkező kikötés nincs. Csőd esetén a bérlő helyébe a tömeggondnok, lép ki a bérletet folytathatja vagy fel is mondhatja; a bérbeadó csődje a birói árveréssel azonos hatályú.

78. §. *Munkabéri szerződés.*

A munkabér-szerződésnek két főfaját lehet megkülönböztetni. I. Szolgálati szerződésre és valamely munka, létesítmény vagy munka-eredmény előállítására, melyet munka-szerződésnek nevezhetünk.

I. Szolgálati szerződés valamely személyesen végzendő szolgálat teljesítése bér (díj) ellenében bizonyos időre. Ezen személyes szolgálatok jellemzője, hogy a munkaadó parancsa vagy meghagyása szerint hajtandók végre. Nem pusztá kézimunkára szorítkozik ennek köre (opera illiberales), hanem másnemű magasabb képzettséget igénylő szellemi szolgálatok is tartoznak ide, minő a gazdasági intéző, nevelő, nyelvmester szolgálata, melynek fejében díj, tiszteletdíj (honorarium) szokott fizettetni. A kézimunka fajai a következő különös alakulásokban jelentkeznek: 1. cseléd és gazda közti viszonyok

(Cselédrendtartás, 1876. évi 13. t.-cz.); 2. a munkaadó és mezőgazdasági munkások, valamint a napszámosok viszonyai (1898. évi 2. t.-cz.); 3. iparos és segéd, valamint a tanoncznak viszonyai; aztán a gyáros és gyári munkás közt létesülő jogi kötelékek (Ipar-törvény 1884. évi 17. t.-cz.).

A szolgálati szerződés majd határozott időtartamra, pl. aratásra, és egy évre fogadott cselédek-nél, vagy határozatlanra jön létre; ez utóbbi esetben mindenik félnek felmondásra van joga. A felmondási idő igen változatos a munkakörök szerint (városi cselédre, iparos segédre félhó, gazdatisztre fél- vagy egy év, nevelőre iskolaév vége stb.). A szolgálat személyes lehet csak, miért a helyettesítés ki van zárva. A bér, díj — ha másképp nem intézkedik a szerződés — utólag fizetendő; történhetik a munka arányában is, kivált darabmunkánál. A bér akkor is jár, ha a munkaadó akár önkényüleg, akár személyében előforduló okból nem veszi igénybe a szolgálatot; még a halála a munkaadónak sem változtat ezen, rendes körülmények közt. Csak a legszemélyesebb szolgálatoknál szenved ez kivételt. A bér rendszeren pénzből áll, de más, természetben kiadandó szolgálmányok is dívnak, így a cselédek-nél, napszámosoknál, aratóknál az eltartás, a tisztteknél a conventio. A munkaadó úgy, mint a szolgálattelvő egyoldalúan is visszaléphet, elállhat a szerződéstől az ide vonatkozó törvényes intézkedések alapján, ha erre törvényes ok forog fen.

II. Munkaszolgáltatási szerződés, midőn a vállalkozó egy meghatározott munkateljesítést ígér a megrendelőnek bizonyos idő alatt, fizetés ellenében. A cél egy bevégzett munka vagy dolog helyreállítása, mint egész — opus. Ilyen a házépítés, akár a megrendelő anyagából vagy anélkül, vagy lebontás, csatornakészítés, gabonacséplés, áruszállítás (fuvarozás), vagy más irodalmi munka, művészeti vagy ipari mű helyreállítása (kép-, rajz-, tervkészítés). A munka-eredményre irányuló szerződések rendkívüli sokoldalúak és változatosak lehetnek; ilyen a szabó munkája is, ha a szövetet adjuk, de anélkül is, ha megrendelésre készül. A munkaadó köteles a szerződésben kitűzött időre és hibátlanul teljesíteni. A hiányos munkát visszautasíthatja, elfogadás esetén pedig kártérítést igényelhet, vagy kiigazítást, pótlást,

ha az lehetséges. A munkaadó nem köteles személyesen végezni az elvállalt munkát, hacsak ez kikötve nincs, vagy a dolog természete nem kívánja, pl. művészi alkotásoknál, hol a munka értéke ettől függ. Segéd munkásokat alkalmazhat a vállalkozó, vagy alvállalkozóra is bízhatja, de ezekért ő marad felelős.

A munka rendelője köteles a stipulált árt fizetni és pedig vagy a munka befejezése után, vagy részletekben, a végzett munka arányai szerint, ha így lett kikötve. Előleget is állapíthat meg a szerződés. A kikötött ár emelhető, ha a megrendelő munkaközben változtatást kíván, mely munkatöbblettel jár. A kikötött fizetés akkor is követelhető, ha a megrendelő a szerződés megszegésével akadályozza a munkateljesítést. Ha a munka nem pontos teljesítése esetére kötbér van kikötve, pl. házépítésnél minden késedelmi napra 50 frt, de a munkanapok száma szerződésileg megállapítást nyert, a véletlen akadály miatt (esőzés, munkaszünet, strike) a kötbér esedik, ha a vállalkozót mulasztás nem terheli. A kifogástalannak talált munka elfogadása után is felelős marad a vállalkozó a rejtett, szembe nem ötlő hiányokért.

A megrendelt munkát érő véletlen veszélyre nézve a szabály az, hogy az átadásig a vállalkozó viseli a véletlen okozta kárt, mert a megrendelő csak a kész, bevégzett munkát köteles átvenni. Az átvétel után a véletlen szülte kár (földrengés, árvíz vagy ostrom okából) a megrendelőre nehezedik, hacsak nem igazolja, hogy a véletlen kárt (a ház összeomlása vagy fálrepedések) a vállalkozó által beszerzett rossz anyag okozta; ha megfordítva áll a dolog: a veszélyt a megrendelő viseli.

79. §. *Társasági szerződés.*

Midőn két vagy több személy egy közös cél megvalósítására vagyoni szolgáltatások útján szövetkezik, társas szerződés létesül. A cél lehet első sorban a társas tagok vagyoni érdekét felölelő, de lehet más társadalmi, vagy tudományos érdeket szolgáló is.

Csak tilos célra nem szabad szövetkezni. A

társaság csak szerződésből alakulhat; ha szerződés nélkül jutnak egyesek, pl. örökösök érdekközösségbe, ez nem szül társaságot, hanem tulajdon- vagy jogközösséget. A lényeg az, hogy a felek vagyoni betéteiből erre menő célzattal alakuljon társasági vagyon; azaz mindenik járuljon a közös vagyonhoz; az nem lesz társaság, ha a gyáros vagy a földbirtokos munkásainak, illetőleg tisztjeinek a tiszta jövedelem egy hányadát biztosítja. A közös célra összehozott vagyon maradhat az egyes tag tulajdonában, midőn csak a használat válik közössé (individuális dolgok), vagy a betét közössé lesz, a társas tagok tulajdona (helyettesíthető javaknál).

A társaság vagyona az egyeseké, nem pedig az egyes tagoktól független jogi személyé, de ez nincs kizárva, mikor más jogi elrendezés foglal helyet, és a társaságra a kereskedelmi törvény szabályai irányadók.

A társulásnak a cél sokfélesége és méreteihez képest igen változatos alakzatai lehetnek: majd a társasági tagok egész vagyonát felölelik, majd csak kisebb nagyobb betétekre szorítkoznak, mihez simulnak neveik is, így alkalmi, közkereseti, szabadalmi, hajózási, ipari, kereskedelmi, gyári társulatok.

A társaság belső szervezetét a szerződés hivatott megadni, mely a társasági vagyon mikénti összehozását is megállapíthatja; egyik tőkét adhat, másik munkát vagy egyéb ingó-ingatlan értéket. A társaság nyeresége vagy vesztesége: vagyongyarapodás vagy apadásban nyilvánul, mely vagy arányosan (betétek szerint), vagy egyenlően oszlik meg a tagok közt, a szerződés szerint. Az is lehetséges, kivételesen, hogy egy tag csak a nyereségben osztozik, a veszteségben nem (*societas leonina*).

A tagok kötelesek a szerződésszerű betétek vagy más szolgáltatások teljesítésére; a bevitt vagyonra nézve az egyes szavattól a jogi vagy fizikai hiányokért. Kiki avval a gondossággal tartozik a társaság ügyeiben eljárni, melyet saját ügyei körül tanusítani szokott (*diligentia quam in suis rebus, diligentia in concreto*). Az egyesnek költségei a közös ügyek el látásáért a közösből térítendőek meg, valamint a véletlen kár is közre megy. Minden tagnak joga van az ügymenetbe betekintést nyerni és az ügyek állásáról tájékozást szerezni.

Mivel a társaság nem jogi személy, azért kötelezettségeik kifelé nem esnek az egyetemleges viszony elve alá; kiki a saját nevében jár el, és jut is jogi lekötöttségbe. Ha mégis a társaságot kifelé egy vagy több képviseli, akik együttesen a társaság nevében járnak el, ez esetben a társaság tagjai mind kötelezettségbe jutnak és betéteik határáig felelősek a közös ügyletből.

Hogy ki, vagy kik jogosítvák a társaság nevében collectiv fellépésre (képviselőre) azt a társasági szerződésnek kell megállapítani, de közös megállapodásával a tagoknak ezt időről-időre is meg lehet szabni. Befelé a társas tagok ügyleteit, melyeket személyes kötelezettséggel végeznek, a társaság számára kell elszámolniok.

A társaság megszűnik a kitűzött cél megvalósítása- vagy meghiúsulásával (lehetetlenülés), a megszabott idő leteltével és esetleges feltétel beálltával, általában. De vannak különös szünési okok is. Ilyenek: 1. Társstag halála; a szerződés ugyan kiterjesztheti a jogutódokra is a kötelezettséget, de ezek kilépésre jogosítvák. A halál tudomásra jutásáig a társas ügyletek az elhunyt hagyatékára is kötelezők. 2. Ha egyik társ csődbe esik. 3. Közös elhatározással. 4. Egyoldalú felmondással. Ennek mégis nem szabad időszerűtlenül, alkalmatlan időben történni, mit kétség esetén a bíróság állapít meg, sem dolose, hogy ez a társulatra károsító legyen. Egy tagnak kilépése esetén a többi külön alakulhat társulattá. A társaság feloszlása esetén liquidál, azaz lebonyolítja a függőben levő ügyleteket, a tartozásokat kiegyenliti és a tiszta vagyont a társasági szerződés szerint felosztja. Evvel egy vagy több tag is megbízható.

80. §. *Megbízási szerződés.*

Ha valaki másnak ügyeiben való eljárásra vállalkozik, megbízási szerződés alakul. Az ellátandó ügyek rendesen ügyletek létesítéséből, jogi vagy perbeli cselekvények helyezéséből áll; de bármily szolgáltatások és intézkedések véghezvitele beválik a megbízási ügykörbe. Ilyen, vagyon kezelésére való vállalkozás vagy egyes ágaknak ellátása. A

megbízás akkor alakul át meghatalmazássá, midőn a megbízott a megbízó nevében és képében működik, mi által kifelé, harmadik személyek irányában is bizonyossá lesz, hogy a jogi kötés nem a megbízott, hanem megbízója számára létesül, ez válik úgy jogosulttá, mint kötelezetté is. A meghatalmazásban nincs mindig megbízás is, mert az hatalmat ad ugyan jogi tény véghezvitelére, de nem kötelez rá, holott a megbízásban kötelezettség rejlik a megbízás körébe eső intézkedésre. A megbízás rendszeren a megbízó érdekében történik, de harmadik személy javára is lehet, sőt a megbízottéban is állhat; így ha tudakozó intézethez fordulok, hogy kit tart megbízható agensnek vagy banknak? Itt az intézet ajánl valakit. Ezért, mint tanácsért rendszeren nem is felelős, mert ellenkezően is tehetek. De ha tudva ajánl nem megbízható egyént, vagy garantiát vállal az ajánlottért, a károsodásért szavatolni tartozik.

A megbízás mint más ügyeiben való eljárás, igen közel áll a szolgálati szerződéshez, a határvonal annyira elmosódik a kettő közt, hogy a felismerés és a szétválasztás igen nehéz. A szolgálatnál az utasítás, a parancs a rendelkezés a szolgálat-adót megilleti; a megbízásnál is adható irányítás, de a megbízás épen a benne rejlő és alapjául szolgáló bizalomból kifolyóan önálló és szabad elhatározásra valló eljárást tesz lehetővé. Ilyen megbízás az ügyvédé, a ki szakértelmével a félnek jogi gondolkodását pótolja, az orvosé (*operae liberales*), a tanaré, a kik tudományos meggyőződésük szerint tesznek eleget a megbízásnak. Ezeknek díj, jutalom jár (tiszteletdíj *honorarium*), ami nem épen működésük kellő megfizetése, hanem inkább a tiszteletnek külső nyilvánítása, készségükért.

A megbízáshoz nincs forma előszabva; kivételesen ügyvédek a peres eljárásnál csak két tanu előtt aláírt vagy hitelesített aláírású okmányban bizhatók meg, nem ügyvéd pedig csak hitelesített okmányban. Házastársak közt közokiratba kell foglalni a megbízást.

A megbízott kötelessége a megbízás alapján: 1. A megbízást szorgosan és pontosan kell teljesítenie, a vett utasítás értelmében, de nem annyira a szóhoz tapadva, mint inkább a gondolathoz; utólagos

rendelkezést is el kell fogadni, amennyiben az a megbízás keretén belül marad. Önkényű eltérések a vett utasítástól, még ha előnyöknek látszanak is, nincsenek megengedve, csak ha a körülmények alaposan változtak, de itt is telhetőleg a megbízó beleegyezése kikérendő. Helyettest a megbízó szabály szerint rendelhet, hacsak az ügy természete ezt ki nem zárja. A megbízott felelős a kiválasztás körüli gondosságért. Ha engedély ellen történik a helyettesítés, akkor a helyettes működéseért is ő a felelős. 2. Minden vétek vagy hanyagság szülte kárért szavatol. 3. A megbízás folytán kézhez vett minden értéket ki kell a megbízónak szolgáltatnia, a beszedett pénzt átadni és pedig kamatostól, ha kamatoztatni bírta.

Egyszóval: a tisztesség minden követelményét szem előtt kell tartani, hogy ellene a megvesztegetés gyanúja lábra ne kapjon. (Provisiót a harmadiktól nem szabad elfogadni). Az ügyletre vonatkozó okmányokat, valamint a megbízó levelet a megbízás végződtével szintén át kell adni a megbízónak. 4. Tartozik a megbízásból elszámolni a megfelelő igazolványokkal.

A megbízó köteles: 1. A megbízottnak minden okszerű kiadását megtéríteni, még ha eredménytelen volt is eljárása; ezen kívül helyén van az előlegadás, mert nem lehet kívánni, hogy a megbízott a sajátjából költekezzen. 2. Ha a megbízott túllépte a megbízás körét, eme túllépéssel járó költségek is járnak neki, ha a megbízó a túllépést hegybenhagyja, vagy az a helyzetnek megfelelő volt. 3. A megbízó kártérítésre köteles, amit gondatlanságával a megbízottnak okozott. A véletlen kárért, mely a megbízottat érte, pl. útközben kirabolták, csak akkor állapítható meg méltányosságból kártérítés, ha ez a megbízás kivitele közben következik be, mikor a megbízót saját személyében is érte volna a károsodás. 4. A megbízó a szokásos vagy szabályszerű tiszteletdíjat köteles a megbízás bevégeztével megfizetni. Több megbízó vagy megbízott az ügyletből eredő kötelezettségért egyetemtegesen felelős.

A megbízás megszűnik általános okokból, ha befejezte a rábizott ügyet, vagy lejárt a megbízás ideje, vagy lehetetlenné vált a megbízás kivitele. De vannak különös okok is: 1. A kölcsönös fel-

mondás, mert a bizalom megrendült. A megbízó minden megszorítás nélkül felmondhat, még ha lemondott volna is róla. A felmondásról való értesüléssel végződik a megbízott működése, csak a már megkezdett munkát szabad neki bevégezni. A megbízottnak nem szabad mégis alkalmatlan időben felmondani, mikor a megbízó más képviseletről hirtelen nem gondoskodhatik. Ezen kárért felelős lesz. 2. A halál bármelyik részen; a megbízó részéről az örökösökre is kiterjeszthető. Ha ez nem volna kikötve, a megbízott a már megkezdett vagy elodázhatlan teendőket ez után is köteles teljesíteni. A megbízott elhunytával ennek örökösei kötelesek rögtön értesíteni a megbízót, hogy mást bízasson meg. 3. Csőd beálltával. A megbízónál ez feltétlenül áll, mert ennek helyébe a tömeggondnok lép; a megbízottnál is rendszeren, hacsak a tömeggondnok meg nem ujítja; csak ha a megbízás személyi természetű, mely a csődvagyont nem érinti, állhat meg csőd esetén a megbízás.

II. Vannak a megbízási ügyletnek rokon fajai is, melyek az alaptypusnak csak némi módosításait tüntetik fel; ilyenek: az utalványozás, hitelezési megbízás és a zsidárússzerződés.

A) Utalványozás, midőn az utalványozó felhatalmazza az utalványozottat, hogy pénzt, értékpapírt vagy más helyettesíthető dolgot egy harmadiknak — az utalványosnak szolgáltatson ki az ő számlájára. A lényeg az, hogy felhatalmazást adunk bizonyos értékek felvételére. Ez sokféle okból történhetik; leggyakoribb az, midőn az utalványozó tartozást ró le az utalványozottnál levő követelésével az utalványosnak. Lehet az is, hogy az utalványozó letétjéből bocsájt az utalványosnak rendelkezésére bizonyos összeget, mi által ez adósává válik az utalványozónak. Az sincs kizárva, hogy az utalvány által az utalványozó lesz az utalványozott adósává. Mindez a regressus iránt fontos.

Ami a viszony elrendezését illeti, egyenkint kell vizsgálni az utalványozó helyzetét a többihez. Az utalványozott az utalványt honorálni nem tartozik, ha adója is az utalványosnak. Ha mégis elfogadja, az utalványos iránt kötelezettségbe jut, mely rendszeren abstract kötelmet létesít köztük, de nem mindig, mikor aztán az utalványozott mindama kifogá-

sokat megteheti az utalványos ellen is, melyeket az utalványozó hitelezője ellen megtehetett volna; ez az engedményhez analog viszonyt szül. Az utalványozó az utalványt az elfogadásig, sőt a teljesítésig is visszavonhatja, a teljesítés után már nem. Az utalványozottnak az utalványozó ellen rendesen visszkérése van, hacsak a sajátlagos helyzet más alakulást nem von maga után, pl. ha az utalványozott ajándékból fogadta el az utalványt. Az utalványos az elfogadás által kereseti joghoz jut az utalványozott ellen, ha az visszavonás által meg nem szűnt. Az utalványos az utalványozóhoz az utalványból adóssá lehet, de vezethet az más viszony létesüléséhez is, lehet ez tartozás-lerovás, ajándékozás vagy más fedezetnyújtás.

B) Hitelezési megbízás, midőn a megbízó a megbízott által egy harmadik személynek hitelt nyújt, melyből a megbízó felelőssé lesz a hitelnyújtás erejéig, mi a kezességi viszonyra emlékeztet. A megbízottnak mégis kötelessége a megbízó rendelkezése szerint cselekedni, mi őt a közönséges kezestől megkülönbözteti.

C) Zsibárú-szerződés az, ha a megbízó egy dolgot a megbízottnak fixárban ad át ama utasítással, hogy azt adja el; a megbízott csak a megszabott árt tartozik leróni, vagy a dolgot visszaadni akár kikötött idő alatt, akár a körülményekhez képest. Ha a megbízott a maga nevében adja el a dolgot, eladási bizomány alakul. A fixárt meghaladott vételárt a megbízott megtarthatja, de a dolgot magát is a kikötött árban.

81. §. Szerencse-szerződések.

Szerencse-szerződés az, midőn a szerződő felek nyereségét vagy veszteségét merőben a véletlen dönti el. Az ily véletlen elem (aleatorius) szereplése a szerződések akár melyikénél jelentkezhetik kisebb-nagyobb mértékben; de midőn pusztán a szerencse a véletlen elhatározó az egyik fél nyeresége és a másik fél vesztesége iránt, ezek egy külön csoportját képezik a szerződéseknek. Vannak mégis szerencse-szerződések, melyek komoly gazdasági érdek kielégítésére szolgálnak, minők a reményvásár (emptio spei); jövő-

beli dolgok vétele (*emptio rei speratae*), a tűz-jéghár elleni biztosítások, az életbiztosítások és életjáradék-szerződések többfelé kombinációi; ezektől az állam a létfeltételökhöz szükséges támogatást; a keresetet nem vonja meg, mi okból azok a szerződések rendes categoriái közé tartoznak.

Ezekkel szemben vannak oly szerencse-szerződések, melyek nem szolgálnak komoly életszükséglet kielégítésére, hanem kizáróan a szórakozás, játékszenvedély és mesterségesen előidézett izgalom eszközei. Mivel ezek a társadalmi érdek szempontjából károsak vagy veszélyesek, mert egyesek, családok vagyoni romlását idézhetik elő, a productiv munka helyett az üres időtöltésből kívánnak nyereséget húzni, — azért az ily tevékenység eredményéhez az állam az ő támogatásával nem járulhat, mi abban nyer kifejezést, hogy nem nyújt keresetet az ily kötésekben eredő követeléseknek. Az állam nem tiltja el egyenest, nem jelenti ki semmisnek az ily szerencsére fektetett kötések, mert a társadalmi felfogással nem akar merev ellentétbe helyezkedni, belátva, hogy játék, fogadás komoly munka után helyén levő szórakozás is lehet. Az ily szórakozásból történő játékok ugyse veszélyesek az illetők vagyoni helyzetére; de mivel nagy dimensiókat is ölthetnek, azért kedvezést, támogatást nyújtani nekik és így elterjedésüket elősegíteni — nem indokolt. Az állam elismeri a kötetést joginak, miből kifolyóan az önkéntes teljesítést visszakövetelni nem engedi, de a tartozásnak, a hozomnak behajtására keresettel nem segédkezik. Ilyenek a játékok bizonyos hetékekkel (kivált kártya-, sorsjáték), fogadások sokféle nemei kisebb nagyobb betétekkel akár egyenlő, akár többszörös betét ellenében: ilyen a tőzsdei különbözeti ügylet (*Differenz-Geschäft*), midőn a felek tőzsdei áru adásvételét azon szándékkal kötik szinleg, hogy a lejárat idején nem az áru szolgáltatassék az ár ellenében, hanem az a különbözet, mely a kötés napján és a lejárat napja közti árban mint *differentia* jelentkezik.

A kártyaadósságnál még kiemelendő, hogy nemcsak a játékosok közt, a játék közt felmerülő adósságok, u. n. hozomok nem birnak keresetiséggel, hanem azok sem, melyeket a játékosok egymásnak játék közben a játék folytatására valósággal

kölcsönképen adnak. Ellenben az, amit nem játékos ad a játékosnak a játék folytatására, követelhető, habár ez vitás, mert a cél eshetik az erkölcs szempontjából kifogás alá. A hitelező mégis nem tartozik ellenőrizni, hogy az adós miként használja fel a vett kölcsönt. A fogadásoknál, ha a fogadott összeg egy harmadik személynél kölcsönösen letétetik, a nyerő félnek erre igénye van; csak ha ily biztosíték nélkül történik a fogadás, nincs keresetnek helye. A társadalom mégis az ily játék-fogadási adósságot a lovagias becsület védelme alá helyezi, mely sokszor erősebb hatályú, mint az állami kereset.

Vannak végül kártyajátékok, melyeket a büntetőjog egyenesen eltilt, perhorreskál; az ily játékokból eredő követelések semmiek, valamint a hamis játékokból eredők is. A bírói uton nem érvesíthető követeléseket sokszor elpalástolják a felek, vagy abstract ügylet alakjába öltik. Ha az kiderül, a kereset visszautasítandó. Lehet a játék, sorsjáték megengedett és keresettel bíró is a betétre, ha az állam azt engedélyezi; az állam maga is rendez ily sorsjátékokat.

III. Fejezet. A szerződésen kívüli kötelmek.

82. §. Tilos cselekvények.

Ezeknek két faja van: 1. tilos cselekvésből eredők (*obligationes ex delictis*); 2. azok, melyek vétkekesség nélkül is állapítanak meg kötelmi kapcsolatot.

Tilos cselekvés az, mely az állami rendet fenntartó és biztosító törvénnyel jön ellentétbe; a mi az állam parancsával, normájával ellenkezik, az tilos, és mint ilyen lehet pozitív és negatív, pl. ha nem oltjuk el a tüzet az erdőben. Mindezen törvénybe ütköző cselekvések, ha magánszemélynek kárt okoznak, eme kár megtérítése iránt felelősséget szülnek, kötelmet a kár megtérítésére.

Ehhez tárgyi és alanyi kellékek szükségesek. A tárgyi (*objectiv*) kellékek: 1. a törvénynek, mint az *objectiv* jognak megsértése. Törvény nélkül nincs *delictum*, habár azért lehet kár, mely megtérítést

kiván, — más okból. Aki csak jogát gyakorolja, anélkül, hogy más jogkörébe belenyulna, nem okoz kárt, ha tényleges előnyhúzástól elesik is valaki. A tényleges előny megszűnése arra való jog nélkül — nem kár. Az önvédelem sem tilos, ha nem lép túl a kellő határon. Akinek beleegyezésével történik kár a jogellenességből, az nem panaszkodhatik (*volenti non fit injuria*. Párbaj.); 2. kár orogjon fen; első sorban vagyoni kár, (akár apadása a már meglevő vagyonnak, akár elvonása a megszerezhető vagyonnak (*lucrum cessans*); de másodsorban egyéb, nem materiális károsodás is számba jön, élet, testi épség, egészség, becsület (erkölcsi kár); 3. tilos cselekvés és kár közt fenforogjon az okozati kapocs (*nexus causalis*), melynek mégis nem szükséges közvetlennek lenni; elég, ha közvetve ered a kár a sérelemből.

Alanyi (subjectiv) kellékek: 1. akaró képesség, mely azonban nem azonos a cselekvési képességgel. A tilos cselekvést felismerő képesség (*capacitas delictorum*) bünt. törvényünk 44. §-a alapján a 17. évvel kezdődik; kivételesen már 12—16 év közt is fenforoghat, hogy ha a bűnös cselekmény felismerésére szükséges belátás meg volt az illetőben. Nincs akaró képesség az öntudatlan állapotban levőknél és elmezavarodottaknál vagy szellemi tompulatban szinylődőknél: 2. a tilos cselekvés elkövetése tudva történjék (*dolus*) vagy úgy, hogy a kellő figyelem alkalmazásával az felismerhetővé lett volna (*culpa lata et levis*).

Régebben az államélet fejletlen korában, mikor még a büntető hatalom gyakorlása inkább a megtorlás jellegét viselte, a magánfelek ellen elkövetett bűncselekményekért a sértett félnek járó vagyoni büntetések dívtak; a közsérelem megtorlását az állam nem gyakorolta. Eme vagyonbüntetésekbe olvadt aztán bele a sérelemből eredő vagyoni károsodás megtérítése is. De mióta az állam a büntető hatalmat a közérdekből gyakorolja, a büntettek által előidézett magánjogi kár külön elbánás alá esik. A büntető törvénybe ütköző magatartásra kirovandó büntetés függetlenül megy végbe a sértett személy akaratától, csak egy kis csoportja a bűncselekményeknek esik tisztán a magánvád alá.

Az állami büntetés alkalmazása azonban nem zárja ki a bűncselekmény által a sértett fél vagyoni

körében előidézett károsítás megtérítését, sőt ennek teljes mértékben tért nyújt; ezek a büntettek, vétségek és kihágások magánjogi hatásai. A büntető bíróság a bűntény megállapítása és a büntetés kimérése után a sértett félnek ez által bekövetkezett kárát vagy maga szabja meg, vagy pedig, ha bonyodalmas, a polgári bírósághoz utasítja a számszerű meghatározás végett.

Igy a büntető törvényekben felsorolt büntetendő cselekvények legtöbbje magánkárosodást is okoz, melyet a tettesnek helyre kell állítani, mint vétkes cselekvényekből eredőt. Ilyenek a vagyon elleni büntettek, vétségek és kihágások mind: lopás, rablás, zsarolás, sikkasztás, hűtlen vagyonkezelés, jogtalan elsajátítás, orgazdaság, csalás, okirathamisítás, csalárd, vétkes bukás, más vagyonának a rongálása, gyújtogatás, vizáradás okozása s így tovább. Mindezekből merülhet fel vagyoni károsodás, melyet a tettes megtéríteni tartozik. Ezek a delictumok magánjogi hatásai. Ezeken kívül felelős még a tettes bűncselekményének oly következményeiért is, melyek az ember immateriális kárát képezik, ilyenek az emberi élet elleni büntettek és vétségek (gyilkosság, szándékos emberölés, gondatlanságból elkövetett emberölés), melyekből azon esetre, ha az elhalt mások eltartására kötelezett volt (gyermekek, feleség, szülők iránt), miben őt a halál gátolta, szintén vagyoni felelősség terheli a tettest a gyámolitástól megfosztottak javára és kértére, valamint a temetési költségek viselésére is. Ha testi épség, egészség elleni bűncselekvényt követ el valaki, a reá szabott közbüntetésen kívül anyagi kártérítés jár a gyógykezelésért, munka- vagy keresetmulasztásért, sőt ha keresetképtelenné lesz a sértett, vagy csak korlátozva keresetében, ezért megfelelő tőke vagy életjáradék szabandó meg a károsultnak (bünt. törv. 311. §.). Kényesebb a döntés ott, hol az ember szabadsága, erkölcsi épsége, becsülete ellen esik meg bűncselekvény: vajjon eme javainkon ejtett csorbitásért jár-e elégtétel, mert itt materiális kártérítésről nem szólhatunk. Az elfogulatlan jogérzék határozottan mellette szól és újabb törvényhozások, pl. a német-birodalmi törvénykönyv (823 - 839. §§.) világosan elrendeli, mikor aztán a bíróság az eset körülményei szerint szabhat meg a szabadság-vesztésért, vagy a

rágalmazás és becsület elleni vétségeknél méltányos elégtételt — pénzben, az ejtett sérelemért. A büntető tkönyv 198. §-a megállapítja, hogy a törvényellenesen letartóztatottnak, ha kívánja, a letartóztatás minden napjáért 5—10 frtig terjedhető kártalanítás állapítandó meg. A becsület elleni vétségeknél mégis ez ideig törvény híján nem szab a bíróság elégtételt.

Ide tartoznak egyébként mindama cselekvények is, melyek nem esnek ugyan a büntethető cselekvények fogalma alá, de mivel belőlük kár származott, és ez az illető szándékossága vagy vétkességére vezethető vissza, kötelezettséget szülnek a kár megtérítésére.

83. §. *Kártérítés vétkesség nélkül.*

A büntetendő cselekvényekből származó magánjogi károkozásokon kívül még oly kárigények is támadnak, melyeknél a kárt okozó ellenében sem szándékosságot, sem vétkes hanyagságot (*culpa lata vel levis*) nem lehet kimutatni és beigazolni, és ennek daczára a törvény a károkozót kártérítésre kötelezi, akár a károsult iránti méltányosságból, akár pedig köztekintetből; az ily károk tehát már a véletlen rovására esnek, de azért kivételesen mégis, vagy egészben vagy részben való kártérítési felelősséget állapítanak meg az ellen, aki ennek előidézésére valamikép okul szolgált. A mai törvényes intézkedések alapján ezek e következők:

1. Az ártatlanul elítéltnek az állam ad kártalanítást, megfelelő összegben a szenvedett szabadságvesztésért; ezenkívül visszakapja a bűnügyi költségeket és az elkobzott értékeket, és ama munkájának tiszta jövedelmét, melyet a helytelenül megállapított szabadságvesztés büntetés tartama alatt kiérdemelt. (1896. évi 33. tcz. 30. fejezete: kártalanítás az ártatlanul szenvedett előzetes letartóztatás, vizsgálati fogság és büntetés esetében.)

2. Kártérítés jár a nagy közlekedési (vasut, villamos és lóvasut) és gyári és ipari vállalatok üzeméből eredő, habár belátható, de a technika semmi tökélyesítésével el nem hárítható károsításokért, melyeket az egyesek (utasok, munkások) szenvednek az ott beálló balesetek miatt. Az 1874. évi 18. tcz. 1. §. kijelenti, hogy ha valamely vas-

pálya üzeménél valaki életét veszti vagy testi sértést szenved: az ez által okozott károkért az illető vállalat felelős. Nem felelős, ha a halált vagy a testi sértést: 1. elháríthatlan esemény (vis major) okozta; 2. vagy egy harmadik személy meg nem gátolható cselekménye; 3. vagy a meghaltnak, illetve a sebesültnek saját hibája. Ez analog alkalmazást nyer a többi hason természetű vállalatokra is, ahol az emberélet és épség közvetlenül veszélyeztetésnek van kitéve (1893. évi 28. tcz. az ipari és gyári alkalmazottaknak baleset elleni védelméről).

3. A végszükség állapotában véghezvitt ténykedések nem esnek büntetés alá, de a belőlük eredő kárért pótlás jár. Ezt fejezi ki az erdőtörvény 81. és 103. §-a, a vízjogi törvény 66. §-a, veszély esetén bárhol történő kikötés esetére, az okozott kár megtérítése ellenében.

4. Az ipartörvény 25. és köv. §§. kijelentik, hogy habár az iparhatóság telepengedélyt adott, amennyiben az iparüzésből a szomszédosoknak káruk támad, ezért a kártérítési felelősség megáll.

5. A vadászatról szóló törvény (1883. évi 20 tcz.) feltétlen felelősséget állapít a vadászterületen tenyészített fővadak által okozott mezei és erdei károkért; ez a vadászterület birtokosát terheli (lehet bérlő is.) Ellenben a ragadozó vagy kártékony állatok okozta károkért senki sem felelős.

6. A mezőgazdaságról és mezőrendőrségről szóló törvény (1894. évi 12. tcz.) 112 §. szerint az állatok által előidézett károkért az állat gazdája feltétlenül felelős. A méhrajnak idegen területen végbevitt beütése alkalmával okozott kár szintén megtérítendő (59. §.), habár ez törvényesen szintén megengedett.

7. A halászatra jogosult idegen telken át is járhat a vízhez és hálóját vagy más eszközeit a partból a vízbe vetheti, de az előidézett kárt a vetésekben tartozik megtéríteni.

8. A katonai csapatok által okozott károkat a katonai kincstár szintén megtéríteni köteles, ha nincs is vétkeesség. (1895. évi 39. tcz. 13. §.)

9. A kisajátítási törvény is megengedi, hogy háború vagy árvízveszély idején vagy hegycsuszások, területszülyedések vagy árvíz által megszakított közlekedés gyors helyreállítása végett szükségelt területek min. engedély alapján elfoglalhatók, utó-

lagosan felbecsülendő teljes kártérítés mellett (1881. évi 41. tcz. 86. §.)

84. §. *Törvényes intézkedésből keletkező kötelmek.*

Vannak kötelmi alakzatok, melyek oly tényekből erednek, mikhez a törvény hatást fűz. Eme hatások a tények véghezvivőjére majd jogokat, majd kötelezettségeket szülnek, arra irányuló jogügylet nélkül. Eme törvényből eredő kötelmi viszonyok két csoportra oszthatók: 1. A megbízás nélküli ügyvitel, és 2. A jogalap nélküli gazdagodások esetei.

1. A megbízás nélküli ügyvitel alatt idegen ügyek vitelét és végzését értjük, másnak számlájára. Okul szolgálhat erre másokról való gondoskodás, pl. távollévőről vagy olyanról, aki személyesen akadályozva van eljárni fogsága miatt. Sokszor az egyéni érdek is ösztönöz erre, midőn ez össze van forrva máséval, pl. ha a hatóság a csatornatisztítást elrendeli, melyet a szomszédok számlájára elvégeznek, mert így olcsóbb és sikeresebb. A súlypont azon fekszik, hogy idegen ügy ellátását végezzük erre való kötelezettség nélkül; mert különben rendes megbízást teljesítenénk.

A megbízás nélküli ügyvitel előfeltételei: 1. idegen ügyeinek direct ellátása, pl. házának javítása; de lehet vagyoni vonatkozás nélkül is eljárni, ha árukat vásárlunk harmadik számára, mert igen olcsó. Ez csak jóváhagyás által válhatik idegen ügyletté. 2. Megbízás nélkül történjék az ügyellátás, sem gyámi, sem megbízási vagy egyéb jogviszony erre ne kötelezzon, pl. tulajdonközösség alapján. Ha B. megbízásából eljárva, C-nek ügyeit is elrendezzük, ezt már megbízás nélkül cselekedtük. 3. Lényeges, hogy a harmadik személy terhére és számlájára történjék az intézkedés. Nem szükséges, hogy az ügyvivő a személyt ismerje, tévedhet is személyében (B-nek hitte A-t), de azért csak az igazi személyre vonatkozhatik az általa végzett ügy.

Fontos kérdés az, hogy kötelezi-e az ügyvivő működése a dominust? Kötelezi: 1. ha világos előnyére szolgál az ügylet, ha az reá hasznos; ren-

desen a szükséges teendők olyanok, melyeket az ügylet ura magára nézve előnyösnek elfogadni kénytelen, pl. olyan intézkedés, mely dolognak pusztulástól való megóvását eredményezi — de lehet a megbízás nélkül véghezvitt nem szükséges, de azért a harmadik személy egyéni helyzete, hajlamai, szándéka, tervei szempontjából neki mindenképen megfelelő, beváló, mikor az ügyvivő a dominus egyéni körülményei közé hűen bele képzelte magát, és az ő intentiója szerint cselekedett. Az előnyöst nem pusztán tárgyi alapon, hanem túlnyomóan subjectiv vonatkozásban kell érteni. Így ha egy telket vesz az ügyvivő a dominusnak, melyről tudja, hogy arra már régóta vágyódik telkének kikerekítése céljából. Csak az egyenes tilalom ellenére végzettnél nem számít az, hogy előnyös-e az ügylet a dominusra. De ily esetben is kötelező rá az ügylet, ha közérdek követelte teendőt végez, pl. temetést vagy törvényes kötelezettséget teljesít helyette. 2. Ha jóváhagyja, magáévá teszi az ügyvivő intézkedését. Ezen eseteken kívül a dominus nincs kötelezve az ügyvivő működéséből.

Ha az ügylet az úrra kötelezővé vált, akkor az ügyvivő a megbizottnak jogait érvényesítheti ellene; tartozik kiadásait kamatosan megtéríteni és az ügyletből eredő kötelezettséget átvállalni. Viszont az ügylet urát a megbízó jogköre illeti meg; számadást kérhet, gondosságihiány okából kárigényt támaszthat, valamint egyéb fizikai hiányai miatt is a dolognak; minden, az ő számlájára végrehajtott ügyet magának követelhet. Ha mégis az ügyvivő veszély idején vállalkozott, akkor csak a dolusért felelős, és ami evvel egyenlő: a culpa lataért.

Ha ellenben az ügylet ura sem önként nem vállalta át az ügyet, sem erre kötelezhető nem volt, a reá néző előnyök hiányából, akkor követelheti az előbbi állapot helyreállítását. Az ügyállást mégis egészében kell neki elbirálás alá venni; nem lehet egy részét (az előnyöst) jóváhagyni, az ellenkezőt pedig nem. Az ügyvivő ily esetben csak azt követelheti a dominustól, a mennyivel az gazdagodott.

Egy mellékhatása a megbízás nélküli ügyvitelnek az, ha valaki tudva idegen dolgot mint magáét, elidegeníti, nyereszkezdésből, vagy tudva idegen ügyet mint magáét lát el. Így esetben az ügylet ura köve-

telheti, hogy a fenforgó viszonyból neki minden kiadassék, és számadás-tételt is kívánhat, ha elfogadja az ügyet magáénak; a gerensnek pedig igénye van a költségek megtérítésére, de csak a gazdagodás határáig. Ha nem fogadja el az ügyet, az ügyvivő tartozik mindent restituálni. Ha pedig jóhiszeműleg ad el valaki idegen dolgot, mint magáét, akkor az ügyvivő csak a gazdagodás határáig támaszthat igényt, hacsak a tulajdoni keresettel vissza nem szerezheti a dolgot. Így van ez az örökösnel is, aki azon hitben, hogy ő örökös, az igazi örökös helyett lerójjá a terheket (adósság, hagyomány); az igazi örököstől csak gazdagodása erejéig nyerhet regressust.

2. Jogalap nélküli gazdagodásról szólunk, ha valakinek vagyona egy másik vagyonának rovására gyarapszik, anélkül, hogy erre megfelelő jogi tény szolgálna okul, azaz jogi alap volna rá. Itt az előfeltétel: 1. hogy az egyik (adós) gazdagodjék, realiter, akár tulajdonszerzés által testi javakon, akár idegen dolgon szerzett jogok által, vagy egyéb követelések szerzése vagy tartozások megszűnése által. A pusztá birtok nem mindig elég, mert ezt még el lehet tőle perelni, hacsak ez nincs kizárva. 2. A gazdagodás, noha formailag végbe ment, anyagilag, az anyagi jog szempontjából igazolatlan legyen, semmiféle jogi kötelékre az ne támaszkodhassék. Ez az igazolatlanság lehet tudatosan jogalapot nélkülöző, tehát subjective jogellenes, vagy nem tudatosan az, midőn a gazdagodó egyénileg nem bír tudomással arról, hogy ő alap nélkül gazdagodott, habár objective ugy van. Ez különbséget tesz a felelősség szempontjából. Az ide tartozó egyes esetek a következők:

A) Tartozatlan fizetés, (solutio indebiti) midőn szolgáltatunk — tartozás nélkül. Az átvett javakon az adós rendelkezési jogot szerez. A kellékek: 1. fizetés, teljesítés, szolgáltatás a legtágabb értelemben, akár pénz, dologátadásból, akár munkateljesítésből, vagy más tartozásának átvállalásából álljon az; 2. ne álljon fön erre kötelezettség, tartozási kapocs; akár úgy, hogy egyáltalán nem állott fön, akár úgy, hogy most már nem áll fön. Evvel egy bánásmód alá esik, ha perdöntő kifogás áll az igény ellen, vagy ha a viszony még feltételtől függő. Ha valaki kereset nélküli tartozást ró le, evvel fenálló követelést egyen-

lített ki, tehát ez nem megy tartozatlan fizetésszámba. A ki még le nem járt, de létező követelést elégít ki a lejárat előtt, nem fizetett tartozatlanul és az időközi kamatok visszatérítésére sincs igénye. De ha tévedne, harmadik személynek, nem pedig igazi hitelezőjének fizet valaki, ez tartozatlan; ha mégis más helyett fizetünk, pl. B helyett X-nek, az ő hitelezőjének, ama téves feltevésben, hogy mi B-nek erre kötelezve vagyunk, ez nem jár vissza, mert X valódi követeléshez jutott; csak B ellen fordulhatunk. Ha igazi hitelező helyett tévesen másnak fizetünk, az igazi hitelező követelése érintetlen marad, hacsak a harmadiktól a neki szánt követelést meg nem kapta; 3. menthető tévedés okából történjék a fizetés, — tartozás nélkül; aki teljesít, noha tudja, hogy nem tartozik, az vagy ajándékozni akart, vagy egyéb kellemetlenségtől szabadulni. A kétely, vajjon tartozunk-e? vagy a fentartással történt lerovás: elég az igény fentartására; az is, aki birói vagy közigazgatási parancsra fizet, meghajolva a kényszer előtt, noha tudja, hogy nincs tartozásban.

Felperes az, aki a fizetést teljesítette; alperes az, aki, vagy akinek nevében vagy megbízásából a teljesítést elfogadta. Ami a kereset tartalmát illeti, különböztetni kell: pénz vagy más helyettesíthető — és egyéb, nem fajszerű szolgáltatás közt. Első esetben visszajár a fajszerű szolgáltatás — egészben, ha abból egy más elpusztult volna is, mert a veszélyt alperes tartozik viselni; a másik esetben csak azt követelhetjük, ami még meg van, mert alperes jóhiszemű volt, egész a perindításig. Ezt azonban minden járulékával együtt tartozik visszaszabocsájtani. Felperes a kereset alapjául a fenti kellékek bizonyítására kénytelen, noha a „nem tartozás“ igazolása nehézségekbe ütközik, mint negatívum. A tévedés igazolását már a körülmények könnyebbé teszik. Ha mégis alperes tagadja az elfogadást, és rábizonyul, akkor neki kell azt igazolni, hogy jogi alap forgott fen a lerovásra; ez büntetése a konok tagadásnak.

B) Jogalap nélküli gazdagodás az is, ha valamit szolgáltatunk, pl. hozományt adunk, egy később bekövetkező esemény vagy jogi hatályú cselekmény fejében, hogy a házasság létrejön, vagy váltót adunk át előre, és a kölcsönadás elmarad, vagy hagyományt fizetünk ki, mely módhatározással terhelt és a czél

megvalósítása nem következik be. Kellékek: 1. átadás, teljesítés a másik félnek, kivált pénzáadás; 2. annak fejében, hogy az ügylet másik fele, az a cél, amiért teljesítettünk, megvalósul, pl. házasság. Ez a másik fél akaratától független, vagy tisztán az ő elhatározásától függő tény vagy esemény lehet. Bármily hiu remény vagy várakozás nem elégséges. Így, ha a jó szomszédosság reményében adjuk el egyik telkünket, és a jó viszony nem következik be, ez nem ad jogot a vétel meghiusítására, hacsak feltételül nem lett kikötve; 3. a visszakövetelés beáll, ha a cél végleg meghiusul, pl. a házasság vagy a módhatározás teljesítése, mint a tervbe vett ügyletnek másik fele. Az alperes bizonyíthatja, hogy a cél megvalósulása még bekövetkezhetik, vagy már bekövetkezett. Nincs helye a keresetnek, ha a cél megvalósítása lehetetlen volt már a kezdő szolgáltatáskor, és erről a szolgáltató fél tudott, vagy ha felperes maga hiúsította meg a cél bekövetkezését.

C) Jogalap nélküli gazdagodás továbbá, ha valaki az erkölcsi felfogásba ütköző cselekvés vagy mulasztásért kap valamit. Ezt vissza lehet követelni, erkölcstelen mivolta alapján. Így ha valaki az őt becsmérlő szennyíratért fizet, vagy valami ocsmány dolog el nem követésért. De ha a szolgáltatást tevő is erkölcsellenes dolog elkövetéseért adott valamit, pl. orgyilkost bérelt vagy kerítésért fizetett, ezt vissza követelni nem lehet.

D) Végül jogalap nélküli gazdagodás általában, ami jogi okra vissza nem vezethető — eltekintve a fenti esetektől. Bármily vonatkozású vagyongyarapodás foglalható ez alá, akár félreértésből ment át a vagyon, mert a felek mindegyike másra gondolt, akár iráshibából, mikor egy zérussal több került a papírra. Így lehet az is, hogy a foglaló összegét elfeledték a vételár végső részletébe betudni, vagy visszaadni, vagy az adóslevelet, váltót a kiegyenlítés után nem szolgáltatta az adós vissza, vagy elveszett dologért kártérítés adatott, mely később előkerült a károsultnál. Minden esetben, hol a másik fél vagyona jogi ok nélkül gyarapodott, alapul szolgál, hogy ezt az értéket tőle visszakövetelhessük. Az alapvonások azonosak a tartozatlan fizetéssel.

IV. Rész. Családjog.

85. §. Áttekintés.

A családjognak alapja a házasság, mely egy férfi- és egy nőnek legbensőbb életközösségre irányuló szövetkezése. A házasság mint a társadalmi életnek alapvető intézménye állami szabályozás alá tartozik, mert ez hivatott a társadalomban uralkodó erkölcsi felfogás szerint megállapítani a szövetkezésnek lényeges feltételeit, kellékeit, hogy rend legyen az állami élet eme alaptagolata körül. Az állami törvényhozás mégis csak a házasság megkötésének és megszűnésének módazatára szorítkozik, a házasság beléletét az ethika, az erkölcs törvényeire bizza. A házassági jog parancsoló törvény (*lex cogens*), mely a felek akaratától függetlenül rendezi a viszony keletkezését és megszűnését. A házassági jog alkotja a családjog első felét.

A családjog második része áll a férj és feleség személyi, de kivált vagyoni viszonyainak elrendezéséből; ha a házasságból gyermekek származnak, ez szükségessé teszi a szülők és gyermekek közt felmerülő személyi és vagyoni kérdések szabályozását. (Apai hatalom). Végül, ha a szülők idő előtt kidőlnék, akkor a szülői támasz helyettesítéséről kell gondoskodni, mi a gyám és gyámolt, valamint a gondnokság alatt állók személyi és vagyoni ügyeinek szabályozásával történik.

I. Fejezet. Házassági jog.

86. §. A házasság megkötése.

A magyar házasságkötés és szűnés szabályait az 1894. évi 31. tcz. foglalja magában, mely 1895. évi október elsején lépett hatályba. Ezzel megszűnt nálunk az a vizsás állapot, hogy a házasság körül 8-féle felekezeti törvény érvényesült — egymás mellett, melyek egymástól eltérően intézkedtek és az által a házasság érvényességének elbirálását sokszor lehetetlenné tették.

A férfi és nő állandó szövetkezését néha eljegy-

zés előzi meg, ami pusztá ígéret egy később kö-
tendő házasságra. Ez a házassági ígéret nem ad
keresetet a házasság megkötésének kikényszerítésére.
Ha azonban az eljegyzés meghiusul, az erre okot adó
fél ellen az ártatlan félnek vagy képviselőjének két-
rendbeli igényt nyújt a törvény: a) az általa viselt
eljegyzési költségek megtérítésére (utazás, lakoma);
b) az eljegyzés alkalmával adott ajándékok vissza
követelésére — természetben; ha ez nem volna lehető
— érték szerint. A kereset egy év alatt évül el az
eljegyzés felbontásától. Birság kikötése az eljegy-
zés meghiúsulása esetére nem érvényes.

A házasság megkötésének akadályai vannak.
A törvény érvénytelenítő és tiltó okokat állít fel.
Érvénytelenítő okok vagy akadályok (impedimenta
dirimentia) olyanok, melyek a házasságkötést vagy
semmissé, érvénytelenné, jogi hatály nélkülivé te-
szik, vagy azt engedik meg, hogy az a fél, akinél
ilyen ok fenforog, a házasságot megtámadhassa és
így az amúgy törvényileg érvényesnek elismert
kötéléket jogi hatályától megfoszthassa. (Matrimo-
nium nullum et rescissibile.) A semmisségi
ok megint lehet olyan, mely minden körülmények
közt, feltétlenül kizárja a házasságkötés érvényét
(absolut nullitas), vagy olyan, mely ugyan akadály
az érvénynek, semmissé teszi a kötést, de az érvény-
telenséget szülő okot utólag lehet orvosolni, a hiányt,
mely miatt a házasság nem érvényes — lehet pó-
tolni, mi által az végérvényhez jut (relativ nulli-
tas). A tiltó akadály vagy ok (imp. impediens) az,
melynek fenforgása miatt az államéletre nem kívá-
natos a házasság, miért az államközeg megtagadja
közreműködését a házasságkötéshez, de ha a tiltó
ok ellenére mégis megkötetik a házasság, az állam
azt érvényesnek elismeri, legfőlebb büntetéssel sújtja
azt, aki a tilalmat tudva megszegte. Eme szempon-
tok szerint csoportosítjuk a házassági akadályokat.

87. §. *Feltétlenül semmitő okok.*

1. A vérrokonság (cognatio) az egyenes ágon
fel és lefelé; így a fiúgyermek anyja, nagyanyja
vagy dédanyjával, az apa lánya, unokája vagy déd-
unokájával.

2. A vérrokonság az oldalágon a testvérek közt; közömbös az, hogy a testvérek fél vagy teljes vérűek-e? Így az apa első házasságából származott fia nem veheti feleségül az apa második házasságából származott lányát, félvérű testvérét. E két akadálnál nem határoz a vérséges kapocs törvényes vagy nem törvényes volta; így a törvénytelen anya nem léphet házasságra fiával vagy unokájával, sem a törvénytelen anyának fia és lánya közt nem alakulhat érvényes házasság, ha más-más apától valók is.

3. Sógorság az egyenes ágon, tehát a férj feleségének fölmenői és lemenőivel nem köthet érvényes házasságot felesége elhunyt, vagy a házasság felbontása után, és megfordítva a nő se férjének fel és lemenő rokonaival, szülője, öregszülőjével vagy gyermeke, unokájával. Az oldalági sógorság nem akadály, miért a férj elhunyt neje testvérét vagy unokatestvérét elveheti.

4. Érvényes házassági kötelék (imp. ligaminis). Mert nálunk a házasság monogam jellegű, azaz egy időben csak egy személlyel állhat meg a házasság, azért amíg az előbb érvényesen kötött házasság fenáll, ez kizárja egy másik utóbbi házasságnak érvényes kötését. A másik kötés semmi, nem házasság, nem szül jogi hatást.

5. Az élet ellen való törés (imp. criminis). Ha az egyik házastárs egy harmadikkal szövetkezik saját házastársának elpusztítására, úgy eme bűn-szövetségesek házasságra nem léphetnek. A bűnt nem jutalmazhatja a törvény avval, hogy a bűntársak céljukat érve, házasságot köthessenek.

6. Ha a felek tudva nem a törvényben kijelölt polgári hatóság előtt kötnek házasságot. Ez semmi irányban sem lesz házasság; így ha valaki a saját lelkésze előtt lép házasságra. Ezen okokat is szükséges mint a házasságnak pótolhatatlan hiányát, bírói úton constatatni.

88. §. *Relative semmitő okok.*

1. A cselekvés-képtelenség. A házasságnak egyik lényeges eleme a beleegyezés (consensus matrimonialis); akiben a törvény nem ismer el

akaró-képességet, akinek nincs törvény szerint számba vehető akarata — az beleegyezésével nem köthet sem házasságot, sem más jogügyletet. Ilyenek: a) a 12 éven alóliak (nem törvényes korúak); b) a szellemi tompulatban levők (siketnémák, kik jelekkel magukat megértetni nem tudják), ezek a teljes hülyék, bárgyúk; c) az elmekóros állapotúak, elmebetegek, tébolyodottak, őrültek, kik ez okon bírósági határozattal gondnokság alá helyezéek, vagy pedig a kiskorúság meghosszabbitása ellenök ilyen okból bíróilag kimondatott. Ez a két utóbbi esetre nyer alkalmazást. Eme, a beleegyezés jogi hiányából eredő akadály mégis odavész, ha az illető cselekvés-képes állapotában a házasságot helybenhagyja, feltéve, hogy már előzőleg eme ok miatt a házasságot a bíróság semmissé nem nyilvánította. A fő az, hogy a helybenhagyás — a házasság tudatos folytatása oly időpontba nyuljon, midőn az a fél, kinek cselekvés-képtelensége szülte az akadályt — már teljes cselekvési képességgel bír. Így, ha az őrült köt házasságot és kigyógyul; a bíróság megszünteti a gondnokságot és ő ezután is folytatja az együttélést házastársával. Ilyen lehetne az eset a nem teljes korúnál, ha ő teljes kora után helybenhagyja a házasságot. A beleegyezés jogi kelléke itt utólag járulván a házassághoz, ez pótolja, orvosolja az eredetileg hiányzott kelléket.

2. Fejletlen kor. A házasságban a nemi korlátozás nyer kielégítést egy más nemű személylyel való szövetkezés útján. Szükséges tehát, hogy a házasfelek mindegyikénél a nemi fejlődöttség meglegyen, mely előfeltétele a nemi közösülésnek, mi egyik főcélját alkotja a házaseletnek. A törvény a fejletlen kort a nőnél a 16 életéven alól, — a férfinnál a 18 életéven alól állapítja meg. Eme koron túl van a fejlett kor. A törvény eme rendelkezése mégis csak czélszerűségi momentumon nyugszik. A nemi életre való alkalmatosság már előbb is beállhat egyes concret esetekben, miért a törvény fel is hatalmazza az igazságügyministert, hogy ezen akadály alól felmentést (dispensatiót, exemptiót) adhasson. A fejletlen korban kötött házasság tehát semmis, mert hiányzik a törvény egyik kelléke; de ez a kellék utólag pótolható, mi által a házasság végleges érvényhez jut. Első a ministeri felmentés, mely

eltünteti azt az akadályt — a másik, ha a fejletlen korú eléri fejlettségi korát és ebben a házasságot helybenhagyja. Szükséges, hogy a hiány pótlása előtt a házasság mint hiányos — bíróilag meg ne semmisíttessék, mert ennek kimondása után már nem lehet a hiányt orvosolni.

3. A kiskorú (24 éven alóli) nem köthet házasságot törvényes képviselőjének beleegyezése nélkül; különösen a 20 éven alólinál nélkülözhetlen a szülői — ennek hiányában a nagyszülői beleegyezés a kiskorú házasságához.

Ha sem szülők, sem nagyszülők nincsenek, akkor a gyámhatóság jóváhagyása szükséges a házassághoz, valamint a szülők beleegyezésének megtagadása esetén is ennek beleegyezése pótolja a szülőkét. A gyámhatóságnak a kiskorút meg kell hallgatni és kizárólag az ő érdekét tartozik szem előtt tartani. A szülő alatt az atya, ha az nincs, az anya a beleegyezésre jogosult. Az ágy-, asztaltól elválasztott házastársaknál, vagy ha a házassági kötelék felbontatott, akkor az a jogosult a beleegyezésre, aki a gyermeket gondviselése alatt tartja. Ha mégis a beleegyezésre jogosult szülő távol van, vagy elmebeli fogyatkozás miatt nem képes erre, vagy az atyai hatalomtól megfosztatott, akkor a másik szülő adja a beleegyezést; a törvénytelen gyermeknél pedig az anya.

A beleegyezés nélkül a házasság semmis; de ezt az érvényességi hiányt pótolja az utólagos beleegyezése az erre hivatottaknak, mi által a házasság érvényhez jut.

4. Érvénytelen a házasság testvér és testvérének lemenője (unokatestvér) közt. A király az igazságügyminister előterjesztésére felmentést adhat, mely ha utólagosan történik, szanálja a házasság jogi fogyatkozását.

5. Érvénytelen a házasság, ha a házasságkötés polgári tisztviselő előtt kötöttet ugyan, de nem saját kerületében; elesik az érvénytelenség, ha a közhiedelem a tisztviselőt az illető kerület tisztviselőjének tartotta, valamint akkor is, ha a tisztviselő a házasság megkötésénél kerületével szomszédos kerületben működött közre; így ha nem volt bizonyos, hogy az a hely, ahol a házasságkötés végbement, melyik tisztviselő területéhez tartozik, mi kivált

vitás területnél és akkor fordul elő, ha a felek a hivatalos helyiségen kívül kötik a házasságot.

6. Érvénytelen a házasság, ha a házasságkötés körül előírt formák hiányoznak, kivált a két tanu vagy egyéb kijelentés nincs meg; de érvényessé lesz, ha a felek a kijelentést személyesen megtették a házasságra és ezután egy évig mint férj és feleség együtt élnek. Ez az egyévi együttélés pótolja a formán esett fogvatkozást. Eme relativ semmiségét a házasságnak csak a bíróság állapíthatja meg, ennek lévén hivatása vizsgálni, hogy a házasság érvényébe ütköző ok fenforog-e? Eme érvénytelenségi keresetre jogosult a fejletlen kor tartama alatt a kir. ügyész, aztán a fél maga; a beleegyezés hiánya miatt a fejlett korú házastárs vagy a gyámhatóság. Az érvénytelenítésre egy évi időt szab a törvény, mely megindul a hatóságra a tudomására jutás napjától, a házasságra nézve pedig, midőn fejlett korát elérte, illetve a kiskorú házasságát megkötötte. A félre nézve mégis a helybenhagyás a kereseti jogot megszünteti. A birói megsemmisítés oly hatálylallyal bír, mintha a házasság nem is jött volna létre, mert annak hatálya nem volt.

89. §. *Megtámadási okok.*

Ezeket jellemzi, hogy a házasságnak van belső, szembe nem tűnő beleegyezési fogvatkozása; azért a házasság érvényes külsőleg, és az is marad, ha a megtámadásra jogosult fél nem támadja meg a házasságot, feltárván a házasságnak törvényen alapuló belső fogvatkozását, vagy pedig a megtámadásra megszabott idő letelt, mi által a megtámadási kereset elenyészett. Erre a törvény egy évet szab.

A megtámadásra a következő okok szolgálhatnak:

1. A kényszer (*vis ac metus*), midőn az egyik fél fenyegetéssel előidézett alapos félelem következtében lép házasságra. A fenyegetés akár a másik házasságtól, akár egy harmadik személytől indulhat ki. A megtámadási jog ez okból azon időponttól kezdődik, midőn a kényszerített fél a kényszer hatása alól felszabadult.

2. Tévedés a személyben, midőn az egyik

fél mással akart házasságra lépni, mint akivel valósággal házasságot kötött; pl. Kis Czilivel vélt házasságot kötni, és az, akivel tényleg kötött, Kis Janka.

3. Tévedés a kinyilvánításban, midőn az illető nem tudta, hogy kijelentése házasságot létesít, mi siketeknél vagy némáknál eshetik meg, vagy ha a polgári tisztviselő nyelvét az illető nem érti.

4. Tévedés a házastársnak a testi közösülésre való képességében (*error impotentiae*). Mivel a házasság főcélja a férfi és nő nemi korlátoltságának kölcsönös kiegészítése, azért lényeges kellék a házasságnál az, hogy mindenik fél képes legyen a házassági tartozás teljesítésére. Aki erre nem képes, holott a másik fél őt erre képesnek tartotta, ez lényeges tévedést képez, mely miatt a házasság érvénye megtámadható, belső fogyatékok okából. Ha az egyik fél tudta a másiknak ebbeli fogyatkozását, mely már a házasság kötése előtt fenforgott, akkor ezt már nem nevezhetni tévedésnek. Az sem ad megtámadásra okot, ha a tehetetlenség az elhálásra a házasságkötés után hosszabb-rövidebb idő múlva áll be, akármily körülmény idézte legyen azt elő. Az impotentia előfordulhat a férfinál épúgy, mint a nőnél, ha pl. a női szerv elfajulása lehetetlenné teszi a testi közösülést, vagy a férfivessző enerváltság miatt elveszti rugékonyságát (*erectio*). A férfi vagy a nő terméketlensége nem jön számba; ellenben a férfinál a heréltség (*eunuch*), vagy mindkét nemnél a csirajelleg (*hermaphroditaság*), illetve az, hogy valaki két nemű és egyik nemi szerv sem fejlődött ki igazán, utját állja a testi közösülésnek és így tévedésből megtámadhatóvá lesz a házasság. Vitás az, mit törvényünk sem dönt el, hogy az u. n. *impotentia relativa*, a viszonylagos képtelenség a testi közösülésre, elég ok-e a megtámadásra tévedésből. Akkor forog ez a nehézség fön, ha a férfi nemi szerve túlfejlődött, túlnagy, mi okon a testi elhálás nem válik a finom szervezetű nővel lehetővé. A lényeg a házastársi kötelesség végrehajtása, mire a feleknek törvényes és a természetben gyökeredző (ösztönszerű) igényük van; ami ezt megakasztja — ez lényeges tévedésnek tekinthető. A megtámadás megindul az ok felismerése napjától.

5. Tévedés a házasság büntelenségében. Ha az

egyik házaspár oly bűncselekvést követett el a házasság előtt, melyre fegyház vagy börtön a büntetés, vagy nyereségvágyból oly vétséget, mely miatt fogházbüntetés van szabva, és erről a másik fél nem tudott, s alaposan feltehető, hogy az ártatlan házaspár ezt tudva, nem is kötött volna a vétkes féllal házasságot, úgy ez lényeges tévedéssé minősül, mert a közbecsülést semmíti meg, mi okon a házasság megtámadható, azon időponttól számítva, mikor a bűnös magatartásról a másik fél tudomást szerez.

6. Lényeges tévedés az is, ha a nőt a házasságkötéskor a férj mástól már teherbe ejtve találja, ha ezt a házasságkötés előtt nem tudta. Ezzel vétett a nő az erkölcsi tisztaság vagy a nemi érintetlenség ellen; de a szüzesség hiánya erre nem elég, mert ezt más ok is előidézheti. A viselősség pusztán mint erkölcsi fogyatkozás jön számba, mert a születendő gyermeket a férj nem tartoznák elismerni. A megtámadás eme állapot felismerésétől kezdődik.

7. Tévedés az is, ha a holtta nyilvánított házastárs az új házasság megkötése után jelentkezik; mely esetben az új házasság érvényét meg lehet támadni.

8. Megtévesztés okából van helye a házasság megtámadásának, ha a megtévesztés a másik házastárs lényeges személyi tulajdonságaira vonatkozik (error in qualitate, in personam redundans) és a megtévesztést maga a házaspár tudva idézte elő, vagy tudta a megtévesztést, mely egy harmadik személytől ered. Nincs helye a megtámadásnak, ha alaposan feltehető, hogy a megtévesztett a házasságot a megtévesztés nélkül is megkötötte volna.

A megtámadható házasságot megtámadás esetén is, míg a bíróság azt érvénytelennek nem nyilvánította, érvényesnek kell tekinteni; a bírósági érvénytelenítése után mégis olybá veendő, mintha meg sem kötött volna.

A megtámadás bejelentés útján is végbemehet, ha a házasság már előzőleg a másik fél elhunytával megszűnt. Eme bejelentés általi érvénytelenítése a már megszűnt házasságnak a házastársak közti vagyoni kérdések elrendezése céljából történik.

90. §. *Tiltó akadályok.*

1. Tilos házasságot kötni adnak, aki ellen elmebetegség vagy bárgyúság okából már meg van indítva a gondnokság alá helyezési eljárás, ha részére már ideiglenes gondnok vagy zárlat rendeltetett, vagy a gondnokság alá helyezési ítélet még nem jogerős.

2. Tilos házasságot kötni a gondnok beleegyezésénélkül annak, aki mint gyenge elméjű vagy magát jelekkel megértetni nem tudó siketnéma, gondnokság alatt áll. A gyámhatóság pótolhatja a gondnoki beleegyezést, de meg kell hallgatni a gondnokoltat.

3. A húsz éven felüli kiskorú mindaddig nem bocsájtható házasságra, míg szülője abba bele nem egyezett, noha a törvényes képviselője már beleegyezését adta. A gyámhatóság itt is pótolja a szülői beleegyezést, ha az indokolatlanul tagadtatnék meg.

4. Unokatestvéreknek (testvérek gyermekeinek) egymással szintén tilos házasságot kötni, de az igazságügyminister felmentést adhat.

5. Tilos házasságra lépni az örökbefogadási viszonyban állóknak (utánzott rokonság), még pedig: a) az örökbefogadó apa és örökbefogadott lány közt, b) örökbefogadó anya és örökbefogadott fiú közt, valamint az örökbefogadott és örökbefogadó házastársai közt; c) az örökbefogadó és örökbefogadott vérszerinti leszármazója; d) az örökbefogadott leszármazója és az örökbefogadónak volt házastársa közt. Az oly örökbefogadás, melynél a vérséges atya az apai hatalmat fentartotta, tekintetbe nem jön, valamint ha az örökbefogadás megszűnt feloldás által. A c) és d) esetekben az igazságügyminister dispensálhat.

6. A gyám, ennek leszármazója és a gyámolt közt mindaddig nem szabad házasságot kötni, míg a gyámsági viszony tart.

7. Tilalom alatt állanak azok is, kiket a birói felbontó ítélet házasságtörés miatt az egybekeléstől eltiltott. Felmentés nyerhető a királytól.

8. Nem szabad mindaddig házasságot kötni, míg az egyik fél előző házassága semmissé nyilvánítva nincs, noha a per folyamatba van téve.

9. Holttá nyilvánítás esetén nincs megengedve házasságra lépés annak, aki tudja, hogy a holttá

nyilvánított él, vagy ha igazolva van, hogy a holtta nyilvánított túlélte a törvényes vélelem szabta időt.

10. Tilos házasságot kötni az egyik házastársnak azzal, aki a másik házastárson elkövetett gyilkosság vagy emberölés, vagy ezek kísérlete miatt mint tettes vagy részes elítéltetett, akkor is, ha az ítélet még nem jogerős.

11. Nem szabad a nőnek házasságot kötni házasságának megszűnése- vagy felbontásától számított 10 hó eltelte előtt. Elesik az az akadály, ha a nő időközben szült, vagy ha a házasság a férjnek közösülésre való képtelensége miatt lett érvénytelenítve. Az igazságügyminister felmentést adhat.

12. Nem szabad egyházi felsőbbség engedélye nélkül házasságot kötni annak, aki egyházi rendet vett fel vagy fogadalmat tett.

13. Tilos a házasságkötés a katonakötelezettekre nősülési engedély nélkül.

14. Nem szabad házasságot kötni szabályszerű kihirdetés nélkül.

A közigazgatási hatóság (alispán, polgármester) felmentést adhat.

91. §. A házasságkötés külső alakja.

A házasság megkötését szabályszerű kihirdetés előzi meg. A kihirdetést eszközli azon anyakönyvvezető, akinek kerületében a házasuló felek laknak; történik ez a hirdetmény kifüggesztésével. Az anyakönyvvezető a másik fél lakhelyén illetékes anyakönyvvezetőt a kihirdetés végett megkeresi. A hirdetménynek a házasfelekre vonatkozó részletes adatokat kell magában foglalni. Ha az anyakönyvvezető a kihirdetést megtagadja, ez ellen folyamodni lehet a közigazgatási hatóság első tisztviselőjéhez, ennek határozata ellen a kir. törvényszékhez.

A hirdetménynek két hétig kell a hirdetményi táblán függni. Ennek leteltével 3 nap múlva a házasság megköthető.

A házasságkötés csak a polgári tisztviselő előtt mehet végbe. Polgári tisztviselőként eljárhat: a) az anyakönyvvezető saját kerületében, vagy megbízás folytán más kerületben; b) a törvényhatóság első tisztviselője (megyében az alispán, municipali-

tással bíró városokban a polgármester); c) a főszolgabíró saját járása területén; d) a rendezett tanácsú város polgármestere; e) az osztrák-magyar monarchia diplomáciai képviselője, consula és ennek helyettese a magyar kormánytól nyert meghatalmazás körlátain belül. A b), c), d) eseteiben a felek kérelmére a főispán adja az engedélyt az illető polgári tisztviselőknél.

Ha eme polgári tisztviselők a házasságkötésnél a közreműködést megtagadnák, folyamodni lehet a c), d) esetben alispánhoz, a b) esetben a belügyminiszterhez. Ennek elutasító határozata ellen a kir. törvényszékhez.

A házasságkötésről az anyakönyvvezetőt értesíteni kell a bejegyzés végett, ha nem ő jár közbe a házasságkötésnél.

Kihirdetés és felmentés nélkül csak akkor szabad a feleket összeadni, ha az egyik házasuló fél közel halállal fenyegető betegségben van; de akkor is ki kell jelenteni a feleknek, esetleg eskü alatt, hogy köztük, legjobb tudomásuk szerint nincs házassági akadály.

A házasságkötésnek nyilvánosan a polgári tisztviselő hivatalos helyiségében kell végbe menni; ettől csak fontos okból, a felek kérelmére szabad eltérni, mikor a nyilvánosság kizárásával a házasuló fél magán lakásán is működhetik közre a polgári tisztviselő.

A polgári tisztviselőnek mindenek előtt meg kell győződnie, hogy a felek szabad elhatározásból — menten kényszertől, tévedés vagy megtévesztésből — adják a házassági beleegyezést.

A házasság akként köttetik, hogy a házasuló felek két alkalmas tanú jelenlétében a polgári tisztviselő előtt kijelentik egyenkint, hogy egymással házasságra lépnek. Feltételt vagy időhatározást nem tűr a törvény. Erre a polgári tisztviselő a házasulókat a törvény értelmében házastársaknak nyilvánítja, és ezt rögtön a házassági anyakönyvbe bevezeti, mit a felek aláírnak.

Tanú minden 16 életévét meghaladott lehet, aki a házasságkötés cselekményét képes megérteni. Tanúk rokonok is lehetnek.

92. §. *Külföldön kötött házasságok és a külföldiek házassága.*

A külföldiek házassága körül első sorban az államszerződések intézkedései az irányadók. Ha ilyen szerződéses viszony nincs külföldi állammal, akkor a magyar házassági jog szabályai nyernek a külföldiekre is alkalmazást.

A főszabály az, hogy a házassági jog körül a honossági elv a döntő, nem pedig a lakóhely törvénye; azaz, kiki saját hazájának jogszabálya alá tartozik a házasság érvénye tekintetében. Ez áll feltétlenül a kor- és cselekvésképessegre nézve. Egyéb tekintetben a házasság kül- és belföldi közt csak úgy érvényes, ha a házasság mindkét állam törvénye szerint megáll. Kivétel csak a megkötés formájára van statuálva, mi körül azon elv érvényesül, hogy *locus regit actum*, azaz a megkötés helyének törvénye a szabályozó.

Ha tehát külföldi belföldivel köt házasságot, az anyagi akadályok mindenik fél hazájának törvénye szerint vizsgálándók, de a forma a házasság megkötésének helyén fenálló törvény alá tartozik. Azonban a kihirdetésnek a belföldre nézve nem szabad elmaradni. Ha mégis magyar állampolgár, férfiú, külföldi nőt vesz feleségül, erre a kor és cselekvési képesség kivételével kizárólag a magyar törvény alkalmazandó, mert az idegen nő magyar honossal kötött házassága folytán magyar honosságot nyer.

Ha külföldi, de nálunk rendes lakhelylyel bíró kiskorú nem tudja, saját hibáján kívül a szükséges szülői vagy gyámhatósági beleegyezést megszerezni, akkor a lakhelye szerint illetékes gyámhatóság gondnokot rendel számára és ennek meghallgatása mellett adja meg a beleegyezést.

Ha külföldi nálunk akar házasságot kötni, tartozik igazolni, hogy házassága hazája törvénye szerint nem ütközik akadályba. A kihirdetés az itteni szabályok szerint ejtendő meg.

Ha valaki magyar állampolgárságot nyer, külföldön kötött házasságának felbontása helyt foglalhat, ha az előzőleg létrejött tények a mi törvényünk szerint is bontó akadályt képeznek. Ez a szabály akkor is, ha az illető külföldön ágy-asztaltól elválasztatott és ezt ő végfelbontássá kívánja átváltoztatni.

A magyar bíróság külföldiek házasságában csak úgy járhat el, ha a külföldi államban a magyar bíróság ítélete hatályos.

A magyar honos nő, aki itt külföldivel házasságot kötött, de őt külföldre nem követte, férje ellen a magyar bíróság előtt indíthat pert a házasság érvénytelenítése vagy felbontása iránt.

Ha a külföldi honossága nem állapítható meg, akkor házassága a lakhely törvénye szerint nyer elbírálást.

93. §. A házasság megszűnése.

A házasságot megszünteti: 1-ször az egyik fél elhunytá. Evvel egyenlő hatályú az egyik félnek holtta nyilvánítsa, mikor a vélelem az, hogy a halál a birói ítéletben megjelölt időpontban következett be. Ez után már a másik félnek szabad új házasságra lépni, hacsak az nem bizonyul be ellene, hogy a holtta nyilváníts daczára tudott a másik fél életben létéről. Ezen kívül: 2-szor megszűnik a házasság az érvényes házassági köteléknek törvényen alapuló felbontásával, feloldásával, birói ítélettel. A házassági kötelék felbontásának okául törvényünk csak a vétkességet ismeri el. A felbontási okok részben olyanok, melyek fenforgása mellett a bírónak ki kell mondani a házasság megszűnését, részben pedig olyanok, melyeknél a bírónak belátására van bízva a házassági kötelék felbontásának kijelentése, ha ugyanis a bíró a házaselek egyéniségének és életviszonyainak gondos megfigyelése mellett arról győződik meg, hogy a törvényes ok miatt a házassági viszony annyira fel van dülva, minél fogva a felbontást kérőre az életközösség folytatása elviselhetlenné vált.

A) Abszolút felbontási okok. 1. A házasságtörés, a természet elleni fajtalanság elkövetése, és az, hogy fenálló házassága tudatában köt új házasságot az egyik fél (Bigamia). Az ártatlan fél az első házasságból kérheti a felbontást, a második házasság úgy is feltétlenül semmis.

A házasságtörést be kell igazolni kétségbe vonhatatlan bizonyítékkal; valószínűség, gyanú nem elég.

2. Hűtlen elhagyás (desertio), ha az egyik házastárs a másikat szándékosan és jogos ok nélkül elhagyja. Nem hűtlen elhagyás az, ha durva bántalmak elől menekülve hagyja el, pl. az asszony férje házáat. Az sem szükséges, hogy a hűtlen elhagyással más bontó ok párosuljon, pl. együttélés más férfival. A hűtlen elhagyásnak két esetét különbözteti meg a törvény: a) ha az életközösséget megszüntető fél hat hó alatt nem tér vissza. A bírói határozatot a hűtlen elhagyás után 6 hó előtt is lehet kérni, de a bíró csak a hat hó letelte után hívja fel a vétkes felet. A bíró az életközösség visszaállítására határidőt tűz ki. Ha ez idő alatt nem tér vissza a hűtlen fél — igazolatlanul (a betegség indokolná az elmaradást), akkor újból kell ez ok alapján a házasság felbontását kérni, mit a bírónak ki kell mondani; b) ha a hűtlenül távozó fél lakóhelye ismeretlen egy éven át, akkor a fél felkéri a bíróságot, hogy hirdetményi uton hívja fel a távollevőt a visszatérésre egy éven belül. Ha ez eredménytelenül letelik, akkor a bíró a házasságot újabb kérelemre felbontja.

3. A házasság felbontásának van helye, ha az egyik házaspár a másiknak élete ellen tört, vagy ezt oly súlyosan bántalmazta, hogy ez által testi épségét, egészségét veszélyeztette. Az élet ellen való törés a kísérlet által is elkövethető.

4. Felbontási ok, ha az egyik házaspár a házasság megkötése után halálra, vagy öt évi fegyházra vagy börtönre ítéltetett; ha a büntett a házasságkötés előtt követtetett el és erről a másik házastárs tudott — nincs helye felbontásnak.

94. §. *Viszonylagos felbontási okok.*

1. Ha az egyik házastárs a házastársi köteleseket szándékosan és súlyosan megsérti. Ilyen, ha az egyik megtagadja a közösülést, ha a férj családját eltartását elhanyagolja tivornya, részegség, munkakerüléssel, vagy a nő a családi körben reá háruló kötelességet nem teljesíti, a gyermekekkel, a háztartással nem törődik, és ezzel inségbe sodorja a családot.

2. Ha az egyik házastárs a családhoz tartozó gyermeket bűncselekményre csábítja, erkölcstelen

életre rábírní törekszik. Ilyen, ha a férj mostoha lányát bűnös gerjedelmével üldözi, vagy kerítőnek szegődik; az asszony mostoha fiát csábítja vagy gyermeke tisztaságát akarja áruba bocsájtani. De egyéb bűncselekményre való rábíras is elég ok.

3. Ha az egyik fél erkölcstelen életet megátalkodottan folytat. Ilyen a nemi kicsapongás, mint be nem bizonyítható házasságtörés, nemi bajokkal való inficiálás, szerető-tartás, állandó részegeskedés, bűntevőkkel való szövetkezés, amennyiben nem vonható a fentebbi 4. pont alá.

4. Végül, ha az egyik fél a házasság megkötése után öt évnél rövidebb időre lett fegyházra vagy börtönre, vagy nyereségvágyból elkövetett vétség miatt fogházra ítélve.

Ha a másik fél részt vett a bűncselekményben vagy beleegyezett, nem kérheti ez okon a felbontást.

Az ártatlan fél megbocsájtása megszünteti a keresetet a felbontásra és ennek helye van a per folyama alatt is.

Ha az egyik házastárs elmebetegségbe esik, úgy az elmebeteg érdekében ennek képviselője kérheti a kötelék felbontását, de csak a gyámhatóság felhatalmazása alapján. Az egészséges házastfélnek a törvény nem ad igényt a felbontásra.

A felbontási kereset **hat** hó alatt elévül, mely kezdődik a bűnös cselekvénynek vagy a büntető ítéletnek az ártatlan fél tudomására jutásával. Ha tíz év eltelt, tudomásra jutás nélkül, akkor az ártatlan fél már nem indíthat felbontási keresetet, ha ezután jutna is tudomására a felbontásra alkalmas ok.

A felbontási perben oly bontó okra is lehet hivatkozni a még el nem évültnek kapcsán, mely már elévült.

Az ítéletben a bontásra okot adó felet vétkesnek kell nyilvánítani; a vétkes fél viszonykeresettel szintén kérheti a felperesnek vétkessé nyilvánítását. Teheti ezt viszonykereset nélkül is, ha a perben felperes ellen bontó okot igazol; itt még oly ok is felhozható, mely íránt a kereseti jog már elévült. A házasságtörő felet a bírói ítélet eltiltja a házasságkötéstől azon személylyel, kivel a házasságtörést elkövette. A házasság megszüntnek a felbontó ítélet jogerőre jutásával tekintendő. A vétkesnek nyilván-

nitott házastárs a házasság előtt, vagy annak tartama alatt vett ajándéktárgyakat tartozik természetben visszaadni; ha ez nem lehetséges többé — értékben. Az ártatlan fél részéről tett ajándékozási ígéret (szerződéses hitbér) hatályát veszti. A visszakövetelési jog egy év alatt évül el.

A nem vétkes nő, — de csak a nő, a férj soha, — a vétkesnek nyilvánított férjtől vagyoni és társadalmi állásának megfelelő eltartásra bir igénynyel, ha erre saját vagyona nem elégséges. A tartási összeget előre és havi részletekben szabja meg a bíró. Ezt az igényt a férj biztosítani is köteles. Utólag fel is emelhető a tartás, ha a nő vagyonától saját vétke nélkül elesett, és ha a felbontáskor a férj ellen ennek vagyontalansága miatt nem volt a tartás megszabható, de később vagyoni helyzete javult. A tartásról a volt házasfelek szabadon egyezkedhetnek; a nő le is mondhat róla. A tartási kötelezettség a vétkes férj tiszta hagyatékát is terheli, és csak a nő halála, vagy újra férjhez menése által szűnik meg.

A vétkes nő nem viselheti férje nevét; a nem vétkes nő kívánságára a bíró ítéletben tartozik kimondani, hogy a nőnek joga van a férj nevét viselni.

Intézkedik a felbontó ítélet a közös gyermekek elhelyezéséről és eltartásáról is. Szabály szerint a nem vétkes félnél maradnak a gyermekek; 7 éven alóliak mégis az anyánál. Ha mindkét fél vétkes, akkor a fiúk az apánál, a lányok az anyánál helyezendők el. A házasfelek egyezkedhetnek is. Az anyagi ellátása a gyermekeknek mindkét fél által jövedelmük arányában viselendő, ha a gyermeknek nincs elég vagyona. Biztosításnak csak veszély esetén van helye. A bíróság átutalhatja ezt a kérdést a gyámhatóságnak is; a gyámhatóság a később megváltozott viszonyoknak megfelelően a bírói ítélettől eltérően is intézkedhetik.

A felbontási per folyama alatt a bíró bármelyik fél kérelmére köteles a külön éleést elrendelni. E nélkül is elrendelheti, ha az a kibékítésre kedvező lehet. A relatív felbontási eseteknél mégis tartozik a bíró a különélést elrendelni. A különélés tartama variálhat 6–12 hó közt, a bíró belátása szerint. Hosszabb időt csak a felek egyező kérelmére ren-

delhet el a bíró. Ez időre ideiglenesen gondoskodni kell a nő és a gyermekek tartásáról s elhelyezéséről. Kivételesen a férj fel is menthető az ideiglenes tartás alól.

Ha a házasfelek a különélés ideje alatt az életközösséget visszaállítják, vagy ha a különélésre kiszabott idő letelte után 3 hó múlva a jogosult fél nem kéri a felbontást, — akkor a felbontási kereset eme okból elévült.

95. §. *Elválás ágy-asztaltól.*

Az a fél, aki vallásos meggyőződése alapján a házasságot felbonthatatlannak tartja (a római katolikus hitelvek szerint), a felbontás helyett a felsorolt bontási okok alapján kérheti az elválást ágy- és asztaltól (*separatio a thoro et mensa*). A per folyama alatt ez a kérelem a házasság felbontására átváltoztatható; az ítélet után csak két év elteltével szabad az elválás helyett felbontást kérni.

Vagyoni szempontból ez az elválás a felbontás következményeivel jár. Az ágy- és asztaltól elválasztott felek az életközösséget bármikor visszaállíthatják, és ha ezt a per bírójánál bejelentik, a bejelentés napjától az elválás jogkövetkezményei megszűnnek.

96. §. *A jelen törvény életbelépte előtti házasságokról.*

1895. évi okt. 1. előtt kötött házasságok érvényessége azon törvény szerint bírálendő el, mely a házasságkötéskor fenállott. De oly érvénytelenségi ok miatt, melyet a jelen törvény olyannak el nem ismer, csak úgy indítható érvénytelenítési per, ha ez ok alól a házasságkötés idején fenálló törvény szerint dispensációnak helye nem volt. Ha fölmentés nyerhető volt, ezt megadja a jelen törvény, mely azt az érvénytelenségi okot eltörölte.

Az 1895. okt. 1-je előtt kötött házasságot is fel lehet bontani, ha a régi jog uralma alatt létrejött tényeknek a mostani törvény felbontó hatályt tulajdonít, noha akkor csak az ágy-asztaltól való

elvásztásnak volt helye. Így a katolikus házasságoknál, kiknek érvényesen kötött házassága felbonthatlan volt. Természetes, hogy az 1895. okt. 1-je előtt kötött házasságok akkor is felbonthatók, ha a bontó ok már az új törvény hatálya alatt keletkezett.

Ha valakit a régi törvény szerint csak ágyasztaltól választottak el, amennyiben az az ok, a mostani törvény szerint bontó okul szolgál, az ágyasztaltól való elvásztást felbontássá lehet átváltoztatni.

Ha a régibb szabály uralma alatt a házasság csak az egyik félre bontatott fel (vegyes házasság keresztény és katolikus közt), a másik fél kérheti, hogy a felbontó ítélet hatálya reá is kiterjeztessék.

A jelen törvény hatályba lépte után házassági perekben csak a kir. bíróságok járhatnak el, miért az előbb megindult perek ide átteendők, vagy újra felveendők.

II. Fejezet. Házastársak közti viszonyok.

97. §. *Házastársak közti személyes és vagyoni viszonyok.*

A házastársak közt részben személyes vonatkozású — részben pedig vagyoni viszonyok elrendezése jön szóba. A házasság beléletét kényszerű szabályok alá hajtani nem lehet, mert eme külső beavatkozás a házasság erkölcsi, etikai természetével ellenkeznék.

I. Személyi vonatkozásban, kifelé a férj a család feje, de azért a nő függőségbe, férji hatalom alá nem jut; a nő önállósága a régi szokásjog alapján elismert. A nő férje nevét viseli és evvel együtt megilleti őt férjének társadalmi és jogi állásával járó rang és címkezés; a nő családi nevét férjével kapcsolatosan viselheti. A nő köteles férjét lakhelyére követni; ez az életközösségnek követelménye, mi a házasságból folyik. Ha a nő ez ellen vét — az hűtlen elhagyás számba jöhet.

A férj és feleség kölcsönösen kötelezvék, a házassági tartozás teljesítésére (debitum conjugale), aki ez ellen vét — annak házassága felbontható.

A férj köteles a házassélet szükségleteiről gondoskodni, mi közben a nő segédkezni tartozik; a háztartás vezetése rendesen a nő önálló jogköre.

II. A házastársi vagyonjog tekintetében alapelv: a nő vagyonjogi önállósága, mi csak a személyi önállóságnak folyománya. A nő külön vagyonának a házasságkötés után is ura marad, azt maga kezeli, vagy ha kezelését a férjre bízza, azt minden indokolás nélkül magához vonhatja. Eme különvagyoni jövedelme a nő rendelkezésére van, a férj azt a házasság költségeire igénybe nem veheti. Ez csak a nő beleegyezésével történhetik. Felhasználhatja a nő ezt különvagyonának szaporítására is. A házastársak közti vagyoni kérdések különösen a hozomány, a hitbér, a közszerzemény körül forognak, melyek mindenek előtt szerződéses szabályozás alatt állanak; csak ilyen hiányában nyer alkalmazást a törvény. (Lex suppletoria.)

98. §. *Hozomány.*

Hozomány (latinul: *allatura uxorea*), azon vagyon (ingó vagy ingatlan), melyet a nő vagy szülője vagy harmadik személy a tulajdonjog fentartásával a házasság terheinek könnyebb viselésére a házasságkötéskor vagy utána (szerződés alapján) a férjnek átad hozományi célzattal haszonélvezésre. A nőnek a férj házához bevitt külön vagyona, vagy férjétől, vagy mástól nyert ajándékok nem hozomány, valamint az sem, amit a nő személyes szükségletére vagy a ház belső felszerelésére a férj háztartásába magával visz (stafirozás). A hozomány kezelése a házasság tartama alatt és az abból eredő jövedelmek kizáróan a férjet illetik. Az elhasználható vagy helyettesíthető javak tulajdonul lesznek az övéi, és csak az értéket kell majd megtéríteni. A pénzhozománynak biztosítását lehet a férjtől követelni. A magyar nő vagy szülői nem kötelesek törvéynél fogva hozományt adni, miért a férj, ha hozományra szorul, ezt szerződésben kösse ki és biztosítsa magának, mert a házasság megkötése után ilyenre igénye nincs, még ha nejeének külön vagyona volna is.

Az ingatlan vagyon csak úgy szolgálhat a há-

zasság tartama alatt biztosan hozományul, ha a férj a haszonélvezetet bekebelezteti. A hozomány átadásának bizonyítására csak közokirat válik be. A hozomány pusztá ígéretéhez mégis nem szükséges a közokirat, hogy ez kereshető legyen. A hozományt a férj ha elkölti is, azért szavatolnia kell, mert a házassággal járó terhek rá nehezednek. A férj a hozományt a házasság megszűnésekor vagy felbontásakor köteles kiadni annak, aki azt nyújtotta. A hozomány sokszor örökségi előlegül adatik a szülők részéről a lány javára. A férj nem tagadhatja meg a hozomány kiadását, azon alapon, hogy a nő azt elfogyasztotta vagy elköltötte, csak azon esetben, ha a nőt illeti a tulajdonjog rajta és az ő beleegyezésével történt az elfogyasztás. A hozomány azon állagban jár vissza, amelyben még megvan, ha a használat folytán csökkent is értéke. Az érték szerint átvett helyettesítő dolgok visszatérítése is pénzben történik. A hozományt akár a nő követelheti férje hagyatékán, akár a nő jogutódai; gyermekei feltétlenül, oldalági rokonság csak úgy, ha az ági vagyon volt. A nő férje csődbejutása után is követelheti a hozomány kiadását a tömegből. Az ingó hozománynak a házasság tartama alatt történt elidegenítése esetén a férj által a harmadik személyek ellen fordulni nem lehet, Csak a férj vagyona vagy hagyatéka szolgálhat kielégítési alapul.

99. §. *Hitbér (dos).*

A hozományt a nő adja a férjnek, a hitbért pedig vagy a törvény szabja meg a férj vagyonából a nőnek, özvegységére, vagy a férj ígéri nejének, a házastársi tartozás (*debitum conjugale*) jutalmul.

Van tehát törvényes hitbér (*d. legalis*) és szerződéses (*d. scripta*), esetleg viszonyos hitbér (*contra-dos*), melyet a nő köt a férjnek.

I. Törvényes hitbér ma csekély érték: 400 frt a főuri, 200 frt a nemesi és polgári, 40 frt végül a a volt jobbágyi osztálynál. A törvényes hitbért a nő a testi közösülés által szerzi meg, de követelési joga csak a házasság megszűnése (halál, felbontás) után támad. Régebben több kiváltság illette, melyek

ma már elavultak. A törvényes hitbér ismételt férjhez menés esetén is jár a nőnek, de csak felében a második, negyedrészen a harmadik férjhez menetelnél. Elveszti a nő a törvényes hitbért, ha azt elengedte férjének, ha a nő a köteles hűséget megszegte, (a férj megbocsátása feleléstzi az igényt), vagy ha vérfertőzeti házasságra lépett. Csődbejutás esetén a nő törvényes hitbére kedvezményes.

II. Szerződés hitbér keletkezését a törvényesnek csekély értéke fejlesztette ki. A férj vagyoni körülményei és szeretetének mértéke szerint köt a feleségnek a házasság megszűnésére hitbért. Az igényt erre a nő a házasság érvényes megkötésével szerzi meg, de követelni szintén csak a házasság megszűnésével lehet. Ha a nő vétkessége okából oldatik fel a házasság, akkor ez az igény is, mint hűség jutalma oda vész. A férj ellen eme igény biztosítható. A szerződéses hitbér rendesen pénzösszeg, de lehet más vagyontárgy is.

III. Viszonos hitbér, melyet a gazdag nő ígér a férjnek tulajdonul vagy csak haszonélvezetül özvegységére. Mert a férj neje után nem örököl (nagy ritkán), a szegény férjet özvegységére biztosítani kell, ha gazdag nejének jószágkezelőjeként tölti férfi korát. Ugyanama jogi elbánás alatt áll mindenben, mint a szerződéses hitbér.

100. §. Közszerzemény.

A házasfelek mindegyikének lehet külön vagyona a házasságra lépéskor; ez még szaporodhatik is a házasság tartama alatt, ingyenes - jogügyletekből, minő az öröklés, ajándékozás élők közt. A felek külön vagyona ezen kívül a kedvező körülmények alapján növekedhetik is értékben, így házak, telkek, földbirtok értéke egy-két évtized alatt megkétszerezsedhetik.

Mindezen vagyonelemek nem tekinthetők közös szerzeménynek, hanem csak az, ami a házasság tartama alatt a felek tevékenysége, takarékosága révén mint új vagyon megalakul. Közszerzemény fogalmának megállapításánál tehát a házasfelek kezelése alatt álló vagyonból először el kell különíteni mindazt, ami az egyik vagy másik házas-

félnek külön vagyonaként jelentkezett, akár a házasság megkötésekor, akár a házasság folyama alatt; ami ezek levonása után megmarad — mint többlet a felek polgári működésének gyümölcseül — az közszerzemény lesz. Legtisztábban nyilvánul ez ott, mikor a házasfelek vagyon nélkül kerülnek össze, a házasság megszűnésekor pedig kisebb-nagyobb vagyonérték marad hátra. Ez tisztán közszerzeménynek minősül. Nehezíti a közszerzemény tiszta képét az, hogy a házasfelek külön vagyonukat a házasság alatt állagában változtatják, eladják, mást vesznek helyette, mi hol nyereséggel, hol veszteséggel jár, mikor a természetszerű értékelkedése a javaknak beleolvad a közösbe, kivált ha a házasfelek, egymással egyetértésben, külön vagyonukat nem tartják elkülönítve. Ez az összekeveredése a már megvolt vagyonnak az új szerzeményekkel, képezi a nehézséget. A külön vagyon természetszerű értékelkedését nem szabad közszerzemény számba venni, ha ez számszerűen kimutatható, de a külön vagyonok jövedelmeinek megtakarításából alakult vagyonszaporodást igen. Ha a külön vagyona a feleknek változatlan állagban a házasság megszűnésekor megvan, ez a közszerzemény megállapítását könnyíti. A külön vagyonok értékét az elidegenítéskor vagy beruházáskor mutatózó értékben kell restituálni a házaspárnak, akit illet. Csak a polgári munka gyümölcse és a jövedelem megtakarításának végeredménye létesíti a közszerzeményt.

Mivel tehát a közszerzemény számszerű megállapítása végelszámolást kíván, ami a házasfelek közös gazdálkodásának, életközösségének megszűnésekor ejthető meg csak, — azért a házasság tartama alatt nem szólhatni közszerzeményről. Mert a közszerzemény nem egyes vagyondarabok megszerzésében nyilvánul; ez okon egyik fél sem tekintheti közszerzeménynek az egyes vagyonrészt, még kevésbé kérheti a házasság és együttélés tartama alatt a szerzemény elkülönítését, saját jutójának a közösből való kihasítását, esetleg biztosítását, mert az, hogy van-e közös szerzemény? és mennyi? csak leszámolás végeredményeként lesz megállapítható. Ha tehát az egyik fél a közösben foglalt jutóját a másik fél pazarlása által veszélyeztetve látja, ezt csak a gazdasági elkülönítés alapján mentesítheti, az élet

közösség fennállása alatt nem. Zavarja sokszor a helyzetet az, ha a házaspár, egyes ingatlan vagyონrészeket közös tulajdonként nevükre íratják, mi ugyan biztosítékul szolgál, de az eligazítást nehezíti. Az ingatlan vagyonnak a férj nevére való bekebelezése nem döntő ugyan közszerzeményi jellegére nézve, juthat az kizáróan a nőnek is, akár külön vagyona czimén, akár közszerzeményi jutóul. Veszélyesnek ez csak akkor jelentkezik, ha a férj élemedett korban kirúgó lesz, és a nevén álló javakat terheli, elidegeníti, pazarolja, mi nem következhetik be, ha a tulajdonjog közös telekkönyvileg is, mert itt a másik házastárs beleegyezése nélkül az ő illetősége el nem terhelhető. A nő külön vagyónát, a férj kezelése alól mégis bármikor kivonhatja, csak a közszerzeményi jutóját nem.

A közszerzeménynek mikénti megoszlását — hacsak házassági szerződés nem intézkedik erről, azon időbeli törvény állapítja meg, mely a házasságkötéskor fenállott.

Ma, midőn az Országbirói Értekezlet a régi magyar jogot a közszerzeményre nézve változatlanul fentartotta, a szabály az, hogy a nem-nemes házastársak közt a szerzemény közös, feles; a nemes férjre nézve ellenben, ahová a honoratior osztály és a jász-kunok is tartoznak, alapvető az, hogy a férj a fő szerző, minek folyománya, hogy ő a közszerzeményről élők közt úgy mint halálesetre is rendelkezhetik, neje kizárásával. Csak ha végrendelet nélkül huny el, tekinthető a nő közszerzőnek. Ezen kívül még akkor is közszerző a nemes férj neje, ha ez a házassági szerződésben külön kikötve lett, vagy a szerzési okmányokban ő is mint vevő és szerző ki van tüntetve, végül, ha az ő hozományából eredett a közszerzemény.

A házasság megszűnésével helyet foglal a vagyoni liquidatio. Mindenek előtt megállapítandó a házaspár külön vagyona egyenkint, és kihasítandó állagban, ha megvan, vagy érték szerint; aztán a közös terheknek kell fedezetet nyújtani. Itt mégis előfordulhat egyéni adósság is, ha egyik vagy másik házaspár külön vagyónát önállóan változtatta, mikor ez a teher az illető fél külön vagyónából fedezendő. A tisztán-fenmaradt vagyon tekinthető csak közszerzeménynek és jut egyenlő osztály alá a házasság megszűnésével.

felek közt. Igen nehéz in concreto a külön vagyon mennyiségének igazolása akkor, ha az hosszú idő folyamán sokszor esett át állagcserén, gyarapodva adósságok árán, vagy beruházva a másik fél vagyonállagába.

101. §. *Házassági szerződésekéről.*

A házasuló felek vagyoni viszonyaitat szerződés által a törvényes intézkedésektől eltérően szabályozhatják, amint azt az egyéni helyzet indikálja. Az ily szerződés csak úgy érvényes, ha közjegyző előtt jött létre (1886. évi VII. tez. 22. §.).

A szerződésben megállapítást nyerhet a hozomány adása és összege, a szerződéses és viszonyos hitbér, a közszerzemény megosztása, a túlélő házassfél ellátása a másik elhunytának esetére. De ezenkívül a felek elrendelhetik a vagyonszösséget, megállapíthatják a születendő gyermekek vallását, ha nem egy valláshoz tartozók. Az özvegyi jog tekintetében is lehet korlátokat szabni.

III. Fejezet. Szülők és gyermekek közti viszony.

102. §. *Apai hatalom.*

A gyermekek viszonyát a szülőkhez az apai hatalom köre foglalja magában. Az apa helyébe lép — ennek elhunytával — az anya, mint természetes és törvényes gyám, teljesen azonos jogkörrel, míg újból férjhez nem megy. Az apai hatalom alá tartoznak a törvényes, törvényesített és esetleg örökbe fogadott gyermekek.

I. Törvényes gyermek az, aki a házasságkötés után hat hónapon túl születik, a házasság megszűnése vagy felbontása után pedig a 10. hónapon belül. Ez azonban csak jogi vélelem, melyet az apa leronthat, amint igazolja, hogy a törvényes időn belül született gyermek nem az ő ágyéból való. Ezáltal a gyermek házasságon kívül nemzetté lesz.

A törvényesnek tartott (putativ) házasságból eredő gyermek is apai hatalom alá jut.

II. Törvényesített gyermek. A törvényesítés kétféleképp történhetik: a) utólagos házasság által, (per subsequens matrimonium), midőn a nemző házasságot köt később, a szülés után, a gyermek anyjával. Ez ipso jure törvényesít. Az apának már törvényes gyermekeit szerzett elsőbbségi jogaikban ez nem érinti; b) királyi kegyelem által, midőn akár a nem törvényes apa kértére, akár elhunytá után a gyermek vagy az anya folyamodására a király az igazságügyminister előterjesztése alapján a törvényes jelleget kivételes jogszabályban megadja. A gyermek vagy az anya csak úgy kérheti a törvényesítést, ha az apa a gyermeket életében magáénak elismerte, társadalmi állásához mértén neveltette és abbeli óhaját, hogy a törvényesítés bekövetkezzék — kifejezte végrendeletben vagy más megbízható módon. Ez a törvényesítés is teljesen egyenlővé teszi a gyermeket a törvényesekkel, csak a már előbb szerzett jogok maradnak fen számukra, pl. családi hitbizománynál.

III. Örökbefogadás (adoptio) útján is létesülhet apai hatalom, ha a vérséges apa ezt fen nem tartotta magának. Az örökbefogadásnak jogi hatálya az, hogy az örökbefogadott az örökbefogadó férfi vagy nő, esetleg házastársak gyermekeként szerepel, különösen az öröklés szempontjából. De azért vérséges szülői után sem veszti el öröklési igényét. Az örökbefogadás nálunk törvényesen rendezve nincs, csak egy igazságügyministeri rendelet a forrás. (1884. évi jan. 22-én kelt 3546. sz. a.) Az örökbefogadásra nem szolgál akadályul az, ha az örökbefogadónak már vérséges gyermekei vannak, de ezek köteles része azonban nem csorbulhat az örökbefogadás miatt. Mivel az örökbefogadás utánzata a természetnek (imitatio naturae), azért oly korkülömbőségnek kell fenforogni a két személy közt, mely a vérséges leszármazást nem zárná ki. Az örökbefogadás útján igen gyakran házasságon kívül nemzett gyermek jut a törvényesítés vagyoni előnyéhez.

Teljes korú egyén örökbefogadása egyszerűen szerződés útján megy végbe; ehhez csak a rendes szerződési kellékek kívántatnak meg. Kiskorúak örökbefogadásához szükséges az atya, a házasságon

kivüli gyermeknél a természetes anya beleegyezése, ha ez teljes korú; ha a kiskorú gyámság alatt áll, a gyám beleegyezése — és minden esetben a gyámhatóság jóváhagyása. Ez az örökbefogadást a kiskorú érdeke szempontjából bírálja felül. Ha az örökbefogadó az adoptált gyermekre nevét is átruházni kívánja, ez nehézségbe nem ütközik, csak az özvegy asszony nem ruházhatja a gyermekre férje nevét. Ha az örökbefogadó nemességében is részesíteni akarja az örökbefogadottat, ehhez már kir. jóváhagyás szükséges, mit a belügyminister utján kell kérni.

103. §. Az atyai hatalom köre.

Az atyai hatalom magában foglalja mindama jogokat és kötelességeket, melyek az apát a hatalma alatt álló kiskorúak fölött megilletik, még pedig úgy személyi mint vagyoni vonatkozásban.

I. Személyi jogok és kötelességek. Az apa törvényes képviselője a kiskorúnak, követelheti a gyermeket hatalma alá, joga van a gyermeket házilag fenytetni, de ártalom nélkül testi és lelki épségére, igénybe veheti a gyermek munkáját, de köteles tartásáról is gondoskodni, és a törvény által előirt elemi iskoláztatásban részesíteni. A gyermek vagyonának jövedelme a gyermek nevelésére felhasználható; ha vagyontalan, az apára hárul a kötelesség. A házasság felbontásakor az anya is tartozik ugyanazon arányban atartási nevelési költségekhezjárulni. A pályaválasztás az apát illeti; de a 16. évet betöltött ifjú előterjesztést tehet az apa választotta pálya ellen a gyámhatósághoz, mely a kiskorú és a rokonok meghallgatása után határoz, tekintettel a vagyoni helyzetre is.

Az apa tartási kötelezettsége mindaddig fenáll, míg a gyermek magáról gondoskodni nem képes; különösen a gyermek iskoláztatása esetén köteles az apa a gyermek szükségleteiről gondoskodni, míg kiképeztetése befejezést nem nyert. E téren a vérséges szeretet többre ösztönzi az apát, mint a menynyit a törvény parancsként előir.

II. Vagyoni jogok és kötelességek. Az apa gyermekének kiskorúsága alatt ennek vagyonát rendesen

számadás kötelezettsége nélkül kezelheti. A törvény csak arra néz, hogy a gyermek vagyona épségben megőriztessék, miért az apa a gyermek ingó értékeit biztosítani köteles; ha erre nem képes, akkor az ingó dolgok pénzzé teendők (kivéve azokat, melyek a gyermek személyes szükségletére elkelnek, pl. óra, láncz, ékszerek lányoknál), és ez a gyámpénztár őrizete alá jut, valamint az értékpapírok, kötvények és drágaságok is. Az apa kezelése alatt nem álló értékek jövedelme azonban az apát illeti. A biztosítás módját 1877. évi 20. tczikk írja elő. Ha a kiskorú ingatlanán terhek vannak, akkor a tiszta jövedelem kétharmada eme terhek tisztázására fordítandó, mi végből az apa a tiszta jövedelmet tartozik az árvaszéknek kimutatni. Ha ez iránt nézeteltérés támad, az apa számadásra kötelezhető, valamint akkor is, ha eladósodik és hitelezői a kiskorú vagyonának jövedelmét lefoglalják, nehogy a kiskorú tartása és neveltetése a hitelezők miatt csorbát szenvedjen. Az árvaszék ily esetben a tiszta jövedelemből megszabja azt, ami lefoglalás alá nem vonható. Csőd esetében is kötelezhető az apa számadásra, sőt ha a csődbejutás okai indokolják (hamis vagy vétkes bukás), a vagyonkezelés el is vonható tőle, de azért a tiszta jövedelem neki jár. Az apai számadásra nézve a gyámi számadás szabályai mérvadóak. Az apa elhunytá után az anyát is hasonló jogok és köteleességek illetik, míg férjhez nem megy.

Jogában áll az apának gyermeke készpénzének gyümölcsöző elhelyezése iránt javaslatot tenni; ha az a törvényszabta biztosítékoknak megfelel, az árvaszék vissza nem utasíthatja.

Az apa következő esetekben köteles intézkedéseinek jogi hatálya céljából az árvaszék jóváhagyását kikérni: 1. ha gyermekét örökbe akarja adni; 2. ha számára ipari, kereskedelmi vagy gyári üzletet akar szerezni, vagy a reá háromlottat átvenni, eladni; 3. ha tőkebefektetésül ingatlant akar szerezni, tőkepénzét felvenni, engedményezni vagy törlési engedélyt adni; 4. ha a kiskorú vagyonállagát bármely irányban megváltoztatni akarja, ingatlant eladni, értékpapirba fektetni, vagy más értékpapírt vásárolni; 5. ha a kiskorú részére valakinek czégvezetői meghatalmazást akar adni.

A kiskorúnak viszteher nélküli köteleztetése,

vagy jogairól viszteher nélküli lemondása, kezesség vállalása még gyámi jóváhagyás esetében sem kötelezők rá nézve. Az apa csak szokásos alkalmi ajándékot tehet joghatálylal.

104. Az atyai hatalom megszűnése.

Az atyai hatalom véget ér véglegesen: 1. az atya vagy a kiskorú elhunytával; 2. a kiskorúnak teljes korba jutása vagy teljeskorúsításával. A teljes korúsítás előfeltétele a betöltött 18. életév mindkét nemnél, ezen kívül az atya bizonyítványa arról, hogy gyermekét saját ügyeinek vitelére elég képesnek és érettnak tartja, minél fogva a vagyonkezelés bátran rábízható. Ilyen az is, ha az apa engedélyt ad a gyermeknek önálló iparüzésre. Teljeskorúvá lesz a 20. évét betöltött gyermek, ha: 1. az apa kiadja neki vagyonát szabad rendelkezésre; 2. beleegyezik abba, hogy a gyermek önálló háztartást alapíthasson. (Házasságkötés). Minden teljeskorúsításhoz nélkülözhetetlen az árvaszék jóváhagyása.

Viszont az apai hatalom a gyermek 24. életévén túl is meghosszabbítható: 1. ha a gyermek testi vagy lelki fogyatkozás miatt nem képes önmagát fentartani, vagy ügyeiről kellőképp gondoskodni; 2. ha a kiskorú magát tetemes adósságokba bonyolította; 3. ha kicsapongó életet folytat. Mivel a kiskorúság meghosszabbításában az egyéni szabadság korlátozása van, azért ezt a bíróság mondhatja csak ki, valamint ez szüntetheti is meg, ha az ok elenyészett. Az apai hatalom meghosszabbítását kérni kell a kiskorú 23. életéve előtt; ez után csak akkor, ha az erre szolgáló ok a kiskorúnak 23. éve után állott be. Ideiglenesen szünetel az atyai hatalom: 1. ha az atya maga is gondnokság alá jut; 2. ha egy évnél hosszabb időre szabadságvesztés büntetése sújtja. Itt az atyai hatalom feléled, ha a szünetelési ok elesik; kivételesen a tékozlás miatti gondnokságnál vagy a hamis vagy vétkes bukás miatti szabadságvesztésnél a vagyonkezelés továbbra is elvonható az atyától, ha ez a kiskorú érdekében áll, mikor a vagyonkezelésre gondnok rendeltetik.

Nyomos okokból az atyát az atyai hatalomtól meg is lehet fosztani. Az okok erre: 1. ha az atya

gyermekének tartását és neveltetését teljesen elhanyagolja; 2. ha erkölcsiségét és testi jólétét veszélyezteti, végül 3. ha a gyermek vagyonának állagát veszélyezteti rossz kezelésével. A gyámhatóságnak elmozdító határozata ellen az atya 3 hó alatt a bíróságnál kérheti az ügy felülvizsgálatát. Az ok megszűnésével a gyámhatóság az apát visszahelyezi az atyai hatalomba.

Ha az apa gyermeke vagyonának kezelésétől bármi okból elesik, a gyámhatóság az atya számára a kiskorú tiszta jövedelméből egy harmadrészt engedélyezhet, ha az apa szorult helyzetben van.

105. §. A törvénytelen gyermekek viszonya szülőjükhöz.

Törvénytelen származású: 1. a törvényes házasságban született gyermek, ha a férj igazolja, hogy a gyermek nem tőle származik, mert ő a fogamzás idejében távol volt, vagy súlyos betegségben szenvedett; 2. az, aki a férj elhunytá után a 10-dik hónapon belül születik ugyan, de az érdekeltek igazolják, hogy a gyermek fogamzása a férj elhunytá után történt meg; 3. az, aki hajadontól vagy özvegytől, tehát házasságon kívül születik.

A nem törvényes származású az anya gyám-sága alá kerül, ha ő teljes korát elérte, különben vele együtt jut gyámi hatalomba. Anyjának nevét viseli, ennek illetőségét és vallását követi; tartásáról is ő neki kell első sorban gondoskodni, de ha a természetes nemző birói ítélettel vagy beismeréssel megállapított, akkor ez is köteles vagyonához mérten a gyermek tartási és neveltetési költségeihez járulni, míg a gyermek keresetéből önmagát fentartani nem tudja. Ez a 16—18 életév. A nem törvényes gyermek csak a szülőanya véreivel jut rokonságba, a nemző apáéival nem, még ha ez elismeri is gyermekeül a törvénytelenül származottat.

A nem törvényes gyermek anyja, vagy a gyám jogosítvák apasági keresetet indítani a gyermek nemzője ellen, hogy őt a gyermek tartására és a neveltetés költségeihez való járulásra lehessen kényszeríteni. Az apasági perben bizonyítani kell azt, hogy a férfi a gyermek anyjával a fogamzási időszak alatt nemi-

leg érintkezett. A fogamzási időszak a gyermek születésétől vissza felé számítva a 7—9 hónapok. Gyakorlatunk igen kedvez annak, hogy a házasságon kívüli gyermeknek nemzője akadjon. Nem fogadja el azt a kifogást, hogy a fogamzási idő alatt a gyermek anyja mással is folytatott nemi viszonyt (*exceptio plurium concubescientium*), sem azt, hogy a nő a nemi közösülésért díjazásban részesült; csak az, hogy üzletszerűen kereskedik testével (bárczás) vagy erkölcstelen életet él, szolgál okul az apasági kereset elutasítására. A nőnek a bizonyítás teljességéhez a bíró esküt is engedhet. De pusztán a főesküvel nem lehet apaságot bizonyítani. A bíró a tartás fizetését a nemző ellen havi előleges részletekben szabja meg az anya állása és a nemző vagyoni helyzetéhez képest. A maximum havi 30 frt. Meg van engedve, hogy az anya vagy a gyám a havi tartás helyett átalányösszegben vagy végkielégítésben egyezkedhessék a nemzővel, mely összeg nem jár vissza, ha a gyermek hamarosan elhalálozik is.

IV. Fejezet. Gyám-gondnokságról.

106. §. *Gyám-gondnokság keletkezése.*

I. Gyámság alatt áll minden kiskorú, kinek nincsen atyja, mert a gyám apahelyettes. A gyámot mindenképp előtt az atya hivatott megjelölni a végrendeletekre előírt formaságok mellett vagy közjegyzői okiratban (*tutela testamentaria*). Ha ez nem intézkedett vagy nem érvényesen, akkor a gyámság az édes anyát illeti, aki természetes és törvényes gyám, az apáéval egyező hatalomteljjel. Ha anya sincs, akkor a törvény a rokonság férfitagjait rendeli gyámul (t. *legitima*); először az atyai, aztán az anyai nagyapát, végül az oldalrokonokat a másodizig. A közelebbi megelőzi a távolabbat. Harmadsorban a hatóság rendel gyámot (t. *dativa*) az arra alkalmas polgárokból. A gyámul rendelt csak magyar területen lakó lehet, ha nem is honos. Ez a kiskorúnak külföldi vagyonát is kezeli, ha a külföldi törvénye ezt meg nem hiusítja. A külföldi kiskorúnak itt fekvő ingó — ingatlan vagyona kezelésére az

itteni gyámhatóság rendel gondnokot, hacsak államszerződések máskép. nem rendelkeznek.

II. Gondnokság alá teljeskorúak helyezhetők a következő esetekben: 1. ha elmebetegek vagy siketnémák, kik magukat jelekkel megértetni nem tudják (hülyék, bárgyúk); 2. oly gyengeelméjűek, és magukat jelekkel megértetni tudó siketnémák, kik eme baj miatt vagyonuk kezelésére képtelenek; 3. a tékozlók; 4. az egy éven túl távollevő ismeretlen tartózkodásúak; 5. börtönbüntetésre elítéltek, ha meghatalmazottat nem rendeltek.

Kiskorúak számára is rendelhető gondnok vagyonkezelés céljából: 1. ha az apa a tőle eredő vagyonnak kezelését az anyától elvonja és számára gondnokot rendel; 2. ha az anya lemond a vagyonkezelésről; 3. aki a kiskorúnak vagyont hágy, ennek kezelésére gondnokot is rendelhet, kizárva abból az atyát vagy a gyámot.

A gondnokság alá helyezést az első három esetben a bíróságnak kell kimondani, mert ez független és így nagyobb a garancia a személy cselekvési képességét ily mélyen érintő kérdésben. A gondnokoltak ugyanis elvesztik cselekvési képességüket, mit a telekkönyvben is föl kell jegyezni. A gondnokság alá helyezést kérhetik a lemenők, fölmenők, hitvestárs, a pazarlónál az illetékes község nevében az árvaszéki ügyész, nehogy a pazarló elszegényedve a község terhére legyen. A bíróságnak gondnokság alá helyező határozatára a gondnokot a gyámhatóság rendeli ki, és pedig a férjnek első sorban a hitvestársát, aztán a rokonokat azon sorrendben mint a gyámságnál.

A gondnokság alá helyezés két utolsó esetében a gondnokolt cselekvésképes marad, az árvaszék mondja ki a gondnokságot és rendeli ki a gondnokot is. Előbb már az egy évi távollét esetében ugy is ideiglenes gondnokra volt szükség, a halaszthatatlan teendőik ellátására. Amint az illetők meghatalmaznak valakit ügyeik ellátására, a gondnokság megszűnik.

107. §. *Gyám-gondnokságból kizáró okok.*

Feltétlenül kizárvák a gyám-gondnokság alól: 1. a nők kivéve az édes anyát, az örökbefogadó anyát és a hitvestársat; 2. a gyám- és gondnokság alatt állók; 3. kik az apai hatalom gyakorlásától vagy a gyám-gondnoksági tisztától megbízhatatlanság okából elmozdítottak; 4. a szerzetes papok; 5. a botrányos életűek; 6. a csőd alatt állók; 7. kik hamis vagy vétkes bukás vagy egyéb büntett miatt el voltak ítélve, ha kiállották is már büntetésüket. Egyéb törvények is állapíthatnak meg kizárási eseteket.

Csak egyes esetekben van kizárva a gyám-gondnokságból: 1. az, kit az atya nem akar gyámul; 2. azok, kik a gyámolttal vagy a gondnokolttal perben állanak, valamint ezeknek házastársa, szülei gyermekei vagy testvérei, mint érdekeltek; 3. azok, és hozzátartozóik, kik vitás viszonyban vannak a gyámolt és gondnokolttal.

Amint ily kizárási ok felmerül, tartozik az illető gyám vagy gondnok, a kiskorú rokonai, községi előljárók, a gyámhatóságnak erről jelentést tenni, hogy a felmentés megtörténjék. A gyámhatóság állapítja meg, hogy a felmentés végleges legyen-e? vagy az eset körülményeihez képes csak időleges. A nagykorú testvér is csak úgy lehet a kiskorúak gyámja, ha köztük nincs vitás ügy vagy már elintéztetett.

108. §. *A gyámság-gondnokság alól felmentő okok.*

A gyám-gondnokság viselése polgári kötelesség (onus publicum), mert a közérdek parancsolja; azonban a méltányosság megkívánja, hogy bizonyos személyek a gyám-gondnokság elfogadása vagy viselése alól kértükre fölmenthetők legyenek; ilyen mentségi okok (excusationes): 1. aki már 60. életévét betöltötte, mert már gyengül a szellemi és fizikai erő; 2. ki egy terhes vagy két kisebb gyám-gondnokságot már visel, holott vannak, kik egy gyámsággal sincsenek terhelve; 3. aki öt gyermeknek viseli gondját; 4. ministerek, mert a közügyek

lefoglalják őket; 5. országgyűlési képviselők; 6. tetteges szolgálatban álló katonai személyek, köztisztviselők, papok, tanítók, amennyiben előljáróik bizonyítványával igazolják, hogy hivatalos elfoglaltságuk miatt nem tehetnek eleget a rájuk bízott teendőknek; 7. azok, kik távol laknak a kiskorútól és nagy költséggel járna az utazás; 8. anya gyermekei — a nő férje fölött nem köteles a gondnokságot viselni; 9. oly személyek, kik jelentékeny testi bajban vagy kedélykórban szenvednek, szintén igényt tarthatnak a felmentésre. Egy távolabbi rokon is nevezhet meg közelebbit, kire e tiszt törvényénél fogva bízandó.

A gyám-gondnok a kirendeléstől 8 nap alatt tartozik mentési okait bejelenteni és azokat igazolni.

109. §. A gyám-gondnokság megszűnése.

Megszűnik a gyám-gondnoki tiszt: 1. a gyám-gondnok halálával; 2. a gyámolt-gondnokolt halálával; 3. elmozdítással; 4. felmentés útján. A gyámság még külön véget ér a kiskorú teljes korusítása — vagy teljes korának elértével. A mely esetekben a bíróság hatáskörébe tartozik a gondnokság elrendelése, a megszüntetés körül is az határoz, amennyiben a gondnokság alá helyezési ok megszűnése beigazolást nyert. A gyenge elméjűek, akik saját kértükre helyeztettek gondnokság alá, saját kértükre szüntethetik azt meg, hacsak időközben az illető felmenő vagy lemenő rokonai vagy a házastárs nem kérték, hogy a gondnokság az ő érdekükben is kimondassék. A pazarlónál a község előljárósága is megkérdezendő a gondnokság megszüntetése iránt.

A gyám-gondnok elmozdítható ama három eseten kívül, melyek az atyai hatalomtól való elmozdítást indokolják — még a következő két esetben: 1. ha a gyám-gondnok hanyagul jár el az illetők képviselésében, és evvel kárt okoz a gyámolt-gondnokoltnak; 2. ha a számadások beadása körül nagyobb mérvű hanyagságot tanusít.

Ha több gyám-gondnok közül egyik elhal, ez a többi tisztét nem szünteti meg. A gyámság-gondnokság kirendeléséről szóló végzés a tisztség megszűnése után egy hó alatt visszaadandó — kivéve a halál-

esetet; ellenesetben a tisztség megszűnése a hivatalos lapban az illető költségére közzéteendő, visszaélés elkerülése végett.

110. §. A gyám-gondnok felelőssége és jutalma.

A gyám-gondnoki tiszt a kirendeléssel kezdődik; ez időpontig vagy ideiglenesen rendelendő ki gyám, vagy a községi gyám végzi az elhalaszthatlan teendőket, de végezheti az anya és a végrendeleti gyám is. A kirendelő végzés a gyám hatáskörét is körvonalazza és a gyámtörvény kivonata hozzá melléklendő. A végzés vétele után 8 nap múlva tartozik a gyám-gondnok működését megkezdeni; ez kérelmére 14 napra elhalasztható.

A gyám-gondnok a szorgalmas családapá gondosságával tartozik eljárni tisztében; felelős azon kárért, melyet szándékosan vagy gondatlanságból okoz. Megbízásnál csak azért felelős, ha nem alkalmas személyre ruházta a teendőket. A kártérítés iránt a bíróság határoz. Ha több gyám van, akkor a szükséghez képest vagy egy bizandó meg a vagyongazdálkodással, a többi pedig ellenőrzésre jogosult, vagy felosztják maguk közt a teendőt. Közös vagyongazdálkodásnál a felelősség egyetemleges.

Ha többnek van a gyámi tisztre jogosultsága, a gyámhatóság azt választja, aki legmegbízhatóbb; az nem dönt, hogy ki ajánlkozik csekélyebb jutalomért elvállalni a gyám-gondnokságot.

A gyám költségei (utazási, napidíj) a vagyongazdálkodás körül megtérítendő; ha a gyám-gondnoki teendők után díjakkal járnak, a gyám saját hivatásában szokásos legkisebb díjzat számíthatja csak fel. (Ügyvéd, közjegyző).

A gyám-gondnoknak fáradságaért jutalom is jár, de csak akkor, ha a kezelt vagyon tiszta jövedelmét nem emésztí föl a tartási és nevelési költség. Ily esetben végjutalom szabandó neki a vagyon törzséből. A tiszta jövedelemből tíz százalék szolgál a gyám-gondnok jutalmául. Azonban házbérjövedelem után csak 1%, haszonbérrelt jószág jövedelméből 2% a jutalom, mely mégis felemelhető 5%-ra, ha a teendők és a felelősség ezt indokolják. Ha az így

meghatározott jutalom kevésre rúgna, a gyámhatóság azt felemelheti, de nem 5000 frton túl.

A tiszta jövedelem terhére a tőketörlesztés, új építkezés, a felszerelés szaporítása nem megy. Több évre előlegesen bevett jövedelem a jutalom kiszabásánál megoszlik ugyanannyi évre. A vagyont nem kezelő gyám a tartás, nevelés és képviselés körüli fáradozmaiért szintén követelhet jutalmat, melyet az árvaszék szab meg, de nem 1000 frton túl.

111. §. A gyám-gondnok jogai és kötelességei.

I. A gyám-gondnok képviseli minden peres és nem peres ügyben a gondjára bízottat, akinek nevében kell eljárnia. Gyakorolhatja a képviseletet meghatalmazott által.

II. A nevelés tekintetében köteles a gyám arról gondoskodni, hogy a kiskorú a hazának vallásos, erkölcsös és hasznos polgárává legyen; kiképeztetése simuljon képessége és vagyoni viszonyaihoz; eziránt a gyám az anya vagy a nagyszülőkkel – ezek nem létében a rokonokkal értekeznek. Ha mégis a 17 éves gyámolt nem ért egyet a pályaválasztással, vagy a kiképzési költségek a törzsvagyont emészténék fel, akkor a gyámhatóság elé viendő az iskoláztatás ügye. A gyám ügyelni tartozik a kiskorú testi épségére és egészséges fejlődésére. Betegségében gyógykezeltesse.

A vagyontalan kiskorút oly üzlet tanulására kell adni, ahol eltartást is nyer. A gyám engedélyével szolgálatba is léphet, de ne veszélyeztesse erkölcsét. Ha a szolgálatba lépés nem tetszik a rokonságnak mint állandó keresetmód, az árvaszék dönt.

A gyám a számadással együtt, vagy ha vagyont nem kezel az év végével külön jelentést tartozik tenni a gondja alatt álló személy viszonyairól, egészségi állapotáról és iskolai előmeneteléről. Ennek elmulasztását a hatóság 100 frtig terjedhető pénzbírsággal sújthatja; ha pedig a kiskorút teljesen elhanyagolná, 200 frtig emelheti a bírságot, és elmozdíthatja a gyám-gondnokot.

III. Vagyonkezelés. A gyám-gondnok leltár szerint veszi át a kezelésére ruházott vagyont. Ezután

javaslatot készít a rokonok meghallgatásával a vagyyon kezelése és a fölös dolgok mikénti értékesítése iránt. Ha egyetértés nem jönne létre, az árvaszék dönt. Ékszerek, drágaságok, értékpapírok, adóslevelek, fontos jogviszonyról szóló okmányok a gyámhatóság őrizete alá adandók. Az ékszerek egy része a gyámolt-gondnokolt személyes használatára kiadható. Kézpénzből csak annyit tartson meg a gyám, amennyi a nevelésre, üzlet vagy gazdaság folytatásához szükséges: a többit be kell szolgáltatni. Gondoskodják a gyám a követelések biztosításáról. Az ingatlan kezeléséből kifolyó eladásokat és vételket saját felelősségére teljesíti. Az erdőnél csak az üzemszerű vágás van megengedve. A földbirtokot rendszerint haszonbérbe kell adni, mi azonban ne terjedjen a kiskorú teljes korba jutásán túl. A bérbeadás módozatát (árverés, ajánlat vagy vegyesen) a rokonokkal egyetértően kell megállapítani. A szabad kézből való bérbeadáshoz árvaszéki jóváhagyás kell. Házilag csak akkor lehet a birtokot kezelni, ha van megfelelő gazdasági felszerelés (instructio) és a kiskorú már közel lévén teljes korához, ily rövid időre előnyös bérlet nem köthető; ezen kívül még házi kezelés helyt foglalhat, ha nem lehet a szokásos árért bérbeadni, bérlő kétszeri kísérlet után sem jelentkezően, vagy ha a birtok természete olyan, hogy értékcsökkenés nélkül a bérbeadás nem eszközölhető. Ehhez gyámhatósági beleegyezés kívánatik. Épületeket tűzkár ellen biztosítani kell; az árvaszék ez alól felmentést adhat.

IV. A vagyontalan gyámolt-gondnokoltak érdekében gondoskodni kell, hogy rokon vagy jótevő vagy jótékony intézet (árvaház) befogadja az árvát; végső esetben az illetékes községnek kell az eltartásról gondoskodni, minek fejében a kiskorú kötelezhető arra, hogy munkaképes korban a községet szolgálja.

V. A gyám-gondnok köteles a gyámhatóság jóváhagyását kikérni a következő esetekben: 1—5. eset összevág avval, mikor az atya is gyámhatósági engedéllyel kötheti meg csak érvényesen az ügyletet. (Lásd ott.) 6. Ha a kiskorú neveltetésére a törzsvagyont kellene megtámadni. 7. Ha a kiskorú 16. éven túl nem egyezik bele a számára választott életpályába. 8. Ha a kiskorú külföldön való letelepedése forog szóban. 9. A kiskorú házassági szerző-

dése iránt. 10. Új építkezés vagy új gazdasági felszerelés beszerzése esetén. 11. A kiskorú földbirtokának házi kezelése iránt. 12. Biróság előtt vagy bíróságon kívül kötendő egyezség iránt, ha az egyezséggel a kiskorú vagyona kevesbednék vagy a vállalandó kötelezettség a kiskorú évi jövedelméből nem telnék. 13. Ha az épületet tűzkár ellen biztosítani nem akarja. Mindeme ügyletek árvaszéki jóváhagyás nélkül érvénytelenek; sőt oly ügyletek, — a szokásos alkalmi ajándékok kivételével — melyek a kiskorút viszteher nélkül köteleznék (lemondás, kezességvállalás, idegen tartozás elvállalása) még gyámhatósági jóváhagyás mellett sem kötelezők.

VI. Számadásra feltétlenül köteles minden gyám-gondnok; csak akkor nem, ha az állandóan változatlan jövedelemből a gyámolt-gondnokolt eltartására vállalkozik a gyám-gondnok.

A számadás alapja a leltár, tartalma a naptár-szerűen készített bevétel és kiadás, miket telhetőleg okmányokkal kell igazolni. Amennyiben a leltár egyes részek eladása vagy új dolgok vétele által változást szenved, a számadáshoz új leltártervezet csatolandó két példányban, melyek egyikét az árvaszéki helybenhagyás után a gyám kezéhez kapja. Számadást minden naptári évről kell adni, még pedig a kisebb számadásoknál a következő év január végeig, a nagyobbaknál február végeig, mikhez a pénzfőlség is csatolandó. Ezt a határidőt a gyámhatóság megegyezésre annyival meghosszabbíthatja, a gyám kértére, ha betegség vagy más ok gátolja őt a számadás elkészítésében. Ha a gyám a pénzt nem csatolja, bírságot, 8% késedelmi kamatot fizet.

A számadásban járatlan gyám-gondnok szóbelileg számolhat el a jegyző vagy a közigyám előtt, aki azt jegyzőkönyvbe foglalja és az okmányokat átveszi. A rokonok észrevételeket tehetnek a számadáshoz, miért a gyámhatósághoz egyenest benyújtott számadást megtekinthetik. Ha e számadás a törvényes időre el nem készül, az árvaszék a gyámot megidézi és tárgyalás során készíti azt el. Ha ez nem sikerülne, vagy a gyám-gondnok meg nem jelennék, akkor őt felfüggeszti, vagy elmozdítja, a tiszti ügyészt a felhívási per megindítására utasítja, — esetleg a veszélyeztetettnek vélt összeg iránt biztosítási intézkedést fogyanatosít a késedelmes ellen.

Hűtlen kezelés gyanúja esetén a büntető bíróságot értesíti. Ha a gyám-gondnok csak hanyagságból nem adta be rendes időre a számadást, 100 frtig terjedhető pénzbírsággal sújthatja.

A beérkezett számadást az árvaszék kiadja a számvevőségnek, mely azt a számadatok helyessége szempontjából vizsgálja át. Az árvaszék pedig abból a szempontból bírálja meg, hogy e kezelés megfelel-e a vett utasításoknak a takarékoság és célirányosság elveinek, miből kifolyóan újabb utasításokat adhat a jövőre, sőt megszorításokat tehet egyes ügyek (ruházat, zsebpénz) tekintetében. Ha az árvaszék a számadást helyesnek találja, a leltártervezetet megerősíti, mely a jövő évi számadás alapjául szolgál és a gyám-gondnoknak megadja a felmentvényt. — Ha ellenben a számadás ellen alapos kifogás esik, akkor a gyámot esetleg a kárösszeg lefizetésére vagy valamely cselekvény megtételére kötelezi a gyámhatóság. Ez ellen felebbezésben kereshet orvoslást a gyám; sőt a jogerős gyámhatározat ellen a bírósághoz is fordulhat 3 hó alatt, ha a gyámhatóság őt kártérítésre kötelezte.

A gyám-gondnok a számadást a naptári év vége előtt is tartozik lezárni, ha tisztétől elmozdítatik vagy felmentést nyert az év folyamán, valamint akkor is, ha a gyám-gondnokság teljes kor vagy más oknál fogva véget ér. Az önjogosulttá vált, vagy a kiskoru elhunytá folytán önjogosult örökösei ekkor felhivatnak a beterjesztett számadások megtekintésére sőt másolatban ki is vehetik, valamint a leltárt is ki kell nekik szolgáltatni, mire aztán nyilatkoznak, hogy felmenthető-e a gyám-gondnok? Ha kifogásai vannak az önjogosultnak, ezeket a felhívástól számítva, 6 hó alatt bejelenti, mire az árvaszék a békés kiegyenlítést megkísérli. Ha ez eredményre nem vezet, akkor az önjogosult bírói utra utasítandó. Ha pedig 6 hó alatt kifogást nem tesz, akkor a gyámnak a felmentvényt az árvaszék kiadja.

Az önjogosult kártérítési igényt támaszthat a volt gyám-gondnok ellen egy év alatt, ennek jogerejétől számítva újból egy év alatt az árvaszék tagjai ellen; a határidő elmulasztása okából a kereset elévül.

112. §. A családтанácsról.

Ez az új intézmény nem bírt a hazai felfogásban meghonosodni — beszáradt. A családtanács célja az, hogy a gyám-gondnok oly vagyongekezelésben, mely gyors és szakszerű eljárást kíván, ne legyen akadályozva a gyámhatóság beleegyezésének lassú, hosszadalmas megadása által, mely meghiúsíthatja a kedvező conjunkturák kihasználását (gyártelep, ipar, banküzletnél pl.). Az árvaszék hatáskörét a családtanács gyakorolja, melyet esetleg napról-napra is össze lehet híni határozat-hozatalra.

Családtanács felállítását elrendelheti az apa, végrendeleti uton vagy ily alakban kiállított okiratban, ha százezer frtot meghaladó tiszta hagyatékként marad a kiskorúakra; de kérhetik a családtanács felállítását a legfőbb gyámhatóságtól (belügyminis-ter) az anya, örekszülők, rokonok, ha oly terjedelmes vagyon marad hátra, mely gyors és szakszerű intézkedést igényel.

A családtanács 4 tagból áll; elnöke az árvaszék elnöke vagy helyettese. Tagjai: atyai és anyai rokonságból egy-egy telhetőleg; egy nem rokon is lehet, aki a család ügyeit jól ismeri és vele barátságos viszonyban áll. Még nőrokon is beválasztható kivételesen a családtanácsba. Az atya maga jelölheti ki a család-tanács tagjait, egyébként pedig a belügyminister nevezi ki a kérők ajánlatára. A kiegészítés iránt a családtanács maga tesz javaslatot. A családtanács hatásköre nem terjed ki: gyám-gondnokrendelésre, teljeskorúsításra, leltározásra, birságolás és a fegyelmi jog gyakorlására. A család-tanács érvényes határozatához az elnökön kívül 2 tag jelenléte szükséges. Rendszerint végérvényesen határoz, felelősségnek csak oly határozat ellen van helye, mely a gyámolt-gondnokolt törzsvagyonát akarja megváltoztatni, ha ezt valaki hátrányosnak tartaná. A gyám-gondnok az ellene irányuló, sérelmesnek tartott határozatot szintén felelősséggel felülbiztosíthatja. A gyámolt-gondnokolt vagyonának őrizetén a család-tanács felállítása nem változtat. A család-tanács évenként jelentést tartozik tenni a belügyministernek; ha ez a jelentésből arról győződne meg, hogy a család-tanács a gondozott személy szellemi vagy anyagi érdekeit veszélyeztetné — a család-tanácsot feloszlathatja.

V. rész. Örökjog.

113. §. Áttekintés.

Ha vagyonképes személy elhunyt, az általa életében szőtt vagyoni kötelekek nem bomlanak föl, nem semmisülnek meg, hanem túlélők az egyént. A személyt túlélő vagyoni viszonyok képezik az elhunynak hagyatékát.

Az örökjog azon kérdéssel foglalkozik, hogy kik vannak jogosítva az elhunyt személy hagyatékába belépni, annak vagyoni személyiségét folytatni: ezek az örökösök. Az öröklési jog gyökérszáalai a családjogból erednek. A történeti fejlődés szerint az elhunyt vagyona a családra szállott, abban mintegy megoszlott, azért minden népnél a családi öröklés a vérségnek közösségéből indult ki. Később a vérségen kívül az egyén szabad rendelkezése is kívánt érvényesülni, mi a végrendeleti öröklést hozta felszínre, korlátolva mégis a mindig kötelező családi érdekek javára. Ily alapon rendezi ma a törvény az utódlást az elhunyt hagyatékában. Első a családi, vérséges öröklés, másképp törvényes öröklési rend, melybe a házastárs ellátása is beleszőődik; aztán a halálesetre szóló egyoldalú intézkedés (végrendelet) vagy kétoldalú elrendezés (szerződéses végrendelet), mit a család legközelebbi tagjainak ellátása érdekében korlátol (köteles rész), kiknek szükségképp kell a hagyatékból részt juttatni. Ezenkívül az egyén egyes vagyonrészeket külön is adományozhat halála esetére. (Hagyományok.) Különös kiváltságos jellegű öröklési intézkedések állanak fön végül a családi hitbizományokban és a főpapok hagyatéka iránt.

Mindezt a törvény rendezi el, feltétlen hatálylyal; ezen szabályok összege örökjog tárgyi szempontból.

114. §. Az öröklés általános feltételei.

Hogy öröklésről szólhassunk, következő feltételeknek kell beállni: 1. Vagyonképes egyén elhunyt, vagy holtta nyilvánítása; míg az egyén él, nincs öröklés, ő a vagyon ura. (*Viventis nulla successio*). A halált bizonyítani kell. A holtta nyilvánításnál a bíróság csak megállapítja a törvényszabta előfeltételek fenforgását. 2. Az öröklésre kijelölt egyén már éljen és még éljen. Az első azt kívánja, hogy az örökhagyó elhunytakor megfogamzott légyen az, akire a vagyon átszálljon. Elfogadott elv, hogy a *conceptus pro nato habetur*. De még nem fogamzottat is lehet utóörökösül kirendelni. A másik alatt azt értjük, hogy az örökös túlélje az örökhagyót. Aki előbb elhunyt, mint az örökhagyó, arra természet-szerűen nem szállhat örökség, mert megszűnt személyisége. A túlélést is bizonyítani kell kétség esetén, minek nem csekélyek a nehézségei, midőn több egymáshoz vérségi kapcsolatban álló közös veszélyben hunyt el. 3. Az örökös öröklésre képes legyen. Nálunk képtelenségi esetek az öröklésre nincsenek (*incapacitas*). A szerzetes, az apácza, noha szegénységi fogadalmat tett, öröklésképes, mert kiléphet a rendből, mikor elkél neki öröksége. Csak a szerzetrendre nem szállhat az ő révén öröksége, hanem marad a vérségnek elhunytá után. Az öröklési képesség az örökség megnyíltakor jön elbírálás alá. 4. Szükséges végül, hogy törvényen alapuló czime, alapja legyen az örökösnek az elhunyt hagyatékába belépni. Mivel többféle czímen lehet örökölni, azért a törvény megállapítja a sorrendet; legerősebb az öröklési szerződésen alapuló, mely minden más címet megelőz. Ha ilyen nincs, akkor a végrendelet mint az örökhagyó kijelentett akarata az erősebb. Ha végrendelet sincs, vagy nem érvényes, akkor a vérséges kapcsolat nyomán a törvényes öröklés czíme érvényesül. Valaki két czímen is örökölni, végrendeletből és törvényes öröklésből, mert minálunk nem érvényes a római jog elve: *nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest*. Kivételesen mind a három czímen lehet párhuzamosan örökölni.

Az öröklés nálunk is *universalis successio*, általános utódlás, abban az értelemben, hogy az örökös

uno actu, egy jogi ténynyel veszi át a hagyaték egészét vagy hányadát, nem úgy mint a hagyományos, akinek minden vagyondarabot külön kell magára átruháztatni (singularis successor). A hagyaték nálunk nem egységes vagyon, számba jön a vagyon eredete kivételesen. Az örökléshez nálunk nem szükséges öröklési nyilatkozat, az örökös a törvény által megszabott jogcím fenforgása mellett ipso jure, törvény erejénél fogva örökli a hagyatékot, tehát öntudatlanul is, mi nem zárja ki, hogy ő az örökséget visszautasíthassa. Amint az örökhagyó lehunyta szemét, az örökös törvéynél fogva már utódja az elhunytanak, az átszállás magától megy végbe, még akkor is, ha szükségessé válik a hatóság közbelépése. Ez okon nincs nálunk nyugvó örökség (hereditas jacens), mert az örökös azon pillanatban ura a hagyatéknek, melyben az örökhagyó megszűnt élni. Ez is a családi öröklésből ered, mert a családfő elhunytával a családtagok benmaradtak a vagyonban megszakítás nélkül és folytatták az örökhagyó vagyoni személyét. Ezt a felfogást most kiterjesztjük a nem családi öröklésre is, mert a törvény szabja meg, ki és mi uton lehet örökös. Örökös lehet egy vagy több, ezek megint egyenlő vagy nem egyenlő hányadok szerint.

115. §. Az érdemetlenségről.

Noha se törvény, se szokásjog képtelenségi okot nem állapított meg, mely az örökségbe való belépést kizárná, jogilag lehetetlenné tenné, de azért bírósági gyakorlatunkban meghonosodtak érdemetlenségi esetek, midőn valaki öröklési czíme daczára, elveszti a megszerzett örökséget, mert az örökhagyó iránt magát galádul viselte, és így nem érdemes, méltatlan arra, hogy az elhunyt vagyonából részesüljön. Az érdemetlent megfosztja a bírósági gyakorlat a vagyontól, mire rászolgált aljas magaviseletével az örökhagyó ellen. Bírósági gyakorlatunk a következő esetekben talált érdemetlenségi okot: 1. Aki az örökhagyó ellen gyilkosságot követ el. A gyilkost nem lehet jutalmazni bűnös cselekvése eredményével, hogy ő örököljön mint fiú vagy testvér vagy akár mint végrendeleti örökös. 2. Az a nő is

érdemetlen férje után örökölni, aki férjének gyilkosságával házasságtörést követett el, és a gyilkosság elkövetése után őt pártolásban részesítette. 3. Aki az örökhagyó végrendeletét megsemmisíti, eltitkolja vagy elsikkasztja, a törvényes öröklés rendjén nem örökölhét. 4. Aki az örökhagyót halálesetre szóló rendelkezés tételére szándékosan képtelenné tette. (pl. esze használatától megfosztotta.) 5. Aki az örökhagyót fenyegetés vagy megtévesztés által vagy megakadályozta a végső intézkedésben, vagy pedig a halálesetre szóló rendelkezésre kényszerítette. Itt az egyéni szabadságon ejtett a tettes csorbát, mi súlyos sérelem az örökhagyón. Az érdemetlenséget a bíró hivatalból nem észleli, mert ez magánjogi sérelem. Az érdemetlen ellen annak kell fellépni, akire az érdemetlen kiesése folytán az örökség néz. Az érdemetlen gyermekeit, mint ártatlanokat az érdemetlenségi ok nem sujtja.

I. Fejezet. A törvényes öröklés.

116. §. A törvényes öröklés.

A törvényes öröklésnek helye van, ha nincs végrendelet, vagy ha van is, de nem érvényes, vagy nem az egész vagyont öleli föl. A családi öröklésnek kettős alapja van; első a vérséges kapcsolat, második esetleges, a házassági kötelék. A vérséges kapcsolat köztapasztalás szerint annak a megkülömböztető szeretetnek, rokonérzésnek a kútforrása, melyet véreink iránt már az életben tanusítunk, mi a végrendeletben is megnyilatkozik, azoknak hagyva vagyónunkat, kik tőlünk származnak, vagy velünk együtt egy közös törzsből. A véregységet veszi tehát a törvény is alapul, midőn az elhunyt vagyónának hová, kire jutását végrendelet hiányában rendezés alá vonja. Ez a legtermészetesebb alapja a törvényes öröklés rendjének. Minálunk azonban ezt részben megzavarja a vagyoneredet számbavétele a felmenőknél, mi okon a vérséges viszony következetes alkalmazása megtörik. A vérséges kapcsolat mellett, evvel párhuzamosan mintegy a házassági viszony, mint legbensőbb életszövetsége az örök-

hagyónak a hátramaradt hitvestárssal szintén figyelembe jön, mert a túlélő házastárs is részese ama megkülömböztető érzésnek, mely az örökhagyónál vagyona hovászállása körül szerepet visz. Eme kettős alapon nyugszik a törvényes öröklés rendje. A vérséges közelség szerint állapítja a törvény az elhunyt után hátramaradt vagyonban a részesedés egymásutánját is, azon tapasztalás nyomán, hogy minél közelebb a vérség, annál belsőbb a szeretet, a ragaszkodás — e szerint történik a vagyoni részesítés is.

117. §. *Lemenők öröklése.*

A) Törvényes lemenők.

Örökhagyó után mindenek előtt azokat rendeli a törvény örökösökül, akik tőle törvényes házasságból erednek, leszámaztak, azon elvből kiindulva: amor plus descendit, quam ascendit. Lemenők először is a gyermekek, a törvényes házasságból eredők. Ezekkel mégis azonos öröklési igényt nyújt a törvény: 1. a vélt házasságból származó gyermekeknek, midőn a házasfelek a viszonyt házasságnak tartották, noha az valamely érvénytelenítő ok miatt (imp. dirimens) nem érvényes. A putatív házasság nemzetteivel egy bánás alatt állanak: 2. az utólagos házasság által törvényesített gyermekek, kivéve a törvényes gyermeknek már megszerzett jogait, melyekben nem részesíthetők; 3. a királyi kegyelem által törvényesített gyermekek, és 4. az örökbefogadott gyermekek, ezek azonban csak az örökbefogadó szülővel szemben.

A gyermekek tekintet nélkül nemükre, teljesen egyenlő részeket kapnak az elhunyt szülő vagyonából, fejenként (per capita) osztozkodván. A lemenők és házastárs nélkül már előbb elhunyt gyermek nem számít.

Ha a gyermek az örökhagyó előtt elhunyt ugyan, de hagyott maga után gyermekeket, akkor ezeknek az a rész jut, mely szülőjükre esett volna, ha túléli az örökhagyót, azaz a törzs (stirps) egy gyermekrészt kap, melyben ők úgy mint a gyermekek egyenlően osztozkodnak. Hasonlóképen jutnak a hagyatékhöz a dédunokák, ükunokák.

A lemenőknél a vagyoneredet nem határoz. A míg gyermek van, addig a tőle leszármazó unokák nem jutnak osztályhoz; ők csak majd szülőjük után részesülnek az elhunyt öregszülő vagyonában. Megesik, hogy a lemenők közül egyik-másik többszörös rokonság alapján egynél több részt húz, mert több törzsnek a tagja.

B) Nem törvényes lemenők.

Házasságon kívül született lemenők csak anyjuk után örökölnék, és pedig a mai tisztultabb felfogás szerint akkor is, ha a szülőanyjának törvényes lemenői vannak; gyakorlatunk előbb törvény híján ily esetben a törvénytelen gyermeket kizárta, ami a vérségre fektetett örökléssel össze nem egyeztethető. Az anya fölmenőivel a törvénytelen gyermek nem állván családi kapcsolatban, utánuk nem örököl. Még kevésbé az apa és az apai felmenők után, hacsak törvényesítés nem következik be. Az anya és törvénytelen gyermek, valamint testvérei közt ez az öröklés kölcsönös, tekintet nélkül a testvérek törvényes vagy nem törvényes származására.

118. §. *Betudás a lemenők törvényes örökrészébe.*

Az a körülmény, hogy a törvény a lemenők közt egyenlő vagyoni osztályt szab elő, magáva hozza, hogy arra az esetre, ha a szülő egyik-másik gyermeknek már életében juttat vagyont, hogy evvel az illetőnek önállóságát lehetővé tegye, ez a vagyon, mint örökségi előleg, az illetőnek beszámítassék, mert különben az egyenlőség zavarodnék meg. Hogy mily szülői adományok jussanak a betudásba, ezt a törvénynek kell megállapítani. Törvény híján azt lehet mondani, hogy elvileg betudandó, ami a gyermeknek ily célzattal, vagy önállóságra jutás végett adatott. Ez rendszeren: a) a hozomány a lányok férjhezadásánál, b) amit a fiú kap kibérléskor, vagy c) enélkül ugyan, de oly czéllal, hogy önálló tevékenységet, hivatást kezdhessen, mint ügyvéd, üzletet nyithasson, mint iparos. Vitéz, hogy a teljes korú gyermek adósságainak kifizetését (rangeirozását)

ilyennek vegye-e a törvény? Hajolni kell az igenlő válaszra, mert az egyenlő részesítése a törvénynek ezt kívánja. A neveltetési költségeket a törvény nem veszi a betudandók közé, mert a szülőnek a nevelés körül szabad keze van. Ez nem zárja ki, hogy a szülő végrendeletben vagy más közokiratban is ezt el ne rendelhesse; sőt még egyéb adományokat is (minő utaztatási költségek) felszámításba vonhat, ha ezt a gyermekek egyenlő vagyoni részeltetése kívánja. Nem betudási célzattal történő kisebb vagy alkalmi adományok törvény szerint nem esnek betudás alá, pl. házassági ajándékok vagy kereszteskor, bérmláskor divó adományok.

A betudás eszmeileg (idealis collatio), számtanilag történik, úgy hogy az örökhagyó hátrahagyott vagyonához az előlegek hozzáadatnak. Természetben már azért sem lehetséges, mert esetleg az előre adottak már nincsenek meg. A betudás az adományozás idején fenálló érték szerint történik, minden más időbeli értékszámítást megghiúsíthat az, hogy a dolog vagy érték nincs már meg. A beszámítás akként megy végbe, hogy az előleget nyert gyermek a betudás után javára megállapított örökrészből az előleg levonásba tétetik. Ha az előleg többre rugna, mint a neki jutó örökrész, a többletet nem tartozik természetben kifizetni, vagy a hagyatékbba visszbocsájtani, mert ez kivihetetlen ott, ahol vagyon nincs. A betudás az unokák- esetleg dédunokákra is kiterjed, ha részesültek örökségi előlegben.

119. §. Felmenők törvényes öröklése.

A) Öröklött (ági) vagyonban.

Ha az örökhagyó után lemenők nem maradnak, első teendő a hagyatékot ketté választani: öröklött és szerzeményire, ha van ugyanis a hagyatékbban öröklött; mert mai jogunk szerint más szabályok nyernek alkalmazást az öröklött javakban mint a szerzeményiekben.

Az öröklött javakra nézve ugyanis az Országbírói Értekezlet azt a főszabályt állította fel, ami az ősiekre 48 előtt érvényben volt; hogy t. i. ezek vissza-

szállanak azon szülői ágra, apai vagy anyai ágra, a melytől azok örökhagyóra háramlottak vagy leszál-
lottak. Ha tehát az örökhagyó elhunyt anyjától örökölt
20 ezer frtot, ez visszamegy az anyai ágra, illetve
ennek lemenőire, az apa kikerülésével. Viszont,
ami az apától jutott örökség útján vagy más ingye-
nes módon az örökhagyóra, az az apai ágat, tehát
az apa lemenőit illeti, az anyai ág mellőzésével.
Ha az apa, anya él, ezekre száll vissza a tőlük
eredő vagyon. Ha nem élnek, akkor helyükbe lép-
nek a tőlük leszármazók. Ha az apai ágból nincs
senki életben, akkor az apai ági vagyon megint
főlebb megy az örökhagyó atyai öregszülőinek
ágára, de megint a tőlük való leszállás szerint meg-
osztva, ami az atyai öregapától jutott örökhagyóra,
az visszaszáll az öregatyára, ami pedig az örökhagyó
atyai nagyanyjától eredett, az visszamegy erre, és
amennyiben ezek nem élnének, az ő tőlük leszármazókra.
Hasonlókép alakul a dolog azon vagyonra,
melyet örökhagyó hagyatékában találhatni az ő
anyai nagyszülőitől eredően. Ez is arra száll, aki-
től eredett, akár az öregapára, akár az öreganyára.
Igy megy ez tovább azon határig, míg a vagyon
eredete kimutatható a felmenőktől leszállóan. Bizo-
nyítani mindig az tartozik a vagyon eredetét vagy
leszállását, aki erre mint ágától eredőre igényt for-
mál. Bizonyítás hiányában a vagyon szerzeményi-
nek tekintendő.

Ha beigazolást nyer az, hogy az örökhagyó
hagyatékában talált 100 ezer frt apai és anyai örök-
ség — de ezek már ugy szerezték ezt, nem örökölve
semmit szülőiktől, ez esetben ez a vagyon csak az
örökhagyó szülői ágára megy vissza; ha ez ágon
öröklésképesek vannak, ezeknek jut a vagyon. Ha
ilyenek nincsenek, de vannak örökhagyónak öregapai
és öreganyai ágán öröklésre képesek, ezt a vagyont
ágiság révén nem igényelhetik, mert nyilvánvaló,
hogy ezen öregszülei ágból mi sem szállt az örök-
hagyó szüleire és így vissza sem száll az öreg-
szülőkre semmi. Ily esetben az örökhagyónál mutat-
kozó 100 ezer frt öröklött vagyon szerzeményi jelleget
őlt, és ennek szabályai érvényesülnek rajta.

Megjegyzendő még, hogy az öröklött (ági) va-
gyon kiegészítendő a szerzeményiből (redintegratio).
Azaz, ha örökhagyó az öröklött vagyonát részben

vagy egészben elfogyasztotta, később megint szerzett, úgy a szerzeményből előbb az öröklöttet kell helyreállítani (redintegrari). Itt alapul mindig azon érték veendő, melylyel az öröklött dolog birt az öröklés időpontjában: az időközi értékelkedés vagy csökkenés nem jön számba. Legfelebb ha az öröklött eredeti állagában van meg, akkor miségében száll az vissza. Az öröklött jószág elterhelése esetében a teher a szerzeményből pótlendő. Ha nincs szerzemény, akkor az öröklött érték kiegészítése is elmarad, és csak az száll vissza, ami még megvan. Az elidegenített ági vagyon megtámadása az arra igényt tartó felmenőknek nincs megengedve.

B) Szerzeményi vagyonban.

Az örökhagyó után hátramaradt tisztán szerzeményi vagyonban az ugynevezett parentéla rendszer foglal helyet. A vagyon nem az ág szerint a legközelebbi felmenőre megy át, hanem a parentélára. Örökhagyó után jön a szülői parentéla. Itt a vagyon két egyenlő részre oszlik, és örökhagyó apjára és anyjára száll, ezek nem létében a tőlük leszármazókra. Ha az egyik ág: az apai kihalt volna, ennek része átmegy az anyaira és utána a tőle leszármazókra. Mig a szülői parentélában csak egy öröklésképes tag van, addig a vagyon nem száll főlebb.

Ha már a szülői parentélában senki sincs életben, akkor következik a nagyszülői parentéla: az apai öregszülők — anyai öregszülők; ezek közt oszlik meg egyenlően a szerzeményi vagyon. Az egyik öreg szüle és maradékai kihaltával a másik öregszülőre megy át a vagyon. Ha az egyik ág egészen kihalt, akkor a másik öregszülei ágra száll a vagyon megosztva. Mig az öregszülei ágon valaki van, addig a vagyon főlebb nem száll.

Ezután következik az ősszülői parentéla 4 szülőpárral (8 szülő), utána a dédág 8 szülőpárral (16 szülő), erre a szépszülői ág 16 szülőpárral (32 szülő) aztán az ükszülői ág 32 szülőpárral (64 szülő). Továbbra már elnevezésünk nincs, de azért az öröklés tart, mig az örökhagyóval egy közös törzsből való leszármazás igazolható. Ez csak oly nemzetségnél lehető, aki a törzsfáját régi időktől fogva pontosan vezette. Ily messzeségre a multba már nincsenek anyakönyveink.

120. §. Özvegyi jog (*jus viduale*).

Ha örökhagyónak felesége marad hátra, ennek régi törvényünk úgy a lemenőkkel, mint a felmenőkkel szemben özvegyasszonyi jogot biztosít, mely mégis csak haszonélvezetből áll, kiterjedvén az a férjnek egész hagyatékára. Ezt a széleskörű jogot 48 előtt az örökösök korlátozni voltak jogosítva (*jus restrictionis*) a nőnek férje rangjához, vagyoni helyzetéhez mért illendő lakás-tartásra, esetleg újra férjhez menésekor — kiházásításra. Az Országb. Értekezlet a korlátozási jogot a felmenőkre nézve megszüntette, és így ma csak a lemenők élhetnek evvel, de csakis teljes koruk beálltával, mert ez ideig az özvegy asszony, mint természetes és törvényes gyám számadás nélkül kezelheti úgy az elhunyt férje hagyatékát, mint a kiskorú gyermekeinek esetleg más oldalról öröklött vagyonát. A hagyaték a lemenőké. Amint a gyermekek teljes korba jutnak vagy teljes korúsíttatnak, perrel követelhetik, ha egyezséget kötni nem tudnak, hogy az özvegyi jog korlátoztassék az özvegynek illő lakás és tartásnyújtásra. Ha mégis a hagyaték oly szerény méretű, hogy az egész vagyon jövedelmei alig futják az özvegynek járó tisztes lakást és tartást, akkor a lemenők korlátozási joga is elesik.

A fölmenők, illetve oldalrokonok túrní tartoznak az özvegynek haszonélvezetét az egész hagyatékra, bármely bőséges jövedelmet nyújtó az. Őket csak az állag illeti tulajdonul. Az özvegyasszonyi jogra alkalmazást nyernek a haszonélvezetre vonatkozó szabályok.

Két özvegyi jog is állhat egymással szemben, ha az édes anya fiát megházásítja, és ez elhal az anya előtt. A menynek özvegyi joga oly határig korlátozható a napáét, a meddig a fiúnak lett volna joga édes anyja haszonélvezetét megszorítani. Ha nem telik a kettőnek, az öregé az elsőség.

A terjedelmes hagyatékra fenálló özvegyi jogot az oldalágiak rendszeren úgy váltják meg az özvegy asszonytól, hogy vagy egy részt tulajdonul engednek át neki, vagy tetemes évi járadékot kötnek le számára életfogytiglan, tehát férjhez menetelére is.

Az özvegyi jog nem érvényesül, ha a házassági kötelék érvénytelenítve lesz, vagy a házasság meg-

szűnik felbontás okából. Ha a felek a felbontás helyett ágy-asztaltól válnak el, ezzel is véget ér az özvegyi jog, mert az életközösség megszűnt köztök.

Az özvegyi jognak vége szakad: az özvegy halála, ismét férjhez menete és erről való lemondásával, és ha az özvegy érdemtelenné válik.

A férj feleségétől az özvegyi jogot még végrendeletileg sem vonhatja el, mert ezt a törvény szabja neki; de szabad a férjnek az özvegyi jogot rendezni, korlátozni, és pedig házassági szerződésben úgy, mint végrendeletben, gondoskodván a tisztas tartása és lakásáról. Az özvegyi jognak biztosításra is van igénye, ingatlanokon az özvegyi jog bekebelezése által, az ingóknál a birtok ezt feleslegessé teszi.

121. §. Az özvegyasszonyi öröklés (*successio vidualis*.)

Özvegyi öröklés csak a nemes férj özvegyét illeti és csak a lemenőkkel szemben van helye. Áll ez: 1-ször a férj diszruhája, gyűrűje és ama fogatából, melyet halála előtt használt. Ez osztatlanul a nőé. A diszruha nem létében a férjnek más jobb öltözete lép helyébe. 2. Régi jogunk szerint illette az asszonyt az ingó ménesnek (50 darabon alóli állomány) a fele. Ez ma már elavult. 3. Egy gyermekrész jár neki a férjnek ingó szerzeményi javaiból, azon alapon, mert a nemes ember neje nem részesült a közszerzeményből. Ha azonban az asszony mint közszerző szerepel, tehát a közszerzeményi javak felében illetik őt tulajdonul, akkor özvegyasszonyi öröklésnek nincs helye.

122. §. Hitvestársi öröklés (*successio conjugalis*).

Ez kölcsönös öröklés; megilleti a férjet neje után és a nőt férje után, de csak akkor, ha lemenők nincsenek. A hitvestársi öröklés kiterjed: 1-ször az elhunyt házastársnak a jutójára a közszerzeményből, a felmenők és az oldalágiak teljes kizárásá-

val. A közszerzemény fele tulajdonilag illeti a túlélőt, a másik felét öröklés czimén szerzi meg. Ebből a túlélő házastárs az örökhagyó szülőit is kizárja — ha nincs végrendelet, mi aztán nehézséget szül a köteles résznél; 2-szor a túlélő hitestárs örökli az elhunynak hagyatékából az öröklött javakat is, ha erre igényjogosultak nincsenek. Így ha az öröklött vagyon az örökhagyó anyai öregszüleitől származott, de sem az anyai ágból, sem az anyai öregszülok ágából nincs életben senki, akinek erre, mint ági vagyonra igénye lehetne, akkor ez szerzeményi jelleget ölt, és így az első szabály szerint illeti a túlélőt. A további felmenők nem számíthatnak rá, mert nem igazolhatják az águktól való leszállást. Ha mégis kétségtelen, hogy az öröklött vagyon az ősszülok valamelyik ágától eredt, de igényjogosultak kihaltak, nincsenek, akkor az öröklött vagyon ezen minőségben száll a túlélőre — öröklés czimén, megelőzve a szent korona öröklését.

A hitvestársi kölcsönös öröklésnek nincs helye: 1-ször, ha a házasság birói uton érvénytelennek nyilvánított, mert evvel az életközösség, mint öröklési alap is megszűnt. 2-szor, ha a házasság bontó ok miatt feloldatott, közömbös lévén itt, hogy melyik fél vétke szolgált rá okul, mert evvel az életközösség oda veszett. 3-szor a felbontással azonos hatású az ágy-asztaltól való elválása a feleknek. A vétkes férj tartási kötelezettségét az öröklés megszűnése nem érinti.

123. §. *A szent korona öröklése.*

Ha az örökhagyó után senki sem marad, aki a hagyatékra törvényes czímek alapján igényt tarthatna, akkor a sz. korona öröklése foglal helyet. Nem úgy, mint az uratlan vagyonra elsőbbségi jogon foglaló, hanem mint örökös lép be a hagyatékba, minek folyománya, hogy a hagyatékhoz tartozó — öröklési jogczim nélkül birt dolgokat per útján követelheti és a hagyatéki terhekért mint örökös felelős. A hagyatéki bíróság — ha nem jelentkezik örökös, ideiglenes gondnokot rendel, aztán hirdetményt bocsájt ki, melyben felhívja mindazokat, kik az örökséghez igényt formálhatnak, hogy

egy év alatt jelentkezzenek. Ha nincs jelentkező, vagy igénye nem igazolható, és így elutasítatik, a hagyatéki bíróság a hagyatékot a kincstárnak átadja.

II. Fejezet. Végrendeleti öröklés.

124. §. *A végrendeletről általában.*

A végrendelet azon egyoldalú, halálesetre szóló intézkedés, melyben örökhagyó megállapítja, hogy vagyona kire vagy kikre szálljon. Az egyéni szabadságnak kifolyása az, hogy az örökhagyó vagyona fölött még halála után is folytathatja az uralmat, végső akarata által, mi vigaszul szolgálhat a halál ellen. Mivel a végrendelet egyoldalú intézkedés, azért bármikor vissza is vonható. Nálunk a végrendeletnek nem lényeges kelléke az örökös-kijelölés (heredis institutio), de azért rendesen az örökhagyó szokott örököst rendelni, egyet vagy többet; de kimerítheti vagyonát hagyományokkal is. Nincs különbség a mai magyar jogban végrendelet és fiókvégrendelet (codicillus) közt, sem forma, sem tartalom tekintetében, valamint a végrendeleti öröklés mellett megállhat a törvényes öröklés is. A végrendelet főtartalma: intézkedni arról, hogy az örökhagyó vagyona kire szálljon, de helyet foglalhat benne egyéb rendelkezés is, mint gyámkirendelés, törvénytelen gyermek elismerése.

A végrendelet kiterjedhet az örökhagyó egész vagyonára, ha hozzá legközelebb álló vérségei nincsenek, mert ezek érdekében a családi legbensőbb kapcsolat honorálása végett a törvény korlátozza a végső akaratot. (Köteles rész). A végrendeleti öröklés ma a szabály; csak ha nincs végrendelet, foglal helyet a törvény által megszabott rendje a vérséges atyafiaknak és a hitvestársnak.

125. §. *Végrendelet alkotási képesség.*

A törvény szabályszerint mindenkit felruház a végrendelkezési joggal, akinek a törvény előtt számba vehető akarata van. Ennek hiánya miatt nem

tehetnek végrendeletet: 1. A 12 éven alóliak (nem törvényes korban levők). 2. A szellemi tompulatban levők (kábák); ezekhez számitandók ama némák, siketek és siketnémák, kik magukat jelekkel megértetni nem tudják, mert nincs kivehető öntudatos akaratok. 3. Az elmezavarban sinlődők (tébolyodottak, örültek, dühöngők), mert ezeknek agyműködése zavaros, rendellenes. Nem szükséges a gondnokság alá helyezés e miatt, de akkor bizonyítani kell az elmezavart. A gondnokság alá helyezés után ez a bizonyítás elesik. Az, hogy a tébolyodott világos időközben (ha ilyen jelentkezik nála) tehet-e végrendeletet, nálunk eldöntetlen. A világos időközt szakértőknek kell constatalni. A gondnokságnak megszüntetése után, beállott gyógyulás következtében, végrendelet tehető. 4. Kizárva akarathiány miatt a végrendelet alkotástól az öntudatlan állapotban levők, delirium, részegség és más okból önkivületi állapotban levők, míg ez tart, tehát csak ideiglenesen. 5. Végül nem tehetnek végrendeletet a szerzetesek, apácák, míg eme kötelékben vannak, mert szegénységi fogadalmuk miatt nincs vagyonuk. A végrendelezési képesség mindig a végrendelet alkotásának időpontjában bírálendő meg.

126. §. A végrendelet tartalmi kellékei.

A) általában.

A végrendelet az örökhagyónak az akarata, minél fogva az akarat tisztán és minden befolyástól menten nyerjen kifejezést. Részletesen: 1. Legyen az akarat szabad; ennek ellentéte a kényszer (vis ac metus) de a rábeszélés, mint okokkal való behatás, megengedett. 2. Az akarat ment legyen a tévedéstől, úgy a személy, mint a tárgy tekintetében (lényeges tévedés), a megtévesztéstől. Az örökjogban az indokokban való tévedés is lényeges, mert e nélkül az örökhagyó másképp intézkedett volna, pl. valakit féltestvérének tart, és örökösévé teszi, holott nem vére. 3. Legyen az akarat komoly, azaz végrendelet alkotására irányuló (animus testandi), tréfás vagy példaképen történt akarat kijelentés nem végrendelet, valamint a stylgyakorlat sem. 4. Legyen

az akarat határozott, világos és bevégzett (teljes), azaz az örökhagyónak kimerítő akarata, nem pedig befejezetlen, félbemaradt. Az akarat határozottságával összefér, ha az örökhagyó az örökös-kinevezést tartalmazó más okiratra utal (test. mysticum), ha ez az okirat el van látva a végrendeletre előírt kellékekkel. Az örökhagyó akaratának világosabb kifejtése, részletezése bármily alakban végbe mehet.

5. Legyen az akarat valóban az örökhagyó akarata, ne másé (becsempészett), mi okon a végrendeletet nem lehet megbizásból alkotni, vagy másnak akaratára utalni. Ez nem kívánja meg, hogy örökhagyó a végrendeletet maga írja vagy fogalmazza, csak az örökhagyó valódi akarata nyilvánuljon meg benne.

6. A végrendelet ne foglaljon magában önállóan erkölcstelen vagy törvény által meg nem engedettet, sem vonatkozásában ne legyen ilyen. (Turpis causa).

B) az örököszt illetőleg.

A végrendeletnek nélkülözhetetlen tartalmi kelléke azon személy vagy személyek megnevezése, kinek vagy kiknek vagyonát örökhagyó juttatni akarja. Nem szükséges, hogy örökösül nevezze ki őket, sem az, hogy vezeték- és keresztnéven jelölje meg a személyeket, csak biztosan felismerhetők legyenek az örökhagyó szándéka szerint. Harmadik személyre nem bizható a személy kijelölése.

A hagyatéki vagyonban részesíthető mindenki, akit a törvény vagyonszerzésre képesnek elismer, tehát a szerzetes, jogi személy, alapítvány is. Még nem létező, vagy bizonytalan személyt (pers. incerta) is nevezhet örökhagyó vagyonának részesévé, csak később háruljon el a bizonytalanság. Örökhagyó jogi személyt, alapítványt is creálhat hagyatékából.

Örökhagyó akár egész vagyonára jelölhet utódot, akár csak egy részére, mely esetben a maradék a törvényes öröklés alá kerül. Örökhagyó vagyonát juttathatja egyetlen személynek vagy többeknek, mikor köztük az arányt megállapítja vagy nem, mely esetben a megjelölt személyek egyenlő arányban lesznek részesei a hátrahagyott vagyonnak. Az arányokat csoportonként (törzsenként) is megszabhatja örökhagyó, két személyt egy hányadra pl., mi akkor esik meg, ha oldalrokonok lesznek az örökösök,

ágankint. Ha az örökhagyó hányadok szerint részelteti a kijelölt személyeket, és a hányadok nem meritik ki az egész hagyatékát, akkor a megmaradt hányad a törvényes öröklés alá esik, hacsak ezt az örökhagyó egyenest és világosan ki nem zárta, mikor a kimaradt hányad a kinevezett részeseknek jut növedéki jogból (*jus accrescendi*). Ha ellenben tévedésből több hányadra nevezett ki személyeket, mint a hány részt csinálni akart, ez esetre a megnevezett hányadok arányosan lemérséklendők azon határig, hogy a legkisebb hányadosnak is jusson. Így ha örökhagyó A-nak $\frac{3}{10}$, B-nek $\frac{2}{10}$, C-nek $\frac{5}{10}$ és D-nek $\frac{1}{10}$ -et szab, akkor a hagyaték nem tíz részre, hanem 11-re osztandó. Ha valakit örökhagyó a maradékra utal, holott a meghatározott hányadokkal kimerítette a hagyatékot, ilyenkor a maradékra utaltnak a legkisebb megjelölt hányad jár, és ezen mértékben leszállítandók a hányadok. Így ha fenti esetben D. a maradékra utaltatnék, akkor neki a legkisebb hányad $\frac{2}{10}$ járna, mi végből a hányadokat 10-ről 12-re kell emelni. Ily elrendezés felel meg örökhagyó szándékának, ha csak más intentió nem derül ki a végintézkedésből.

127. §. *A végrendeleti intézkedés korlátozásai.*

Az örökhagyó akaratát végrendeletében korlátozásoknak is vetheti alá, mik kiválóan az örökös személyére vonatkoznak. Ilyen a feltétel, időhatározás és módhatározás.

I. Feltétel. A feltételek alkalmazásának tere leginkább a végrendelet, midőn az örökhagyó akaratának érvényesülését valamely eseményhez fűzi. Leggyakoribb: 1. a felfüggesztő feltétel (*cond. suspensiva*), mely által a személy vagyoni részesítése egy jövőendő esemény beálltától válik függővé. Míg az esemény bizonytalan az örökhagyó elhunytá után, a vagyon a törvényes örökösök kezén marad, ha az örökhagyó másképp nem rendelkezett. Ha az esemény lehetetlen vagy erkölcstelen, akkor a rendelkezés érvényét veszti, ha pedig csak vonatkozásában válik azzá, pl. ha fiam nem házasodik, mi által az illető szabad elhatározása lenne vagyoni

előnyért befolyásolva, vagy vallást nem változtat — akkor a feltétel nem létezőnek veendő (*turpis conditio*).

Az eseménynek az örökhagyó szándéka szerint kell teljesülnie, hogy a feltétel beállottnak, megvalósultnak vétethessék. Néha elég a vagyoni előnyben részesítendőnek készsége, pl. hogy megkérte a lányt, ha kosarat kapott is, amennyiben örökhagyó úgy szólott: ha fiam hajlandó x személyt feleségül venni; máskor a házasságnak kell megtörténni, hogy a feltételt teljesedésbe mentnek tekinthessük. Ez magyarázat dolga lesz. Több feltétel is köthető. A feltétel megvalósulhat már örökhagyó életében, vagy halála után. Csak az ismételhető eseménynél lehet kívánni hogy az előnyösítendő személy azt ismételve hajtsa végre. A feltétel meghiusulása véget vet a rendelkezésnek, hacsak az örökhagyó rendelkezéséből más nem vezethető le. A feltétel teljesültnek veendő, ha az akadályozta meg rosszhiszeműleg az esemény beálltát, aki ez által terhelve volt.

Amíg az esemény be nem állott, a feltétel nem teljesült, a személy nem jut a neki szánt vagyoni előnyhöz, miért neki ezt túl kell élnie; ha előbb elhunyt, a rendelkezés meghiusultnak tekintendő, és így a feltételes jogosult örökösire át nem száll.

Felbontó feltétel véget vet a vagyoni előnyhúzásnak a kirendelt személy részéről, ha az esemény beállott, mire a vagyon akár a törvényes, akár az utóörökösnek jut. A felfüggesztő negatív feltétel, (ha nem dohányzol) átváltoztatható pozitív felbontó feltételre, hogy bizonytalanságban ne legyen a rendelkezés (amíg nem dohányzol.) A felbontó feltétel ugyan, mint a korlátolt tulajdon; véget ér az esemény beálltával. (Lásd a feltétel tanát az első részben.)

II. Időhatározás (*dies*) lehet a felfüggesztő és felbontó feltétellel analog: *dies a quo*, és *ad quem*. Ha az időpont bekövetkezte nem bizonyos (*dies incertus an?*) ez már feltétel. Az időhatározás mellett az örökös megszerzi ugyan az igényt a neki szánt vagyonra az örökhagyó elhunytá után, de nem érvényesítheti az időpont beállta előtt; elhalasztódik az (*dies cedens*, *d. veniens*.) A *dies ad quem* véget vet a vagyoni előnyhúzásnak, amint az időpont bekövetkezett; úgy jelentkezik ez, mint hitbizományi helyettesítés. Ha a kezdő időpont lehetetlen, akkor a rendelkezés semmis.

III. Módhatározás, ha az örökhagyó a vagyonnak mire fordítását előszabja akár egészben, akár részben; pl. örökösöm A. de tartozik az örökségből kápolnát emelni. Kérdés, hogy örökhagyó csak javaslatot tesz-e, vagy kötelességet szab a vagyonnak mire fordítása iránt? A lehetetlen vagy tilos meghagyás nem létezőnek tekintendő; ha csak részleg az, ezen határig végre kell hajtani. Ha az örökös saját vétkeből lehetetlenül a meghagyás, akkor elveszti az örökséget; ellenkező esetben nem. A közérdeknek vagy valamely család érdekét szolgáló meghagyás teljesítésére kereseti joga van bármely érdekeltnek. A nem-teljesítés esetére az örökhagyó is szabhat intézkedéseket.

128. §. Örökös-helyettesítés.

Örökhagyó, midőn örököszt jelöl, oly irányban is rendelkezhetik, hogy az örökösnek szánt vagyoni előny másod sorban kire szálljon? ez az örökös helyettesítés (substitutio). Ennek két esete van: vagy azon esetre rendel örökhagyó más örököszt, ha az első sorban kirendelt nem válik azzá, vagy azon esetre, ha ez örökössé lesz, de utána más következék, kit az örökhagyó jelöl ki. Az első a közönséges örökös-helyettesítés, a másik a hitbizományi helyettesítés, vagy utóörökös-rendelés. Az örökös-helyettesítés feltételes alakban jelentkező örökös-nevezés: ha az első örökös nem lesz örökössé; vagy mert nem akar, pl. lemond, vagy mert nem bír az örökséghez jutni. Az örökhagyó ezt egyik vagy másik esetre is korlátozhatja. Az ily örökös-helyettesítésre az örökös kirendelés szabványai nyerne alkalmazást. Az örökhagyó az örökös-helyettesnek még egyéb feltételeket is szabhat. Eme helyettesítés célja: kizárni a törvényes öröklést, ha netán meghiusul az örökös jelölése örökhagyónak.

Az örökös-helyettesítés megvalósul, amint bizonyossá vált, hogy a kirendelt örökös — bármi oknál fogva — nem lesz örökössé; meghiusul, amint az örökös örökössé lesz. Ha az örökös-helyettes előbb elhunyt, akkor a helyettesítés erejét veszti. Az örökösre végrendeletileg kirótt örökségi terhek a helyettesre is átmennek rendesen, hacsak nem sze-

mélyi természetűek ezek. Ha az örökös-kirendelés feltételes volt, ez a helyettesre nem vonatkozik, ha csak örökhagyó azt külön fön nem tartotta. Az örökhagyó nemcsak az örökösnek állíthat helyettest, de a helyettesnek is. Ha több örökös van, ezek egymásnak örökös-helyettesekül rendelhetők kölcsönösen, mely esetben örökségeik arányában részesednek a kiesett örökös hányadában. Ha pedig nem örökös (harmadik személy) is van helyettesül rendelve, akkor egyenlően osztozkodnak a kiesett jutóján. Az örökhagyó egy örökösnek több helyettest, vagy több örökösnek egy helyettest is rendelhet.

129. §. Utóöröklés (hitbizományi helyettesítés).

Utóöröklés foglal helyet, ha az örökhagyó meghagyja örökösének, hogy a neki szánt vagyont, vagy részét adja ki később egy utána nevezett örökösnek (utóörökös). Az utóörökös igazi örökös-nevezés, mert az utód bizonyos idő múlva az örökséghez jut. Előfeltétele, hogy az örökös átvegye az örökséget; de mivel az örökös-helyettesítésnek célja az, hogy a törvényes öröklés be ne álljon, a kirendelt örökös hiánya miatt, ez okon az utóöröklés hallgatólag az örökös helyettesítést is magában foglalja, azaz az utóörökös nemcsak az esetre lesz örökös, ha az első örökös azzá lesz, hanem akkor is, ha a főörökös nem szerzi meg bármily okból az örökséget. De nem áll ez megfordítva, azaz az örökös-helyettes nem tekinthető az első örökös utóörökösének; ehhez már világos intézkedés kell.

Az utóöröklésnél az örökhagyó feltélt vagy más korlátozást is szabhat külön. Ha az örökhagyó tébolyban lévő örökös kirendelésnél ennek utóörököst jelölt, úgy ez ama hallgatólag föltevésben történnék veendő, ha az örököst örökös ki nem gyógyul, illetve örökségben huny el. Ugyanez az eset, ha örökhagyó gyermektelen örökösének rendel utódot, mely meghiusul, ha az örökösnek gyermeke születik.

Az utóöröklés időhatározás (dies a quo), miért örökhagyónak meg kell állapítani, mikor következzék be az utódlás. Lehet ez naptárszerűen megjelölt nap, vagy más bizonyosan bekövetkező esemény —

ez rendesen az örökös halála. De hallgatag is lehet utóöröklést megszabni, ilyen az a meghagyás az örökösnek, hogy egy meghatározott személyt tegyen végr. örökösévé, ilyen a végrendelkezési tilalom, az elidegenítési tilalom (az örökös lemenői érdekében), vagy ha örökhagyó maga rendel örökösének örököst; törvényszerű utóöröklés az is, ha az örökhagyó oly személyt jelöl utóörökösül, ki elhunytakor még nem fogantatott.

Az örökhagyó úgy végrendeleti mint törvényes örököseinek rendelhet utóörököst, de csak a végrendeletre szabott alaki kellékek megtartása mellett. Ha az örökhagyó nem törvényes korú gyermekének rendel utóörököst, ez csak úgy érvényesül egész terjedelemben, ha az illető elhunyt végrendelkezésre képtelen korban. A törvényes korú a köteles részről már szabadon rendelkezhetik, erre a korlátozás nem hatályos. Ha mégis nem rendelkezett és köteles részre jogosultak sem maradnak utána, akkor az utóöröklés megáll szemben az örökös törvényes örököseivel.

Az utóöröklés hatályát veszti, ha az utóörökös előbb elhúny, mint az örökhagyó. Ha mégis túléli ezt, de elhúny az utóöröklés beállta előtt, akkor kétes, vajjon meghiúsul-e az utóöröklés, vagy pedig ennek utódaira száll át az örökség? Ennek eldöntését az örökhagyó intentiójából kell kitudni; ha ez nem nyújtana semmi támpontot, akkor az a felfogás helyes, hogy az örökös szabadul a korlátozástól. Utóörököst csak egyszer lehet nevezni; lehetnek az utóörökösök örökhagyónak kortársai, kik egyszerre vagy egymás után juthatnak az örökséghez. De már egy generatió túl nem szabad örök hagyónak a vagyont lekötöni, mert ehhez a törvény egyéb kelléket is kíván. (L. Családi hitbizomány.)

Az utóörökös-rendelésnél az örökös korlátolt tulajdonossá lesz, ezen korlátot az utóöröklés esetleges beállta szabja. Az utóörökösnek nincs ugyan az utóöröklés időpontjának beállta előtt dologi joga az örökös révén neki szánt vagyonhoz, hanem csak arra van kötelmi igénye, hogy az örökös ezt majd tartozik kiadni. Ez a leendő joga mégis biztosítandó az örökség megnyíltakor az utóörökségi jog telekkönyvi feljegyzése által, ingatlanokon; — ingókra nézve leltár felvétele mellett más alkalmas módon.

(1894. évi 16. tczikk intézkedései az örökösödési eljárásról.

Az utóöröklés beálltával az utóörökös ipso jure szerzi meg az örökséget, birtokba helyezést kérhet. Elszámolás alá esnek a függő termés és évi hasznok. Az örökös és jogutódai felelősek az ingók lel-tári értékeért.

Az utóörökös kirendelésnél (kivált ha a túl-élő hitestárs az örökös) az örökhagyó az utóöröklést oly irányban korlátozhatja, hogy az utóörökösnek csak arra terjedjen igénye: ami az örökös halálakor tényleg fenmarad, (fideicommissum quod supererit). Ez az örökösnek teljesen szabad rendelkezést biz-tosit, azonban csak élők közt, a vagyont ros-z-hiszemüleg még is nem apaszthatja, mert ez az örökhagyó szándékába ütköznék, pl. ha halálára mindent elajándékozna.

130. §. *Növedéki jog.*

Örökhagyó jogosult végső akaratával meg-szabni, kinek mit szán vagyonából. Ha vagyonának egy része iránt nincs rendelkezés, erre alkalmazást nyer a törvényes öröklés. Örökhagyó mégis kizár-hatja a törvényes örökösök részesedését vagyonából, még pedig először úgy, hogy az általa megjelölt örökösöknek hagyja egész vagyonát; de teheti ugy is, hogy világosan kizárja a törvényes öröklés rend-jét, noha az egyes örökösök jutóját egyenlő vagy nem egyenlő hányadokban szabja meg. Ha már most az egyenkint megnevezett és egyenlően részesi-tendő örökösök közül egyik vagy másik kiesik az öröklésből (nem fogadja el, vagy előbb el-hunyt mint örökhagyó, vagy a feltétel nem megy teljesedésbe az egyik örökösnél), akkor ennek része nem jut a törvényes örökösöknek, hanem a kine-vezett és örökössé váltak részét növeszti (jus ac-crescendi) gyarapítja, valamint akkor is, ha a vég-rendelet nem meríti ki a vagyont.

Ha mégis örökhagyó az örökösök jutóját egyénen-kint megszabta, és egyik-másiknak része üresedésbe jön, akkor a gazdátlan rész szintén a többinek jut, még pedig arányosan, mert örökhagyó nem akart egyenlőséget köztök. Ha az örökhagyó az örökösök

egy csoportját meghatározott hányadokra nevezte ki, a maradékra nézve megint másokat egyenlően, és kiesik egy hányados örökös, akkor annak hányada a nem hányados örökösöknek jut, mert ez felel meg örökhagyó szándékának. Másképp is rendezheti ezt a végrendelet természetesen. Ha örökhagyó egy vagyonrészre, pl. házra, birtokra több örököst rendelt, és ezek közül esik ki egy, úgy ennek része a többiét növeli (re conjuncti), viszont, ha az örökhagyó az egyes hányadokra nevezett ki több örököst, pl. $\frac{1}{3}$ -ra négy örököst és ezek közül nem válik be egyik az öröklésre, akkor ennek részét eme csoport örökösei kapják növedékül (verbis conjuncti).

Az örökhagyó a növedékjogot egyenest kizárhatja, mi az örökös helyettesítése által hallgatag végbe megy, ha az örökösnek nem örököst jelöl helyettesül.

A növedékjog a törvényes öröklésnél is érvényesül, kivált ott, ahol törzsek (alemenőknél), vagy ágak (a fölmenőknél) hivatvák az öröklésre; a törzsön vagy ágon belül egyik-másik elhunytá eme törzs vagy ág jutóját gyarapítja.

131. §. A végrendelet magyarázata.

Ha örökhagyó végső akarata nincs szabatosan formulázva, ha homályos, kétértelmű intézkedéseket tartalmaz, akkor örökhagyó akaratát magyarázati uton kell megállapítani. A végső akarat törvénye az örökhagyó vagyonának, halála után. A bíró tehát a végrendeletre is alkalmazza ama szabályokat, melyek irányadók a törvény tudományos magyarázatára nézve. (Nyelvtani, logikai magyarázat). Ezen kívül a végrendeletnek még specialis magyarázati szabályai is vannak, mik a közfelfogásban nyerik támpontjukat. A főbb szabályok ezek: 1. A végrendeletben használt különös kifejezések az örökhagyónál megszokott értelemben veendőek, pl. dolog, személy megjelöléseknél, ha örökhagyó saját szerkesztésű végső akaratáról van szó. 2. Ha örökhagyó „törvényes örökösei” vagy „örökösei” javára intézkedett részletezés nélkül, akkor helyet foglal a törvény által megszabott öröklési rend. 3. A „családom”

vagy „rokonaim“ javára szóló rendelkezés alatt szintén a törvényes öröklés szerint javadalmazásra hivatottakat kell érteni az örökhagyó elhunytának időpontjában; a családhoz a túlélő hitvestárs is tartozik. 4. Ugyanaz áll akkor is, ha örökhagyó más személy családját vagy rokonait teszi örökösül, közelebbi megjelölés nélkül. 5. Ha örökhagyó „gyermekei“ javára rendelkezik, az összeesik a lemenőkkel; az elhunyt gyermek maradékai ki nem zárhatók a részesedésből. Ugyanaz áll más személy gyermekeiről. 6. Ha az örökhagyó bizonyos társadalmi osztályhoz tartozó személyeknek szán vagyont, kik vele szolgálati vagy üzleti viszonyban állottak, ezek alatt az örökhagyó elhunytakor ily viszonyban állókat kell érteni. A collectiv megjelölés alatt az összes személyzet értendő, pl. „üzleti alkalmazottaim is egyenlően részesítendőek a megszabott értékben.“ „Cselédség“ alá az örökhagyó elhunytakor szolgálatában állók foglalandók. 7. „Szegények“ alatt az örökhagyó rendes lakóhelyén levő szegények értendőek; a kiosztást mégis a község előljárójára kell bízni.

III. Fejezet. A végrendelet alakszerűségei.

132. §. *A végrendelet külső alakjáról általában.*

Minthogy a végrendelet akkor jut jogi hatályhoz, mikor az örökhagyó már elhunyt és így őt akaratának mibenléte iránt meghallgatni nem lehet: ennél fogva szükséges, hogy a törvény a végrendelet megalkotását formák, alaki kellékek közé sánczolja, melyek biztosítékul szolgálni hivatvák az iránt, hogy más valaki saját akaratát az örökhagyóéként fel ne tüntethesse, de arra is, hogy az örökhagyó akarata és ennek tartalma minden kétségen felül álljon előttünk. Ezenkívül a formaszzerűségek még arra is jók, hogy az örökhagyóban halál esetére szóló rendelkezés iránt illő komolyságot, higgadt megfontolást gerjeszsenek, mert a végrendelet sokszor nyomósan kihat az egyesek boldogulására.

A formák a végrendeletnél ez okból hatványozottak, mert fontos életérdek szövődik hozzájuk; ilyen:

az írás, tanúk, közhatóság közreműködése és még egyebek, miket a törvény előir. A törvényes rendelkezés e tekintetben: parancs (parancsoló törvény), és csak eme feltételek szerint alkotott akaratot ismeri el a törvény a vagyon fölött érvényesnek. A nem törvényszerű akaratkijelentés — semmis, nem szül hatást, minélfogva a végrendelet alaki kellékei egyszersmind a jogügylet érvényességi kellékei is. A végrendeletet a forma szempontjából felosztjuk: magán- és közvégrendeletre. A magánvégrendelet megint lehet írásbeli, közjegyzőnél letett és szóbeli végrendelet. Magánvégrendelet még kivételesen kedvezményes alakban is készülhet. (Kiváltságos végrendelet.) A végrendeletek külkellékeit az 1876. évi 16. t.-cz. állapítja meg, mely 1876. július 1-én lépett életbe.

133. §. Írásbeli magánvégrendeletek.

I. Írásbeli magánvégrendeletet alkotni lehet: a) két tanú előtt, ha az örökhagyó végső akaratát egész terjedelemben sajátkezűleg írja (vagy más fogalmazványát leírja, de nem az: ha csak tollba mondja) és aláírja: b) négy tanú előtt, ha nem maga írja, hanem mint írni, olvasni tudó, az idegen írású végrendeletet aláírja, mi által a szövegnek akaratával való megegyezését elismeri. Az örökhagyónak végrendelete szövegének nyelvét érteni kell, mely lehet élő vagy holt nyelv. A törvény írást kíván közönséges betűkkel, bármily anyagon menjen is az végbe (papir, tábla). A szám- vagy jegyírásba foglalt végrendelet semmis, mert könnyű a módosítás és nehéz a tartalom megállapítása. Ki kell tenni a végrendelet alkotásának helyét és idejét a valóságnak megfelelően (akaratlan elvétel nem árt, de szándékos igen). Ennek czélja kettős: a végrendelkezési képesség elbírálása, melynek a végrendelet alkotása időpontjában kell fenforognia, aztán, hogy két vagy több, tartalmilag egymásba ütköző végrendelet közül meg lehessen állapítani azt, melyik készült utoljára, mert ez lesz csak döntő a vagyon hovajutása iránt. Ha a végrendelet több ívből áll, ezeket zsinórral össze kell fűzni, és a zsinór egy végét az örökhagyó, a másik végét egyik tanú saját pecsétjével

a végrendelethez erősíti. Itt viaszpecsét értendő, nehogy a végrendelet íveit fel lehessen mással cserélni és így idegen akaratot örökhagyóé gyanánt becsempészni.

Tanúk absolute nem lehetnek: A 18 éven alóliak (férfi vagy nő egyaránt) 2. Vakok, siketek, némák (siketnémák). 3. Akik eszök használatától megfosztvák. (Szellemi tompulatban levők és tébolyodottak). Gyengeelméjű nincs kizárva. 4. Akik hamis eskü vagy nyereségvágyból elkövetett büntett miatt elítélve voltak, habár büntetésüket kiállották. A vétség és kihágás okából beállott elítéltetés nem disqualificál.

Viszonlag, concrét esetben nem lehet tanú: 1. Érdekeltségből az, aki valamely végrendeletnél tanúul alkalmaztatott, melyben neki vagy fel- és lemenő ágú rokonainak, úgy szülei- és nagyszüleitől leszármazó oldalrokonainak, unokatestvérekig bezáróan — valamint a tanú házastársának, házastársa testvéreinek, házastársa fel- és lemenő rokonainak és ezek házastársának, hasonlókép testvérei házastársának vagyoni előny van szánva. Ezt az előnyt az illetők csak úgy szerezhetik meg, ha az érdekelt tanút nem számítva, a végrendelkezéshez szükséges számú tanúk vannak. Ugyanez áll a végrendelet írójára és ennek előbb körülírt rokonsága és sógorságára, ha nem szerepelt tanuképen. De ezek megszerzik a végrendeletben nekik szánt előnyt, ha: a) örökhagyó a végrendeletnek idevonatkozó részét önkezűleg írta; b) vagy külön aláírta; c) hogyha élő szóval azt a rendelkezést a tanúk előtt megerősíti. 2. A törvényes számú tanúk felének írni, olvasni kell tudniok, még pedig írást is olvasni tudni; az írni-olvasni tudók a nem tudók nevét mint névirók tartoznak a végrendeletnek alája írni, mihez aztán az írni nem tudó kézjegyét vagy keresztvonását neve mellé illeszti. 3. Nem lehetnek tanúk azok, akik nem képesek annak bizonyítására, hogy az örökhagyó személyében csalás vagy tévedés nem történt-e? Ismerniök kell tehát örökhagyót, habár csak látásból.

A végrendelkezési actus úgy történik, hogy a végrendelkező az a) esetben az együttesen jelenlevő két tanú előtt oly nyelven, amelyet ezek értenek, kijelenti, hogy ez az okmány, melyet ő sajátkezűleg

irt, az ő végrendeletét tartalmazza, mire ő azt a tanúk előtt aláírja vagy már aláírtak kijelenti. Erre a tanúk ezt a kijelentést magára az okiratra rávezetik és aláírják, a helyet és időt is rávezetvén. A másik b) esetben négy tanúk előtt történik mindez, mikor a tanúknak azt is rá kell vezetni az okiratra, hogy a végrendeletkező nem maga írta a végrendeletet. A tanúk előtt a végrendeletet felolvasni nem szükséges.

II. Szigorított a forma a végrendeletnél, ha az örökhagyó nem tud írni és olvasni írást, tehát, nem ellenőrizheti az írás tartalmát, sem alá nem írhatja az okmányt bénaság miatt vagy más okból. Ily esetben a végrendeletet egész terjedelemben az egyik írni-olvasni tudó tanúnak a másik három tanúk és az örökhagyó jelenlétében fel kell érthetően olvasni, mi végből az is szükséges, hogy a végrendelet alkotásának nyelvét mindnyájan ismerjék. Amint a felolvasás végbe ment, örökhagyónak a tanúk előtt ismeretes nyelven ki kell jelentenie, hogy a felolvasott az ő végső akarata. Erre az írni-olvasni tudó tanúk egyike az örökhagyó nevét mint névirója az okmányra rávezeti, ezt az örökhagyó kézjegyével ellátja, mire az egész ügymenet kimerítően az okiratra mint záradék rávezetendő, a törvény követelményei betartásának igazolásul, és most a tanúk a fenti módon ellátják az okmányt tanúképen való aláírásukkal. Az egész ügymenetnek egyhuzamban, félbeszakítás nélkül kell történni. Ha valami megakasztja az ügymenet egységét, úgy később az egészet újra kell kezdeni, és befejezni.

III. A törvény megengedi, hogy az írni-olvasni tudó végrendeletkező írásbeli végrendeletét a közjegyzőnél megőrzés végett letehesse, mit személyesen kell megtennie; ez akkor kívánatos, ha tartani lehet a végrendeletnek örökhagyó elhunytá után bekövetkező elrejtése vagy megsemmisítésétől. Alapkötelek, hogy az örökhagyó végrendeletét sajátkezűleg írja és aláírja, mikor a két tanút pótolja a közjegyzőnél való letevés; ha ellenben a végrendeletet nem örökhagyó írta, akkor szükséges, hogy ő azt mint írni-olvasni tudó, két alkalmas tanúk előtt aláírja vagy aláírtak elismerje, mire ezek rávezetik ezt a kijelentést a végrendeletre és aláírják mint tanúk. Az írni-olvasni nem tudó vagy az

aláírásra más okból képtelen örökhagyó nem teheti le a közjegyzőnél végrendeletét, hanem meg kell tartania a szigorított alakot, vagy közvégrendeletet kell tennie.

A végrendelező az így elkészített okmányt személyesen tartozik a közjegyzőhöz adni megőrzés végett. A közjegyző az örökhagyó személyazonosságát igazolja mindennek előtt, ha őt személyesen nem ismeri. Erre a végrendeletet borítékba zárja és közjegyzői pecséttel lepecsételi, úgy hogy a pecsét feltörése nélkül felbontható ne legyen. Ezután felveszi a jegyzőkönyvet a letétről, melybe ama figyelmeztetés megtörténtét is fel kell venni, hogy mily alak mellett érvényes csak a letett végrendelet; ezt a jegyzőkönyvet a fél is aláírja. Az elkészült jegyzőkönyvet a végrendeletet tartalmazó borítékkal úgy fűzi össze a közjegyző, hogy a zsinór a végrendeletet és a borítékot is átjárja, és a zsinór két vége a borítékhoz és a jegyzőkönyvhöz pecsételendő.

Az ily letéteményezett végrendelet, ha egyébként a törvény követelményei szerint készült, csak a letétel időpontjától válik érvényessé és hatályát veszti, ha a fél azt a közjegyzőtől visszaveszi.

Ugyaneme rendelkezések tartandók meg a magánfiók-, vagy a közjegyzőnél letett fiókvégrendeletre, mert nálunk végrendelet és fiókvégrendelet közt tartalmi kellékek tekintetében nem lévén különbség — az alakiség szempontjából is egységes jogi elbánás alá esnek.

134. §. Szóbeli magánvégrendelet.

Ha az írásbeli végrendelet kellékeihez szükséges idő nem áll örökhagyónak rendelkezésére, (közel halálveszély miatt) akkor szóbeli uton is kijelentheti végső akaratát — négy tanu előtt. Az ügymenet úgy alakul, hogy örökhagyó felkéri a jelenlevőket végrendelezési tanuzásra. Az együttesen jelenlevő tanuk előtt mindennek előtt kijelenti, hogy szóbeli végrendeletet kíván tenni. Erre élő szóval előadja, (de írásból is olvashatja) végső rendelkezéseit vagyonáról, oly nyelven, melyet a tanuk is mindnyájan értenek. Mivel a tartalmat a tanúknak emlékezetükbe kell vésniök, hogy majdan azt reproducálni tudják,

azért a végső rendelkezést érthetően kell előadni; a tanúk följegyzéseket is tehetnek emlékezetük támogatására. Amint az örökhagyó — habár némi gondolkodás után — kimerítette intézkedéseit, befejezi, bezárja azt: ez képezi utolsó akaratomat. A törvény világosan kimondja, hogy a szóbeli végrendeletnek nem szabad hozzá intézett kérdésekre adott igen — vagy nem-ből állani, de ez nem zárja ki, hogy a tanúk kérdéseket ne intézhessenek hozzá, mire ő határozott választ ad, esetleg jelekkel, rámutatással. A szóbeli végrendeletnél is lehet örökhagyónak valamely okiratra hivatkozni, ha azt a végrendeletre előszabott alakszerűségekkel ellátta. A szóbeli végrendelet az alkotástól számított 3 hónapig bír feltétlen érvénnyel. Ez idő alatt — ha örökhagyó él — elég alkalma lesz, végső akaratát írásba foglaltatni, mi maradandóbb, mint a könnyen elröppenő szó, melyet a tanúk elfelejtenek, holott a tanúk egybehangzó vallomása szükséges a halál után a végrendelet mibenléte: tartalmának megállapításához. Ha egy tanu emlékezete gyengül is el időközben, aki nem emlékszik már, vagy rosszul emlékszik a mondottakra, ez megdönti a szóbeli végrendelet érvényét. Ezért szab a törvény a szóbeli végrendelet érvényének ily rövid időt, mely elég hosszú arra, hogy állandó formában (írásban) rögzíttessék az meg.

Ha azonban az örökhagyó a három hó végén túl hal meg, a szóbeli végrendelet továbbra is érvényben maradhat, ha az, aki abból jogokat kíván érvényesíteni — bebizonyítja, miként a három havi határidőtől a halál bekövetkeztéig az örökhagyó oly állapotban volt, (nyelvét a szélütötte vagy aggkori elgyengülés miatt), hogy újabb végrendeletet (sem írásban sem szóval) már nem tehetett.

Ha elég idő van arra, hogy a szóbeli uton nyilvánított végrendelet tartalma később (vagy azonnal is) írásba foglaltassék, akkor ennek az írott magánvégrendeletekre előírt alaki kellékekkel kell ellátva lenni. De ez ekkor írásbeli és új végrendelet lesz, mint ilyen jut elbírálás alá, de feltétlen érvényű is lesz.

Ha végül örökhagyó akaratát kijelentette szóval ugyan, de avval az utasítással, hogy az írásba foglaltassék, azonban ez be nem következik, vagy vég-

befejezéshez nem jut és így az írásbeli magánvégrendeletre előszabott alaki kellékek nem forognak fen: akkor az ily módon kijelentett végakarat szóbeli végrendekezésnek csak úgy tekinthető, ha a szóbeli magánvégrendeletnek alaki kellékei szorosan betartattak, mihez az lényegesen szükséges, hogy örökhagyó kijelentse, hogy az általa tett nyilatkozatot szóbeli végrendeletnek kívánja tekinteni.

135. §. Kiváltságos végrendeletek.

A törvény megengedi, hogy kivételes (abnorm) helyzetekben vagy más személyi viszonyok alapján enyhébb kellékek szerint is szabadjon magán írásbeli végrendeletet alkotni; egyrészt, mert nehéz a rendes formákat ily körülmények közt megtartani, másrészt nem is látszik a teljes szigor indokoltnak (szülő és gyermek közt). Azonban a kedvezményes alakot csak a törvény által felsorolt helyzetekben szabad használni (taxativ felsorolás), más, szintén rendkívüli viszonyok közt nem, (minő tűzvész, árvíz), melyekre a törvény nem terjeszkedik ki. A törvény által kivételesnek elismert esetek a következők: 1. Kórvész, vagy más életveszélyes egyszersmind ragályos vagy rohamos (rapid) lefolyású járványok alkalmával azon községben, melynek területén a kórvész vagy járvány uralkodik. Egy-két eset felmerülése elég a községben, mely általános félelmet, megdöbbenést idéz elő, úgy, hogy nehéz tanúkat fogni. A végrendelezőre nem szükséges, hogy a kórvészbe essék, sem az, hogy a hatóság a betegség felléptét kihirdesse, esetleg ellene óvintézkedéseket rendeljen el. Ez köztudomásu tény lesz mindig. 2. Aki nyílt tengeren hajózik, akár hadi, akár kereskedelmi, akár magán hajón. A kikötőben való horgonyzás nem elég. 3. Háború alkalmával azon időponttól fogva, midőn a csapatok hadi lábra állítottak a véderőnek ezen csapatokhoz osztott tagjai (tehát a hadbírák, lelkészek is); továbbá mindazok, kik csatatéren vagy ostromzár alá vett helyen, vagy e helyektől nyolcz kilométernél nem nagyobb távolságban tartózkodnak. Ezek is ki vannak a gyors halálveszélynek téve.

A kiváltságos, enyhébb alak abból áll, hogy ott

a hol csak két tanu kell rendesen, érvényes lesz a végrendelet — tanú nélkül is; ahol pedig négy tanu kell a rendes alakhoz, ott elégséges — két tanu. Elég, ha a két tanu közül egy tud írni-olvasni. Tanu lehet már tizennegyedik évét betöltött is. Végül a ragályos betegségnél nem szükséges a tanuk együttes jelenléte. Minden egyéb, fentebb ismertetett kellék (keltezés, közönséges írás) szorosan betartandó. Kivételesen szóbeli végrendelet is tehető két tanú előtt.

Fontos azonban, hogy a kiváltságos végrendelet nem feltétlenül érvényes, hanem csak a kivételes helyzet megszűnésétől három hónapig. Ha örökhagyó ezt az időt túléli, rendes alakú végrendeletet kell tennie. Ezen határidő eltelte után is érvényes marad a kiváltságos végrendelet, ha: a) az, aki a végrendeletből jogokat kíván érvényesíteni, bebizonyítja, hogy a három havi határidőtől az elhalálozásig az örökhagyó oly állapotban volt, hogy újabb végrendeletet nem tehetett; b) ha a végrendelező a kivételes helyzet következtében holtak nyilvánítatik.

Személyes viszony alapján kiváltságos végrendeletet tehet: 4-szer a szülő, ha leszármazó egyenes örökösei és házastársa javára intézkedik (testamentum parentum inter liberos) és a végrendeletet egész terjedelemben sajátkezűleg írja és alá írja. De más személyek javára szóló rendelkezések érvénytelenek. Ez a kiváltságos végrendelet nincs időhatárhoz kötve. Megjegyzendő, hogy csupán házastárs javára ily alakban nem lehet végrendelkezni, hanem csak lemenők javára, kapcsolatosan velük a házastársára is. A törvényes származás sem döntő.

136. §. *Közüvégrendeletek.*

Közüvégrendeletet közjegyző előtt, és csak kivételesen lehet a járásbírótság előtt alkotni, de ez is alkalmazkodni tartozik a közjegyzői törvény szabályaihoz (1874. évi 35. és 1886. évi 7. tczikkek.)

Csak közüvégrendeletet tehetnek: 1. némák és sikefnémák, még ha írni-olvasni tudnak is. (Vakokra tehát ez nem vonatkozik, ezek magánvégrendeletet is tehetnek.) 2. Tizennyolcz éven alóliak. (13—18

éves korban levők.) 3. Azok, kik az okirat vagy a tanúk nyelvét nem értik és így se írásbeli, se szóbeli végrendeletet nem tehetnek.

A közjegyző által készítendő közvégrendelet úgy készül, hogy a fél személyesen megjelenik a közjegyző előtt, és személyazonosságát két azonossági tanúval igazolja, ha a közjegyző őt személyesen nem ismeri. Erre előszóval két ügyleti tanú vagy egy másik közjegyző jelenlétében végső akaratát előadja; a közjegyző ezt írásba foglalja, előtte felolvassa, vagy ha a fél olvasni-irni tud, maga elolvassa, mire kijelenti, hogy ez megegyez végső akaratával. Erre a fél a közokiratot a tanúk jelenlétében és ezekkel együtt aláírja. Ha az okirat nyelvét nem érti, ezt neki a közjegyző megmagyarázza, esetleg hiteles tolmácsot használ. Ha a fél irni nem tud, akkor az egyik tanú mint néviró írja alá, mit a fél kézjeggyével megerősít. A néma vagy siketnéma végrendeletéhez a jelbeszédben járatos egyén hívandó meg.

A fél kész írásbeli végrendelettel is jelenhetik meg a közjegyző előtt személyesen, hogy eme kész és nyílt írásbeli végrendeletet közokirat jellegével ruházza fel. Azt azonban csak oly örökhagyó teheti, aki irni-olvasni tud és az okmányt sajátkezűleg aláírta, miről a közjegyzőnek meg kell győződnie. Aztán ki kell az örökhagyónak két tanú vagy egy másik közjegyző jelenlétében jelenteni, hogy ez az okmány az ő végrendeletét tartalmazza. Minderről a közjegyző jegyzőkönyvet vesz föl, melyhez csatolni kell a végrendeletet azon megjegyzéssel, hogy a fenti kellékek megtartattak.

A fél a közvégrendeletet magához veheti, mi közokirati jellegének nem árt, ha sértetlenül fennmarad. A közokiratot a közjegyző őrzi különben, jól zárt helyen. Később is vissza lehet a közvégrendeletet venni, de csak személyesen vagy külön e célra nevezett meghatalmazott által; ez esetben a közjegyző másolatot tart vissza. A közokiratra előírt és a közjegyzői törvényben foglalt egyéb alakszerűségek a közvégrendeletnél is követendők.

137. §. *Külföldön alkotott végrendeletek.*

A magyar honos külföldön akár a hazai jog követelményei szerint alkothat érvényesen végrendeletet, akár azon hely törvénye szerint, ahol a végrendelet készült. (*Locus regit actum*). De ez csak az alakiság tekintetében áll. A végrendelkezési képesség mint cselekvési képesség általán a honossági törvény rendelkezése alá tartozik; így tehát az is, hogy a néma vagy a 13—18 éven belüliek csak közhatósági személy közreműködése mellett birnak végrendelkezni, ők tehát külföldön magánvégrendeletet nem alkothatnak, ha a hely törvénye ezt meg is engedné.

138. §. *A végrendelet visszavonása.*

Örökhagyó egyoldalú akaratát bármikor és egészben vagy részben visszavonhatja vagy megmásíthatja. (*Ambulatoria est voluntas testatoris usque ad mortem*). Teheti ezt akkor is, ha végrendeletében a visszavonásról lemondott, vagy a későbbben alkotandó végrendeletét semmisnek jelenti ki (*clausula derogatoria*). A visszavonás végbe mehet: 1. Kifejezett vagy hallgatag módon; a kifejezett az, ha a végrendeletekre megszabott alakiságok megtartása mellett jelenti ki a végrendeletét nem akartának; de ekkor a visszavonásnak érvényes alakban kell történni, különben ez nem jut hatályhoz és a végrendelet megáll. A törvény csak a kellő formába öltözött akaratnak nyújt hatályt. De ugyis kifejezett a visszavonás, ha új végrendeletet alkotunk, mely az előbbivel tartalmilag ellentétes, ha ebben világosan nincs is rendelkezés az előbbi akarat megsemmisítésről. Ha mégis az előbb vagy utóbb készült végrendelet tartalmilag megállhat egymás mellett, akkor visszavonás nem forog fön az új végrendelet pusztá tényében. Nem lévén nálunk lényeges különbség végrendelet és fiókvégrendelet közt, egyik a másikat módosíthatja, megváltoztathatja egyes pontjait, új intézkedéseket tartalmazhat esetleg az utóbb szerzett vagyonról. A kifejezett visszavonás bármily alakban történhetik; közvégrendelet a magánvégrendeletekre előírt alakban vonható vissza és

megfordítva. A kiváltságos alakú végrendelet is visszavonható bármi módon, szóbelileg is. Aki csak közvégrendeletet tehet, az a visszavonást is csak ily alakban eszközölheti. A visszavonásnak visszavonása az alapvégrendeletet nem alterálja, de ide is szükséges a végrendeleti alakszerűség megtartása, mert ha a visszavonás visszavonása érvénytelen, akkor az alapvisszavonás marad érvényben.

Hallgatólag a visszavonás a végrendelet megsemmisítése, összetépeése, elégetése, olvashatlanná tétele, az aláírás kivágása vagy bármely lényeges kelléknek elvonása által. A visszavonás részleges, ha egyes pontokat teszünk olvashatlanná, vagy törölünk ki, pl. örökösök egyikének a nevét, vagy a hagyományt. A szóbeli végrendeletet így nem lehet visszavonni. Hogy a törlésre elég-e, ha írónnal eszközöljük, vagy ha áthuzzuk, de nem olvashatlanul, az ténykérdés.

A visszavonáshoz végrendelezési képesség szükséges.

2. Új végrendelet alkotás nem mindig visszavonása az előbbinek, mert ha tartalmilag összeegyeztethetők, megállanak egymás mellett. Örök-hagyonak az új végrendeletben kifejezett visszavonása sem szünteti meg feltétlenül az előbbi, csak ha az új végrendelet érvényesen készült. Ha nem, akkor az előbbi hatályban marad.

3. Feltétlenül visszavontnak tekintendő a közjegyzőnél letett végrendelet — a visszavétel által.

139. §. Közös végrendeletek.

Szabály az, hogy egy okmányba csak egy személy végső intézkedése foglalható: kivétel a házastársakra áll fön, kik közösen alkothatnak végrendeletet, mikor az írásbeli végrendelet formái tartandók meg. Lehet két tanu előtt is közös végrendeletet alkotni, ha mindegyik fél sajátkezüleg írja a közösbe utolsó akarátát és alá is írja.

A közös végrendelet változatai a következők:

1. Mindegyik fél külön és önállóan intézkedik saját vagyonáról, mikor a rendelkezések is elkülönülnek.
2. Ha a házasfelek közösen rendelkeznek vagyonukról, közösen jelölnek örököst, vagy tesznek hagyó-

mányokat. Ha meg van jelölve az egyes házastárs vagyona, ez külön intézkedésnek is vehető a kedvezményezettek számára; ha pedig az egész vagyona kiterjed a házasfelek egybevágó intézkedése, akkor a vagyon is felesnek, egyenlően megosztottnak vélelmezendő. 3. Ugy is történhetik a házasfelek rendelkezése — ez a leggyakoribb és egyuttal a legtöbb bonyodalmat szülő is — hogy ők egymást teszik örökössé, tehát a túlélő javára rendelkeznek első sorban (viszonos végrendelet), de másod sorban a túlélő elhunytja utánra a vagyont közös intézkedés alá foglalják.

Mivel a közös végrendelet is csak végrendelet, és nem öröklési szerződés, ebből következik, hogy mindegyik házastárs külön is visszavonhatja halálesetre szóló rendelkezését, anélkül, hogy a másiknak erről tudnia kellene, és más rendelkezést létesíthet. A végrendeletét megálló félre ez nincs kihatással, ha rendelkezése külön is érvényesülhet. Ha már most az egyik fél elhunyt, a túlélő lesz örökös a rendelkezés szerint. Kérdés, hogy ez megváltoztathatja vagy visszavonhatja-e a közös intézkedést az egységes vagyonnal? Az elhunytat illető vagyon iránt semmi esetre nem, mert itt úgy kell felfogni a helyzetet, mintha utóörökös-rendelés történt volna. A túlélő mégis az őt megillető felevagyonról, vagy a később beálló szerzeményről másképen is disponálhat; megváltoztathatja, visszavonhatja, más rendelkezést tehet a régi (közös) helyébe. Ez a szabad végrendelkezés természetes folyamánya, ami szükségessé válhatik, ha a túlélő újból házasságra lép és eme viszonyból gyermekek származnak, kiket nem lehet mellőzni. Ha a házasfelek visszavonhatlanul és megmásíthatlanul óhajtanak közösen és kölcsönösen rendelkezni, ez öröklési szerződés lesz már.

140. §. A végrendelet érvénytelensége.

A végrendelet vagy kezdetétől fogva érvénytelen; vagy később beálló oknál fogva veszti el erejét: 1. Kezdetétől érvénytelen a végrendelet: ha akár tartalmi, akár alaki (belső, külső) kellékek hiányoznak. Így ha örökhagyó nem bír végrendel-

kezési képességgel (örült), vagy akarata és ennek megnyilatkozása körül vannak hiányok (kényszer, tévedés, megtévesztés, indokban való tévedés), vagy a formai kellékek nincsenek meg teljesen. Az érvénytelenség az egész végrendeletre kiterjedhet, (kivált alaki kellékek hiánya miatt), vagy csak egyes részeire, ha az egyik örökösnel forog fen tévedés vagy az intézkedés egy pontra nézve érthetetlen, mikor a többi intézkedések érvényben maradnak. Az érvénytelenséget a bíróságnak kell az érdekelt fél kérelmére kimondani. Az érvénytelen végrendelet megáll, ha az érdekelt felek érvényesnek nyilván elismerik, miben az érvénytelenítési keresetről való lemondás rejlik; de az is elismerés, ha a végrendeletből nekik szánt vagyoni előnyt elfogadják. Csak akkor lehet a végrendeletet megtámadniok, ha az érvénytelenségről nem volt tudomásuk az érdekelteknek. 2. Utólag veszi erejét az érvényesen megalkult végrendelet, ha mag nélkül elhunyt örökhagyónak gyermeke születik, mi a rendelkezést destituálja; a kiváltságos és szóbeli végrendelet megszűnik az idő leteltével. 3. Végül ha az örökösök kiesnek, előbb elhunynak vagy az örökséget el nem fogadják, feltéve, hogy sem örökhelyettesítésről nincs gondoskodva, sem növedéki jog helyet nem foglal, mikor a törvényes örökösök következnek, kikre az érvényben maradó terhei a végrendeletnek átszállanak.

IV. Fejezet. Öröklési szerződések.

141. §. Öröklési szerződések.

A végrendeletnek egyik válfaja: az öröklési szerződés; ez is halálesetre szóló rendelkezés, de belevegyül a szerződéses elem, mi abból áll, hogy a másik fél az örökös, vagy ennek képviselője magáévá teszi, mi által a végrendelező kötelezettségbe lekötöttségbe jutván az örökös iránt, már egyoldaluan nem vonhatja vissza a rendelkezést, meg sem változtathatja a másik örökös fél beleegyezése nélkül, mi okon az öröklési szerződés: végrendelet ugyan, halálesetre érvényesülő — de visszavonhatatlan és megmásíthatatlan.

Törvényünk az öröklési szerződést elismeri, nemcsak házastársak, hanem más személyek közt is. A formai kellékek: az írásbeli magán vagy közvégrendeletekre előírtak. Mert az öröklési szerződés végleges és egyoldalúan vissza nem vonható, ez okból az időtartamhoz kötött végrendeleti formák nem válnak be (kiváltságos, szóbeli végralakok).

Az öröklési szerződés kötésére mint örökhagyó csak az képes, aki teljes cselekvési képességgel bír, aki magát kötelezheti (24 éven felüliek); örökös mindenki lehet, a ki öröklésképes. Ha azonban az öröklési szerződés kölcsönös (két testvér vagy házastársak közt), kik egymást viszonyosan örökössé teszik a túlélés esetére, akkor mindkettőnél fen kell forogni a teljes cselekvési képességnek, korlátolt cselekvési képesség (13—24 éven belül állók, vagy gondnokság alatt levők) nem elégséges, mert itt mind-egyik örökhagyóként jön számba.

Az öröklési szerződést az örökösnek el kell fogadni — aláírni — míg ez nem történt meg, az okmány csak mint végrendelet jön elbírálás alá, ha ennek kellékei megvannak. Öröklési szerződés a halálesetre szóló visszavonhatlan ajándékozási ígéret is. Házasfelek, vagy házasulandó felek is rendezhetik vagyoni viszonyaikat ily alakban, de ez hatályát veszti, ha a házasság nem jön létre vagy utóbb felbontás által megszűnik. A házas vagy házasulandó társak csak közjegyző előtt köthetnek öröklési szerződést. Az öröklési szerződésben ennek lényege, a visszavonhatlanság és megmásíthatlanság alkalmas szavakkal kifejezendő.

Az öröklési szerződés hatálya épúgy mint a végrendeletnél, csak az örökhagyó halálával következik be. Ez ideig ő ura vagyonának. Az örökös semmi irányban élők közt ellene fel nem léphet, sem zárlati sem biztosítási intézkedésekkel. Örökhagyó vagyonát élélheti, elfogyaszthatja, élők közt korlátlan rendelkezés illeti őt meg. Csak az ingyenes (ajándékozási) ügyleteket lehet az örökösnek megtámadni, mert ezek az öröklési szerződés szándékos meghiusítását célozzák. A viszterhes ügyletek érintetlenül maradnak. Örökhagyó egész vagyonát is elidegenítheti, életfogytiglani életjáradék kikötése mellett, mi által tényleg meghiusul az öröklési szerződés.

Hatálya az öröklési szerződésnek csak az örökhagyó halálával következik be; de evvel vele jár az is, hogy az öröklési szerződés előtt alkotott végrendekezése ipso facto erejét veszti, mert a szabad rendelkezésről utólag lemondott. Később alkotott végrendelete nem állhat meg az öröklési szerződéssel szemben, hacsak az érvényes visszavonással meg nem szűnik, mi által örökhagyó visszanyeri szabad végrendekezési jogát.

Az öröklési szerződés hatályát veszti: 1. Ha az örökös az örökhagyó előtt hunyt el, hacsak örökösreire világosan ki nem terjesztetett a részesítés. Ezzel örökhagyó a lekötöttség alól szabadul. 2. Ha az öröklési szerződés kétoldaluan felbontatik. A kölcsönös örökl. szerződésnél az önjoguak ezt szabadon tehetik, ellenben a kiskorú örökös képviselője csak hatósági beleegyezéssel. 3. Ha az örökös hálátlanságot követ el az örökhagyó ellen, úgy kell vele bánni, mint érdemetlennel. Kitagadásnak ugyan nincs helye, de ezt a hálátlansági ok pótolja. 4. Kielégítés vagy lemondás által is megszűnik a szerződéses végrendelet, midőn az örökhagyó a lemondásért már élők közt kielégíti az örököst, ha az önjogú személy. 5. Meghiúsul az öröklési szerződés, ha az örökhagyó fentartotta visszalépését akár feltétlenül akár bizonyos eshetőségre és ez beáll, vagy a visszavonás végbemegy, mire külön alakszerűség nincs megszabva, azért az egyszerű kijelentéssel is történhetik. 6. Ha az örökhagyónak az öröklési szerződés megkötése után gyermeke születik, ez is feloldja a kötést; még pedig akkor is, ha kölcsönösen történt az öröklési szerződés. 7. Házastársak közt létesült öröklési szerződés odavész, ha a házasság érvénytelen vagy az érvényes bíróilag felbontatik, tekintet nélkül valamelyik fél vétkességére.

V. Fejezet. A hagyományokról.

142. §. A hagyományokról.

A hagyományok tanának a magyar magánjogban nincs nagy jelentősége, mert a végrendeletben örökhagyó örökös-jelölés nélkül pusztá hagyományokkal is kimerítheti hagyatékát, mikor a hagyo-

mányosok a részükre megszabott vagyoni előnyt közvetlenül szerzik meg. Itt a hagyománynak örök-rész jellege van, mert az a hagyatéki vagyonnak bizonyos hányada; még kinevezett örökös esetében is juttathat örökhagyó egy vagyonrészt a hagyománynak, aki ezt a hagyatéki vagyonból kapja, az örökös mellőzésével. A hagyományos vagyoni jutaléka esetleg nagyobb értékű is lehet, mint az örökös hányada. Lényeges különbség tehát örökös és hagyományos közt nincs, legfőlebb abban, hogy az örökös universalis, a hagyományos pedig singularis successio útján nyeri a neki szánt vagyoni előnyt. Ennek pedig gyakorlati jelentősége alig van. A hagyományul hátrahagyott vagyondarab ép úgy lehet a hagyatéka hányada, fele, harmada, mint az örökösé.

A hagyomány csak akkor igazán az, midőn az örökös van kötelezve a saját jutójából a hagyományi értéket kiszolgáltatni, amikor az örökös felelős érte öröksége határán belül. Hagyomány lehet bármily érték, vagy jog; ezt első sorban az evvel terhelt örökös köteles kiadni; ha pedig az örökös-kirendelés meghíúsul, az örökrész a rajta fekvő hagyatéki teherrel együtt száll át akár a törvényes örökösökre, akár az örököshelyettesre, esetleg azokra, kiknek a gazdátlaná vált örökrész növedék-jog czimén jut. Örökhagyó a hagyománynyal egy vagy több örököst terhelhet vagy egyenlően vagy örökrészüket arányában. Az örökösök egyetemleg felelősek a hagyományi teherért. Ha több személyt rendel örökhagyó hagyományosul, a részarányok megjelölése nélkül, akkor a hagyomány egyenlő részekben illeti őket. Dologhagyománynál, ha több hasonló dolog van a hagyatékban, a választás a hagyományost illeti. Ha örökhagyó többször említi rendelkezésében a hagyományosnak szánt összeget, magyarázat útján döntendő el, hogy annyiszor jár-e a hagyomány, ahányszor előfordul, vagy csak egyszer. A hagyomány, mint a végrendeletnek tartalmi része megszűnik a végrendelet érvénytelenségével. De megszűnhet a végrendelet érvénye mellett, ha azt az örökhagyó kifejezetten egy másik újabb érvényes rendelkezésben vagy önállóan végrendeleti formák mellett visszavonja, avagy a hagyományt kirendelő pontját a végrendeletnek kitörli, áthúzza, olvashatlanná teszi vagy azt másnak hagyo-

mányozza, elfogyasztja, elidegeníti, a hagyományozott követelést bevonja, vagy ha az megsemmisül. Az elengedett követelés is megszűnik mint hagyomány, ha az örökhagyónak azt az adós mint hagyományos visszafizeti. Egyébként örökhagyó intenciója lesz kétes esetekben a döntő. A növedékjog is fordulhat elő hagyományoknál, ha több hagyományos egy hagyományra van kinevezve, és ezek egyike kiesik; ekkor ennek része a többi hányadát növeszti.

Az örökhagyó ezt ki is zárhatja, hagyományos helyettesítés által vagy más módon. A hagyományosnak a hagyománynyal terhelt örökös vagy örökösök ellen kell fordulni a hagyomány kiadása iránt. Jár ez az örökhagyó halála után, hacsak időhatározás vagy feltétel nem korlátozza. Ez le is szállítható, ha az örökösök köteles részét túlhaladná, vagy a köteles részt csorbitaná.

VI. Fejezet. A törvényes osztályrésről.

143. §. A törvényes osztályrész (köteles rész).

Örökhagyó rendesen egész vagyonáról intézkedhetik végrendeletében; ezt a törvény csak az örökhagyó legközelebbi véreinek érdekében korlátozza, hogy ez által a családi kötelék alapzatát erősítse. Az örökhagyó legközelebbi vérei azok első sorban, kiknek ő létet adott, az ő leszármazói, gyermekei, unokái, dédunokái és még tovább is esetleg. Ha ilyenek nincsenek, akkor azok tarthatnak a törvény-szabta részesítésre igényt, akiktől örökhagyó létezését vette, apja és anyja. Csak ezek a köteles részre igényjogosultak. A törvény ezeknek részét a végrendelet ellen is biztosítja, őket a hagyaték bizonyos hányadára szükségképeni örökösöknek rendeli, melyet tőlük csak törvényes okra visszavezethető kitagadás alapján szabad elvonni. A köteles rész intézménye úgy jelentkezik tehát, mint a törvényes családi öröklésnek kényszerű életbeléptetése, kettős korlátozással: először csak a lemenőkre és ezek nem léteben a szülőkre korlátozva; másodszor ezek is csak egy

hányadát, részét kapják a törvényes örökrésznek és nem egészét; a többi fölött az örökhagyó minden irányban szabadon rendelkezhetik. Ha pedig ily köteles részre jogosultak nincsenek, az egész hagyatékra kiterjed a szabad rendelkezés. A köteles résznek tehát alapjául szolgál a törvényes örökrész, mert ennek hányada, quotája a köteles rész.

A köteles rész új intézmény nálunk. Az Ország-bírói Értekezlet hozta be. (7. §.) Az ősiség idejében nem volt rá szükség, mert az ősi vagyon úgy is le volt kötve az egész vérbeli atyafiságnak. Ennek megszűntével a legközelebbi vérei örökhagyónak a köteles részben nyertek érte kárpotlást. A tapasztalható vérséges szeretet adója ez, mely egyuttal a családi érzést ápolja.

A köteles rész mennyiségét illetőleg, a törvény a végrendelet nélküli örökrész felében állapítja azt meg, és pedig úgy a lemenőkre, mint ezek nem léteiben a szülőkre nézve egyaránt. A kiszámítás akkép történik, hogy a hagyatékot oly bánásmódnak vetjük alá, mintha a törvényes öröklés foglalna helyet, nem számítva azokat, kik már örökhagyó életében érvényesen lemondottak. Ami most a tiszta — adósság mentes — hagyatékból egy-egy gyermekre vagy annak elhunytá esetén ennek ágára (törzsére) jutna, ennek fele: köteles rész, melyet a végrendeletnek nem is szabadna érinteni, hanem azt természetben kellene az erre jogosultaknak hátra hagyni. Azonban bírósági gyakorlatunk ettől több ízben eltért, és csak pénzürtékben szabta meg a köteles rész mennyiségét az egész hagyaték bírói felbecslése alapján. Ha a köteles részre jogosult már örökségi előleget kapott vagy a végrendelet neki egyes előleget betudni rendel, ez a köteles részbe felszámítandó. Ha pedig a végrendeletből részesült vagyoni előnyben, de ez nem éri el a kiszámított köteles részt számszerűen, akkor a végrendeleti örökösöknek vagy esetleg, hagyományosoknak is ezt ki kell egészíteni a köteles rész számszerű határáig. Itt már természetben való kiegészítés nem követelhető.

A szülők köteles része már nehézségekbe ütközik, mi onnan ered, hogy a felmenőknél már a vagyon eredete döntő a törvényes öröklésnél, minél fogva megeshetik, hogy örökhagyó atyja vagy anyja, noha köteles részre jogosult, a törvényes öröklés

szerint nem kap semmit az elhunynak hagyatékából, mely semminek aztán a fele — köteles rész. Így ha örökhagyó korán elhunyt édes anyja után örökölt vagyont hagy hátra; ebből a túlélő édes apa nem részesedik, mert ez az anyai fölmenőkre száll vissza; áll ez megfordítva is. Ha pedig örökhagyónak nem volt öröklött vagyona, de szerzeménye, és marad utána hitvestárs — feleség — akkor ezt a törvényes öröklés szerint kizárólag az örökhagyó hitvесе öröklі, az életben levő szülők nem huznak részt belőle, mi okon a köteles rész sem lesz megállapítható, mint a „semmi“ törvényes örökrésznek fele. A szülők még az özvegyi jog révén is rövidséget szenvednek, mert ezt, mint az egész hagyaték hasznélvezetét csak a lemenők korlátozhatják, — a szülők mint felmenők nem. Így hát a szülőknek szabott köteles rész nem érvényesülhet a végrendelet ellen, mikor végrendelet nélkül sem járna nekik semmi. Ezt a visszás helyzetet az okozza, hogy a felmenők törvényes öröklését a vagyoneredet (öröklött, szerzeményi) eltéríti a természetes utjáról: a vérséges kapcsolattól; nem nyugszik egyseges és egészséges alapon. Az Országbírói Értekezlet nem gondolta jól át az új intézményt; de helyesebb ezt mondani: nem fektette helyes alapra a törvényes öröklés rendjét.

A törvényes osztályrészt minden korlátozás- és tehertől mentesen kell hátrahagyni. Az örökösök vagy hagyományosok ezen határig jutójuk leméréséklését tartoznak tűrni, mert a köteles rész úgy is jelentkezik, mint a hagyatékon nyugvó teher, habár jogilag azt örökrésznek kell minősíteni. A köteles rész után kamat jár az örökség megnyiltától. Az örökhagyó a köteles résztől megfoszthatja az arra jogosultat: kitagadás által (exheredatio). A köteles részt a benső vérségből kiáradó szeretet alapján szabja a törvény; aki a szülői szivből ezt a szeretetet aljas magaviseletével kiirtotta, aki a vérséges szeretet kötelékét maga széttépte, attól az örökhagyó elvonhatja, megtagadhatja a szeretet adóját is. A kitagadásnak mégis törvényes okból szabad csak megtörténni; amit a törvény ilyennek el nem ismer, ha alkalmas volna is az örökhagyót teljesen elhidegíteni vére ellen, az nem szolgálhat kitagadási okúl. Werbőczy H. K., I. rész 52. 53. czimében fog-

lálvák össze a kitagadás okai. A szülő kitagadhatja felserdült vagy teljeskorú gyermekét: 1. ha az őt tettelesen vagy egyéb súlyos módon bántalmazta; 2. bűncselekmény elkövetelésével vádolja — kivéve a felségsértést és hazaárulást — mert ezért vádolni szabad. A nemes embernek a szent koronához való viszonya erősebbnek tartatott, mint a vérségi kötelék. Ezt ma már nem követik a törvények; 3. ha a gyermek a szülők élete ellen tör, pl. méreggel vagy másképen; 4. ha a gyermek elvetemült rossz emberek társaságában, az apai intelem ellenére megátalkodottan megmarad; 5. ha a gyermek az apát az ellenség kezéből ki nem váltja vagy tuszul érte nem ajánlkozik. Ez utolsó már elavult. Viszont a gyermek is kitagadhatja a szülőt: 1. ha az a jószágot pazarolja, ok nélkül elidegeníti; 2. ha a jószágot pusztulni hagyja; 3. ha a gyermeket igaz ok nélkül kegyeletlenül fenyegeti; 4. ha a gyermeket bűnre kényszeríti; 5. ha a szülő a teljes korú gyermeket a házasságkötéstől eltiltja. Ezekből is kevés a mai viszonyok közt a megállható.

Az örökhagyó megbocsájtása — ha igazolt — a kitagadási okot elenyészteti. A kitagadási oknak igaznak kell lenni, különben a köteles rész kijár. A kitagadásnak a törvényes ok kiemelése mellett kell történni; pusztá kitagadás — okra való hivatkozás nélkül — hatálytalan. A végrendeletben hallgatással mellőzött — ki nem tagadott gyermek is követelheti a törvényt szabta osztályrészt.

A kitagadott gyermek lemenőjét nem érinti a kitagadás, mert a köteles rész a belső vérségi kapcsolat alapján jár, miben az unoka is részes, ő is vére az örökhagyónak, és az apa bűne a szeretet kötelékét ő iránta nem szünteti meg. A lemondó gyermek lemenője is követelheti a vérség jogán a köteles részt, csak tartozik betudatni azt az értéket, melyért szülője — a gyermek — lemondott.

A köteles részt élők közti ingyenes jogügyletekkel (ajándékozás) nem szabad csorbítani. Az igényjogosult a köteles rész kiszabásakor a történt ajándékozási értékeket a hagyatékhoz számíttathatja, és ha az így megállapított köteles rész nem kerülne ki a megmaradt vagyonból, akkor az ajándékozást megtámadhatja a köteles rész határáig, kiegészítéseig. Ha egymásután történt több ajándékozás, először

az utolsó ajándékozási ügyletet kell támadni, csak aztán az előzőt, ha az utolsó nem nyújtana elég fedezetet a kiegészítéshez. Több egyidejű ajándék arányosan tartozik a köteles rész pótlásához járulni.

VII. Fejezet. Az örökség birtokba vétele.

144. §. Az örökség birtokbavétele általában.

A magyar magánjog alapfelfogása az, hogy az örökös vagy önálló hagyományos az örökséget az örökhagyó elhunytának pillanatában szerzi meg, ipso jure, önálló intézkedés nélkül válik az örökhagyó utódává. Ennek gyökere a családi öröklésből ered, de azért nemcsak törvényes — hanem végrendeleti vagy öröklési szerződésből örökösre is egyaránt kiterjed. Ez nem zárja ki, hogy az örökös — bármily címen legyen örökös, — az örökséget visszautasíthassa. Ez nem lemondás. Az ipso jure öröklésből folyik, hogy az örökös minden hatósági közreműködés, beavatkozás nélkül beléphet a hagyatékba, azt birtokba veheti, még pedig nemcsak a teljeskorú, hanem a kiskorú is, képviselője által. A birói beavatkozás, mely nálunk is helyt foglalhat, csak jogrendőri szempontokból vagy közérdekből történik. A teljes korúaknál ily óvrendszabály nem szükséges, miért ők saját tényükkel helyezkedhetnek az örökhagyó jogkörébe, válnak egyetlen jogi ténynyel az örökhagyó jogi helyzetének folytatóivá. Kivételesen mégis, ha ingatlan javak, vagy ingatlan javakon fenálló jogok (jelzálogok) tartoznak a hagyatékhoz, a törvény (1894. évi 16. tcz. 4. §.) a telekkönyvi jogállásnak a tényleg létezővel való összhangzata érdekében elrendeli, hogy a teljeskorú örökös vagy hagyományos is, akire telekkönyvi jog száll, tartozik az örökhagyó elhunytá vagy holtta nyilvánításának jogerőre lépte után három hó alatt örökösödési vagy hagyományosi bizonyítványt kérni a hagyatéki bíróságtól (járásbíró), ki erre hirdetményt bocsájt ki, melyben felhívja mindazokat, kik az elhunyt ingatlan jogaira igényt tartanak, hogy ezt 45 nap alatt jelentsék be, mert különben kiadja az illetőknek a bizonyítványt, melylyel telekkönyvi jo-

gosultságot szerezhetnek. Ez nem zárja ki, hogy az igénylők később, az elévülési idő alatt jogaikat ne érvényesíthessék. Az örökösödési vagy hagyományos bizonyítvány kiadásánál igazolandó az öröklési jog, a feltételek teljesítése, a köteles részre jogosultnak kielégítéséről vagy biztosításáról szóló egyezség. Ha a három hó letelt, anélkül, hogy a teljes korúak ily bizonyítvány kiállítását kérték volna, akkor a hagyatéki bíróság hivatalból rendeli el az örökösödési eljárást, hogy a telekkönyvi jog az igazolt örökös vagy hagyományosra legyen beszavatolható az örökhagyó nevéől.

145. §. A bírósági beavatkozás.

Az 1894. évi 16. tcz. a következő esetekben írja elő úgy közérdekből, mint az ótalomra szorulóknak érdekében a bírósági beavatkozást a hagyatéknak elrendezése céljából: 1. Ha az örökös, utóörökös, vagy köteles részre jogosított kiskorú, vagy ha ezek többen vannak, egy kiskorú vagy gondnokság alá helyezett, vagy méhmagzat vagy még nem született személy. 2. Ha egy létesítendő közérdekű alapítvány van érintve. 3. Ha az örökös és utóörökös vagy köteles részre jogosult ismeretlen helyen tartózkodik. 4. Ha nincs tudvalevő örökös.

Csak valamelyik fél kérelmére van helye bírói beavatkozásnak: 1. Ha teljeskorú örökös utóörökös vagy köteles részre jogosított kéri. 2. Ha a végrendeleti végrehajtó, 3. ha oly hagyományos kéri, kire ingatlan hagyomány szállt, vagy oly hitelező, kinek javára végrehajtási zálogjog van feltétlenül vagy feltételeken kebelezve a hagyatéki javakon vagy a kinek javára tulajdonigény alapján zárlat van elrendelve és feljegyezve.

Az örökösödési eljárásnál leltár készítendő, előzőleg zár alá vétel is elrendelhető, ha veszély forog fön a vagyon elrejtése vagy széthordása iránt. Aztán a hagyatéki bíróság kiadja az ügyet a közjegyzőnek, hogy ez tárgyalás során állapítsa meg az örökösöket, ezek igényét és hányadát (részesedési arányát), esetleg egyezségileg csinálja meg az osztálytervezetet. Ha ez az érdekelt felek közt egyezségi uton létesül, a hagyatéki bíró ezt jóváhagyja és a

feleket a nekik jutó javakba beutalja, ez iránt a telekkönyvi bíróságot is megkeresi. Ha az egyezség sem az öröklési igények alapja, sem a részesedés aránya, sem az osztály iránt nem sikerül, vagy csak egyike-másika iránt hiúsul meg, akkor a hagyatéki bíró a gyengébb czimen igénylőket záros határidő alatt perre utasítja, és a hagyaték biztonságáról időközben gondoskodik. Ha a per megindul, annak végkimenetele döntő az örökösök igényekre; ha a záros határidőre nem indul meg az öröklési per, akkor a bíróság átadó végzést hoz az erősebb jogczimü javára, mi által a hagyaték egyelőre rendbe jön, de ez nem akadályozza az öröklésre igényt tartókat, hogy az elévülés idején belül keresettel ne érvényesíthessék vélt öröklési igényüket.

146. §. Az örökösök viszonya a hagyatéki hitelezőkhöz.

Az örökösök viszonya a hagyatéki tárgyalás során a hagyatéki hitelezők ellenében is teljes elrendezést nyer, ha az egyezség útján minden irányban sikerül. Ha pedig nem, akkor a hagyatéki bíróság rendezi azokat a per folyama alatt. Ha azonban bírói beavatkozást a hitelezők sem kérnek, akkor a hagyaték hitelezőinek az örökösök, esetleg önálló hagyományosok ellen kell fordulni, kik eme hitelezőknek egyetemleg felelősek — de csak kiki azon vagyoni részesedés erejéig, mely neki a hagyatékából jutott. A hitelező tehát úgy az egyes ellen fordulhat, ha a reá eső rész fedezi a követelést mint az összes örökösök és hagyományosok ellen, és a bíró marasztalja őket tekintet nélkül ama arányra, melyet az egyesnek a végrendelet megszabott. Ez a hagyatéki hitelezőre nem irányadó, csak az örökösökre egymás közt.

A marasztalás mégis csak az örökségi jutóig mehet. Ezt a hitelező tartozik kimutatni, mi végből leltározást is kérhet a hagyatékra, tájékoztatul. Az örökösök egymás közt a lerótt hagyatéki tartozások iránt elszámolási viszonyba jutnak. A hagyatéki hitelezők biztosítást is kérhetnek, ha van a hagyatékban ingatlan vagy jelzálogos követelés. Itt az ingatlannak telekkönyvi átadásáig az örökös javára

megelőzik az örökös hitelezőit — ezután már csak az érkezés rangsora szerint szerezhetnek biztosítékot. Az örökösök a végrendeletben rájuk rótt terhekért is szavatolnak, de csak az örökhagyó elrendezése szerint, ilyenek lehetnek az örökösre egyénenkint kiszabott — vagy több örökös közt arányosan vagy egyenlően viselendő hagyományok kiszolgáltatása.

147. §. Az örökösök viszonya saját hitelezőikhez.

Amint az örökség megnyílik, az örökös hitelezője is kérhet kielégítést adósára jutott örök részből. Feltétlenül áll ez az ingó örökölt értékek iránt, amint ezeket az örökös birtokba vette. Az ingatlan örökség tekintetében nehezebb a helyzete az örökös hitelezőjének. Az örökös ingatlan jutóján is szerezhetsz biztosítást — bekebelezés vagy előjegyzés által — de csak azon esetre, és azon időponttól, ha az ingatlan telekkönyvileg az örökösnek átadva lesz (telekkönyvi rendtartás 74. §.) Ez időpontig bizonytalan a kielégítési alapjuk, mert ha az örökös visszatartja az ingatlan örökséget, vagy ingókból nyeri meg örökségi jutóját, egyezségileg, akkor a kiesett örökös hitelezőjének feltételes zálogjoga megszűnik, és hivatalból töröltetik.

148. §. Az örökösök viszonya egymáshoz.

A hagyatéki tárgyalás ezt is végleg rendezheti; de ha annak hivatalból helye nincs, sem nem kéri egy arra jogosult, akkor a teljeskorú örökösök maguk közt rendezik az örökségi kérdéseket; ilyenek: mi az öröklött: visszaszálló vagyon, mennyi az örökös hányada, de kivált az osztály. Ha ez iránt nem tudnak megegyezni, a bíróság dönt, az szabja meg az osztályrészeket. Az örökösök közösségben is maradhatnak, ha a hányadok tisztázvák. Örökhagyó is jogosult ily osztatlan állapotot elrendelni, de nem végtelenig. Az egyesek érdeke lesz itt a helyes határt szabó. Sokszor csak a közösség mellett nyílik nagyobb jövedelmezőség. Az örökös hányadával rendelkezik a közösségben is, azt eladhatja, elterhel-

heti; ha a rész így értékesebb, a közösség sokáig fenttartható. A hagyatéki követelések megosztásánál is az örökösök egyezsége dönt; bírói átadás csak kivételesen szükséges.

149. §. Örökösödési perek.

Az örökösödési perben alapelv, akár a hagyatéki bíróság állapítja meg, hogy kik tartoznak felperesekként fellépni, akár eme tárgyalás nélkül indul meg a per a hagyaték iránt: hogy a hagyaték körül érdekelték összeségét kell perbe vonni, hogy a bíróság egységesen az összes érdekeltekre és az egész hagyatékra vonatkozóan intézhesse el a vitás kérdéseket. Az örökösödési per bonyodalmaint feltünteti az, hogy először is az öröklési jogalap, jogczim lehet vitás az örökösök közt. Így 1.-ször törvényes örökös a törvényes örökös ellen indíthat keresetet, akár a vérség közelsége, akár a felszálló örökségnél, a vagyon-eredet okából. Vitás lehet az öröklött és szerzeményi vagyon aránya és mennyisége. 2.-szor, a törvényes örökös perelhet a végrendeleti vagy szerződéses örökös ellen, akár a végrendelet vagy öröklési szerződés érvénytelensége alapján, akár azért, hogy az örökhagyó rendelkezése nem meríti ki a hagyatékot, vagy az örökös-kirendelés hiúsult meg, kinek része a törvényes öröklés alá esik. 3.-szor végrendeleti vagy szerződéses örökös a törvényes örökösök ellen erősebb jogczimból. 4.-szer a végrendeleti örökös a szerződéses örökös ellen vagy megfordítva. 5.-szer bárki öröklési jogczimból olyan ellen, akinek nincs öröklésre czime.

Másodsorban, ha az öröklési jogczim tisztázva van, vitás lehet a hányad kérdése és pedig úgy a törvényes, mint a végrendeleti örökösök közt. E téren a köteles rész kiszámítási alapja is nyújthat bonyodalomra okot, hogy minden lemenő számba vétessék-e? vagy a lemondó, kitagadott ne? a betudás is okozhat zavart úgy a törvényes, mint a végrendeleti örökösök és a köteles részre jogosult közt. Végül: ha úgy a jogczim mint a hányadok tisztázvák, az osztály kérdése, az egyéni tulajdon kihasítása a közösből önmagában elég peranyagot nyújthat, akár a becslés, akár a hagyatéki követelések

mikénti szétoztása körül, amennyiben nem egyenlő biztonságuak.

Igen fontos eme pereknél, hogy ki fel- és ki alperes, mert első sorban felperes köteles keresetének jogalapját igazolni, ennek nem sikerülése alperest felmentia bizonyítási tehertől saját jogalapja tekintetében. Ez okból csupán a birói perreutasítás tisztázása végett kéri egyik érdekelt a hagyatéki eljárást. Az örökösödési eljárásról szóló törvény ezt a következően szabályozza: (85. §.). Rendszerint a birtokban levő fél ellen a birtokban nem levő — és ha egyik sincs birtokban, vagy ha többen vannak birtokban és különböző jogcímre hivatkoznak — a szerződéses örökös ellen mind a végrendeleti mind a törvényes, a végrendeleti örökös ellen pedig a törvényes utasítandó perre. Ha mind egy címre hivatkoznak, a bíróság a körülmények szerint határoz.

VIII. Fejezet. Különös öröklések.

150. §. Öröklés vagy utódlás a családi hitbizományokban.

A családi hitbizományba lekötött és így elidegeníthetlen vagyonban nem a köztörvény által előírt öröklési szabályok, hanem az alapítónak az alapító levélben megállapított utódlása foglal helyet. A királyi jóváhagyás az alapító-levélnak az utódlásra vonatkozó intézkedéseit különös jogszabálylyá emeli, mely kiveszi úgy a hitbizományi vagyont, mint az alapító családját a közönséges öröklési szabályok alól, és egy másikat, különöset és elűtöt statuál helyébe az alapító levél nyomán. Exemptio ez a törvény alól. Az alapító-levél öröklési rendelkezései lesznek minden irányban a hitbizományi vagyonra döntő jogszabályok. Alapvonása eme családi hitbizomány öröklésének az, hogy mindig csak egy megjelölt tagjára — rendesen fitagjára, ezek kihalta után kivételesen az utolsó fi-hitbizományos leányutódjára — szálljon az egész hitbizományi vagyon osztatlanul, miáltal az alapító családjának fénye, ragyogása (splendor familiae), vagyoni függetlensége egy tagban legalább fentartható a jövőben

és a családi vagyon dissipatiójának utját lehet állani. De lehet a rendelkezés az öröklésben más irányú is, hogy t. i. minden fiutód örököljön akár egyenlően, akár az alapítótól való leszármazás törzsei szerint, (per stirpes). Az alapító rendelkezése örök törvény a családra, melyet megváltoztatni nem szabad, legfeljebb fejedelmi jóváhagyással.

Minden concret esetben tehát az alapító levél szabálya az irányadó. Az öröklési alaptypusok a következők: 1. Primogenitura, első fiszülöttségi rend, ha az alapítónak első fiszülött ága megelőzi a többi fiágakat, a másod fiszülött ágat (secundogeniturát). Amíg az alapító első fia ágában öröklésre képes fi van, addig ezen ágnál marad a hitb. vagyon. Ez a legelterjedtebb; ezen alapszik az uralkodóháznál a trónutódlás és a családi hitbizományi vagyon haszonélvezete. 2. Majoratus, izörökségi rend, midőn az alapítóhoz, aztán a mindenkori hitbizományi birtokoshoz íz szerint légközelebb álló jut az utódláshoz: ha többen vannak egyenlő ízen, dönt a kor, major natu. Ez közel jár a primogeniturához, csak abban tér el tőle, hogy a hitbizományi birtokos után nem az elhunyt első fiszülött fia következik, hanem a másodszülött fia. 3. Senioratus, koröröklés rendje, midőn a családnak legvénebb fitagját illeti az utódlás. Ez nem czélszerű, mert rendesen igen magaskorúak jutnak a vagyonhoz, és utánuk se következik fiuk, miért ezek még hátralévő napjaikra csak aknázni óhajtanak, — befektetni nem, mert ennek jövedelmét már nem reményelhetik.

Nagy vagyonú alapító még secundo-geniturát is alapít, hogy két tag övezze fénynyel a család nevét. A lányokra szálló utódlásnál a férj tartozik felvenni az alapító családi nevét is, pl. Hadik-Barkóczy. De a leányutód gyermekei közt megint a fiúé az elsőbbség a leány-testvér fölött, ha fiatalabb is.

A hitbizományi birtokos leltár szerint veszi át a vagyont, és ennek értékeért felelős csak; ha elhunyt, megint leltár veendő fel becsü mellett, mely kimutatja, hogy gyarapodás vagy apadás forog-e fön? A többlet az elhunyt szabad hagyatékát képezi, a hiány pedig helyrepótlandó a szabad vagyonból — ha van. Ha nincs akkor kevesbedett a hitbizományi leltár értéke. A hitbizomány birtokosának személyi adós-

ságáért a vagyon halála után nem szavatol; halála előtt kell a hitelezőknek a jövedelemből fedezetet keresni. A hitbiz. teher az utódot is kötelezi. A vagyonállagnak csorbítása esetén a hitbizományi birtokos ellen zárlat rendelhető el; akkor is, ha a hitb. terheket törleszteni elmulasztja. Amely évben a hitbizományi birtokos elhunyt, a vagyon tiszta jövedelmének az a hányada a szabad hagyatékhoz csatolandó, mely birtoklásának időtartamára esik.

151. §. Öröklés a papi hagyatékban.

A) Végrendeleti öröklés.

A papi hagyatékokra is különleges öröklési szabványok léteznek, még pedig először a felekezetek szerint különbözők, másodsor az egyházi rang és méltóság szerint egymástól elütők.

1. A katolikus főpapok (megyés püspöktől fölfelé) az egyházi javadalom jövedelmeiből szerzett vagyonuknak csak $\frac{1}{3}$ -ával rendelkezhetnek szabadon; $\frac{1}{3}$ rész jut a kincstárnak, $\frac{1}{3}$ rész az egyháznak. Családi vagyon ide nem tartozik. Egész szerzeményükről csak fejedelmi jóváhagyás mellett intézkedhetnek, de ezt csak a kincstár igényének kielégítése után egyezségileg nyerheti meg a főpap. Csak a tiszta hagyaték (levonva a terheket, a javadalom esetleges rongálásainak pótlását) jön itt számba. Az egyházi szerelvények, az egyházra, a püspöki lakás, pincze felszerelése a hivatalbeli utódra szállanak.

Az alapság egész szerzeményével szabad; csak egyházmegyei statutumok írják elő egyes megyei alapoknak dotálását. Az alapsághoz számítjuk ama szerzeteseket, kik pápai fölmentvénnyel vagy királyi helybenhagyással végrendelkezni jogot nyertek. 2. A görögkeleti szerb és román egyház főpapjai a tiszta hagyaték feléről belföldiek javára intézkedhetnek, a másik fele a szerb egyháznál az illir nemzeti pénztár és a karloviczi iskolaalap közt oszlik meg; a román egyháznál pedig ez a fele az egyházé. A tiszta hagyatékhoz nem vonhatók itt se a papi öltözékek, egyházi szerelvények, gazdasági felszerelések. Az alsó

papság — ha gyermektelen — csak $\frac{1}{3}$ fölött rendelkezhetik belföldiek javára, a többi a püspökre száll; ebből fedezendő a temetési költség.

3. Egyéb egyház papjai a polgári jog szabványai alá tartoznak.

B) Törvényes öröklés.

1. A katolikus főpapoknál végrendelet híján a tiszta hagyaték három részre oszlik: $\frac{1}{3}$ a rokonoknak jut tizedik ízig, $\frac{1}{3}$ az egyháznak, $\frac{1}{3}$ a fiscusnak.

2. Az alpapoknál szintén három részre oszlik a tiszta hagyaték: $\frac{1}{3}$ jár az egyháznak, $\frac{1}{3}$ a rokonoknak, $\frac{1}{3}$ a szegényeknek. Ha a rokonok szegények, ez a rész is nekik jut.

Ha a szegényeknek járó harmad 500 frtot meghalad, akkor ez nem osztatik ki a község szegényei közt mind, hanem a kormány kegyeletes célok javára rendelkezik fölötte.

3. A görögkeleti egyházban az érsek után az egész tiszta hagyaték a nemzeti pénztárnak, a püspökök után pedig ennek és a karloviczi iskola alapnak jut felezve. Az alpapság tiszta hagyatékából egyharmadrész a rokonokat illeti, a többi a püspököt; ha nincs rokon, az egész a püspökre száll.

4. A román egyház főpapjának egész hagyatéka az egyházmegyét illeti, ha nincs végrendelet.

Tárgymutató.

Figyelmeztetés! A szövegben a §§-ok sorszámozása ekként helyesbitendő:

a 20 oldalon 11 §. helyett 12 §. irandó.
 a 43 „ 24 §. „ 24 a) §. „
 a 111–128 oldalakon levő 1–11 §§. 57–67 §§-ra igazítandók ki.

Bevezetés.

1. §. Tárgyi és alanyi magánjog	1
2. §. A magyar magánjog rövid jellemzése	2
3. §. A magyar magánjog irodalma	3

Források.

4. §. A magyar magánjog forrásai	4
5. §. A törvény életbeléptetése (hatályhozjutása) és megszűnése	9
6. §. A törvény alkalmazása	11
7. §. A nemzetközi magánjog	12
8. §. A magyar magánjog rendszere	13

I. Rész. Általános tanok.

I. Fejezet. A személyekről.

9. §. A személyről általában	15
10. §. A természetes személyről	15
11. §. A személynek jogilag jelentős minőségei	16
12. §. A jogi személyről	20

II. Fejezet. A dolgokról.

13. §. A dolog fogalma	24
14. §. Forgalmon kívül álló dolgok	24
15. §. A dolog értéke	25
16. §. A dolgok jogilag fontos minőségei	27

III. Fejezet. A jogkeletkezés és szünésről.

17. §. A jogkeletkezés és megszűnés általános kellékei	31
--	----

18. §.	Jogügylet	32
19. §.	Az ügylet hiányosságai	33
20. §.	Az ügyleti akarat önkorlátozásai vagy mellékhatározatok	36
21. §.	Az akarat kinyilvánítása	39
22. §.	Közreműködés idegen ügyletek körül	40
23. §.	A jogügyletek érvénytelensége	41
24. §.	Tilos cselekvények	42
24 a) §.	Idő	43

IV. Fejezet. A jogvédelemről.

25. §.	A jogvédelem általában	45
26. §.	Kereset	46
27. §.	Keresetelévülés	47
28. §.	A kereset perjogi alapja	49
29. §.	Alperes védekezése	50
30. §.	A bizonyítás	51
31. §.	A bírói ítélet	52
32. §.	Az ítélet jogereje	53

II. Rész. A dologjogokról.

33. §.	A dologjogok általános jellemzése	56
--------	---	----

I. Fejezet. A birtok.

34. §.	A birtok fogalma, fajai, birlálás	57
35. §.	A birtok megszerzése	59
36. §.	A birtok-kereset, vagy a birtok védelme	62
37. §.	A birtok megszűnése	67

II. Fejezet. A tulajdonjog.

38. §.	A tulajdon fogalma és korlátozásai	69
39. §.	Közös tulajdon	73
40. §.	Tulajdonszerzés	74
41. §.	Elbirtoklás (usucapio)	79
42. §.	Származékos tulajdonszerzés ingókon	83
43. §.	Ingatlanok átadása	85
44. §.	A tulajdonjog megszűnése	87
45. §.	A tulajdoni keresetek	87

III. Fejezet. A szolgálmatk.

46. §.	Szolgalmi jog fogalma és elvei	91
47. §.	Telki szolgálmatk (S. praediorum)	93

48. §.	Személyes szolgálomak	95
49. §.	A szolgálomai jogok keletkezése és megszünése	99
50. §.	A szolgálomai jogok védelme	101

IV. Fejezet. A zálogjog.

51. §.	A zálogjog fogalma és felosztása	102
52. §.	A zálogjog tárgya és szerzése	103
53. §.	Alzálog	106
54. §.	A zálogjog terjedelme	106
55. §.	A zálogjog érvényesítése	107
56. §.	A zálogjog megszünése	109

III. Rész. Kötelmi jog.

I. Fejezet. Általános tanok.

57. §.	A kötelmi jog fogalma, tárgya és tartalma	111
58. §.	Kereset nélküli kötelmek	112
59. §.	A kötelmi viszony keletkezése és beosztásai	113
60. §.	Egyoldalú ígéret	114
61. §.	A szerződés és felosztásai	115
62. §.	A szerződés tartalma	117
63. §.	Pénzszolgáltatás	120
64. §.	A kamat	123
65. §.	Kártérítés és vétkekesség	124
66. §.	Késedelem (mora)	127
67. §.	A szolgáltatás helye és ideje	128
68. §.	A szerződés megerősítései: foglaló, bánatpénz, kötbér	130
69. §.	Harmadik személy javára kötött szerződések	131
70. §.	A szerződések átruházása	132
71. §.	A szerződések megszünése	135
72. §.	Egyetemleges kötelmek	140
73. §.	Kezesség	143

II. Fejezet. Különös rész: Egyes ügyletek.

74. §.	Reális ügyletek	146
--------	---------------------------	-----

Consensualis ügyletek.

75. §.	Adás-vétel, csere	150
--------	-----------------------------	-----

76. §.	Ajándékozás és egyesség	154
77. §.	Bérlet	156
78. §.	Munkabéri szerződés	159
79. §.	Társasági szerződés	161
80. §.	Megbízási szerződés	163
81. §.	Szerencse-szerződések	167

III. Fejezet. A szerződésen kívüli kötelmek.

82. §.	Tilos cselekvények	169
83. §.	Kártérítés vétkesség nélkül	172
84. §.	Törvényes intézkedésből keletkező kötelmek	174

IV. Rész. Családjog.

85. §.	Áttekintés	179
--------	----------------------	-----

I. Fejezet. Házassági jog.

86. §.	A házasság megkötése	179
87. §.	Feltétlenül semmitő okok	180
88. §.	Relative semmitő okok	181
89. §.	Megtámadási okok	184
90. §.	Tiltó akadályok	187
91. §.	A házasság kötés külső alakja	188
92. §.	Külföldön kötött házasságok és a külföldiek házassága	190
93. §.	A házasság megszűnése	191
94. §.	Viszonlagos felbontási okok	192
95. §.	Elválás ágy-asztaltól	195
96. §.	A jelen törvény életbelépte előtti házasságok	195

II. Fejezet. Házastársak közti viszonyok.

97. §.	Házastársak közti személyes és vagyoni viszonyok	196
98. §.	Hozomány	197
99. §.	Hitbér (dos)	198
100. §.	Közszerzemény	199
101. §.	Házassági szerződésekről	202

III. Fejezet. Szülők és gyermekek közti viszony.

102. §.	Apai hatalom	202
103. §.	Az atyai hatalom köre	204

104. §.	Az atyai hatalom megszűnése	206
105. §.	A törvénytelen gyermekek viszonya szülőjükhöz	207

IV. Fejezet. Gyám-gondnokságról.

106. §.	Gyám-gondnokság keletkezése	208
107. §.	Gyám-gondnokságból kizáró okok	210
108. §.	A gyámság-gondnokság alól felmentő okok	210
109. §.	A gyám-gondnokság megszűnése	211
110. §.	A gyám-gondnok felelőssége és jutalma	212
111. §.	A gyám-gondnok jogai és kötelességei	213
112. §.	A családtanácsról	217

V. Rész. Örökjog.

113. §.	Áttekintés	218
114. §.	Az öröklés általános feltételei	219
115. §.	Az érdemetlenségről	220

I. Fejezet. A törvényes öröklés.

116. §.	A törvényes öröklés	221
117. §.	Lemenők öröklése	222
118. §.	Betudás a lemenők törvényes örökrészébe	223
119. §.	Felmenők törvényes öröklése	224
120. §.	Özvegyi jog (jus viduale)	227
121. §.	Özvegyasszonyi öröklés (successio vidualis)	228
122. §.	Hitvestársi öröklés (successio conjugalis)	228
123. §.	A szent korona öröklése	229

II. Fejezet. Végrendeleti öröklés.

124. §.	A végrendelettről általában	230
125. §.	Végrendeletalkotási képesség	230
126. §.	A végrendelet tartalmi kellékei	231
127. §.	A végrendeleti intézkedés korlátozásai	233
128. §.	Örökös-helyettesítés	235
129. §.	Utóöröklés (hitbizományi helyettesítés)	236
130. §.	Növedéki jog	238
131. §.	A végrendelet magyarázata	239

III. Fejezet. A végrendelet alakszerűségei.

132. §.	A végrendelet külső alakjáról általán	240
133. §.	Írásbeli magánvégrendeletek	241
134. §.	Szóbeli magánvégrendelet	244
135. §.	Kiváltságos végrendeletek	246
136. §.	Közvégrendeletek	247
137. §.	Külföldön alkotott végrendeletek	249
138. §.	A végrendelet visszavonása	249
139. §.	Közös végrendeletek	250
140. §.	A végrendelet érvénytelensége	251

IV. Fejezet. Öröklési szerződések.

141. §.	Öröklési szerződések	252
---------	--------------------------------	-----

V. Fejezet. A hagyományokról.

142. §.	A hagyományokról	254
---------	----------------------------	-----

VI. Fejezet. A törvényes osztályrészről.

143. §.	A törvényes osztályrész (köteles rész)	256
---------	--	-----

VII. Fejezet. Az örökség birtokba vétele.

144. §.	Az örökség birtokba vétele általában	260
145. §.	A bírósági beavatkozás	261
146. §.	Az örökösök viszonya a hagyatéki hitelezőkhöz	262
147. §.	Az örökösök viszonya saját hitelezőikhez	263
148. §.	Az örökösök viszonya egymáshoz	263
149. §.	Örökösödési perek	264

VIII. Különös öröklések.

150. §.	Öröklés vagy utódlás a családi hitbizományokban	265
151. §.	Öröklés a papi hagyatékokban	267

Stampfel Károly kiadásában Pozsonyban

megjelent és általa, valamint minden hazai könyvárustól megszerezhető:

Tudományos zseb-könyvtár.

Minden egyes füzet 30 kr. = 60 fillér.

„A tudományos zsebkönyvtár“ időhöz nem kötött, 60 filléres kis füzetekben jelenik meg s a tudományok minden ágára kiterjeszkedik.

„A tudományos zseb-könyvtár“ idővel mindazt felöleli, a mi az általános műveltség körébe tartozik. A csinos külsejű füzeteket, rendkívüli olcsóságukra való tekintettel, bárki könnyen megszerezheti, aki pedig a hasznos tudnivalók ismeretét a legkényelmesebb módon akarja elsajátítani, az föltétlenül vegye meg a „Tudományos zsebkönyvtár“t. A jó magyarsággal és eleven stílussal megírt füzetek főbb vonásokban világos képet adnak az illető tudományról és megismertetik az olvasót mindazzal, amit az illető szakmából okvetetlenül tudnia kell.

Eddigelé a következő füzetek jelentek meg:

1. Földrajzi és statisztikai tabellák. Összeállította Hickmann A. és Péter J.
2. Arithmetikai és algebrai példatár. Irta Dr. Lévay E.
3. Kis latin nyelvtan. Irta Dr. Schmidt Márton.
4. Magyar irodalomtörténet. Irta Gaal Mózes.
5. Görög nyelvtan. Irta Dr. Schmidt Márton.
6. Franczia nyelvtan. Irta Dr. Pröhle Vilmos.
7. Angol nyelvtan. Irta Dr. Pröhle Vilmos.
8. Római jog. I. Institutiók. Irta Dr. Bozóky Alajos.
9. Római jog II. Pandekták. Irta: Dr. Bozóky Alajos.
10. Egyházjog. (Kathol.) Irta Dr. Bozóky Alajos.
11. Magyar nyelvtan. Irta Gaal Mózes.
12. Magyar stilisztika. Irta Gaal Mózes.
13. Magyar retorika. Irta Gaal Mózes.
14. A sík trigonometriája. Irta Dr. Lévay Ede.
15. Római régiségek. Irta Dr. Schmidt Márton.
16. Magyarok oknyomozó története. Irta Cseh Lajos.
17. Kereskedelem története. Irta: Dr. Stirling Sándor.
- 18—20. Egyetemes irodalomtörténet. Irta Hamvas József.

Folytatása a túloldalon.

21. Nemzetközi jog. Irta Dr. Gratz Gusztáv.
22. Magyar poetika. Irta Gaal Mózes.
23. Planimetria. Irta Dr. Lévy Ede.
24. A római nemz. irod. tört. Irta Márton Jenő.
25. Német nyelvtan. Irta Albrecht János.
26. Oszmán-török nyelvtan. Irta Dr. Pröhle Vilmos.
- 27—30. Árúisme-Lexikon. Irta Dr. Koós Gábor.
- 31—34. Magyar magánjog. Irta Dr. Katona Mór.
35. Számtan. Irta Dr. Lévy Ede.
36. Logarithmustáblák. Összeállította Polikeit Károly.

A „Tudományos zsebkönyvtárban“ legközelebb, de időhöz nem kötötten a következő kötetek megjelenése van tervbe véve:

Aesthetika	Jogtörténet	1. Mechanika és akusztika
Algebra	Kereskedelem-isme	2. Optika és hőtan
Alkotmánytan	Keresk. földrajz	3. Elektromosság és mágnesség
Államszámviteltan	Kereskedelmi jog	A kosmographia elemei
Árúisme és vegytan	Keresk. szokások ismert.	Polg. perrendtartás
Astronomia	Közigazgatási jog	Politika
Az ember őstörtén.	Közjog	Rajzolás
Büntetőjog	Lélektan	Statisztika
Bűnvádi perrendtartás	Logika	Stereometria és sphaerikai trigonometria
Chémia (szerves)	Math. és phys. földrajz	Természetrész:
Chémia (szervetlen)	Művelődéstörténet	Állattan
Egyházjog (Prot.)	Mythológia	Bogárgyűjtő
Egyháztörténet	Német helyesírás	Rovargyűjtő
Építészeti stilisme	Német irodalom-történet	Lepkegyűjtő
Észjog	Nemzetgazdaságtan	Növénytan
Ethika	Népisme	Növényhatározó
Fogalmazványok	Oktatási módszertan	Gombaisme
Földrajz (politikai)	Olasz nyelvtan	Ásványtan
Földtan	Orosz nyelvtan	Tornatanítás
Geológia	Paedagógia	Váltójog
Geometria (analytica)	Pénzügyi jog	Világtörténet.
Görög irod. tört.	Pénzügytan	
Görög régiségek	Physikai repetitorium:	
Gyorsírás		
Helyesírás		